

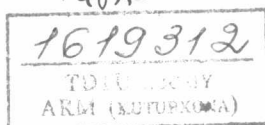
TURKIY ADABIYOT
DURDONALARI

YANGI ZAMON JARCHILARI

49

YANGI ZAMON JARCHILARI

“O‘ZBEKISTON”
TOSHKENT — 2022

Tahrir hay’ati:

Xayriddin Sulton – hay’at raisi,
Ibrohim G’afurov, Sirojiddin Sayyid, Asadjon Xodjayev,
Behzod Yo‘ldoshev, Minhojiddin Mirzo, Muhammad Ali,
Ahmadjon Meliboyev, Kengesboy Karimov, Isajon Sulton

Ishchi guruh:

Ikrom Bo‘riboyev, G‘ofur Eshmurodov, G‘ayrat Bozorov,
G‘ayrat Majid, Rustam Musurmon, Risolat Haydarova, Umid Hayitov

To‘plovchi va nashrga tayyorlovchi:

Tohir Qahhor

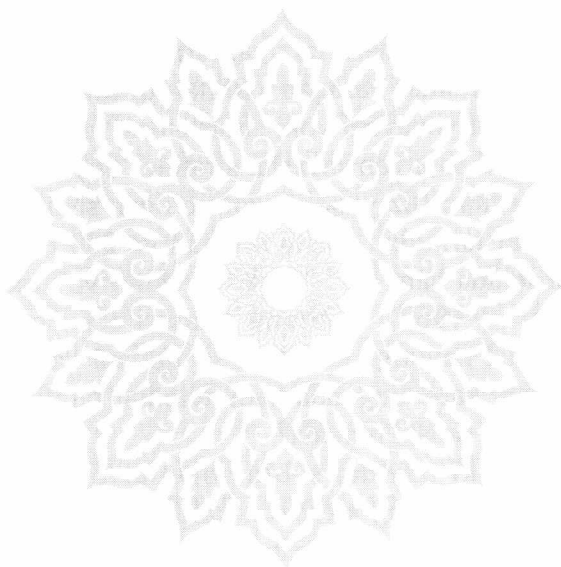
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 15-oktabr kuni Ozarbayjon poytaxti Boku shahrida bo‘lib o‘tgan Turkiy davlatlar hamkorlik kengashining yettinchi sammitida tashkilotga a‘zo davlatlar adabiyotining eng sara namunalaridan iborat “Turkiy adabiyot durdonalari” deb nomlangan 100 jildlik kitoblarni turkumini har bir mamlakatning ona tilida nashr etish g‘oyasini ilgari surgan edi.

Ushbu ezgu tashabbus asosida birinchi bo‘lib O‘zbekistonda mana shu muhtasham adabiy majmua yaratildi.

Mazkur keng ko‘lamli, zalvorli badiiy silsilaga umumturkiy adabiyotning eng yetuk namunalari, O‘zbekiston, Turkiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Ozarbayjon, Turkmaniston va Vengriya davlatlarining atoqli shoir, adib va mutafakkirlarining asarlari kiritildi.

Turkiy tili davlatlar orasida ilk bor ro‘yobga chiqarilgan ushbu yirik loyiha ona yurtimizda madaniyat va san‘atga ko‘rsatilayotgan ulkan g‘amxo‘rlikning, xalqimizning qardosh xalqlar va ularning so‘z san‘atiga nisbatan yuksak hurmat-ehtiromining ramzidir.

**MEHMED
EMIN YURDAQUL**

MEHMED EMIN YURDAQULNING MILLIY SOZI

*O'zim, so'zim — qo'limdagi jaranglagan milliy soz
Besh ming yillik qabrtosh-u suyaklarga jon berar,
Bir xoqonning qilichiday buyuk zafar keltirar!..*

XX asr Turkiya adabiyoti tarixida Husayn Rahmi Gurpinar (1864–1944), Xolid Ziyo (1866–1945), Tavfiq Fikrat (1867–1915), Mehmed Emin Yurdaqul (1869–1944), Mehmet Akif Erso'y (1873–1936), Ziyo Ko'kalp. (1876–1924), Yahyo Kamol Bayatli (1884–1958) kabi mashhur shoir va yozuvchilar yashab o'tdi. Bu ijodkorlar o'z asarlari va hayoti bilan bevosita turklar (u paytlarda, 20-yillargacha Usmonli imperatorligi) jamiyatiga, davlat va millatning yashash tarziga, tarixiga o'z ta'sirini o'tkazgan, tarixiy o'zgarishlar yasagan kishilardir. Shuning uchun ham bu ijodkorlar faqat yozuvchi yoki shoir emas, millat va davlat oldida ulug' ishlarni bajargan shaxslar sifatida “buyuk” degan atama bilan tilga olinadilar. Biz yuqorida zikr etilgan shoir va yozuvchilar butun turklar tarixidan tanlab olingan va 250 tasi bir kitobga jamlanganlar ichida ham bor: “Turk buyuklari va turk qahramonlari” (Istanbul — 1967). Ularning asarlari o'z davrida shuhrat qozongani, millat hayotiga kuchli ta'sir qilgani va tarixda o'ziga xos iz qoldirgani kabi, bugunda ham avlodlar tarafidan o'qib kelinmoqda. Buning sababi nimada?

Bilamizki, eski paytda, sobiq sovetlar tuzumida bizning jamiyatimiz dunyoda eng kitobxon xalq sanalguvchi edi; jahon adabiyoti namunalari keng targ'ib qilinardi. Maqsad, menimcha, bitta edi: jamiyatni tuzum mafkurasi yo'lida yanada jipslashtirish va sodiq nasl yaratish. Bu — boshqa masala. Endi yuqorida biz “buyuk” deb tilga olgan turk ijodkorlari nechun o'qilgan, degan savolga javob beraylik. Odatda urush maydonida yov bilan jonini berib olishgan, yovni qirgan, o'z ishi bilan g'alabani yaqinlashtirgan kishini qahramon; millat va davlat hayotini boshqa yo'na-

lishga burib yuborgan kishini esa ham qahramon, ham buyuk deymiz. Bir zamonlar, butun turk tilida soʻzlashuvchi xalqlar arab xalifaligiga, boshqa davlatlarga tobe boʻlib qolib, turk tili va yozuvi — butun madaniyati yoʻqolib borayotgan bir davrda Mahmud Qoshgʻariy chiqib, yoʻqolish davrini toʻxtatib, yoʻnalishni saqlanish va yashash yoʻliga burib yubordi. Ahmad Yassaviy ham turk tilida yozarkan, oʻldirilayozgan tilimizni tiriltirdi, bu tilda soʻzlashuvchi elimizni uygʻotdi. Alisher Navoiy hatto Amir Temur saltanati zamonida ham arabchilar vaforschilar tomonidan tahdid va tahqirdan qutulolmagan tilimizni yanada yuksaltirdi: turkchanning forschadan ustun ekanini isbotlab berdi (bugunda ayrimlar, tushunchada somoniyzodalar aytayotgani kabi “Navoiy turkiy sheʼrni fors sheʼriyati darajasiga koʻtarish uchun ijod qildi”(?!)) emas — T. Q.). Shuning uchun bu ijodkorlar tariximizda buyuk sanaladi. Yaʼni, ular millat va milliy madaniyat tarixida oʻzgarish davrini boshlab bergan — ularning ulugʻligi shunda.

Oʻtgan asr oxiri va asrimiz boshlarida Usmonli saltanati tushkun, kasal bir jamiyatga aylangandi. Chunki olti yuz yil davomida uch qitʼada — Osiyo, Ovrupo va Afrikaning eng boy va muhim oʻlkalarida hukmronlik qilish, mustamlakalarni idora etish, ularni saqlab turish ogʻirliklari usmonlilarni choʻktirgan holda toʻydirgan edi. Butun bir shonli saltanatning choʻkishi, jamiyatning tushkunligi, yovlarning va raqib davlatlarning kuchayib, birlashib borishi — bir dardga aylangandi. Tabiiyki, butun siyosatchilar, xususan, shoir va yozuvchilar bu dardni tahlil qilish, oʻrganish, tushuntirish va darddan qutulish yoʻllarini axtarish uchun yashadi, kurashdi. Biroq qarigan odam, ogʻir kasal muhaqqaq oʻlgani kabi, usmonli-lar saltanati ham yiqildi, yiqitildi. Keyin Qutilish urushi natijasida turklar oʻz tuprogʻidan butun ovrupoli va boshqa yovlarni quvib chiqarib, Turkiya Jumhuriyatini qurdi. Biz oddiygina qilib aytgan bu soʻzlar ortida cheksiz qurbonlar, sanoqsiz fojialar, ulugʻ qahramonliklar yotibdi.

Mehmed Emin Yurdaqulning hayoti ham xuddi shu tarixga bogʻliq edi. U oʻz ijodi bilan usmonlilarning — bugungi turkiyalik turklarning oʻlim-qolim urushida bir umr qatnashdi. Zotan, bir millatning hayoti, tarixi — uning dunyoda millat oʻlaroq ya-

shashi, yashash uchun kurashi degani. Yurdaqulning ijodi turklarning yashashi uchun kurashda bir askar, bir qo'shin o'laroq — ruh armiyasi o'laroq xizmat qildi va bugunda-da xizmatini davom ettirmoqda.

Mehmed Emin 1869-yilda Istanbulda, boy baliqchi oilasida tug'ildi. Otasi Solih Rais, onasi Emina Qo'riqchi Mehmed Og'a qizi edi. U bolalikdan tarbiyali bir oilada ulg'aydi; otasi uning milliy va diniy ruhda tarbiyalanishiga katta turtki berdi. Yetti yoshida Saroy maktabida, keyinroq Beshiktosh askariy rushtiyasida, Mulkiya maktabi va huquq maktablarida o'qidi. Bu yillar ichida u otasi bergan bir qancha xalq kitoblarini ("Asli ila Karam", "Oshiq G'arib", "Battol G'oz" va b.) sevib o'qidi, adabiyotga havas qo'ydi. Ko'p o'qidi va ijod qila boshladi. 1891-yilda "Fazilat va adolat" degan kitobini nashr ettirdi. Kitobni davrining mashhur ijodkorlaridan ba'zilariga yubordi. Ulardan yozma tabriklar, tavsiyalar oldi. Birining tavsiyasi bilan Soliq nazoratiga, juda katta oylikli ishga qabul etildi. O'n to'rt yil bu sohada ishladi, Davlat bojxonasida, bir bo'limda mudirlik ham qildi.

Xuddi shu yillarda uning hayotida katta burilish yuz berdi. U 1892-yilda Istanbulga kelgan mashhur shayx Jamoliddin Afg'oniyl bilan ko'rishadi. Afg'oniyl butun sharq-u g'arbda islomiy bilimi, tushunchalari, yashami bilan shuhrat qozongan shaxs edi. Saltanat sultoni Abdulhamid Ikkinchi unga Nishontoshidan muhtasham bir qo'noqlik beradi. Barcha ziyoratchilar uni ko'rishga oshiqardi, jumladan, Mehmed Emin ham. Butun hayotida millatini, madaniyatini, dinini, davlatini o'ylab yashagan bir shoir o'z davrining bu sohadagi atoqli shaxsi — Jamoliddin Afg'oniyl bilan ko'rishib, suhbatlashishgach, ruhan ochiladi. Bu hodisa, menimcha, Jaloliddin Rumiyning shayx Shamsi Tabriziyl bilan uchrashuvini eslatadi. Bir xil tiniqlikdagi ikki irmoq bir-biri bilan qo'shilsa, ikkisi ham kengaygani kabi, bir qarashdagi ikki shaxsning uchrashuvi ham shunday kengayishga, yuksalishga olib keladi. Jamoliddin Afg'oniyl o'sha davrdagi butun islom olamini yaxshi bilgan, musulmon dunyosining tushkunligini anglagan va va'zlarida xalqqa anglatayotgan, dunyoda yovlarga yem bo'lib qolishdan qutulish uchun, o'z millati, o'z davlati, o'z din-u diyonatini hukmron qilaroq ya-

shash uchun tinimsiz fikriy mujodala olib borayotgan kurashchi edi. Mehmed Emin Yurdaqul bu shaxs haqida shunday yozadi: “Meni u tarbiyaladi. (Ruhan tarbiyaladi, tushunchamni tarbiyaladi, demoqchi — *T. Q.*) Uning etlari, suyaklari Machqa mozorligi tuproqlarida qolgan bo‘lsa-da, ruhini menga yodgor etmishdi: Jamoliddinning ruhi menda yashamoqda”.

Mehmed Eminning ta’kidlashiga ko‘ra, Jamoliddin Afg‘oniy har hafta juma va bozor kunlari ziyoratchilarni qabul qilar, suhbatlarida qatnashganlarga qarorlilikni, qalbni kuchaytirishni, so‘zda turishlikni, fidokorlikni, o‘limdan qo‘rqmaslikni — bu kabi ruhiy va axloqiy asoslarga ega bo‘lishni targ‘ib etardi. Islom va turk qavmlarining tushkun holatini, qaramlik vaziyatini anglatar va bundan qutulish yo‘llarini ko‘rsatardi; ularni qutultirish, yuksaltirish, asirliklardan hurriyatga olib chiqish, madaniyat va hokimiyatga ega qilish yo‘llarini mantiq va sodda til bilan tushuntirardi. Mehmed Emin shayxning juda ko‘p so‘zlarini o‘zi uchun shior qilib oladi. Masalan, Jamoliddinning so‘zlaridan biri bu: “Sizda ham qachonki o‘zini sevmagan, o‘zidan kechgan, fidokor kishilar yetishib chiqsa, o‘shanda qora kuningiz oq bo‘lajak, yiqilgan yeringizdan turajaksiz”.

Mehmed Emin bu shayxga murid bo‘ldi, uning suhbatlaridan katta kuch oldi. Uning ta’sirida bir qancha she’rlar bitdi va yig‘ib, “Turkcha she’rlar” deb atadi. 1897-yilda Usmonli-Yunon urushi boshlanarkan, shoir “Jangga ketarkan” she’rini yozdi, uni ustози shayx Jamoliddinga o‘qib berdi. Shayx: “Sizning yo‘lingiz shu, shunda davom eting” deya uni quvvatlantirdi, ruhlantirdi. Bu she’r “Asr” gazetasida, so‘ngra kitobda bosildi, xalqqa yod bo‘lib ketdi. Urushda qatnashgan va shahid tushgan askarlar qo‘ynidan Qur‘on kitobi va bu she’r chiqqanini ko‘p yozishgan. “Men bir turkman, dinim, irqim ulug‘dir; Ko‘ksim el-u yurt ishqiga to‘lig‘dir” deya boshlanuvchi she’rni bugunda ham bilmaydigan turkiyalik juda oz. Qisqasi, Mehmed Emin o‘ziga Yurdaqul, ya’ni yurtga qul deya taxallus olishida, butun ijodida bu taxallusiga sobiq qolishida bir tuyg‘u — o‘z millatiga bo‘lgan muhabbat tuyg‘usi ustundir. Shoirning butun ijodi millat, vatan, kurash g‘oyasi bilan sug‘orilgan. Shoirning asosiy kitoblari shular: “Turkcha she’rlar” (1898),

“Turk so‘zi” (1914), “Ey, turk, uyg‘on” (1914), “Tong tovushlari” (1915), “O‘rduning dostoni” (1916); “Dijla oldida” (1916), “Xasta boquvchi xonimlar” (1917), “Turon yo‘li” (1918), “Zafar yo‘lida” (1918), “Isyon va duo” (1919), “Oydin qizlar” (1921), “Anqara” (1939). Mehmed Emin Yurdaqul butun hayotini turk ulusining mavjud og‘ir yashamdan, asirliklardan, falokatlar va musibatlardan qutulishi, yuksalishi, dunyoda o‘z o‘rnini egallashi, o‘z haq huquqlariga ega bo‘lishiga, madaniyatli, baxtli kun kechirishi yo‘lidagi g‘oyalarga bag‘ishladi. Shuning uchun hokimiyat bergan ayrim vazifalardan o‘z ixtiyori bilan bo‘shadi, shuning uchun ma‘buslik (deputatlik)dan erta ketdi, shuning uchun u har yili emas, ruhiy ehtiyoj tug‘ilgandagina kitob chiqardi. Bu — o‘zidan kechish, o‘zini millati yo‘liga bag‘ishlash edi. Zotan, shoirlikning mohiyati budir.

Mehmed Emin Yurdaqulning mashhur manzumasi “Ey, turk, uyg‘on” ham turkiyaliklar hayotida, tarixida o‘ziga xos o‘rin tutadi. Aytishlaricha, bu manzumani Anvar Posho avvaliga 15000, keyin 10000 adadda bostirib, butun askarlarga tarqatirgan. Bu manzuma satrlari minglab, millionlab turklarni, usmonli turk askarlarini vatan va millat uchun yashash yo‘liga olib chiqdi.

Yurdaqulning barcha she‘ri o‘z davrining hayoti bilan chambarchas bog‘langan. Shuning uchun bu to‘plamga kiritilgan she‘rlarni uning “Asarlari”dan¹ tarjima qilib, yozilgan yoki bosilgan yiliga ko‘ra joylashtirdik. Masalan, uning 1913-yilgacha nashr etilgan yoki bitilgan she‘rlari Usmonli saltanatining eng mustabid sultoni Abdulhamid Ikkinchi imperatorlik qilgan davr manzaralarini tasvirlaydi; ruhan, fikran shu zamon kishisining yuragi, tushunchasi bilan bog‘liq. To‘plamga asosan shoirning vatansevarlik, hurriyat, haqiqat, xalq, adolat, millat, milliy ruh, insoniy muhabbat barq urib turgan she‘rlari kiritildi. Shoir hayoti va ijodini yoritishda, she‘rlarini tanlashda uning o‘z asarlaridan tashqari, o‘n ikki jildlik “Buyuk turk klassiklari”² tizisining 10-jildiga, shuningdek, G‘. Tulbantchining “Turk buyuklari va turk qahramon-

¹ “Mehmed Emin Yurdakul’un Eserleri — I. Şiirler”. Hazırlayan Fevziye Abdullah Tansel. 2.baskı. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

² “Büyük Türk Klasikleri”, İstanbul — 1990, cilt 10, s. 313.

lari”¹ kitoblariga suvandik. Shoir ijodida o‘zi yashagan mamlakat dard-u tashvishlari emas, balki butun turkiy olam mavzusi ham o‘ziga hos tarzda aks etgan. Masalan, 1909-yilda bitilgan “Bilinzgizki, ey g‘addorlar” she’rida shunday deydi:

*Mayli, sizlar bugun bizga birorta she’r yozdirmangiz,
Shu millatga jon berguvchi hech bir kitob bostirmangiz,
Vahshilikda yuksaling-da, maktablarni berkittiring,
Buxoroda qilinganday Qur’onni-da man ettiring.*

Chor Rusiyasiga qaram bo‘lgan Buxoro amirligidagi musulmon rahbarlar Qur’onni taqiqlagani xususidagi bir jumlati tafsilot bilan shoir ham Usmonlilar imperiyasidagi, ham Turkistondagi zolimlar hokimiyatida shakllangan jaholat fojiasini chizib bergan.

1912-yilda yozgan “Nifoq” she’rida ham butun turk dunyosidagi tushkunlik, mazlumlikning sabablaridan biri birlashmaganlik, nifoq ekani ta’kidlanadi:

*Ey, tarixning mayog‘i! Sen bizlarga nur sochgil!
... Ko‘rsatginki, zamonning quminda qancha mozor,
Qancha tushkun vatanlar nifoqqa bo‘lmish qurbon,
Qancha tushkun Hindiston,
Qancha tushkun Buxoro, qancha tushkun Qirim bor?..*

O‘tmishda Turkistonda yetishgan turk olimlarining islom olami yuksalishiga sharaflil ulush qo‘shganini, turk dunyosining tiklanishini “Ey turk, uyg‘on” dostonida shunday ifodalaydi:

*Sen dunyoga inqilob urug‘larin qadading,
Taraqqiy dalachisi, o‘rimchisi atanding.
Sendan chiqqan Farobiy,
Ibn Sino, Mavlonong,
Zamaxshariy, Buxoriy,
Yana minglab ulamong
Qoloqlig-u vahshatga, jahlga musht urdilar,
Muhammadning yurtida madaniyat qurdilar.
Sen yaralib, sharqda bir Turk dunyosi yaratding,
Uni oltin qubbalar,*

¹ G‘. G‘. Tülbentci, “Türk Büyükleri ve Türk Kahramanları”, Istanbul — 1967.

*Ko'k chinnili mehroblar, marmartoshli turbalar,
Madrasalar, chashmalar, ko'priklar-la yashnatding.
Sening yolg'iz O'rhuning, Samarqanding, Turfoning
Qanday buyuk bir millat bo'lganingni bildirar.
Bu ellarining har toshi, har devori Turonning
Shonli ming-ming yilini ko'z oldingga keltirar.*

Biroq shoir shonli o'tmish bilan ovunib o'tirmaydi, u mavjud zamondagi qoloq va mazlum sharqning, turk olamining umumiy fojiasini ham haqqoniy tasvirlaydi:

*Shu ishsizlar, shu hayqirgan yo'qsullar,
Shu mahbuslar, och og'izlar seningdir;
Shu xastalar, shu tilangan yosh tullar,
Shu yetimlar, qari qizlar seningdir.
Qishloqlarda hayvonday o't yeganlar, boq, turkdirlar;
U, inlarda yashab, po'stin kiyganlar, boq, turkdirlar.
Bugun sening har tarafdan eshitilar faryoding,
Tangring, dining bilmaydilar; yiqilmoqda mehrobing.
Sha'ning, haqqing toptalmoqda, yoqilmoqda Kitobing.
Bo'g'ilmoqda tiling, tuyg'ung, xo'rlanmoqda turk oting!*

Shoir bu asarida turkiy xalqlarning mustamlaka hayotidagi dahshatli yo'qotishlarga ham diqqatni jalb etadi:

*Ayt-chi endi, sening fotih, oltin o'rdung ne bo'ldi?
Quyma oltin u taxtlaring, saroylaring ne bo'ldi?..*

Shu satrlar tushunchamni to'lqinlantirarkan, tarix kitoblaridan o'qiganim Buxoroning, Xorazmning quyma oltin taxtlarini, ularni chor bosqinchilari yurtiga tashib ketganini esladim.

Yurdaqul yuqoridagi asarida, 1913-yilda o'z orzularini quyidagi misralarga to'karkan, balki yuz yildan keyin bu fikrlari amalga oshishini, turk davlatlari kengashi tuzilib, turkiy xalqlar rivojlantirishning yangi yo'liga kirishini ham o'ylagandir:

*Sen istasang, Tunalar Chingacha mavj urajak,
Oltoy, Qipchoq, Sibiring,
Ozarbayjon, Xorazm, Buxoro, Xiva, G'azna...
Har yer yangi Turonning tuprog'iga kirajak,*

*Usmon bilan Nodiring, Elxon bilan Bobiring
Qardosh ellar bir bo'lib, bitta ulku qurajak...*

Ovrupoda haqiqiy shoirni payg'ambar deyishadi. Chunki u tang-
rining elchisi kabi xalqni faqat hurlikka, haqiqat va adolatga chaqi-
radi. Yurdaqul ham shoirni haq yo'lida hayqirishga chorlaydi:

Erkinga qo'y, hayqirayin!.. Motam tut men tingan payt.

Unutmaki, shoirlari hayqirmagan bir millat

Qondoshlari tuproq bo'lgan o'ksiz bola kabitdir.

Bugungi Turkiya davlatining quruvchisi Mustafo Kamol Ota-
turk: "Shoir Mehmed Emin Yurdaqulning askarlik maktabida ilk
marta o'qiganim "Men bir turkman, dinim, irqim ulug'dir" misrasi
bilan boshlanadigan she'ri menga milliy g'urur totini tottirgan,
o'zligimni anglattirgan edi" degan ekan. To'g'ri, Otaturk mustabid
usmonli saltanati qorong'uliklarida qolgan millatni ham mahalliy
feodal muhitdan, ham ovrupolik imperialistlar changalidan qutqarib,
o'z davlatiga ega qildi. Bu ulug' ishni u bilan birga vatani va mil-
latini u kabi sevgan millionlab yurtdoshlari amalga oshirdi. Ular-
ning milliy tushunchasini shakllantirishda esa Yurdaqul va Ziyo
Ko'kalp kabi shoirlarning she'rlari qo'mondonlik etdi. Kurashda,
vatan va millat uchun janglarda qo'mondonlar askarlarning tanasi-
ni urushga olib kiradi: milliy va diniy tushuncha esa ularning ruhini
kurashga yo'naltiradi, menimcha. Demak, istaganim shuki, dunyo
moddiy ekan, insonning o'zi jon va jismdan iborat ekan, jamiyat
uchun moddiy yuksalish qanchalik zarur bo'lsa, o'sha darajada ru-
hiy, ma'naviy ko'tarilish ham kerakdir. Ma'naviy yuksalish uchun
milliy tushuncha bir qanot, diniy tushuncha va e'tiqod ikkinchi bir
qanot — tamal toshi bo'lib xizmat qiladi. Yurdaqulning she'riya-
tida ana shu ikki qanot bor; zotan, qush ikki qanoti bilan uchadi.
O'ylaymizki, shoir she'rlari o'zbek she'rxonlariga ham ruhiy qanot
beradi, ularga ruhdosh va ko'ngildosh bo'lib qoladi.¹

Tohir Qahhor,

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi

¹ Shoiring bu kitobdagi she'rlari 1997-yil "Yozuvchi" nashriyotida bosil-
gan "Ey turk, uyg'on" to'plamiga asosan tayyorlandi: so'zboshi ayrim fikrlar
bilan to'ldirildi, yangi tarjimalar ham qo'shildi (*tarj.*).

EY, TURK, UYG‘ON

JANGGA KETARKAN

Men bir turkman, dinim, irqim ulug‘dir,
Ko‘ksim el-u yurt ishqiga to‘lig‘dir,
Inson umri Vataniga qullig‘dir,
Turk yigiti uyda so‘lmas; ketaman!

Qur‘on o‘qib, ozg‘in yo‘lga yurmasman,
Usmonlining bayrog‘ini bermasman,
Olchoq yovni yurtga qo‘yib turmasman,
Tangri uyi vayron bo‘lmas; ketaman!

Bu tuproqlar bobolarim o‘chog‘i,
Shunda uyim, shunda umrim gul chog‘i!
Shunda Vatan! Shunda Tangri quchog‘i!
Ota yurtida o‘g‘lon o‘lmas; ketaman!

Tangrim shohid, turajakman so‘zimda,
Millatimning ishqiyashar o‘zimda,
Faqat Vatan bordir ikki ko‘zimda,
Yor yotog‘in yovlar olmas; ketaman!

Oq yengim-la ko‘z yoshimni artaman,
Qilich qayrab, qora toshim surtarman,
Vatan uchun bir boshim baxsh etarman,
Bu dunyoda kimsa qolmas; ketaman!..

1313 (1897)

SHAHID YOXUD USMONNING YURAGI

Go‘zal qishloq! Vayron bo‘lma shundoq yashnoq yoshingda,
Tog‘laringda yashil o‘tlar, oppoq gullar bitarkan!
Ey, cho‘ponlar! Meni eslang tiniq suvlar boshinda,
Yaproqlarning orasidan mitti bir qush o‘tarkan...

Ey, porloq oy! Nur sochib tur, yo‘lchilarning ko‘zidan,
U, bir qatl kechasikim, mozorimni berkitmish.
Ey, yo‘lchilar! Meni so‘rang millatimning o‘zidan,
Bir zilzila mozorimni yer bilan bitta etmish.

Ey, turk qizi, ey, ona! Qayt! Kezma yig‘i cho‘lida!
Har yoniga qayg‘u cho‘kmish shu vatanning yo‘lida
Bir o‘g‘lingni qurbon berding — bil, bu senga bir g‘urur!

Ey, Turk eli! Ey, Vatan! Sen har bir yerdan ulug‘san!
Eski, yangi, totli, achchiq tovushlarga to‘lug‘san!
Fido bo‘lsin sening uchun sevgi, yoshlik — har umr!

1313 (1897)

KO‘ZYOSHIM

Insonlikda achinmoq bor, sevmiq bordir, deydilar.
Shunday odam ham bordirki, eng qayg‘usiz kuninda
Elning dardini tuyar.
Qo‘shnisining iztirobin his etarkan ko‘nglinda:
“Voh, qardoshim!..” deya qo‘yar.

Shunday yaxshi kishilar bor — har yarali tuproqni,
Har dardlining ko‘zyoshini, har buzilgan o‘choqni,
Har bukilgan boshni ko‘rib, qarshisinda yig‘larlar...

Eshitilgan har oh — inson tashvishi,
Tovshi chiqqan katta-kichik har kishi
O‘zi uchun hayqiradi butun kun.

Yer jabridan, boq, yaramdan oqur qon,
Hech bir nishtar shu yaramni yormadi;
Hech bir kimsa biror yordam bermadi —
Qani, qayda u yaxshilik, u inson?..

Ey, sevgili qardoshim!

Yashamoqlik, bilki, kurash, intilmoq,
Kemirilmoq, achchiq chekmoq, yanchilmoq,
Ingramoq va yig‘lamoqdir —
shundan mening ko‘zyoshim!..

1315 (1900)

YASHASH G'AVG'OSI

Yusuf Oqchurabekka

Har bir maxluq, har kungiday, bugun-da
O'z inidan chiqib, o'ljasin ko'zlar.
Har yerda — tog' boshida, kent ichinda
O'ldirajak, yeyajak bir ne izlar.

Shu sof, moviy ko'k ostinda ochun shunday qurilmish,
Har bir vujud boshqasining qoni bilan yo'g'rilmish,
Bir chechakning ruhi kabi inja, go'zal, bir malak,
Bir yetimning ko'ngli kabi nozik o'sha kapalak —

Kapalaklar hatto erur qon ichuvchi jonivor,
Ularda ham ko'rinmovchi, o'ldiruvchi bir ne bor.

Yemak, yengmak!.. Mana shudir yashamoqning qonuni!
Seni yegay — gar yemasang sen uni!
Shunday yashab, shunday o'lar maxluqot.
Bunda har sas — bir yarali ingrog'i yo bir faryod!..¹

1903

¹ Bu she'rni shoir rus olimi V. Minorskiyga bergan, u 1903-yilda she'rning turkchasi va ruscha tarjimasini nashr ettirgan. Turkchasi hijriy 1325 (mil. 1909)-da bosilgan (*tarj.*).

YO'LCHI

— Bo'ron turdi...

— Tursa-tursin, qiyomatlar qo'parsin,
Sen to'xtama, odim otgin bir ulug' dev singari!
To'xtamay yur, yura-yura oyoqlaring qavarsin,
O'limlardan qutilingay yurilarkan ilgari...

Qoqilsang-da, ziyoni yo'q, shu kechuvdan o'tib ol;
Manzilingni ko'zlab yugur, har imkonni ishga sol,
Yarim yo'lda qolma hech, tur! Manzil tomon chopa qol!..

— Oh qor ko'chdi...

— Ko'chsa-ko'char! Sen olg'a bos!

Bundan senga ne zarar!

O'zingni bir dev deb bil! Dev kabi qadam tashla!
Inson o'g'li istasa gar, tog'larni-da ag'darar,
Qoyalar-da bir yo'l bo'lar! Charchama, intil, ishla!

Boq shu tip-tik tog'lar sari: ko'plab oyoq izi bor,
Bular — sendan oldin o'tgan kishilarni ko'rsatar,
Tur, olg'a bos, shunda seni qo'rqqoliging tark etar.

1321 (1905)

KURALIK ASKAR

— Yoziq, yoziq, umrimizni o'tkazibmiz bekorga,
Shunday qora yuz bilan boramizmi mahsharga?..
Aytgin, shahid sanalarmi shu yo'lda o'tganlar ham?

— Shahiddirlar...

— Oh... Tuprog'im, demak bundan olingan.
Ne qilardim, manglayimda shunday qismat bor ekan.
Avval Alloh, so'ngra sizga omonat endi momom...

— Hech o'ylama...

— Bayrog'imni mozorimga ilingiz...
Endi barcha haqqingizni menga halol qilingiz...

— Halol bo'lsin!..

— Evoh, yomon bo'layapman... Oh, oh, oh!..

— Ko'ngling buzma! Tuzalarsan...

Tavba qil, salovat ayt,

Kel, baravar keltiraylik Kalimayi shahodat,
Kel, qardoshim...

— Ashhadu an la iloha-illalloh...

Askar o'ldi.

Toza, yolg'iz, ko'lankasiz bir mozor.

G'arib qabri ekanligi turishidan ham aniq.

Bu o'shadir, terlamadan o'lgan o'sha bayroqdor,
Mozorining bosh uchinda bayrog'i ham tikig'liq...

Eh, bu o'ksiz go'r ustinda kim ko'zyoshin socharkin?
Har kim ham o'z o'ligiga yig'laydi axir bunda.

Eh, bu g'arib uchun kim ham duoga qo'l ocharkin?
Bechoraning bor qondoshi yig'lar ul tog' ortinda...

Hey, yo'lchi, sen menga qara! Qo'rqib qochma, to'xtagil!
Qochma, qo'zim, bu dunyoning har yerinda mozor bor.
Har qayerga oyoq bossang, unda yuz jon yotar, bil,
Qayonga ham qochursan, boq: dengiz mozor, yer mozor!?

Kimdan qochish?

Shu bir hovuch suyakdanmi? Hey, qo'rqoq!
Tiriklarga qolgan hirsalar... O'lik senga ne qilar?
Yomonliklar mozorlardan uzoqlarda jon tilar...
Agar qochmoq kerak bo'lsa, tiriklardan qoch uzoq!..

Ey, qardoshlar! Bu yigit ham turk deb jonin yoqardi,
Miltiqqa ham yaxshi ko'rgan omochiday boqardi,
Tirik ekan, u ishlagan yer, yurt edi shu tuproq,
O'lgandan so'ng qoldirgani bir narsadir: shu bayroq!

Bundaylar har qanday ishni jon-u dildan qilurlar,
Mamlakatning ulug'lari "O'li!" desa gar, o'lurlar.
Bu yo'lda na aqcha, rutba, na maqto'v, ot istarlar,
O'z burchini "Burchim!" deya bajararlar, ketarlar.

Kel, ularga bir fотиha o'qiylik,
Boshqasini Tangrimizga qo'yaylik!..

1324 (1908)

VATAN TAHLIKADA

Shu istibdod hukumati Turkiyaga tahlika!..
Boqing: baxtli yashash uchun har narsa bor bir o'lkas;
Har quvvatin maqsadiga yo'naltirgan bir ummat,
Uch qit'ada xoqon bo'lib, hukm surgan bir davlat...
Biroq bu kun u qorong'i bir uchurum ustunda,
Bir ajalning ko'lankasi ostinda!

Zero mulkda adolat yo'q, yo'qdir huquq, hurriyat,
Aholiga zulm ko'pdir, aldoqchidir hukumat;
Har burchakda temirqo'lli istibdod,
Har burchakda qoplontishli jaholat;
Har burchakda yo'qsillik, o'lim, dahshat;
Har burchakda ming ingranish, ming faryod!..

Mana sizga Istanbulki,
buzg'unlikda ayni Bizans va Bobil!
Saroylari qassobxona,
maktablari fisqu fasod o'chog'i!
O'rdalari mahbusxona,
masjidlari — ayg'oq, josus yotog'i,
Ish boshida turganlari xor, zalil!..

Abdulhamid¹ istaydirki,
“Huquq!” deya hayqirajak udabo,
Zolimlarni shariatning
qilichi-la ag'darajak ulamo...

¹ **Abdulhamid ikkinchi** — turk sultonlaridan biri (1842—1918). U 1876-yilda yuz bergan saroy to'ntarishi natijasida saltanat taxtini egallagan. Ko'p zolim bo'lgan, mustabidlikda ot chiqargan. 1909-yildagi o'zgarishdan keyin taxtdan tushirilgan; o'z xalqiga zulm qilgan, yurtni yarim mustamlaka holiga keltirgan o'zi ham mahbuslikda o'lgan (*tarj.*).

U istarki, o'ttiz yillik
zulmlarni adolat deb bilsinlar,

Bu tarixi kirlatilgan tuproqning,
Bir lattaga aylangan bu bayroqning,
Yerga nohaq to'ktirilgan qonlarning,
Xo'rlangan u jonlarning

So'rilajak hisobini el zehnidan yulsinlar,
U istarki, ma'murlari uni tangri bilsinlar,

U buyursa, Payg'ambarning maqbarasin sotsinlar,
Baytullohga manjanaqdan og'ir toshlar otsinlar,
Har bir zulm-u yomonlikni tap tortmasdan qilsinlar!..

Shu zavolli millat uchun Mashrutiya¹ — jinoyat;
Adolatni o'ylagan bosh ezilar,
Tenglik deya so'ylagan til kesilar,
Hurriyat deb talpingan qalb — xoindir;

Adabiyot, ilm-u san'at, tarix, huquq — ma'n, yasoq;
Mamlakatga yangi bir baxt beruvchilar — ko'r, cho'loq;

Shuning uchun hamiyat,
Vatan ishq, millat so'zi, bir maqola, biror she'r
Kechirilmas jinoyatki, bunga bog'liq har inson
Vahshiylarning zulmi bois kecha-kunduz yutar qon!..

Zindonlarda uni bo'g'ar zanjirlar,
Tanin o'yar qizdirilgan temirlar;
Bechoraning nasibasi — haqorat,
Murdor so'zlar, tahqirlar-u musht faqat;

¹ **Mashrutiya** — Konstitutsiya demak; turkiyalik turklar 1876-y.da qabul qilingan Asosiy qonunni mashrutiya deyishgan; keyinchalik chiqqanlarni esa tom turkchada Onayasa deyilgan (*tarj.*).

Bechoraga — Marmarada qonli-qonli o‘limlar,
Hech bir yerda ko‘rilmagan ezishlar-u zulmlar!..

Ana, boqing dalalarga, har burchagi bir xaroba, bir mozor!
Qishloqlarda ingroq to‘la kulbalar-u
o‘rgimchakli to‘rt devor...

Tog‘larda-chi, taq to‘xtagan tegirmonlar,
talangan bo‘sh karvonlar,
Har tarafda zulm-u yong‘in, talonlar!

Abdulhamid istaydirki,
vatan deya qurol tutgan har askar —
Barcha kabi tinch yashashga
haqli bo‘lgan o‘sha harbiy miskinlar
Uning uchun asirdayin
xizmat qilib, so‘lsinlar va o‘lsinlar!

Devorlarda zanglab ketgan o‘roqlar,
O‘ti o‘chib qolayozgan o‘choqlar,
Ishsiz, kuchsiz, yap-yalang‘och bir millat,
Shu xaroba mamlakat —

U bir hovuch ochko‘zlarga million topib kelsunlar,
Voliylar¹-chi, baytulmol²dan boyliklarni yulsinlar,
“Aqcha!” deya yetimlarning uylarini yiqsinlar,
Askarlarning xotinini zindonlarga tiqsinlar,
O‘sallarning ostlaridan to‘shaklarni olsinlar!..

Shu bechora millat uchun baxtiyorlik bir ro‘yo.
Tole demak — achchiq azob, falokat.
Yashash demak — har kunlik bir asorat.
Haqqoniyat — bir quruq so‘z: bir yolg‘on!

¹ **Voliy** — viloyat hokimi; Osiyo, Afrika, Ovrupodagi Usmonli imperiyasi-ga qaram davlatlar viloyat atalganga ko‘ra, bir mamlakat rahbari demak (*tarj.*).

² **Baytulmol** — Usmonli saltanatida davlat xazinasi (*tarj.*).

Har mahkama — kuchsizlarga zulm aylagan bir qattol,
Har bir qonun — yo‘qsillarga otilajak bir qurol!

Shuning uchun bu dunyo,
Bir yolg‘onchi jannatdayin ko‘ringuvchi shu vatan —
Bir jahannam atalurkim, bunda yurt egalari —
Ma‘murlarning, og‘alarning mazlum, ojiz asiri!..

Butun yuklar shu yo‘qsilning ustinda,
Bu zavolli har kun qamchi ostinda,
Bu zavolli molsiz, uysiz, o‘choqsiz,
Urug‘liqsiz, tuproqsiz;

Zavollining omoch surgan xotini-da ekmaksiz,
Zavollining malak qizi, bolalari ko‘ylaksiz!..

Vatandoshlar!

Haqqimizdir hur va mas‘ud yashamoq,
Nechun asir, mazlum, yo‘qsil bo‘lib qoldik biz bu choq?..
Bu millatning yozig‘i ne?.. Bu istibdod ne demak?..
Bir hamiyat ko‘rsatmasak, Vatan qo‘ldan ketajak!..

Qonlarimiz quridimi? Qo‘llarimiz cho‘loqmi?..
Vazifamiz — hayvon kabi yurmoqmi?
Yo‘q! Bu bo‘lmas! Fidoyilik ko‘ylagini kiyaylik,
Bor tovush-la: “Mashrutiyat yoxud o‘lim!” deyaylik!

Hurriyatning bayrog‘ini ochaylik,
Zolimlarning qarshisiga chiqaylik,
Istibdodni tag-tubidan yiqaylik,
Bu yo‘lda o‘z qonimizni sochaylik!

1325 (1909)

BILINGIZKI, EY G‘ADDORLAR

Hurriyat qahramonlaridan Xalil beyga

Mayli, sizlar bugun bizga birorta she‘r yozdirmangiz,
Shu millatga jon berguvchi hech bir kitob bostirmangiz,
Vahshiylikda yuksaling-da, maktablarni berkittiring,
Buxoroda qilinganday Qur‘onni-da man ettiring.

Zotan bunday maqsadingiz fikrlarni ko‘rlatmoqdir,
Qorong‘ida bu xalqqa zulm aylab, uni xo‘rlatmoqdir.
Ey, g‘addorlar, yaxshi biling — sizga mangu bir la‘nat bor,
Bu kun sizning qarshingizda faryod etgan bir millat bor!

U millatki, qora yerga qorishgancha chekar zahmat,
Zulmingizdan ular uchun bir daqiqa yo‘qdir rohat;
Yelkasida ezuvchi yuk, yoqasida temir panja,
Ular uchun bugun hayot — ochiq qafas, bir iskanja!..

Sizdan so‘ray: qaysi millat haqsizlikka ko‘nikardi?
Qulliklarni qutlug‘ bilib, qaysi millat tiz bukardi?
Zolimlarga qarshi kim ham qahramoncha tik turmaydir?
Qoplonboshli zulm yuziga qaysi millat musht urmaydir?

Janobi Haq bu olamda insonlarni hur yaratdi.
Har millatga kishanlarin parchalatur; parchalatdi!
Qora xalqning ko‘zin ochar bu o‘g‘irlik, talon, aldoq,
Mazlumlarga yo‘l ko‘rsatar zolimlarning zulmi har choq!..

Mana, sizlar zulm yurtin qurganingiz shu tuproqda
Bu millat ham bir inqilob tarixini o‘qimoqda:
Har burchakda ingrab yotgan shu vatanning insonidir,
Uning o‘tli oh-nolasi bir o‘ch, kurash dostonidir!..

1325 (1909)

NIFOQ

*Ey, vatanim ufqinda uvillagan boyqush, tin!
La'nat senga! Bas endi, uning o'chsin, bo'g'ilgin!*

Sening zolim bo'roning har ne bo'rondan battar,
Sening tuban hirslaring girdoblardan chuqurdir,
Sening qonli kinlaring qoyalardan-da o'tkir,
Sening mal'un shamoling dunyolarni titratar.

Bir davlatni falokat, fojega g'arq etadir;
Tahlikaga otadir... Bunda buyuk bir millat,
Sharaf, nomus, hurriyat —
Bir kema qolintisi kabi botar va churir!..

Ey, tarixning mayog'i! Sen bizlarga nur sochg'il!
Qutqaruvchi nuringni yildirimday porillat!
Ko'zimizni ko'r qilgan qorong'ini oydinlat!
Qayerdamiz va qayon borajakmiz — yo'l ochgil!

Ko'rsatginki, zamonning quminda qancha mozor,
Qancha tushkun vatanlar nifoqqa bo'lmish qurbon,
Qancha tushkun Hindiston,
Qancha tushkun Buxoro, qancha tushkun Qirim bor?..

1328 (1912)

YO BIR MOZOR, YO ZINDON

Dinsizdan zolim yomon. Millat undan o'ch olar.
Adolatsiz ersa taxt — mehrob bo'lsin, parchalar!
Sen bu o'chdan qo'rq, mal'un!
Vaqtinchalik mansabdan qalbing g'urur tuymasın.

Zero, sening yetti qat devorli keng saroying,
Xufiya josuslaring, buzg'unchi hukm-u roying,
U to'plaring, har o'qing,
U zindoning, surguning, jahannaming, bor-yo'g'ing...

Bir millat qarshisida o'rgimchakday bir narsa! —
Seni yanchib tashlagay bir onda, el istarsa!
Demak, bilki, adolat har narsadan ulug'dir.

Mazlumlarning qo'llari o'ch toshiga to'lug'dir!
Haqiqatsiz saroyning so'ngi quldir begumon,
Mustabidning nasibi — yo bir mozor, yo zindon!

1329 (1913)

YURTIMIZNING INGROG'I

Millatimga

Bir zamonlar yetti iqlim va to'rt yoq
Mening keskir qilichimdan titrarkan,
Bu kun esa,
 hayvon kabi xo'rlanmoq,
Zanjirlarga bo'yinsunmoq, ayt nedan?

Nechun, nedan qulim bo'lgan millatlar
Menga kishan ursinlar?
Xazinamga xiroj bergan davlatlar
Xarobamga saltanatlar qursinlar?..

Ravodirmi, tuprog'im
Davlatimdan olinsa?
Hilpiragan bayrog'im
Botqoqlarga solinsa?

Shu ko'ksimda tebrangan
Beshiklarni asrangiz!
Qora g'am-la qoplangan
Mozorlarni eslangiz!

Men hech qachon bunday tuban tushmadim,
Qani mening u O'rxonim, Xalilim?
Qani mening u Turg'utim, Zangillim?
Qani mening u Ko'prulum, Rashidim?..

Oh, ne bo'ldi? Aynidimi eski qon?
 Uyushdimi yuraklar?
Qolmadimi arslonpanja bilaklar?
Yo'qmi meni qutqarajak qahramon?..

Ravodirmi, tuprog'im
Davlatimdan olinsa?
Hilpiragan bayrog'im
Botqoqlarga solinsa?

Shu ko'ksimda tebrangan
Beshiklarni asrangiz!
Qora g'am-la qoplangan
Mozorlarni eslangiz...

1329 (1913)

FALOKAT QARSHISIDA

“Turkning duosi”ni yozgan shoirga¹

Bir tush emish!.. Bu tushda ham men zavolli bir g‘ofilman,
Baltazarga o‘tlar sochgan zolimlarning ostindaman,
Menga shunday tuyularki, mozorimning ustindaman,
Eski Bobil avlodlari ichra qolgan bir yo‘qsilman...

Boq, bugun ham jahannamlar tashurman bu ruhim bilan,
Boshim uzra bir to‘fon bor, bir qorong‘i kecha bor,
Qalbim uzra bir jallod bor, temirdan bir panja bor!
Tilda tuguk bir qayg‘um bor, vayronada bir boyqushman...

Ey, turklikning dardli sozi! Bas qil kechmish fig‘onini!
Shu kunlarda ham tovushing g‘amgin, tushkun bo‘lajakmi?
Uni tinglab, elning ko‘ngli ko‘zyoshlarga to‘lajakmi?

Kuylolmasang agar sen ham yurtning oltin dostonini,
Mening baxtsiz barmoqlarim bir qup-quruq cho‘pga do‘nsin,
Och bo‘rilar seni yesin, seniyam shu umring so‘nsin!..

1329 (1913)

¹ “Turkning duosi”ni yozgan shoir Fuod Ko‘pruludir. 304 misrali bu manzumaga bastachi Ismoil Bey kuy yozgan va u qo‘shiq qilib aytilgan. Unda 1913-yilda turklarning Bolqonlardagi urushlarda falokatlar qarshisida yolg‘iz qolgani tasvirlangan (*tarj.*).

EY, TURK, UYG'ON

*Ey, qardoshlar uyg'oning,
Shu turklikka bering jon;
Qush izlagay uyani —
Turklarniki bu Turon!..*

Turk yurtiga bag'ishlayman

Ey, millatim! Sen bundan tamom besh ming yil avval
Oltoylarda yasharkan,
Tangring senga dediki;

“Ey, turk irqi, bu yerdan
Quyosh tomon talpingan burgut kabi uch, yuksal!
Sening har bir quvvatni ega oluvchi qo'ling
Bo'ysunmagan boshlarga yildirimlar sochajak,
Senga Chinning, Eronning,
Misr-u Hindning, har elning
Bir botirni istagan taxti quchoq ochajak!”

Sen bu sasni eshitgach,
dovulday yo'llar oshding,
Yoli tip-tik tikkaygan arslon kabi savashding.
Ilk bor fillarni ko'rgan
Qari Alplar, Qafqazlar...
To'fonlar-la hayqirgan
Eski Nillar, Orazlar

Sening kabi savashchi va bir ulug' millatni
Inson o'g'li yaralgan kundan beri ko'rmadi.

Sen har yerda futuhot qo'shiqlarin kuylading,
Qoraxonlar, O'g'uzlar,
Ottilalar, Chingizlar, Temurlar-u Yovuzlar —
Sening u keng ko'ksingni ko'tartirgan ajdoding.
Sen uch dunyo, uch qit'a ustiga tug'ing qadab,
Oq, qora irqlar tili, tarixida sanalding;
Sharq-u g'arbning yuzlarcha butlari qoldi qarab —
Qilich bilan qalqonning Tangrisi deb tanilding.

Taxtlar yiqding; lekin sen mehroblarga yuz surding;
Tojlar olding; lekin sen millatlarga haq berding.
Sen-da qonli maydonda
Yoquvchi otash eding,
Biroq boshqa zamonda
Isitgich quyosh eding;

Boq, tuprog'ing boshida jallodlarning panjasi,
Na-da qonli, motamli Varfolemey kechasi!..

Sening o'ying emasdi faqat mulk fath aylamak,
Senga ilm-u hikmatning,
Eng buyuk daholaring yaratib berdi falak.
Sening har bir karvoning Isfaxondan, Pekindan
Injularni, qimmatli matolarni tashirdi;
Qo'rqinch Go'bi cho'lidan va Iskandar saddindan
Fikr-u dinni ellarga sening eling oshirdi.

Sen dunyoga inqilob urug'larin qadading,
Taraqqiy dalachisi, o'rimchisi atalding.
Sendan chiqqan Farobiy,
Ibn Sino Mavlonong,
Zamaxshariy, Buxoriy,
Yana minglab ulamong
Qoloqlig-u vahshatga, jahlga musht urdilar,
Muhammadning yurtida madaniyat qurdilar.

Sen yaralib, sharqda bir Turk dunyosi yaratding,
Uni oltin qubbalar,
Ko'k chinnili mehroblar, marmartoshli turbalar,
Madrasalar, chashmalar, ko'priklar-la yashnatding.
Sening yolg'iz O'rxuning,
Samarqanding, Turfoning
Qanday buyuk bir millat bo'lganingni bildirar.
Bu ellarning har toshi, har devori Turonning
Shonli ming-ming yilini ko'z oldingga keltirar.

Demak, sening “madaniy bo‘lmagan”ing yolg‘ondir,
Senga faqat “temirqo‘l” deyilishi bo‘htondir.

Qilichingday onging ham
Doim o‘tkir, ustundir;
Sevging, bilging, donging ham
Madaniyat uchundir.

Sen bo‘lmasang agarda, dunyo ortda qolardi,
Ko‘k ostida har neni qayg‘u qamrab olardi.

Faqat endi... Ha, so‘nggi uch yuz yildan beridir
Sening shonli hayoting, billur baxting to‘niqdir,
Yorug‘ kentlar, qishloqlar, o‘choqlaring so‘niqdir,
Har burchaging — bir mozor, qayg‘u, yong‘in yeridir.

Unda — yiqiq saroylar-u jasad — o‘lik shaharlar
Yerga cho‘kkan taxtlar uchun go‘yo unsiz yig‘laydi;
Bunda — yorug‘,
 bo‘m-bo‘sh qolgan ma’badlar-u devorlar,
Qayg‘u ko‘mgan uylar, ko‘ylar yuraklarni dog‘laydi.

Bu xaroba yurtlardagi jaholat
Qutbdagi vahshiylikdan ko‘proqdir;
Bu zavolli ellardagi safolat
Afrikaning cho‘llarida ham yo‘qdir!

Shu ishsizlar, shu hayqirgan yo‘qsullar,
Shu mahbuslar, och og‘izlar seningdir;
Shu xastalar, shu tilangan yosh tullar,
Shu yetimlar, qari qizlar seningdir.

Qishloqlarda hayvonday o‘t yeganlar, boq, turkdirlar;
U, inlarda yashab, po‘stin kiyganlar, boq, turkdirlar.
Bugun sening har tarafdan eshitilar faryoding,
Tangring, dining bilmaydilar; yiqilmoqda mehrobing.
Sha‘ning, haqqing toptalmoqda, yoqilmoqda Kitobing.
Bo‘g‘ilmoqda tiling, tuyg‘ung, xo‘rlanmoqda turk oting!

Boq, shu qonli kafandayin sovuq va yot ko'lkalar
Qo'lidagi kir lattalar — bir dushmanni bayrog'i.
Turk tovushi, qardosh sasi ingragan ul o'lkalar
Bu soatda biror jallod hukumatning tuprog'i.

Osiyoda eski Gangning ul faqir
Lo'lisiday kezib, jondan bezgansan;
Isroilning u vatansiz, u haqir
Nasliday o'z yuragingni ezgansan.

Ovrupoda fath aylagan yurtiingdan
Surgun bo'lib, quvilmoqqa mahkumsan.
Yer yuzida bir adolat, bir vijdon
Egasiga yetishmoqdan mahkumsan.

Ko'p boqding sen istibdodlar, xoinliklar turqiga
Nonko'rlardan qaytdi zulm, sen baxtsiz turk irqiga!

Ayt-chi endi, sening fotih, oltin o'rdung ne bo'ldi?
Quyma oltin u taxtlaring, saroylaring ne bo'ldi?
U yurt tuzish shanliklaring, chiroylaring ne bo'ldi?
Ufqida kun qoraymagan u keng yurtiing ne bo'ldi?

Botirlaring oq ko'pikli sellar kabi topshirgan
Yasalaring, bayroqlaring, xoqonlaring qayerda?
Qirollarni tiz cho'ktirgan, yalangoyoq qochtirgan
Qilichlaring, nayzalaring, qalqonlaring qayerda?

Qayda sening u suvo'rdung, u sharaf,
U to'rali yangi cherik o'chog'ing?
Dengizlarda, quruqlikda hilpirab,
Yuz ming g'azot ko'rgan shonli bayrog'ing?

Vatan uchun Ko'ktangriga ont ichgan,
Qilichday u yigitlaring qaydadir?
Shonli yo'lda har narsadan voz kechgan
U muhtaram shahidlaring qaydadir?

Endi ortiq Alanquva allalari yo‘qmidir?
Ona arslon sutin bergan siynalari yo‘qmidir?

Shu vayrona tuproqlar-ku Sharqqa tojlar kiydirgan —
Samarqanding, Ediquting,

Qoraqurum — har shahring;
Oqmachiting, Qorabog‘ing, Movarounnahring,
Qo‘nyong, Bursang, Arziruming,
Istanbuling, Edirnang?..

Qani minglab ishxonali qaynoq kentlar, chiroylar?
Ular endi shamol esgan vodiylarning sirtimi?
Qani tovus to‘la bog‘lar? Qirq ustunli saroylar?
Ular endi boyqush bosgan shul toshliqlar ortimi?

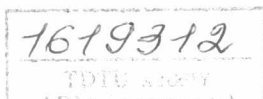
Qani sening ming bir turli hosiling,
Qani sonsiz karvon boshlab yurganlar?
Yashnoq yuzli, manglay terli u nasling —
Tosh mamlakat, temir davlat qurganlar?

Bir oliming, bir shoiring bormi, u —
Bu qaqshagan, buzg‘un yurtini kuzatsa?
Qutqarguvchi barmoqlari bilan shu
Churiyotgan yaralaring tuzatsa?

Qani qoning bilan yozgan u tarixing, u oting?
Shumi endi fath etganing va madaniy hayoting?..

Balki bir kun Bahri muhit ko‘kka o‘rlab, qurigay,
Balki bir kun Himolay-da uchurumga do‘najak,
Balki bir kun quyoshning-da olovlari so‘najak,
Balki bir kun aylanishdan to‘xtab,
Yer ham tinch turgay,

Biroq esga kelganmidi — bu saltanat bir kuni
Shunday vayron bo‘lishi-yu ingroqlarga to‘lishi?

Zanjir sasi qora ilon kabi o‘rab o‘lkani,
Zaharlangan o‘qlar kabi el bag‘rini tilishi?

Oh, ne bo‘lding?

Toliqdingmi, bu zamon
Po‘lat qalbing bosgan o‘lim, uyqumi?
Yashamingga olov bergan asl qon
Ortiq bu kun bir yiringli quyqami?

Falokatli, zolim yillar sening-da
Yashnoq ruhing so‘ldirdimi, ezdimi?
Yigit ko‘ngling bu shafqatsiz dunyoda
Endi najot umidini uzdimi?

Yosh avloding — janozami?

Beshiklaring — tobutmi?
O‘liming-mu bugun seni uxlattirgan bu uyqu?..

Yo‘q, yo‘q!

Kimsa yiqilsa gar, o‘ldi, deya anglanmas.
Lek dunyoda yuragini yo‘qotganlar o‘nglanmas,
Ular uchun insoniyat qora kiysin, yig‘lasin!

Holbuki, sen bugun tirik, sog‘lom irqsan, ulusim,
Xoinlaring faqat sening gul yuzingni so‘ldirdi,
U yarali vijdongga qora qayg‘u to‘ldirdi.

Biroq u alp yuragingning otashlari so‘nmadi,
Muzli yerda yongan o‘tday u quvvating oshirar,
Bu quvvat-la har umiding chechaklari yasharar!
Davlating-ku tiklanajak, tole sendan do‘nmadi,
Bir imonli qahramoning chiqar — har ish bo‘lar o‘ng,
“Turk beshigi daholarning yotog‘idir!” derlar so‘ng.

Tek, yig‘lama! Xarobangdan qalq, o‘ch soch!
Ko‘tar so‘lg‘in, falokatli boshingni,

Tindir qonli ko‘zlaringning yoshini!
Maydonga chiq, qutilishga bir yo‘l och!

Bilki, qayg‘u bitar; biroq g‘am bilan
Kun o‘tkazmoq — yashash emas,
ish emas!

Seni devdan ko‘ra kuchli yaratgan
Tilanchilik qilishingni istamas!

Bilurmisan, yig‘laguvchi kimlardir?
Qora baxtga bo‘yinsungan bir safil!
Zolimini avf aylagan bir zalil!
Kishanini sudrab yurgan bir asir!..

Turk onaning pok sutini ichsa kim,
Falokatga bosh egmagay, kuladir;
Turon nasli yig‘larkan, u turmas jim,
Yoshin artib, munglig‘ boshin silaydir.

Kutganing u yana qaysi musibat?
Hech bitmasmi bag‘ringdagi yaralar?
Hech ketmasmi manglaydagi qoralar?
Hech ketmasmi yo‘qlik, xorlik, bu zillat?..

Otalarning suyaklari bu kun, boq,
Yer ostinda bu xo‘rlikdan ingraydir..
Har qishloqda kul bosgan ming-ming o‘choq,
Boq, arvohlar oyoq tovshing tinglaydir..

Istarmisan — so‘nggi taxt ham yiqilsin?!
So‘nggi yurtga qonli mozor qazilsin?
So‘ng burjga-da yot bayrog‘i osilsin?
So‘ng naslga mal‘un kishan taqilsin?!

Sen bularni o‘yla... titra, hiddatlan!
Qaysi irqdan ekaningni xotirla,

Bir bo'g'uvchi dengiz kabi quvvatlan,
O'zingni bir inqilobga hozirla!..

Ey ulusim, yuz million bu el sening naslingdir;
Qofqoz tog'i, Erjiyas
Hech vaqt qondosh turklarni qardoshlikdan ayirmas;
Bu tog'lar ham o'z yurtning, bir bo'laging, aslingdir.

Sen eshitgan ertaklar, qo‘shiqlar-u dostonlar
Eski Turon nafasi, Turonning tirik shoni;
O‘ynagan, kurash tushgan,
 uloq chopgan insonlar
Bari buqa kelbatli otalarning o‘g‘loni.

Ona vatan chuvashni, ozariyni, boshqirdni
Sartni, finni, qalmiqni ayni qon-la o‘stirdi.

Shu sof qonni tashigan
Har kim, urug‘, ashirat;
Turkcha so‘ylab, yashagan
Har bir shahar, mamlakat

Sening biror naslingdir, sening biror aymog‘ing,
Sening biror yurtindir, sening biror puchmog‘ing!

Sen istasang,
 Tunalar¹ Chingacha mavj urajak,
 Oltoy, Qipchoq, Sibiring,
 Ozarbayjon, Xorazm,
 Buxoro, Xiva, Gʻazna...

Har yer yangi Turonning tuprog'iga kirajak,
Usmon bilan Nodiring, Elxon bilan Bobiring
Qardosh ellar bir bo'lib, bitta ulku² qurajak;

¹ **Tuna** — Dunay (*tarj.*).

² **Ulku** — g'oya (*tarj.*).

Millionlarcha u asl, u o'tli yuraklarning
Bari turklik ishq-i-la bir yurak-la urajak.

U vafoli qirg'izlar, manglayterli totarlar,
Ko'zi qattiq tunguslar, go'zal yuzli mojarlar
Issiq, sovuq cho'llardan,
Uzoq, yaqin ellardan,
Moviy. Yashil qo'llardan,
Tepalardan, bellardan...
Oqin-oqin kellarlar, taxtingga, bosh egarlar,
Jondan so'ylab, quvonib:
"Qutlug' bo'lsin!" deyarlar.

Yo'qsil, johil har turkni milliy vijdon o'stirar;
Turkning aziz minbari —
Har bir turkning ko'ksi, bil!
Uning aytgan so'zlari
Manglayga nur, ruhga ishq, yurakka umid berar.

Yot so'zlar-la bo'g'ilgan Tiling erta tirilar,
U har kuchni turklikning vijdonidan olajak;
Vergiliydan-da daho baxshing hali ko'p kelar —
O'qib Turon dostonin, oltin cholg'u chalajak.

Uning bulbul nafasi, ezgili har nag'masi
Ajdodlardan so'ylarkan, yurtini uyg'otar sasi;

Bo'zqirlar-la bezalib,
Yuz bir u eski yurtlar,
Afshar, turkman go'zali
Kabi bir-birin qutlar;
U qizlar qo'shig'iday to'rt tomonga uchajak,
Butun irqning ruhini, bor turklarni quchajak.

Oltin o'rdung qalqarkan, yetti davlat sinajak;
Dengizda, yot qirg'oqdan

Bayrog'ing hilpiragan har bir kemang o'tarkan,
Unga barcha bayroqlar salom berib, inajak.

Buyuk Turon yurtida boy Osiyong, Ovrupong
Yangi bir Yaponiya, Amerika bo'ladir;
Yetti ulug' dengizda turk kemasi urar bong,
Turk matosi, yuklari sohillarga to'ladir.
Istanbul bo'lgay yuksak bir siyosat markazi;
Sharqning yangi Berlini, Pariji va Venasi,
 Bir Londoni o'laroq
 G'arbda hukm suradir;
 Turk va islom har tuproq
 Mas'ud kunlar ko'radir.

Xoqonining buyrug'i sharq-u g'arbda o'tajak,
Uning qo'li dunyoga yangi bir baxt tutajak.

Bilki, buni yaratajak faqat milliy tuyg'udir;
O'liklarga mozorlardan boshlarin ko'tartirgan,
Tiriklarga yerdan temir, ko'klardan o't oldirgan —
Orzularning o'lkasini tiriltirgan Ong budir.

Fotih, shoir "Qalq!" deganda qahramon botirlarga,
Elning xayol-umidlari dengiz bo'lib chayqalar.
Hurriyatsiz millatlarga, saodatsiz yerlarga
Shoir Rasul kabi boqib:

 "Uyg'on!" deya hayqirar.

Uyg'on! Bu sas tog'dan tog'ga o'tarkan,
Shamol kabi har eshikda charx urgay;
Uyg'on! Bu sas qalbdan qalbga yetarkan,
Vahiy misol har vijdonga jon bergay.

Bu xitobni tinglab qalqqay har inson,
Yuraklarga yangidan hayot kelar;
Har bir kishi ulug'vor bir qahramon
G'ururi-la to'lib, ruhan yuksalar.

Tumanli ufqlarga boqajak butun ko‘zlar,
Ko‘kdagi har bulut, kush yangi bir xabar so‘zlar.
Buni tuygan millatga u yashagan har kent, qishloq
Bobolari xotiralar qoldirgan har sahro, qir,
Necha shonli asrlarga shohid tog‘lar, har ovloq,
Afsonali xarobalar kechmishlarni so‘ylaydir.

Anglatarki:

“U — eng ulug‘ bir davlatni, vatanni
Ilk ilohlar zamonida qurganlarning avlodi.
Uning buyuk millatining qo‘y boqqan bir cho‘poni
Boshqa irqning olmos tojli xoqonidan avlodir”.

Bu muqaddas tuyg‘u bilan Prusiya
Jahongirlik orzusi-la uyg‘ondi;
Tatarlarga xiroj bergan bir Rusiya
Sharqqa yurish fikri bilan jonlandi.

Italyalik bir Matsini u buyuk,
Eski Ro‘mo xayolini porlatdi.
Mitskevichning zaif qo‘li u suyuk
Polshadagi qullik zanjirin otdi.

Millatlarki, asrlardan oqib kelgan sellardir —
Yo‘liga ne chiqsa, surib, yiqib, otib keladir!

Osiyo ham bu ruh bilan o‘zin qayta yaratdi.
Bugun uning to‘rt yog‘ida har bir o‘lka, har tuproq
Yuz yillarcha to‘qilgan ul kafanlarni yirtaroq,
“Yashash! Kurash!”

degan erkin tovushini taratdi.

Ana, ko‘rgin, Hind-u Afg‘on eng bo‘luvchi so‘zlar-la
Qardosh, qondosh yuraklarda nizo o‘tin yoqmoqda;
Ana, ko‘rgin,

Chin-u Eron bir o‘ch to‘la ko‘zlar-la
Ovrupoga g‘azablanib, nafratlanib boqmoqda.

Boq: Laxo'ning bir oqsoqol xo'jasi
Balxdagi chol bilan bir tush ko'rmoqda;
Banorasning so'lg'in yuzli rojasi
Ular bilan bir manzilga yurmoqda;

Boq: Zardo'shtning o'lkasida tiz cho'kkan
Bu kun bunda boshqa o't istab turur;
Muhammadning mehrobiga yosh to'kkan
Bu kun bunda boshqa duo o'qiyur.

Sharqning pari qizlaridan eshitilgan qo'shiqlar
Kohinlar aytgan ulug' kunlardan berar xabar...
U kutilgan ulug' kunda qutiladir bo'ronlar;
Qora, qizil yong'inlarga qorishadir ol qonlar;
Bu qirmizi yonartog'lar, bu qirmizi to'fonlar
Yiqijak yot saroylarni, yo'qolar u zindonlar!..

Xarobalar tepasida kelajak Osiyosi
Sochlarining uchi qonli quyosh kabi tug'ilar;
Bu quyoshdek asir bo'lgan sharqning mazlum dunyosi
Erklik olar; yot, bosqinchi suruv-suruv quyilar.

Osiyo der: "Ey, aldoqchi insonlar!
Ey, qonlarni zuluk kabi emganlar!
Ey, el haqqin timsoh kabi yutganlar!
Ey, taxtlarni, tarixlarni ko'mganlar!

Keting endi! Sochganingiz zaharli
Nifoqlarni boshqa yerda uqtiring!
Bu pok yerga tiqqaningiz u kirli
Zavqingizni boshqa yerda yuqtiring!

Sizning bo'lsin madaniyat atalmish bu vahshatlar!
Biringizning shumshuk, nursiz yuzingizga la'natlar!.."

Mayli, bugun temir kuchlar Xo'ng-Ko'nglarni titratsin,
Mayli, tunjli obidalar Panjoblarni band qilsin,

Mayli, qonli u bayroqlar Tehronlarga tikilsin,
Mayli,
vahshiy istehkomlar Botumlarni rom etsin!..

Bular bari — vaqtinchalik, puch narsa, o‘tib ketgay;
Umri qisqa — haq oldida yolg‘onning umri qadar;
Bari churuk og‘och kabi yiqilgay, tamom yitgay,
Bir oz o‘tib, barchasining o‘rnida yellar esar.

Yuraklarda temirlarni, toshlarni,
Otashlarni erituvchi quvvat bor!
Oltin tojli, dubulg‘ali boshlarni
Egiltirib, titratuvchi shiddat bor!

Bil, bo‘ysungan,
kishanlangan har mazlum
Zolimiga qarshi nafrat, o‘ch tuyar;
Bu o‘ch go‘yo loshlar to‘la uchurum,
Mazlum qalbgacha cho‘g‘lar to‘la kul uyar!

Mazlum uchun ikki yo‘l bor: birisin tanlash kerak —
Zolimlarni yo‘q etmoqlik,
yoki jondan voz kechmak!

Ey, buyuk irq! Butun dunyo...
Eski Persepo‘lislar,
Yangi Yaponiyalar, Arabeli, Memfislar,
Xanibalsiz Kartajalar bugun seni izlaydi;

Tangring senga qiblang bu deb tanitgani Ka‘balar,
Jabroiling senga Qur‘on keltirgan u tepalar,
Azon sasi kelgan har yer bugun seni ko‘zlaydi.

Zeroki, sen o‘zingdan ko‘p boshqalarni qo‘rursan;
Insoniyat uchun har on yordamga shay turursan,
Bu yo‘lda har avlodingni, bor-yo‘g‘ingni berursan.

Xalifatning charogʻini yondirgan qoʻmondonsan;
Muhammaddan qolgan qutlugʻ suruvlarga choʻponsan;
Har musulmon mamlakatni yashatmoqqa maʼmursan.

Uygʻon endi! Najot kuni kelmishdir!
Bu turklikni falokatdan qutqarmoq,
Uni qudrat kengligiga chiqarmoq
Sening uchun eng muborak bir ishdur.

Sen Tangrining mehrobiga bor , egil,
Turon uchun duo ayla va ont ich!

Temirlarni, otashlarni qardosh bil,
Alpga aylan — yovlaringga kafan bich!

Oʻsha qutlugʻ Oltoylarga chiq, hayqir,
Ayt:

“Inqilob qonsiz boʻlmas hech qachon!”
Har bir turkdan ista iymon, azm-u qon;
Uluslarni, oʻz haqqing ol, deb chaqir!

Qalq! Olgʻa bos! Bu olamda har zafar
Faqat arslon boʻlganlarga berilar;
Hurriyatlar, saodatlar, sevinchlar
Mashaqqatli manglaylarda porillar!..

Uygʻon endi!

Bu yashamdan yuzing bur!
Tarixingga, otalarga sodiq qol!
U jahongir turklik shonin qoʻlga ol,
Yangi hayot qurmoq uchun yiqit, sur!

Bir askar boʻl, maydonga chiq, qurol ol:
Bir shoir boʻl, millatingni toʻlqinlat,
Bir ishchi boʻl, yarat, yangi yoʻllar sol,
Bir olim boʻl, haqiqatni yolqinlat!..

Bilki, sening mavqeyingni oshirgan
U turk dahong yangi dunyo qurajak;
Bu asrda Turon qalqib turajak —
Faqat shudir kutilgan ish yoshlardan.

Tur, olg'a bos! Madaniyat, sharaf, shon
Yosh-qarisi milliy ruhli elniki!
Eski, yangi, hur va mas'ud Turkiston,
Bu Osiyo, bu istiqbol seni!..

1329 (1913)

ERKIMGA QO‘Y, HAYQIRAYIN

Ruhim shu: men qardoshim deb bilgum, haqir bo‘lsa kim.
Meni asir yaratmagan Tangrimga imonim bor.
Yuragimni yaralaydi har bir yo‘qsil, xor-u zor.

Men mazlumlarni intiqomin olmoq uchun tug‘ildim.
Vulqon so‘nar, biroq mening olovlarim so‘nmagay!
Bo‘ron tinar, biroq mening alp tovushim tinmagay!

Erkimga qo‘y, hayqirayin!.. Motam tut men tingan payt.
Unutmaki, shoirlari hayqirmagan bir millat
Qondoshlari tuproq bo‘lgan o‘ksiz bola kabidir.

Zamon unga qon tomguvchi tishlarini ko‘rsatar!
Bu zavolli suruv uchun yo‘q marhamat, yo‘q huquq:
U yashagay mushtin siqib, ko‘zi o‘chli, bosh bukuk...

1330 (1914)

ISMOILBEK G'ASPRALIGA

Ey, ulug' Turk!

Sen Qirimning qonlari-la yo'g'rilgan,
Vahshiylarga asir bo'lgan, zolim taxtlar qurilgan,
Sharaflari unutilgan bir tuproqning ustinda,

Uning seni qon yig'latgan qayg'ulari ostinda,
Falokatli millatingga "Uyg'on!" deya hayqirding,
Bu ilohiy faryoding-la uni nurga chaqirding.

Istadingki, madaniyat quyoshi
Zakolarga nurli qo'lin uzatsin;
Milliyatni tiriltguvchi otashi
Muzlab qolgan vijdonlarni qizitsin!

Toki fotih Chingizxonning avlodi
Slavlarning panjasidan qutilsin;
Uning mazlum, yo'qsil bo'lgan hayoti
Hur va baxtli nafas olsin ham kulsin!

Sen bu aziz, buyuk ishga o'z umring bag'ishlading,
Zuhrong bilan kecha-kunduz g'oya uchun ishlading.

Yo'llar o'tdi... Turk azmini na Sibirning dahshati,
Na o'limlar yenga oldi...

Buyuk g'oya hurmati —
Sen orzuni karvon yetmas bo'zqirlarga yetkazding;

Turklik ruhin bayroq kabi qo'ldan qo'lga tutqazding;
Umid to'la ufqlarga so'zing ko'prik tashladi;
Rasullarning ro'yolari senda-da bir yashadi!..

Sen qabringda endi tinch yot! Yaqinda
Bu falokat qora kunlar bitajak;
Erta sening hur boqishli irqing-da
Oltin chogʻni kuylab, qoʻshiq aytajak!

Zero, sendan qolgan qutlugʻ izlarda
Yorugʻ yoʻl bor — undan nasling yurmoqda.
Ishq-u imon uygʻotganing har yerda,
Har qalbda erk fikri hukm surmoqda.

Bizdan sening pok ruhinggi fotihalar, rahmatlar,
Unitilmas xotirangga chin koʻngildan hurmatlar!

. 1330 (1914)

QUR'ONI KARIM

Bu bir kitob — har insonga ich-u tashin anglatib,
Yer-u ko'kda, tan-u jonda Yaratganni sezdirgan.
Bu bir cho'pon — nay sadosin qo'ylariga tinglatib,
Suruvlarni oqar suvlar atrofida kezdirgan.

Bu bir kitob — har kishiga o'zlik berib, yo'l ochib,
Insoniyat karvonini armug'on-la yuritgan.
Bu bir charog' — saroylarga, kulbalarga nur sochib,
Bir ekinchi qilgan ishni tarixlarga kiritgan.

Bu bir kitob — yuraklarni yaxshilikka to'ldirgan;
“El bog'iga kirma!” degan, do'st yarasin bog'latgan.
Bu bir ona — har o'ksizga: “Bag'rim!” deya kuldirdigan,
Nechalarni qardosh etgan, bir-biri-chun yig'latgan.

Bu bir kitob — uni o'qib, har narsani so'rdilar.
“O'yla, so'ngra inon”, dedi, inson to'g'ri yo'l soldi.
Bu bir bilgi — uni bilib, buyuk uylar qurdilar,
Yalang tog'lar yashillandi, vayronalar tuzaldi.

Ey, qardoshlar! Shu kichkina armug'onim otmangiz!
Bu — bir g'uncha, Muhammadning gulbog'idan terildi.
Buni aslo qog'ozgullar qatoriga qotmangiz,
Bu — bir ochar, o'zingizni ochmoq uchun berildi.

1330 (1914)

SHOIR

*Tarix nonko‘r emasdir, bir xizmatni unutmas,
Istiqbolning vijdoni ta‘ma etmas, kin tutmas.*

U, yigirma yoshimda o‘t sochgan ishq, bir savdo,
Ilk she‘rimga oltindan qanot bergan u xulyo
Oq sochlarim ostinda yana olov sochajak.

Millatimning ruhi-la faryod etgan bu yurak
Shunday so‘zlar so‘ylarki, u yangratgan kumush sas
Asrlar kechsa hamki, nag‘masini tindirmas.

Nafrat, tahqir o‘tadir!.. Har ne jafoga qalqon —
Yana shoir qalbidan boshqa bir qalb emasdir;
Eng mag‘rur boshlar ham bu qushchadek
qalbdan pastdir!..

Shu dunyoda ulug‘ bir tushlar ko‘rgan qahramon
Bir burgutga o‘xsharki, eng yong‘inli chaqmoqlar
Uning qo‘rqinch, tumanli yo‘llariga nur separ...

1330 (1914)

MENING RO‘YOM

*Turklarning o‘tnafas xatibi
Hamdulloh Subhiy beyga*

Mayli, vahshiy tabiatning zilzilasi, to‘foni
Eng sharaflı saroylarni, minbarlarni yemirsin!
Mayli, zolim podshohlarning kishanlari, zindoni
Eng quvvatli bilaklarni, gavdalarni kemirsin!..

Tug‘ilajak dunyolarni men bir qoya ustindan
Amerika ochgan zotning ko‘zi bilan ko‘rarman;
“Millatlarni ko‘mdik!” degan asrlar qarshisindan
Girdoblarni tahqirlagan yulduz kabi yurarman!..

Mening ro‘yom — bir chechakkim,
so‘ldiolmas kuz-u yoz;
U ulug‘lar boshiga toj va gulchambar bo‘ladir;
Qorlar, muzlar ichinda ham u zumradday kuladir...

O‘zim, so‘zim — qo‘limdagi jaranglagan milliy soz
Besh ming yillik qabrtosh-u suyaklarga jon berar,
Bir xoqonning qilichiday buyuk zafar keltirar!..

1330 (1914)

O'RDUGA SALOM

Ey, ko'zlari jasurliklar,
Qalbi o'chlar sochgan askar!
Sening ko'ksing xoqonlarning
Taxtlariga qanot kerdi;
Takbirlaring dushmanlarning
To'plariga javob berdi.

Salom senga, shonli o'rdum!
Sen qutqarding qutlug' yurtim!

Sen Tangrining qilichisan,
Zulmga go'r qazuvchisan;
G'arbning ikki saltanatin
Yiqding, o'chdi ovozasi;
Ikki asriy zulm davlatin
O'qinildi janozasi!..

Salom senga, shonli o'rdum!
Sen qutqarding qutlug' yurtim!

Ariburni, Saddulbahr —
Biz uchun bir Plevnadir:
Bunda senga yetti ko'kdan
“Zafar!” degan tovush keldi;
Qonli yerda ufqqa tekkan
Suyaklardan qon yuksaldi...

Salom senga, shonli o'rdum!
Sen qutqarding qutlug' yurtim!

Bundan keyin Gelibo‘li —
Bizga yaqin bir xoch yo‘li!
Har muslimning ushbu makon
Ikkinchi bir Ka‘basidir;
Har tepada qonli qalqon
Sahobalar turbasidir...

Salom senga, shonli o‘rdum!
Sen qutqarding qutlug‘ yurtim!

Bugun barcha qishloq, shahar
Shanlik ichra bayram qilar:
Mana, go‘zal Istambul
Gullar ochgan bahordayin;
Suriyang va Anado‘ling
Kelin bo‘lgan qizlardayin!

Salom senga, shonli o‘rdum!
Sen qutqarding qutlug‘ yurtim!

Sening bundan Chinga qadar
Har mehrobda duoching bor.
Hindning qori, mohirlari
Ilohiylar o‘qimoqda;
Qorabog‘ning shoirlari
Sen haqda she‘r to‘qimoqda.

Salom senga, shonli o‘rdum!
Sen qutqarding qutlug‘ yurtim!

Boq, Kayzerning, Sharlmonning
Yurtlarinda sening shoning!
Boq, sen burgut, sor boqishli
Sulaymonlar davrindasan,
Bo‘ron sasli, sel oqishli
Otalarning yerindasan!..

Salom senga, shonli o‘rdum!
Sen qutqarding qutlug‘ yurtim!

Sening ruhing shu tuproqda
Mo‘jizalar yaratmoqda.
Kecha ezgan davlatingga
Zumrad toj baxsh aylagan sen;
Qora kiygan millatingga
Oltin tog‘dan so‘ylagan sen!

Salom senga, shonli o‘rdum!
Sen qutqarding qutlug‘ yurtim!

Bukun Yerning yuz yerinda
Ko‘zlar ufqing uzorinda;

Sening porloq, ol bayrog‘ing
Ehromlarga yo‘llar ochsin!
Edil kabi o‘n irmog‘ing —
Daryolarga shafaq sochsin!

Salom senga, shonli o‘rdum!
Sen qutqarding qutlug‘ yurtim!

Bizda ne bor — bari senga, —
Bizga sharaf-shon berganga!
Bil: yurtida har er-xotinning
Bor avlodi senga fido!
Katta-kichik har botirning
Bor hayoti senga fido!..

Salom senga, shonli o‘rdum!
Sen qutqarding qutlug‘ yurtim!

1331 (1916)

CHORGA

Ey, Rusiya Nero‘ni, ey zolim chor, ey, jallod!
Istarsan — bir zindonga tiqib, ezsang har elni,
Sibirda-yu Qipchoqda do‘zaxlar solsa faryod.
Sen-chi, davom ettirsang kun-tun qonli qatlni!..

Ammo, hayhot!.. Hech quvvat Haqqa qarshi turolmas,
Vatanlarni ko‘molmas xarobalar, mozorlar;
Millatlarning ruhiga hech kim kishan urolmas,
Har bir tilda — bir tarix, bir hayqirgan ajdod bor!

Senga qonli bir kunni tayyorlar, boq, Osiyo;
Boq, erkinlik qo‘shig‘in aytmoqda Qofqosiyo;
Boq, Turkiston, Qirimda kurashchi har yigit-qiz!..

Bilki, sening tojingni uloqtirar bir Qirg‘iz!
Yiqitajak taxtingni O‘g‘uzxonning millati;
Yuksalajak qarshingda yana Turon davlati!

1333 (1917)

KULSIN ENDI

Ey, Ko'ktangri! Osiyong, boq, zulm chekib, qon yig'lar,
Har kun bir Qorabog'ing, bir Xivangni qayg'u tig'lar,
Oqmachitda inglaydir pok mehrobing pok sirlari,
Chirimoqda Sibirda ulug' Turon shoirlari.

Boq, shu ma'sum milyo'nlar zolim chorning asirlari,
Bular eski Ro'mo, Misr qullaridan mazlumdirlar.
Yolvorayotgan qo'llarda, boq, Mo'sko'vning zanjirlari,
Ular seni, ajdodni unutmoqqa mahkumdirlar.

Sen-ku, haqning, g'azabning, intiqomning Allohisan,
Chaqmoqli ko'klaringdan qurolimga o't ber, qo'l ber!
O'rol-Yoyiq ustidan bayrog'imga yo'l och, yo'l ber!

Toki chor Rusiyasi parchalansin taxti bilan,
Hurriyatga qovishsin Qofqosiyo, Turkistonlar,
Kulsin endi ilohiy ma'badingda yig'laganlar!..

1333 (1917)

MILLIY RUH

Men ul zamon u buyuk shaharlardan qochardim,
Chiqardim ul tumanli, vahshiy, tik qoyalarga;
Emanlarning tagida yig‘lab, ko‘zyosh sochardim,
Tolar erdim ilohiy Rumoday xulyolarga...

Bir kechasi, tushimda, menga bir tovush keldi,
Guriltisi qopladi shamolday ko‘kni, yerni;
Bir payt, boqsam, qarshimda samoviy nur yuksaldi,
Menga qarab uzatdi qo‘lidagi Kavsarni!..

Dedi: “Bu qutlug‘ iksir! Ol, ich! Ichir! Top sharaf!
Bu har qalbda yorug‘lik, manglayda nur yaratar;
Istaganing har neni — umid, shifo baxsh etar”.

Undan so‘ngra uzatdi qo‘llarin sharqqa qarab,
Bundan menga jannatim yo‘llarin ko‘rsatdi u,
Millatimning yulduzin Hulkarday portlatdi u...

1335 (1919)

MAFKURA

Ey, mafkura, sen Haqning, haqiqatning oshiqisan,
Senda Alloh fusuni, senda Rasul ruhi bordir.
Sen muqaddas ishlarning, ro'yolarning xoliqisan,
Sendan ilhom olar har vaqt buyuk san'atchi, shoir.

Sening aziz mash'alang koshiflarga yo'l ko'rsatar,
Ta'malarni, hirslarni bo'g'ib tashlar sening qo'ling.
Fotihlarga tojlarni sening qo'ling tortiq etar,
Shon-u zafar, haykallar, taxtlar — sening bir mahsuling.

Sen mazlum va yig'lagan o'lkalarning yo'lchisisan,
Sening xitob etganing har xasta jon tez tuzalar,
Bossang qutlug' qadaming, xarobalar ma'mur bo'lar.

Dunyolarning tongisan! Yorug'liklar elchisisan!
Eski, yangi tarixni bitgan sening qo'llaringdir,
Madaniyat, hurriyat — bari sening asaringdir!

1335 (1919)

TANGRIGA

Ulug' Tangrim, otingni eshitganman beshikdayoq,
Hali ma'sum bola ekan, men masjidga ketar erdim —
Yuragim bir oqqushday talpinardi senga har choq,
Unda kichik malakday hamd-u duo etar erdim.

Tag'in o'sha ruh bilan ma'badingga keldim yana,
Bosh qo'yurman sajdangga iymon to'la bir dil bilan.
Duo etgum chirkinsiz qo'llarimni ochib, mana,
Mo'jizangni qutlayman riyosiz, bir pok til bilan.

Zero, men bir xasta edim, sen dardimga shifo berding,
Zaif erdim, sen ojiz ko'zlarimga ziyo berding;
Ayon etding, sen — dardli ko'ngillarning bir Rabbisan.

Koinotning yulduzdan qushga qadar sohibisan;
Bir ilhom ber, kuylayin buni oltin rubobimda,
O'qitayin dunyoga Seni yangi kitobimda!..

1335 (1919)

HAQIQAT

Sehrlisiz judayam, ey, parilar, ey, go‘zallar,
Toj kiygan boshlarni ham asir etgan sizlar, to‘g‘ri!
Qahrlisiz judayam, ey, fotihlar, temirqo‘llar,
Eng mag‘rur botirlarni tahqir etgan sizlar, to‘g‘ri!

Biroq buning baridan sen kuchlisan, ey, haqiqat!
Tosh zindonlar ustinda sen chaqmoqlar nidosisan!
Butun kibr-u hirslarni titratgan sen, buyuk haybat;
Fir‘avnlr boshida yangroq Alloh sadosisan!

Sendan umid, kuch olar bor mazlumlar, xor tushkunlar;
Duolari sendirsan qora kiygan bokirlarning,
Isyonlari sendirsan oppoq sochli shoirlarning!..

To‘g‘ri, har ne o‘tadir; burgut qo‘nar, shamol tinar;
Faqat sening ko‘klarda bukilmaydir qanotlaring,
Mahsharlarda hayqirar, eshitilar faryodlaring!..

1335 (1919)

TURK TILI

Ey go‘zal til, yurtimning mangu oqar daryosisan,
O‘tmishlarni anglatar qirg‘oqlaring, oqinlaring.
Otsiz ko‘kchi¹ kabi sen har yaramning davosisan,
Ilk tangrilar chog‘idan ertak so‘ylar oqinlaring...

Senda qutlug‘ tog‘larning, ko‘y-kentlarning ovozi bor;
Olmos tojli xoqonlarning tovushini tinglatgan sen.
Senda buyuk alplarning, shoirlarning so‘z, sozi bor,
Menga ota-bobolar tarixini anglatgan sen.

Mening o‘lmas irqimga bir abadiy vatandirsan,
Taxt yiqilar, sen mangu yulduz kabi porillarsan,
O‘lim bor har kun, biroq sen ummonday gurillarsan!..

Sening nag‘mang kishanli millatlarni yashatgay hur;
U qumush qirg‘og‘ingda go‘yo bitta piring bordur;
Obi hayot berur u oltin jomda Kavsaringdan!..

1335 (1919)

¹ **Ko‘kchi** — dorivor o‘t-ko‘k sotuvchi anglamida (*tarj.*).

MUSTAFO KAMOL

Elimning bir qatl kunlari edi,
Bir achchiq yig'ilar ko'kni qo'zg'atdi...
Xuddi dor ostida qurbon faryodi —
“Kel, qutqar!” sadosi seni titratdi.

“Kel, qutqar!” — sen buni kent, tepalardan
Kerpichli devorlar osha eshitding;
Ming yillik yo'sinli xarobalardan,
Ismsiz mozorlar osha eshitding...

“Kel, qutqar!” — bu tovush yashil bog'changda
Achchiq chirqiragan qushlaring bo'ldi;
Ko'lkang-la qolganing yolg'iz kechangda
Eshik qoqqan shamol, tushlaring bo'ldi.

Sen uni eshitib, eranligingdan,
Kutilgan bir Rasul ruhi-la kelding!
Bir qora kechaning teranligidan
Yorug' tong yulduzi kabi yuksaliding!..

Hayqirding:

— Qani, el, cherik, chovushing?
Yovlardan yengilib, yurtsiz qoldingmi?
Qani qit'alarni olgan tovushing?..
Yo'q sasing, nafasing... o'lib bo'ldingmi?!

Ajdoding mozordan tirilib chiqsa,
Uyatdan boshini yerga egadir:
“O'g'uz qoni oqqan turk shumi? Yo'qsa,
Qani u qahramon millat?..” degaydir.

Yo‘q, yo‘q! Ey, millatim, bu tuban hayot —
Bu kishan, bu zulm turk uchun emas!
Bu manglay yozug‘i, bu yozmish, hayhot,
Bu foje, bu o‘lim turk uchun emas!

Ino‘nu, Saqarya, Dumlupinarda
G‘alaba qozonding — g‘urur tuy bir bor!
O‘lim-la qorishgan tuproq-toshlarda
Tarixga aylangan obidalar bor...

Shu Metristepadan yuksalgan qubba
Sharaf-u nomusning bir qalqonidir;
Shu Duotepasi, shu Qo‘jatepa
Buyuk maqbaraning cho‘ng ayvonidir.

Bu aziz tuproqda yurt uchun o‘lgan,
Erk uchun jonini baxsh etganlar bor;
Bir qutlug‘ ish uchun qoni to‘kilgan,
Haq uchun mo‘jiza ko‘rsatganlar bor.

Men seni, cho‘qqidan asta mo‘ralab,
Quyosh chiqib kelgan bir yerdan ko‘rdim;
Sevinchdan yig‘lagan xalqim oralab,
Izmirga, Bursaga kirarkan, ko‘rdim...

1338 (1923)

XALQ

1

Men xalqman, eskidan dardli bir qulman,
Sanoqsiz yuz yillar o'tdi, badbaxtman;
Oyog'im choriqsiz, siniq ko'ngulman,
Yelkamda og'ir yuk, yo'lsiz, karaxtman.

2

Bir yo'qsil xotinman; bir chog'lar go'zal,
Sog' edim, bu hayot ayladi chirkin.
Yo'q eshik qoqquvchim, buvagim kasal,
Qurimish mammamda sutim — qon, yiring...

3

Yosh ekan, qarigan tolesiz qizman,
Qop-qora sochlarim oqarib bo'lgan.
Manglayda yozug'im qora; yolg'izman;
Kelinlik ko'ylagim... bo'lajak kafan.

4

Bir johil bolaman, kimsasiz, yetim.
Meni tentak derlar. Ishim tilanmak.
Ko'chada ko'ppaklar yo'ldoshim, do'stim;
Har kecha yotog'im — sasigan yo'lak.

5

Saltanat har zamon meni yig'latdi.
"Molingiz, joningiz — meniki!" dedi.
Borimni haromxo'r boylarga sotdi,
Tanamdan terimni shilmoq istadi.

6

“Bor, ishla!” dedilar, emasdim tanbal,
Mushtim toshni siqsa, suv chiqar edi.
Omoch bor, o‘roq bor,
ishladim — har gal
Bir ne topsam, degan umid bor edi.

7

Tog'larni tekislab, tinmay ter to'kdim.
Ekinni men ekdim, boshqalar oldi.
Omborim bo'sh qoldi.
Yiqildim, cho'kdim.
Holimni ko'rganlar sochini yuldi.

8

“Haq!” deya hayqirdim.
Meni xo‘rlashdi.
“Bitsin kishan!” desam, kishan urdilar.
Marhamat tilandim — ko‘p tahqirlashdi.
Adolat istadim — dorlar qurdilar.

9

Kesilgan boshlar-la kentni to‘latib,
Bu qonli vahshatga “Bayram!” dedilar.
Ochlarga bir o‘lim raqsini o‘ynatib,
Qayg‘ularga boqib, zavq istadilar.

10

O'liklar jigarin sug'ura turib,
 "Bu zafar bayrog'i!" deya kulishdi.
 Tiriklar ko'zidan yoshlar to'k'tirib,
 Sa'dobod bog'ida sayl qilishdi.

11

Har turli fuhsh aro zavqqa toldilar,
Tanburlar chaldilar fig'onlarim-la;
Kulbamni yiqdilar, ko'shklar soldilar,
Ziyofat berdilar qurbonlarim-la!..

12

Shunchalar qon to'kdim. Borlig'im — yara.
Lolada va gulda qonimni ko'rdim.
Quyosh chiqar ekan har oq tong ora,
Ol rangli tug'uvga boqolmay turdim...

13

Ol rangli bayrog'im bo'lmasaydi gar,
Uning-la rangiga "Qon!" deyajakdim.
"Bu qizil dengizda qizil motamlar —
Bor!" deya bu rangni sevmayajakdim!

14

So'rang siz meni shu qari tog'lardan.
O'limlar diyori cho'llardan so'rang;
Dardimni tinglagan shamol, bog'lardan,
Menim-la yig'lagan har yerdan so'rang.

15

So'rang — shu yiqilgan uylar, o'choqlar,
Ko'klarga hayqirgan og'izlar kimning?
Shu yangi kavlangan sanoqsiz mozar —
Necha ming ochlikdan o'lgan yetimning?..

16

So'rangiz: qanchalab yosh o'g'illarim
G'urbatda, zindonda, surgunda qoldi?

Qanchalar qayg‘uli, baxtsiz tullarim
O‘zini ne og‘ir ko‘ylarga soldi?..

17

Men hirsga bosh egdim — avlodsiz qoldim,
Tilimni yo‘qotdim — dostonisiz qoldim,
Tarixni unutdim — ajdodsiz qoldim,
Yurtimda yurtim yo‘q — vatansiz qoldim.

18

O‘limning eski bir dastgohi bo‘ldim,
Yulingan sochlardan to‘qidim kafan;
Go‘rlar qaziyverib, charchadi qo‘lim,
O‘liklarni yuvdim ko‘zyoshlar bilan...

19

So‘ngra o‘liklarning suyaklaridan,
Qalbmni sim qilib, cholg‘u yaratdim.
Ichimning qayg‘u va kuyuklaridan
Bir ezgi — motamlar kuyin yangratdim.

20

Bir qaqroq yer bo‘ldim, boshoqsiz qoldim,
Bir so‘niq mum bo‘ldim, nursiz — ishiqsiz.
Bir buzuq ko‘shk bo‘ldim, sanjoqsiz qoldim,
Bir uzuq soz bo‘ldim, qoldim oshiqsiz.¹

21

Ko‘chasida gadoy har ne tilagan,
Qamchili, zulmli yurtlar meniki;
Yetimlar, tullarni quvib, talagan —
Bu zolim va xoin itlar meniki.

22

Bag‘rimdan ayirib, avlodlik shu deb,
Birovga sotganim ma’sumlar — mening.
Surgunga surilgan bechora, g‘arib,
Baxtsizlardan baxtsiz mazlumlari —
mening.

23

Tikanli dalalar, kimsasiz uylar,
Xaroba, mozorlar toshlari — mening.
Janoza qayg‘usin hayqirgan ko‘ylar,
Ko‘r bo‘lgan ko‘zlarning yoshlari —
mening.

24

Bu balchiq zamonda, qon davrida kim
Yolg‘onni o‘rganib, “Haqiqat!” dedi?
Bashar la’natlagan aldoqni doim —
Riyoni kim axir “Fazilat!” dedi?

25

Kim u — hurlik ishqin qon-la so‘ndirib,
Yo‘qsillik va qullik hulqin yaratdi?
Vatanni bir jonsiz cho‘lga do‘ndirib,
Ochlikni “Qanoat!” deya anglatdi?!

26

Bir irganch butparast o‘z davrin ochdi,
Taxtga bosh egdirdi “Ibodati!” deya:
Qalblarga xudkomlik urug‘in sochdi,
Oyoqlar yalandi “Sadoqat!” deya.

Kim u — vahshiy, tuban manfaat uchun
Zolimga o‘zi-yu qizin sottirdi?
Qonlar-la, loshlar-la tijorat uchun
Boldayin umrga og‘u qottirdi?..

Bu qora, bu qizil kunni yiqajak
Istibdod dushmani — qahramon qayda?
Uni to mozorga surib, tiqajak
Hurriyat oshig‘i — chin inson qayda?..

1939

OCH BAG‘RINGNI, BIZ KELDIK

*Qutqaruvchi qo‘shinimiz va uning
qahramon qo‘mondoniga*

1

Bugun yangi bir tarix boshlangan qutlug‘ kundir.

Biz ko‘targan bayroqlar
U bosqinchi ruslarga mahkum bo‘lgan tuproqlar,
Zulm ostida ingragan asir turklar uchundir.

Biz ham — zindon va zanjir yaratmagan Tangrining
Xalos qil, deb dunyoga yuborgan botirimiz.
Buyuk Sharq uchun kurash, degan erta jangining
Ro‘yosiga jon bersam, degan qoplon, sherimiz!

2

U qora kun men yonib, bir tasalli izlarkan,
Irqimning dostonini Ko‘kchi bobo so‘zlarkan,
Yuragim titrab ketdi, g‘azabim qanot kerdi,
U qaqragan ruhimga tiniq, qutlug‘ ishq berdi.

So‘ng dedi u: “Turklikning
Ilk beshigi, vatani shu sof ufqning ostida,
Ko‘nglingdagi erklikning
Sog‘ingan u jannatlar bu tog‘larning ustida...”

3

Eh, bu yerlar men uchun bir ma‘badday ulug‘dir
Bunda har tog‘ tepasi,
Qorong‘i u jarliklar, qoyalarning ko‘lkasi,
Aks-sadosi tinmagan tovushlarga to‘lug‘dir.

Bu ellarda har qal'a, har tosh ustun, har turba
Menga sinmas ruhlarning tarixini so'ylaydir.
Bu yurtlarda har devor, har yo'sinli xaroba
"Bizda yotgan qirq turli madaniyat sizning!" der.

4

Yana ular shunday der:

“Yetti ko'kning qasrindan
Eski Buyuk Rumoning burgutlari asrindan
Qolgan shonli davronlar bari menda uyg'onar,
Ko'z o'ngimda besh ming yil hashamat-la jonlanar!

Men qarshimda u zamon
Qurilajak davlatning oltin taxtin ko'raman,
Ko'ksimda qaynab imon,
Turk ruhim-la kuchlanib, faqat olg'a yuraman.

5

Ey, suyukli mamlakat,
Och bag'ringni, biz keldik!
Senga najot, hurriyat
Beramiz, deb yuksaldik!

6

Och bag'ring, O'g'uzxonning
Yurti qayta tug'ilsin!
Avlodlaring Moskovning
Zanjiridan qutulsin!

7

Shamol, dovul, po'rtana... Hech ne meni rom etmas,
Ko'klar, Yerlar ochilsa,
Bosh ustimdan to'fonlar, yonartog'lar sochilsa,
Shu erkin tanamdagi bir tukni ham titratmas.

Men botir turk nasliman, ajdodim, shonli elim,
Har qanday falokatga hech qachon tiz cho'kmagan,
U hech bir kun zilzila, qaldiraq yo yildirim,
Yo to'fon qarshisida qo'rqib, ko'zyosh to'kmagan.

8

Uning eski Tangrisi hayot bergan quyoshdir,
Qora, kulcha temirni qurol qilgan otashdir,
Qahramonlar ertagin so'ylab oqqan irmoqdir,
Tangritog'da xoqonlar yetishtirgan turoqdir.

Ulug'lardan eng ulug',
U borliqni bor etgan, meni bir turk yaratgan,
Qilaman unga qullug',
Shu olovli bag'rimga u qalb qo'ymish po'latdan.

9

To'g'ri, dunyo ezgulik, go'zallikka to'ladir,
Shon-u shuhrat savdosi,
Boylik, mansab istagi, baxtiyorlik ro'yosi...
Bu xususda o'ylarkan,
har kim mamnun kuladir.

Yashil, zumrad yurtlarda juft-juft bo'lib aylanish,
Sevib ham sevilmoqlik, ayrilmaslik na baxtdir!
Bol isli bu yerlarda bir go'zalga uylanish —
Bil, shu achchiq hayotda eng totli ish, rohatdir!

10

Ey, ruhimning ma'badi, ota yurtim, Turonim!
Yulduzlari mehribon onamdayin boqqanim,
Sen u Eram bog'larin sultonidek dilbarsan,
Kiyiklar erkin-erkin o'ynab yurgan bir yersan.

Kuy, qo'shig'ing jarangi
Mingta Quddus qizining nag'masidan go'zaldir!
Bir yoboniy turong'ing
Tovuslar kezgan o'sha ellik Hindga badaldir.

11

Ey, suyakli mamlakat,
Och bag'ringni, biz keldik!
Senga najot, hurriyat
Beramiz, deb yuksaldik!

12

Och bag'ring, O'g'uzxonning
Yurti qayta tug'ilsin!
Avlodlaring Moskovning
Zanjiridan qutulsin!

13

Ey, Qofqozning Sharq tomon qanot qoqqan shamoli!
Ey, vodiya, cho'llarga,
Moviy muzli tog'larga, sarin suvli ko'llarga
Bulutlar uzra uchgan turnalar, so'rang holim!
Sizlar ajal gullari o'sgan Turon eliga —
Daryolarda qon oqqan u diyorga ketingiz!
Bo'yinturuq ostida o'lganlarning nasliga —
U yarador qalblarga bizdan salom aytingiz!

14

Aytingki, u motamli tullar va yosh kelinlar,
Faryod urgan onalar yig'ini to'xtatsinlar.
Kishanlangan mahbuslar, so'lg'in yuzli surgunlar
O'lmas umid bilan u erk kunini kutsinlar!

Berilgan u qurbonlar
Tangrimizning marhamat dengizini qaynatdi,

Ko'kka chiqqan fig'onlar
Bizni asir Turonni qutqarishga jo'natdi.

15

Bilsinlarki, shu qo'shni,
qardosh yurt, shu tuproqda
Olmos tojli sultondan
Ming-ming uyli qishloqlar, shaharlar-u, har inson
Umid bilan talpinib, mehr-u imdod kutmoqda.

Qarang, bunda bolalar bulbuldayin til bilan
Ular uchun jangovar she'rlarini o'qiydir;
Qarang, bunda yosh qizlar kumush,
mohir qo'l bilan
Ular uchun hurriyat bayrog'ini to'qiydir.

16

Ha, endi u ozodlik zamonlari yaqindir,
Erta erkin davlatin qurajak shu irqimdir,
Hech ayrilmas turklikning yashagani har burchak
Yetmish ikki ulusga hur bir vatan bo'lajak.

Yana Bog'chasaroylar,
Samarqandlar, Turfonlar Sharqqa bir ruh berajak,
Yana shonli oloylar —
Qo'shinlar,
sharaf-shonlar unda hukm surajak!

17

Ey, suyukli mamlakat,
Och bag'ringni, biz keldik!
Senga najot, hurriyat
Beramiz, deb yuksaldik!

18

Och bag‘ring, O‘g‘uzxonning
Yurti qayta tug‘ilsin!
Avlodlaring Moskovning
Zanjiridan qutulsin!

19

Bilamanki, yovimiz emasdir zaif davlat,
Qattiq uning tamali.
U turgan yer mustahkam, go‘yoki temi tog‘i,
Qaltiramas hattoki dunyo bosgan mahali.

Ana, har bir tepada po‘latdan yuz istehkom,
Unda do‘zax og‘izli to‘plar tinmay uvlaydi.
Qaynar Moskov ko‘ksida otashin o‘ch, intiqom,
Yovlarin qon yalagan qoplon kabi quvlaydi...

20

Balki bu irq shu arzning nurlarini so‘ndirar?
Har o‘lkani bir qonli xarobaga do‘ndirar,
Qo‘llarini yong‘inlar olovida qizdirib,
Vayronlarda boyqushdan sayrar elni bezdirib...

Ammo bor shunday quvvat,
Bosqinchi, zolimlarning birma-bir boshin kesar;
Mening irqim, shu millat
Yovning yovuz ming kazak qo‘shinini mahv etar.

21

Bir zamonlar bizlar ham uch qit‘ada hukm etdik,
Iskandarning, Sezarning,
Kayxisravning, Ramzesning, Sharlkenning, Lazarning
Temir sovut kiygan u irqlarini titratdik.

Lekin bir kun keldiki, taxtimizga qul bo'lgan
Barcha mag'lub millatlar qurollarga yopishdi,
Bulg'oriston, Ruminya, Yunoniston, Serbiston
Jondan kechib, bir milliy ro'yo yo'lin topishdi.

22

O'sha ro'yo, o'sha ishq, o'sha tilak, o'sha kin
Nechun chorlar taxtini bo'lak-bo'lak etmasin?
Kecha bizni hukmiga bosh egdirgan shu ofat
Erta ruslar boshiga tushishi mumkin albat.

Mazlum Sharq qit'asida
Turk nasli ham zamondan haq-huquqin olajak,
Turkning milliy asrida
O'zgarishlar bo'lajak, hurriyatlar kelajak!..

23

Ey, suyuqli mamlakat,
Och bag'ringni, biz keldik!
Senga najot, hurriyat
Beramiz, deb yuksaldik!

24

Och bag'ring, O'g'uzxonning
Yurti qayta tug'ilsin!
Avlodlaring Moskovning
Zanjiridan qutulsin!

25

Mening orzum shudirki, bir Otlixon bo'layin,
Arslonlarning kuchini,
Burgutlarning ko'zini, ajdarlarning o'chini,
Qoplonlarning tishini o'zimda his qilayin!

Qoraxonning boshiga toj kiydirgan ellarda
Buyuk Turon taxtini qo‘llarim-la qurayin!
Temuchin qurultoyin o‘tkazgan o‘sha yerda
To‘qqiz tug‘i sollangan bayrog‘im-la turayin!..

26

Ko‘kbo‘rilar o‘t yoqqan o‘sha qutlug‘ o‘chog‘lar,
Amir Temur saltanat surgan u shonli chog‘lar,
Bobiriylar ko‘p jome yuksaltgan Hindistonlar,
Yovuz sulton zafarin ko‘rgan Misr-u Eronlar

Yana buyuk Turonning
G‘olib so‘zin anglasin, mag‘lublarcha inglasin,
Yana ulug‘ xoqonning
“Turklar, olg‘a bos!” degan buyrug‘ini tinglasin!..

27

Turk Birligi — bu mening bir muborak imonim,
Bu qutlug‘ ishq, vijdonim.
Bizga berdi bir yurt va bir til — ta‘zim qilaman,
Ollohimning birligi ilohiy deb bilaman.

Menga haqdan Ka‘balar,
Turlar qanday so‘ylasa,
Oltoylar ham bu holga shahodatlar aylasa,
Qur‘on mening qalbimdan ne istasa bu zamon,
Tarixim ham o‘shani istar — na xush imtihon!

28

Ey, qardoshlar, barchamiz bitta irqning o‘g‘limiz,
Qizil, Sariq, Qora, Ko‘k, Oq xonlarga bog‘limiz!
Qari Nuhdan avvalgi chog‘larda ham biz bor-dik,
Buyuk turon ruhi-la turkni “fotih” dedirdik.

Bu kun bizni chaqirgan
O'sha ruhning ilohiy tovushiga to'planing!
Qalbimizda hayqirgan
Olovlarining ko'klardan kelganiga inoning!

29

Ey, suyuqli mamlakat,
Och bag'ringni, biz keldik!
Senga najot, hurriyat
Beramiz, deb yuksaldik!

30

Och bag'ring, O'g'uzxonning
Yurti qayta tug'ilsin!
Avlodlaring Moskovning
Zanjiridan qutulsin!

31

Ey, keskir turk qilichi! Tangri senga kuch bergan,
Xalqni haq yo'lga chorla!
Bu dunyoni zulmdan, haqsizlikdan qutqargin!
Odil, qahhor Ollohning intiqomi bo'l, porla!

Yillardir va bugun ham turk irqini yig'latgan
Romanovlar saroyi bo'yansin qizil qonga!
Turonga motam solgan, qora ro'mol bog'latgan
Slavlarning fasodin mahv aylasin o't, to'fon!

32

Zero inson zotini oh urdirgan vahshatlar
So'nmoq uchun zolimning tomiridan qon istar.
Har millatga erkicha yashamoqqa haq bergan
Vijdonlarda Olloh-u, jamiyatda o'zingsan!

Turk qilichi, bas, uygʻon!
Uch ming yillik moʻmiyo misoli yotmoq bitdi!
Yetar endi, qiningdan
Qutqaruvchi rasulday chiqmoqning vaqti yetdi!

33

Boq, har yerda koʻzlardan umid yoshi oqmoqda,
Qancha xor-u zabunlar,
Yetim-esir, maʼsumlar, oppoq sochli tutqunlar
Seni chorlab, zulmatda mashʼalalar yoqmoqda.

Sening mahkum Turonni qutqaruvchi zafaring
Ovruponing zulmini, vahshatini boʻgʻadir,
Undan keyin Chinlar-u Eronlar-u Hindlarning
Ezilgan irqi uchun oltin kunlar tugʻadir!

34

U davronki, yogʻdusiz mehroblarga der:
“Porlat!”

Gadoy kirmas uylarga kirib borar haq, neʼmat.
Haqir boʻlgan ruhlarga aslolatlar keltirar,
Faqirlarga “Hayotni sevaman!” deb aytirar.

Bu gʻazoti Muhammad!
Budda, Zardusht, Barahma — bari ham koʻz tutmoqda:
Zolimlarga adolat,
Mazlumlarga marhamat aylagandan kutmoqda!..

35

Ey, suyuqli mamlakat,
Och bagʻringni, biz keldik!
Senga najot, hurriyat
Beramiz, deb yuksaldik!

Och bag‘ring, O‘g‘uzxonning
Yurti qayta tug‘ilsin!
Avlidlaring Moskovning
Zanjiridan qutulsin!

19.04. 1914

ALLA

Turon qizlariga

Uxla, bolam, uxlar olam, alla,
Ko'ksimga bosh qo'y oydek baralla.
Alla, kumush ko'llar kabi uxla,
Salqin sahar kabi uyg'on, alla.

Hulkar yulduz senga nurin sochar,
U toleying charog'idir, alla.
Oltoy seni qutlab, quchoq ochar,
Bu turklikning Tur tog'idir, alla.

Alla, o'zing lochinimsan, alla,
Mingko'llarda bir bahorsan, alla.
Buqatog'da jayronimsan, alla,
Qirda epkin, oq saharsan, alla.

Pok sutim em, bir arslon bo'l, alla,
Quvvat berar bag'rim senga, alla.
Qutqaruvchi qahramon bo'l, alla,
Umr bersin Tangrim senga, alla.

Alla, vatan qoldi dard-alamda,
Boq, Iroq ham yonib-tutar, alla.
Rumelini xo'rlashdi motamda,
Anado'li seni kutar, alla.

Qofqoz yetim tuprog'ingdir, alla,
Bu yurtlarni unutma sen, alla.
Jayhun dardli irmog'ingdir, alla,
Ko'zyoshingni qurutma sen, alla.

Alla, o‘tsiz o‘choqlar bor, alla,
Zindon bo‘lgan shaharlar bor, alla.
O‘g‘lin kutgan quchoqlar bor, alla,
Yechilmagan zanjirlar bor, alla.

Sen Turonni bir jannat qil, alla,
Atlas kiysin tepa, bellar, alla.
Bir hur, baxtli mamlakat qil, alla,
Oltin sochsin vayron ellar, alla.

Ey Qoraxon bolasi, suyuksan!
Shon-shavkatning aslidirsan, alla.
Avlodlardan bir o‘zing buyuksan,
Ming bir xoqon naslidirsan, alla.

Bu nasl Sharq burgutidir, alla.
Dunyo unga bir uy bo‘ldi, alla.
Tarix uning qo‘r-qutidir, alla,
Turk-la har yer shonga to‘ldi, alla.

Ajdodlarning kiyimi zirh erdi,
Qilich, qalqon avlodiydi, alla.
Aylanyotgan Yerga “To‘xta!” derdi,
Yer-u ko‘kning faryodiydi, alla.

Ko‘ngling g‘urur,
zavqqa botsin, alla,
Imonli bo‘l, hur vijdonim, alla.
Ertanga keng yo‘l ko‘rsatsin, alla,
Yaxshi tush ko‘r, pahlavonim, alla.

Alla, buyuk kunlar keldi, alla,
Irqing seni chaqirmoqda, alla.
Bir ilohiy xalq yuksaldi, alla,
Turon, deya hayqirmoqda, alla.

Tangrimizning tovushi bu, alla,
Mo'jizalar ko'riladir, alla.
Turkka najot yurishi bu, alla,
Saltanatlar yer bo'ladir, alla.

Alla, so'niq Sharqni porlat, alla.
Dev haybating Hind, Chin ko'rsin, alla.
Yuz millionlik davlat yarat, alla,
Qizlar senga gultoj bersin, alla.

Ol bayrog'ing ko'kka tegsin, alla,
Olqishlansin ulug' xoqon, alla.
G'arb boshini Sharqqa egsin, alla,
Bag'rin ochsin yangi Turon, alla!..

1332 (1916)

INTIQOM PARISI

Qarsdagi haykal qarshisida

Bir tund oqshom; mozorlar, xarobalar zulmatda.
To'rt tarafda o'liklar; oqsoqolllar yotar xor.
Ammo mening ko'zlarim boyqushday uyg'oq, hushyor,
Qulog'imga tuyular jang gumburi vahshat-la.

O'tmishning eng alamli faryodini tinglardim,
Yuragimni yirtardi To'qson uch¹ tirnoqlari.
Jon joyidan o'q yegan askar kabi ingrardim,
Ro'paramda kulardi Melikov qozoqlari.²

Bir payt, shundoq qarasam, turibdi bir go'zal qiz.
Ko'zlarida yong'in bor. Sochlarida qonli iz.
Tutdi oltin piyola, cho'zib nurli qo'lini.

"Bu intiqom ishqining Kavsari, ich!" deb qistar.
Egilib, qilichimni o'pdi. U jang, qon istar,
Boq, deb aylar ishora, baxtsiz Qars haykalini.

6 qonunussoniy 1332 (19.01. 1919)

¹ **93 harbi** — 1877–1878-yillardagi rus-turk urushi; usmonlilar yengilgan. Rum taqvimiga ko'ra urush 1293-yilda bo'lgani uchun shunday atalgan. Bolqon va Qofqoz jabhasida yuz bergan urushning sababi — Usmonli hukumatining Ovrupodagi viloyatlarida yashaydigan nasroniylarga ko'rsatgan haqsizliklar deya ta'kidlanadi (*tarj.*).

² **Melikov Mixail Loris** — birinchi jahon urushida qatnashgan chor davlati-ning 10 qo'mondonidan biri; uning qo'shinidagi rus kazaklari ko'zda tutilmoq-da (*tarj.*).

KAVSAR SUVIN UZATGANGA

Hamdulloh Subhiy beyga¹

Darding-la ko‘p yig‘ladim, o‘tdi yillar, qish-yozim,
Bir qush bo‘lib chirqirab, uchdim baland-pastinda.
Yulduz bo‘lib titradim xarbangning ustinda,
Unutmadim hech seni, ey suyuklim, Qofqozim!

Menga boq: yosh holimda qartaygan kabi so‘ldim,
Sochlarim bo‘zday oppoq, sarg‘ardi ol yuzlarim.
Nursizlanib, oxiri ko‘rmas bo‘ldi ko‘zlarim,
Yerga tushgan xazonday xor bo‘ldim-u yer bo‘ldim...

Lekin ko‘nglim hamon yosh, ey qutlug‘ yurt, qutlug‘ el!
Boq, chaman bog‘laringday u xushbo‘y va xushnavo,
Boq, ko‘m-ko‘k tog‘laringday jonli, gavjum, xushhavo.

Unda mehning suvlar oqar mangu sharqirab,
Boqadir o‘lmas ruhing ko‘klam kabi barq urib,
Sen bu qalbdan hurriyat kunlarini umid qil.

1332 (30. 07 1916)

¹ **Hamdulloh Subhiy Tangrio‘var** — 1885–1966-y.da yashagan turk adibi
(tarj.).

QOFQOZ QIZI

Og‘ao‘g‘li Ahmad beyga¹

U, Qorabog‘ go‘zali, o‘sha oh-u, u dilbar,
O‘n to‘rt yoshda, yuzida ko‘klam ko‘rki qaynarmish.
Gilamini to‘qirkan, aytarmish qo‘shiq, yor-yor,
Tushlarining epkini sochlarini o‘ynarmish.

Biroq yetti yildirki, bunda boshqa bir qiz bor,
Har oqshom u kezinar motamsaro, arvohek,
Marmarday manglayida porlar sovuq o‘ch va kek,
Qo‘llarin ochib ko‘kka yolborar, yig‘lar zor-zor.

Ey, so‘lg‘in qiz! Qofqozning oppoq sochli malagi!
Orazday qaynab oqqan kunlaringni ne qilding?
Nechun qurib hayoting, bir sahro bo‘lib qilding?

Aytgin, kim o‘g‘irladi ishqing, orzu-tilaging?
Nechun buncha g‘aribsan uyasiz bir qush kabi?
Yoring surgun qildimi chorning vahshiy g‘azabi?..

1332 (1916)

¹ Ahmad Og‘ao‘g‘li (1869-y. Shusha — 1939-y. Istanbul) Ozarbayjonning mashhur milliy adibi, siyosatchi, jurnalist; Ozarbayjon va Turkiyadagi turkchilikning asoschilaridan biri. Ilk ta‘limini Qorabog‘dagi Shusha maktablarida olgan. Peterburgda o‘qigan, 1889-y.da Parij dorilfununida o‘qib, huquqchi bo‘lib yetishadi. Keyingi asosiy umri Turkiyada o‘tgan. 1912-yilda Turk o‘choqlarini, “Turk yurti” jurnalini tashkil qilish va o‘lkada turkchilikni rivojlantirishdagi yo‘ldoshchilardan biri (*tarij.*).

XON SOZI

Tatar qardoshlarimga

Ey, motamli soz, uyg'on! Yangrat yana toringni!
Bizga eski Qozonning so'ng kunin so'yla, tinglat!
Bizga tinglat so'ng xonning o'qigan so'ng she'rini,
Bizga chorlar zulmini aytib ber, elni inglat...

Ayt, necha ming tatarni mahv ayladi u to'fon?
U payt Qipchoq mahsharga o'xshar emish, to'g'rimi?
Qani bir oqqush bo'lib Sut ko'liga¹ uchgan xon?
U moviy bir orolda kezar emish, to'g'rimi?

Oh, yuz ellik bahordir yashil kiydi qirq diyor,
Bulbulga to'ldi boyqush egallagan ming mozor,
Ammo bir qush qo'nmedi Xonmachitga hech zamon.

Ayt, turnalar uchsinar endi Sut ko'li tomon,
U xon kelsin, bosh bo'lsin, qutulsin qul millati,
Edil taxti tiklansin, keldi vaqti-soati.

12 qonunussoniy 1332 (25.01.1917)

¹ **Sut ko'li** — Ko'k Tangri dini tushunchalariga ko'ra, ko'klarning yuzinchi qavatidagi kishilarning joni saqlanadigan qo'l (*tarj.*).

SHOIR

Eng magʻrur davronni ham tahqirlar zamon albat,
Motam yigʻlar Qaysarsiz Pompeyaning toshida;
Bir kun tosh shaharlarda boyqushlar sayrar faqat,
Shamol uvlar maʼbudsiz Olimp togʻin boshida.

Bular — foniy! Ey shoir, sen — abadiy bir sulton!
Qoʻshigʻi hech tinmagan dengizlardir zafaring!
Ilohiy paygʻambarlar naslisan, asil inson!
Aslo xazon boʻlmagan chechaklardir asaring.

Sen samoning, sanʼatning muqaddas bolasisan,
Temirmas, dunyolarga soʻzing-la hukm etarsan,
Orzular ushalsin deb faqat sevgi istarsan.

Nurdan taxting bor sening! Insonlar aʼlosisan!
Quyoshlari soʻnmagan bir fazo saltanating,
Bashar hur, olam baxtli boʻlsin deydir sanʼating.

20. 02. 1919

ISYON

Xolida Adib begoyimga

Men eng ulug' qayg'ular
Diyorini kezaman,
Ko'zlarimda u qo'rqinch
Yong'inlarning aksi bor,
Oyoqlarim ostida
Ko'z yoshlari, qon oqar...

Ikki qo'lim yuzimda,
Tentirayman, sezaman —
Hayqiradi ortimdan
O'liklarning suyagi,
Shaharlarning qon oqqan
Boshi, ko'zi, bilagi...

Men quyoshlar, oylarga,
Yulduzlarga dushmanman,
Chunki ular dunyoga
Kecha-kunduz nur sotar —
Menga vayron yerlarni,
Xarob xalqni ko'rsatar!..

Ey, iblis, barin berkit
Bir qora parda bilan!
Istayman, ko'kka qalqsin
Qatron kabi bulutlar,
Qorong'u to'la tunlar,
Kafanlar-u tobutlar!..

Boyqushlarning ko'zi-la
Boqaman dunyolarga,

Xarobalar ustida

Achchiq-achchiq ingrayman,
Faryodlar sadosini
Mozorlardan tinglayman...

Boshim egib boqurman

Keskirtosh qoyalarga,
So‘rayman o‘z irqimning
Baxtini kechalardan,
So‘rayman ko‘kdan, yerdan,
Cho‘ng cho‘qqidan,
past jardani...

Mening oppoq chehramda

Yongan cho‘llar izi bor,
Irmoqlarday chopaman
Qop-qora o‘rmonlarga,
Ko‘z yoshimni to‘kaman
Kishanli qirq diyorga!..

Zulmatlarning ichidan

O‘kirar bir jonivor,
Ko‘ksi qonli burgutday
Men ufqlarni yoraman,
Umidimning yo‘qolgan
Jannatin axtaraman.

Zero, bugun yiqilgan

Bir vatan qoldi bunda,
Bosqinchilar, zolimlar
Buzmish uning rohatin,
Loyqalatmish sof, billur
Daryodayin hayotin.

Xazon bosgan bu yurtida

Bulbullar ham sukunda,

Juftlaridan ayrildi
Qorako'z jayronlarim,
Ol qoniga bo'yandi
Oltin yol arslonlarim!

Menda shunday tuyg'u bor:
Go'yoki men bir qulman,
Qulfurushlar yurtimda
Hukmiga meni olmish,
O'ylarimda tug'ilgan
O'lkamning izi qolmish...

Ammo yov istaganday
Men ularga egilmam,
Tutatqi tutayman
Yolg'onchi ma'budlarga,
Qora qo'chqor so'ymayman
U mal'un tosh butlarga.

Men ulardan isyonkor,
Osiy kabi qocharman,
G'azablangan dovulday
O'rmon uzra ucharman,
Ko'pirgan otlar kabi
Tepalarni qucharman.

Cho'qqilardan ko'klarga
Qo'llarimni ocharman,
Mikelanjelo qurgan
Haykal bo'lib o'ylarman,
Isroilning Turdagi
Yosh nasliday so'ylarman...

Yo'q! Mening shu holatim
Toleyimday qop-qora!
Zotan u zo'r san'atkor
Marmarga baxsh etar jon.

Ma'budlarning nomidan
So'ylaydi u har zamon.

Bosh egmas tepalarday
Boqar u asirlarga,
Bosib, toptab o'tadir
Zolim-u mazlumlarni,
Mangulik qarshisida
Tahqirlab o'limlarni!..

Kimman uning oldida?
Zaif, foniyl bir mahkum!
Bir ko'rning qo'lidagi
Simi uzuq bir sozman,
Bosilgan ko'kraklardan
Kelgan bo'g'iql ovozman...

Qirg'oqdagi kesilgan
Qamishday yig'lab har zum,
Qushchaday chirqillayman,
Eshitilmas faryodim,
Dovullar qarshisida
Bukiladir qanotim...

Shu tovush-la dardimni
Anglatolmam hech mahal,
Ularni haqqoniycha
Naql etmoqqa she'r ojiz!
Ko'kdan ingan kalomlar,
Musiqalar yetarsiz...

Istaymanki, tabiat
Chora topsin, etsin hal,
Motamimni so'ylasin
Zaburdagi duolar,
Isyonimni hayqirsin
Ko'kka oliyl navolar!

Ey, yurtimning qonlanib
Oqquvchi irmoqlari,
Ey, o'lkamning sir to'la
Orombaxsh o'rmonlari,
Tabiat she'riyati —
Guvlagan ummonlari!

Ey, dard, faryod makoni!
Ey, motam tuproqlari!
Ey, duosi isyonga
Aylangan pok ma'badlar!
Ey, qon, suyak sochilgan,
Kultepa mamlakatlar!

Ey, girdoblar, to'liqlar!
Ey, mozorlar, kechalar!
Mening buyuk, hisobsiz
Dardlarimni siz so'ylang,
U ilohiy, otashin
Tilimiz-la naql aylang.

Ayting, mening irqimni
Ezgan qaysi panjalar?
Qaysi qo'llar yurtimga
Zaharli kosa tutdi?
Yulduzlar ko'z o'ngida
Qancha elni yer yutdi?

Kim sabab sohillarni
Faryod, motam bosmoqda?
Shu yongan xarobada
Yig'layotgan yolg'iz kim?
Shu mozorlar ustida
Kezib yurgan qay yetim?

Shu shamollar kimlarning
Dardin aytib esmoqda?

Shu bulutlar kimlarning,
Ayting, shum xabarchisi?
Ne demoqda shu yo'lchi
Turnalarning jarchisi?

Sizlar endi birma-bir
Barin menga aytingiz,
Quloq tutay men sizga
Yo'qlikdan kelgan qushday,
Yo oq sochli qariya,
Kelgindi bir darvishday.

Bilmaganim sirlarni
Ochsin dod-faryodingiz,
Manglayimni toshlarga
Urilib-urib yig'layin,
Achchiq ko'z yoshim bilan
Yuragimni dog'layin...

U ne?.. Kim aytar menga
U tovushlar anglamin?
Qulog'imga tuyular
Chirkin, sarxush sadolar,
Qorishiq ibodat-u
Rohiblar, kalisolar...

Bular bari eslatar
Eski Bizans¹ olamin,
Qizlar kezar yalong'och
Yigitlarning qo'lida,
O'rmonlarning u xilvat,
Gunoh to'la yo'lida...

Eh, shu kulgan chehralar
Baxtsizlarga istehzo,

¹ **Bizans** — Vizantiya (*tarj.*).

Shu sochilgan aqchalar
Ochlarga mazah, tahqir,
Shu qadahlar jarangi
Azaliga zahardir.

Shu olmos taqinchoqlar
Qora xalqqa bir jazo!
Shu isqirtlar uchunmi
Yigitlar jon berdilar,
O'limlar qarshisida
Ko'kraklarin kerdilar?!!

Ey, siz ham odamsizmi
Qora kun shoirlari!
Ey, gunohkor va mujrim,
Asir el voizlari!
Haqiqat qilichi bor,
Jazosin olgay bari!

Ey, vatanning azador,
Rostqalam bokirlari,
Ey, fazilat, sha'n-sharaf,
Or-nomus o'g'illari,
Ey, yurtning talon, faxshga
Ko'tarilgan qo'llari!

Ne bu sukut?.. O'lkani
Mozoriy jimlik bosdi.
Nahot buyuk millatim
Endi jonsiz bir o'lik?
Uning ori, imoni
Nahot endi ko'mug'lik?

Nechun endi xotinlar
O'zini yoqib, osdi?

Nechun endi qahramon
Chiqarmaydi shaharlar?
Qani milliy fikrli
U avlodlar, askarlar?

Bas! Shularni ko'rishni,
Eshitishni istamam,
Bular bari — ochiq bir
Jahannamiy deraza!
Undan ochiq ko'rinar
Do'zaxdagi har narsa.

Jonga tegdi bu mal'un
Tomoshani ko'rish ham,
Egam, menga etdan ko'z,
Toshdan quloq ato et!
Koinotga shafaqsiz,
Tongsiz kunlar ravo et!..

Biroq vijdon bor... Uni
Kim ko'r, kar etar axir?
Ehtimolki, bundagi
Har o'tni so'ndirarman,
Hayqirgan har maxluqni
Tilsizga do'ndirarman;

Ruhim ko'klar qarshisida
Miskin, haqir, ojizdir,
Zero yo'q etolmasman
Vijdonimning sadosin,
Uning Haq ko'zi bilan
Menga boqqan ziyosin!..

Shunday ekan, ey junun,
O'ldir mening zakomni!
Boshimga tushib, yoqsin
G'azabimning chaqmog'i,

Qalbindagi nur so‘nsin,
So‘nsin yorug‘ dimog‘im!

Ko‘zimdan sezmasinlar
Ishq-u dard, zavq-u komni,
Mening uchun haqiqat
Zulmatli xayol bo‘lsin,
Vijdonim mayitlansin,
Og‘ziga tuproq to‘lsin!..

Qo‘ying, mayli, aljirab,
Badduolar etayin,
Bulutlarning ustidan
Yerga qarab baqiray,
Qoyalar uzra devday
Dahshat solib hayqiray!

Dunyoga, ko‘kka qarab
Bir qahqaha otayin,
Shaharlarga toshlarni
Yog‘dirganча ko‘piray,
Yo‘limdan chiqqanlarning
Yuzlariga tupuray!

Ming afsuski, men fikr-u,
Hissiyotning quliman,
Shu ko‘ksimda tashiyman
Qiyomat olamini,
Shu hayot tashvishlari,
Bor dard-u alamini.

Men bir qushni o‘zimdan
Baxtli, erkli bilaman,
Hech qursa uning ko‘m-ko‘k
Butog‘i, bir ini bor,
Orombaxsh jim kechasi,
Hur, cheklovsiz kuni bor.

Tog'lar bo'lmas tumansiz,
Bulutsiz emas osmon,
Ko'ngil borki, yarali,
Gul borki, yig'lab o'tar,
Koinotning ruhini
Gizli bir oh ingratar.

Nechun buyuk insonlar
Eng ezilgan, beimkon?
Cho'qqilarni suv bosar,
To'fon-u dovul kelar,
Boshlarini toshlarga
Urgancha oqar sellar.

Men ham bir Sharq yurtida
Buddaman — ne derdi kim?
Unga o'xshab basharga
Yoshligim fido etdim,
U taxtidan kechgandi,
Men ishqqa vido etdim.

Bola edim, qaridim,
Yig'lashdan qutulmadim,
O'qimadim hayotning
Bir nash'ali kitobin,
Tutolmadim orzuning
U xayolim sarobin...

Mirvona — xush nafasga
Shaydo bo'lib kezarman,
Ketarman nilufarli
U foniylir moqlarga,
Singarman u mangulik
Yo'qlikka, uzoqlarga...

Tog'dan tog'ga boshi bo'sh
Shamoldayin esarman,

Nafasim-la xazonlar
Socharman o'tloqlarga,
Dudog'imdan orzular
To'karman buloqlarga...

Ha, meni aldadilar
Eski va yangi kuzlar,
Asrimni oltin davr
Deya suyub kuyladim,
Yer yuzini adolat
Diyori deb o'yladim.

Biroq bugun ko'rdimki,
Yerni bosmish ochko'zlar,
Ular erk va hurriyat
Mehrobiga ot surar,
Asorat zanjirlarin
Har el-u yurtga urar.

Ular der: ilm-u san'at
Madaniyat — behuda,
Bular odam naslini
Ig'vo qilgan bir shayton,
Insonga qurol bergan,
Zulmatga bergan zabon...

Odamzot har ne qilar,
Bas, olsa biror foyda,
Tarix — makr-u zulmining,
G'azabining kitobi,
She'r — kibr-u xayolining,
G'ururining rubobi.

Endi axloq, vijdonni,
Ishqni inkor qilay men,
Zotan, ko'rgan-bilganim
Yolg'on, nafrat, o'ch, kinlar,

Qalbni, ruhni aqchaga
Sotgan yaloq, xoinlar...

Sodda ko'nglim, shu ovsar
Vijdonimga "Tuf!" deyman,
Sindirib umidimni,
Haqiqatga ishonchni,
Har neni toptarkanlar,
Bo'larmi olsam o'chni?!

Oh, qirq yildir men Haqni
Shu qari Yerdan so'rdim,
Turna bo'lib yuksalдим
Yulduzlar gulbog'iga,
Shaman bo'lib yetishdim
Sut ko'li qirg'og'iga.

Vujudimni uyquda
Kezgan ruhlar-la ko'rdim,
Bir cholg'u torlaridek
Asablarim uzildi,
Shu jismim boshdan-oyoq
Parchalanib, buzildi...

Koinotda zulmdan
Boshqa hech ne ko'rmadim,
Ko'p narsani axtarib,
Topolmadim hech yerda,
Na ko'kda, na dengizda,
Na o'rmon, na tog'larda.

Toshga tushdi bir billur
Qadahdek har umidim,
Bugun qushsiz, buloqsiz
Tog'lar kabi tushsizman,
Sevgisiz, kuysiz, she'rsiz
Kimsalarday hushsizman.

Shu chog'lar yoqmas menga
Dunyodagi har narsa,
Qo'riqchi parilarsiz
Har yerda tentirayman,
Har tarafda boshchanoq...
Suyaklarga qarayman...

Bir gulni ko'rdim — o'smish
Unmish bir tezak uzra,
Bir mozor, axlatxona —
Shumi bori jahonlar?
Bir bo'ri, bir hayvondan
Farqlimas-ku insonlar?

Baringiz yolg'onchisiz!!!
Ey, saodat dunyosi!
Ey, ertaklar ko'mgan Sharq!
Ey, siz, "Ming bir kecha"lar!
Ey, parilar o'ynashgan
Ko'shklar, bog'-u bog'chalar!

Ey, sochlari to'liqinli
Rasullarning ro'yosi!
Ey, hurriyat qizining
Qo'shiqlari, she'rlari!
Ey, o'lmas sevgilarning
Afsona-yu sirlari!

Bas, endi men kechagi
Sodda o'smir emasman,
Shu burushgan yuzimda
Soflikdan bir asar yo'q,
Tosh qalbidam u eski
Tavakkul, umidlar yo'q.
Tovushimga qorishgan
Dovullar, nafrat, isyon,

Chaqmoqli bulutlardek
Qo‘rqinchli qanotlarim,
Yer, ko‘kni yiqmoq istar
To‘fonli nafratlarim!

Ha, ruhimni qoplagan
U asror tarqab ketdi,
G‘oyib bo‘ldi tumanday
Ishonchning aziz yeri,
Jahannamga aylandi
Ishqimning jannatlari.

U ilohiy ro‘yolar
Endi meni tark etdi,
Chaqnoq, moviy ko‘zimni
Tikaman ufqlarga,
Bolg‘adek shu mushtimni
Uraman bo‘shliqlarga!..

Keting endi qarshimdan
Ey, g‘urur qirollari!
Ey, yolg‘onchi olimlar!
Ey, riyo shoirlari!
Ey, oltinning qullari!
Ey, yurak tojirlari!

Ey, zulm qashqirlari!
Ochko‘zlik qarollari!
Ey, ruhlarning jinlari!
Ey, fano iblisleri!
Ey, o‘limtik qushlari!
Ey, o‘lim mahbuslari!

Meni osiy, gunohkor
Qilgan, Xudo urgan — siz!
Siz sochdingiz ruhimga
Isyonning o‘t, kulini,

Siz ochdingiz jonimda
Ayriliqlar cho'lini!

Shu umrim og'usini
Axir menga bergan — siz!
Sizni ko'rsam, iblisni
Ko'rgandek ko'nglim aynar,
Ilk Odamning kin, o'chi
Qalbimda tinmay qaynar!

Ey, tubanlar! Siz mendan
Kutmangiz she'r, qasida!
Men qadahi o'ch to'la
Bir pari asiriman,
Ufunat, o't burqsagan
Tomug'lar shoiriman!

Bir boyqushman, uyamni
Izlayman xarobada,
Istayman — iz qolmasin
Qatlgoh, zindonlardan,
Kishanlar sharaqlagan
Qon isli shaharlardan!..

Sizni yaxshi ko'raman
Ey, yong'in-u olovlar,
Sizning yoqut tusingiz
Shafaqlardan go'zaldir,
Bog'larda ochilgan gul,
Ming lolaga badaldir!

Qanot kering, tumanlar!
Qo'zg'oling, qora devlar!
Mangulik otashkada
Kabi baribir yonsin!

Samoviy sayyohlar bu
Zardushtning yurti desin!..

* * *

Zolim dunyo, men qaydan
Tushdim sening bag‘ringga?
Netardi men bir qalbsiz,
Ruhsiz bir tosh bo‘lsaydim,
Koinotda hech neni
Bilmay, sezmay o‘lsaydim!..

Sovrulsaydim sahroda
Qumlardayin qahringga,
Totmasaydim naslimning
Shu achchiq dardlarini,
Meni har kun ming bora
O‘ldirgan zaharini!..

Nechun o‘lik tug‘magan,
Ey voh, meni ham onam?
Tomiringa qon berdi
Soylar suvi, safosi,
Vujudimni yashatdi
Bog‘larning sof havosi...

Nechun mening qabrimda
Yig‘lamadi maxzun sham?
Ustimga yog‘di ko‘kdan
Nurlar, tog‘dan bol hidi...
Bular meni yig‘latmoq,
Ingratmoq uchunmiydi?

Ey, jahannam, sengadir
Butun qahr-u nafratim,
Bulbullar chaxchaxini
Eshitmaydir qulog‘im,

Biror gulga tegolmas
Endi qo‘lim, barmog‘im...

Isyon to‘la ruhimdan
Yog‘ar senga la‘natim,
Bir yong‘indek tuyular
Menga endi quyoshing,
Nafasim-la so‘ndirmoq
Istarman u otashing!

Ustingga dumli yulduz
Tushsin u fazolardan!
Bulutlar to‘fon bo‘lsin!
Maxshariy ofat quchsin!
Uchar yulduz misoli
Har shahar yonib-o‘chsin!

Istarman, qora kafan
Yog‘ilsin samolardan,
Gavdangni chiritguvchi
Bir mozorni istarman,
Boshingdan hecham ketmas
Bir qazoni istarman!

Bir yonartog‘ kabi yon!
Mumdayin yonib, eri!
Bo‘shliqlarda issiq qon
Bo‘lib oq ming jahonga!
Kesik boshday borib tush
Eng olis kahkashonga!

Tumanday tarqab bitsin
Jismingning zarralari!
Ko‘k yuzida qolmasin
Qahqahang-u faryoding,
O‘chib ketsin, manguga
Unutlsin xor oting!

Hecham shafqat qilmasin
Bu chog‘lar menga o‘lim,
Men so‘nggi tosh ustida
So‘ng she‘rimni o‘qirman,
Temir torli sozim-la
Marsiyamni to‘qirman...

Shundan so‘ng tugay men ham,
Ko‘klarga uchtsin kulim,
Zarraday, bir tomchiday
Qorishay ummonlarga,
Arvohim ham qo‘shilib
Ketsin so‘ng isyonlarga!..

• 16. 01. 1919

DUO

Jamoliddin Afgʻoniy xotirasiga

*Oq qanotli malak kabi bizlarga ishq olib kel!
Haqning moviy koʻklaridan porla,
quyosh, gʻolib kel!*

Ey, Ollohim, zotan sen
Fikrimni hur yaratding,
Oʻz ismimdan avvalroq
Sen menga shoir deding.
Haqsizlikka kin, isyon,
Zulmga oʻch istading,

Koʻzlarimni axir sen
Chaqmoqdek porillatding.
Meni bir oqchorloqdek
Dunyoga uloqtirding,
Yer-u koʻkka, dengizga
Hayqir deb tovush berding.

Oh, bu nur, rang, xushboʻyni
Tarannum eta olmam,
Qanot qoqib ucholmam,
Qoʻnolmayman butoqqa,
Borolmayman paridek
Uxlab yotgan qirgʻoqqa.

Mast boʻlolmas oʻpichli
Kechalar bilan nagʻmam,
Sevgim-u tushlarimni
Soʻylar tilim, demasman,
Men ilk koʻklam, ol tonglar
Qoʻshiqchisi emasman.

Ko'nglim bu qorog' -u tun
Qushidir, u charx urgay,
Shu qo'shig'im suvlar-u
Shamollar lisonidir,
Dovul esgan tog'lar-u
Dengizlar fig'onidir.

Ruhim har qora bulut,
To'lnga qarshi turgan
Qalldiroqqa, chaqmoqqa
Isyon etib, hayqirar;
Bu tanazzul, girdobga
Sabab ne, deb baqirar.

So'rayman sendan, nechun
Bu yosh xotin tul, mahzun?
Manglayi nechun chaqmoq
Urgan tosh kabi yoniq?
Nechun qo'li, qanoti
Qoq butoq misli siniq?

Nechun ovchi quvlagan
Kiyikdayin u xorg'in?
Nechun g'arib bir oqshom
Cho'kmish uning ko'ziga?
Nechun motam sharpasi
Ko'lka solmish yuziga?..

Boq, egnida yirtilgan
Juldurvoqi kiyimi,
Yelkadagi soqlari
Qor tushgan kechaday oq,
Ovozi bir xazonday
Xazin, g'arib va titroq...

Yomg'irda ivib, qaqshar,
Har yon yiqiq uyumi.

Ko'rsatadir qoqsuyak
Qo'li-la uzoqlarni,
Qirmizi jahannamday
Tutagan tuproqlarni.

Qon kiygan shaharlarni
Ko'rsatar ekan qo'li,
Unga hamla qiladir
Ajdar boshli olovlar,
Qatron chiroq nurida
Daydigan qizil devlar.

Qamchisin solar unga
Achchiq shimol dovuli,
Yiqilib turib, ingrar,
Tentirar jarliklarda
Uzatar loy qo'llarin,
Ko'zi bokir ko'klarda...

Unutdingmi, bu kimdir?
Ulug' Sharq malikasi!
U Tur kabi quyoshdan
Toj kiygan buyuk zoting,
Payg'ambarlar, xoqonlar
Onasi, aziz xotin!

Bir zamonlar ko'klarni
To'ldirgandi gur sasi,
Senga oltin shaharlar
Qurgandi o'g'lonlari,
Bezagandi ming-minglab
Ma'badi osmonlarni.

Faqat endi u xasta,
Tushkun va og'ir g'amda,
Chehrasi ham tutilgan
Oy misoli so'lg'undir,

Shahzodasin yo‘qotgan
Sulton kabi mahzundir.

Uning bor qasrlari,
Masjidlari motamda,
Kakliklari sayragan
Tog‘, tepasi endi jim,
Ko‘shk-u hovuz, ko‘llarda
O‘lik bir sukut hokim.

Zotan uning vatani
Bosqinchilar qo‘lida,
Bugun u ma’badlarda
Eshitilmas bir tovush,
Xurmozor qirg‘oqlarda
Yo‘q bir kiyik, yo‘q oqqush.

Boyqushlar bor sharaflil
Burjlarning o‘ng-so‘lida,
Keng vodiylar Isroil
Davridagi cho‘llarday,
Onalarin bolalar
Topolmas bir mahsharday!..

Zero, bugun yurt bo‘m-bo‘sh,
Vayrona tuproqlari,
Bunda qancha kelinlar
Yig‘lab, ko‘zi ko‘r bo‘lmish,
Mozorlarning qorong‘u
Qayg‘usi bilan to‘lmish...

Bemor to‘la uylarning
Tutamas o‘choqlari,
Kelinligin yirtmishlar
Qora kiygan bokirlarmam,
Sozlarin sindirmishlar
U dostonchi shoirlar.

Nechun sen eshitmaysan,
Bilmam, uning dodini,
Nechun unga ko'klaring —
Yetti qalin tosh devor,
Qizil qulfi ochilmas u temir darvozalar?!

Boshqa Olloh bormiki,
Aytsa oh-faryodini?
O'ch Tangrisi senmasmi
Bor mazlum insonlarga?
Eshigingda yer yo'qmi
Qanoti singanlarga?

Ayt, senikimasmi bu
Ilohiy ishq diyori?
Sening tog'ing emasmi
O't olgan bu tepalar?
Sening uying emasmi
Qutlug', moviy qubbalar?..

Sening qavming emasmi
Bu mazlum bolalari?
Sening duong emasmi
Tillarni biyron etgan?
Sening nuring emasmi
Qandillarni yoritgan?

Gunohkormi?.. Ozmi u
Uchragan falokatlar?
O'chmadimi yong'ini
Sanoqsiz qurbonlarning,
Asrlardan beri u
Oqizgan ol qonlarning?
U qonlarni sochsa gar,
Yetti dengiz g'arq bo'lar!
Tutunga to'lib ko'klar,
Bulutlar yonib oqar!

Besh dunyoning ustiga
Qirmizi yomg'ir yog'ar!..

Bo'ldi endi, Oллоhim,
Bitsin qon to'fonlari!
Bezdik tullar, yetimlar
Tovushin tinglamoqdan,
Xarobalar, mozorlar
Ustida ingramoqdan!..

Yetmasmi shuncha kibr,
Xirs-u kin qurbonlari?
Ozmi shu din, vatan, haq,
Hurriyat dushmanligi?
Ozmi shuncha fikr-u qalb,
Vijdonlar zindonligi?

Ey, iblislar, cheking!
To'plaringiz tin olsin!
Shu payt men bu o'limli
Muhitga g'irt dushmanman!
Qilich, qalqon shoiri
Bo'lganimdan pushmonman!

Ey, fano! Ishq-u shonim,
Bor zakom senga bo'lsin.
Ey, yong'inlar, qoraying!
Rubobimni yoqayin!
Kullarini shamolga
Sovurgancha boqayin!

Chaqmoq ursin, parchalan,
Qora kuch, mal'un kecha!
Ey, falokat, motamlar
Tashigan qora qanot!
Ey, dunyoga qahqaha
Urgan kuch, boyqush, faryod!

Chekil sen ham, ey, o'lim!
Qizil ko'z, qonli panja!
Bulutlarga qorishib,
Uzoqqa ket bu yerdan,
Ey, qoplon, oving axtar,
Bor, boshqa dunyolardan!

* * *

To'g'risi shu, ey, Tangrim,
Menmasman ilk hayqirgan,
Ro'paramda oq sochli
Shoirlarni ko'ryapman,
Men ham xodiy Dantening
Orqasidan boryapman.

Qaniyda yanga nag'ma
Taralsa rubobimdan,
Balki men ham bir alam
Diyorin bastakori,
Maqomlarim — yashagan
Asrimning nola-zori?

Ha, bu dunyo tarixin
Sahfama-sahfa ochdim,
Afsonalar anglatgan
Sopollar, toshlar topdim,
Mehmon bo'ldim yurtlarda,
Pirlarning qo'lin o'pdim.

Sharqni kezdim: ehromlar
Yuksalgan cho'llar oshdim,
Oqsoch Tangri tog'idan
Otalar yurtin so'rdim,
Ozar elin kezarkan,
Boshimni egib turdim.

G'arbni kezdim, "Nur, hikmat
Ma'badlari qayda" deb,
Ilohalar dong solgan
Olimplardan ham o'tdim,
Vergiliyga soz bergan
Pariga qo'l uzatdim.

Qora devlar hayqirgan
El Buriz¹ ga ham borib,
Haqiqatni axtardim
Asrlar saroyida,
Haqni ko'rmoq tiladim
Ro'yolar chiroyida...

Ko'rdim, Saddi Iskandar,
Sfinks tilga keldi,
Eshik ochdi Doroning
Gul va bulbul bog'lari,
Sharob sundi Sezarning
Davradosh o'rtoqlari.

Gang-u Nildan, O'rhundan
Yuz ming tovush yuksaldi,
Fir'avnlari diyori
Mash'alalar yoqishdi,
Numrud qurgan minorlar
Roviy bo'lib boqishdi...

Shu ko'zlarim o'ngida
Parchalandi bu asror,
Dedilar: "Bu hayot, bil,
Eski fors afsonasi,
Dunyo asli Xurmuz va
Axriman vayronasi;

¹ **El Buriz** — muallif shunday yozgan, Elburs; Qafqaz, rossiya fudurativ davlati va Ovrupodagi eng baland tog'; Qabardin tilida Mingi tov deyiladi (*tarj.*).

Bu olamda nur bilan
Qorong‘u g‘avg‘osi bor,
Tug‘iladir bu yerda
Xayol bilan haqiqat,
Bo‘g‘iladir har zamon
Jinoyat-la fazilat!..”

Yo‘q, ey Egam, bizga bu
Hayotni sen bermading,
Bu masxara, bu rasvo
Turmush bizning asardir.
Unga kamon, o‘q bergan,
Otdirgan ham biz axir.

Suyaklar uzra taxtlar
Qurgan biz, sen qurmading.
Halqlarni xor qilgan biz,
Qul qilgan vatanlarni;
Biz — qalblarni zaharlab,
O‘zgartgan imonlarni!

Shu riyoga o‘ralgan
Munofiqlar sen emas,
Asoli jallodlarga
Oid qatl-u zulmlar,
U qurbonlar... shamlar-la
Kuzatilgan o‘limlar...

Haqni inkor aylagan
Qizg‘anchiqlar sen emas,
Seningmas fazilat deb
Atalgan jinoyatlar,
Qilichdan ko‘p yarador
Qilgan u xiyonatlar!

Biz — lo‘ttiboz, soxtakor,
Yolg‘onchi bir maxluqmiz.

Ba'zan kimdir solihlar
Libosiga o'ranar,
Sendan kelgan rasullar
Kabi aziz ko'rinar;

Sening ulug' nomingdan
Yolg'onlar to'qib hargiz,
Yana sening nomingdan
Hukm o'qib vijdonlarga,
Jabr-u jafo etarmiz
Nomingdan insonlarga.

Zako-yu ishq vafoning
Dushmanlari asli biz,
Dohiylarni hibs aylab,
Ovozin biz o'chirdik,
Oshiqlarga zaharli
Sharbatni biz o'chirdik.

Nifoqlar-u g'avg'olar
Yaratganlar nasli biz,
Yoqdik biz fasod o'tin,
Yong'inda qoldi olam,
Biz bunda yoqib qo'ydik
Sakkiz buyuk jahannam!..

Tangrim, senki ishqing-la
Jahonlarni yaratding,
Yaralangan bir burgut
Uchib, seni axtarar,
Ovchilardan arz aylab,
Ko'klardan seni so'rar.

Senki, ma'sum gunohkor
Har kimga qo'l uzatding,
Hurriyatsiz qul senga
Ochar o'z vijdonini,

Senga to'kar dardini,
Motam-u fig'onini.

Men ham sening qayg'uli,
Bahri kuygan qulingman,
Bir dengizman, ustimda
Po'rtanalar, dovullar;
Bir tepaman, ostida
Qon sellari shovullar...

Dunyoning ichi kabi
Yonar qalbim, alangam;
Sen ham ayni zamonda
Hasratimni tinglagin,
Dardim-la to'lgan osmon,
To'yib-to'yib ingragin!

Tinsin men bo'zlaganda
Yerdagi to'rt shamollar,
Tinsin hamma shaharlar
Ustidagi valvala,
Tinsin yonartog'larning
Ostidagi zilzila!

Faqat mening duom-la
Qoplansin u samolar,
Eng uzoq burjlardagi
Yulduzlarni ingratsin,
Sendan javob kelguncha
Ular ham faryod etsin!

Yalangbosh, yalangoyoq
Keldim, boq, mehrobingga
Oppoq sochli boshimni
Sajdaga qo'yib bu payt,
Sening buyuk ruhingdan
Istarman bir adolat.

Ellik yildir, eshitdim,
Mo'jizang ko'rsat menga,
Senga Tur tog'idagi
Muso kabi egilay,
Seni eski Tangrimdan
Ko'ra buyuk Rab bilay.

Rabbim, sen o'xshamaysan
U chirkin tosh butlarga,
Olohisani bulbulli
Saharlar-u bahorning,
Oy yoritgan daryoning,
Shoirning, sof dildorning.

Ilohim, amr etmassan
Yomon ishga, zararga,
Men xirslarni, kinlarni
Kitoblardan otarman,
Seni xayr-u sevgining
Haqning Rabbi atarman.

Deymanki, bu fazolar
Sening buyuk ma'bading,
Kahkashonlar, yulduzlar
Mehrobing qandillari,
Oqqan suvlar abadiy,
Ilohiyning tillari!..

Bunda faqat oshiqlik
Eng yaxshi ibodating,
Qalbga umid bermoqlik
Sadaqadir eng a'lo,
Qurbonlik qilay desang,
Nafsingni ayla fido.

Sening sevgan qulingda
Oltin-u olmos bo'lmas,

Ulush olmas asirlar
Mehnat qilgan daladan,
Sharob ichmas kibr-la
Bir billur piyoladan.

Eng sevganing qalblarda
Bir samo bor muqaddas,
U quyoshlar bordirki,
Isitadir nurlari,
Yogʻar chanqoq ruhlarga
Marhamat yomgʻirlari.

Sendan buni keltirdi
Har zamon paygʻambari,
Lov-lov yonar, oʻt sochar
Zardushtlar mehrobidan,
Oʻqiladir bu duo
Musolar kitobidan.

Berilmishdir bizlarga
Muhammadning kavsari,
Mazhablarga gul tutgan
Rama buni istarmish,
Chormixda ham “Sev!” degan
Iso buni istarmish.

Amr et, yana tugʻilsin
Oʻsha haq muhabbati,
Bu bola manglayiga
Nur naqsh etsin yuraklar,
Bu beshikni tebratsin,
Alla aytsin malaklar.

Unga oʻt, yogʻdu bersin
Olimpda nur maʼbadi,
Unga qimiz, bol sunsin
Oltoyning boʻz, qirlari,

Unga she'rlar baxsh etsin
Hind-u Chin shoirlari.

U qo'lida samoviy
Mash'alani porlatsin,
Kezsin suyak, qon bosgan
Jang-u jadal yerlarin,
"Madaniyat" atalgan
Bu Ovrupo mahsharin...

Mazlumlarni shafqat-la
O'zi tomon chorlatsin.
Dardlilarga tasalli,
Otsizga ot baxsh etsin,
Uysizlarga bir eshik,
G'aribga yo'l ko'rsatsin.

Har tarafda ko'rinsin
Ilohiy asosi-la,
Hurriyatlar keltirsin
Kishanli sohillarga,
Vatani o'g'irlangan
Oq, qora nasllarga.

"Seving!" deya hayqirsin
Ko'kdagi sadosi-la,
Ilohiy adolatga
Chaqirsin zakolarni,
Insonlikka qalblarni,
Tinchlikka dunyolarni.

To yangi, sof yulduzday
Tug'ilsin endi dunyo!
Shan ko'rinsin ko'kdagi
Oltin sochli qizlardan,
Umri ham uzun bo'lsin
U eng keksa yulduzdan.

Uning yorug' osmonin
Qilmasin to'fon qaro,
Unga ko'zlar Ourning
Kohini kabi boqsin,
Oppoq qo'llar so'nmagan
O'tlar-la qandil yoqsin.

Ey, Ollohim, har yerda
Mendayin yuz shoir bor,
Barchasining ko'zida
Tul boqishli bir vatan,
Dudoqlar uzra titrar
Siniq qanot, dod-fig'on.

Istarman endi yog'du,
Sevinch, alyor bu ishqdan,
Istarman menga ko'klar
Yangidan ilhom sochsin,
Moviy ko'zli pariday
Olam keng quchoq ochsin!

She'rlarim sodda bo'lsin
Cho'pon aytgan qo'shiqdan,
Rubobimdan tinglatgil
Sevgilar nag'masini,
Dudoqlarim ufursin
U sof ishq nafasini.
Ey, millatlar! Bu hayot
Qo'shig'in ayting sizlar!
Ey, shoirlar, kuylangiz
Hurriyat dostonini,
Orzungizda yaralgan
Jannatlar bo'stonini!

Ey, umrlar, ro'yolar,
Siz menga suning kavsar!

Bu chog'ir-la mast bo'lsin
Ko'nglim, ruhim, yo Rabbim!
Ko'zlarimni berkitsin
Uyqum, o'lim, yo Rabbim!..

* * *

Ha, Egam, har ruhda bir
Ilohiy muhabbat bor,
Bir parining husniga
Maftundir har maxluqing,
Qalban ishq zavqin istar
Har kimsang, har och-to'qing.

Shuning uchun og'ochlar
Quyoshlarga qo'l cho'zar,
Kiyik oqar suvga, qush
Qo'shiq aytar o'rmonga,
O'psam deb tong intilar
Gulga, tog'lar epkinga...

Hurriyat parisining
Majnuni men quling ham,
Sirlaringni uqdim u
Layloning ko'zlaridan,
Xitobingni tingladim
Malakning so'zlaridan.
Sening o'lmas ishqing-u
Husningga bo'ldim hamdam,
Bir san'atkor ruhi-la
Ilhom oldim go'zaldan,
Chanqoq qalbim qoniqdi
Nur oqqan o'sha ko'ldan.

U hayotni ichdim bu
Sharobdagi quvvatdan,

O'ta totli, u Lubnon
Tog'idagi bol emas,
Mingko'lda qizlar sog'gan
Suti ham hech o'xshamas.

Bu buloqning suvlari
Kelar o'sha jannatdan,
Bundan ichgan oshiqlar
Abadiy tush ko'radi,
Cholg'u chalgan parilar
Orasida yuradi...

Qoplondak qizg'anaman
Uni sevib ko'ngildan,
Qizg'anaman men uning
Quyoshlardan jamolin,
Qizg'anaman parishon
Kechalardek xayolin.

Qizg'anaman sochini
Esib o'tgan u yeldan,
Qizg'anaman men uning
Soyasin sof suvlardan,
Qizg'anaman men uni
Arslonlar, ohulardan.

Istaymanki, ma'badi
Bir qoya kabi tursin,
Ko'lka solsin sanoqsiz
Yuz yillar girdobiga,
Har bir yangi nasllar
Kelsinlar mehrobiga.

Bunda mening oxirgi
Avlodim qalbi ursin,
Ajdoddan qolgan milliy
Til bilan duo etsin,

Pok qalb-u kishansiz, hur
Qo'l bilan duo etsin.

Yo'qsa, Tangrim, zolimning
Ma'budin tanimam men,
Mening ko'nglim inonmas
Qon hidli Kitoblarga,
O'r manglayim egilmas
Mazbaxli¹ mehroblarga.

Hirs, g'urur, zulm-u kinni
Yo'q etmas ekansan sen,
Senga duo qilmoqqa
Qo'llarimni ochmasman,
Qo'rqamanki, isyon-u
Gunohlardan qochmasman.

Qarshimda u mash'um dam
Yiqilsin arshing, kursing,
Qiyomating, mahsharing,
O't yongan jahannaming,

Kavsar oqqan jannating,
O'n sakkiz ming olaming!
Yongan cho'ldak ko'rinar
Osmonlaring, ming burjing,
Sening rahmat malaging
Ustimda qanot qoqmas,
Chaqmoqlaring boshimda
Chaqsa-da, meni yoqmas.

Bu xarob borliq uzra
Bo'm-bo'sh qalb-u vijdon-la
Boqurman siniq ustun
Kabi teranliklarga,

¹ **Mazbax** — ma'badlardagi qurbonlikka hayvon so'yiladigan joy (*tarj.*).

Bo'shliqdan boshqa hech ne
Ko'rinmas kengliklarga.

Bu bo'shliqlar qoshida
Bo'm-bo'sh yer-u osmon-la
Jannatdan quvilgan u
Odam umrin surarman,
Dunyoni bir vatansiz
Ko'zi bilan ko'rarman.

Ayni payt to'ymaslarga
Ortar o'ch-intiqomim,
Umid, ishqim o'g'irlab
Qochganlarga la'natim,
Vijdonimni gunohkor
Qilganlarga nafratim!

Meni zolim aylagay
Shu mazlum, sof imonim,
Qoyalarni yuvgan u
Suvday oqib ketarman,
Tog'dan tog'ga bir dalli
Shamol bo'lib o'tarman.

Kelsin bari otashlar!
Yoqsin suyak, terimni,
Emasman qalldiroqlar,
Chaqmoqlarga men tutqun,
Mengga xizmat qilmasin,
Mayli, olov, bir uchqun!

Har narsadan quvvatli
Deb bilurman she'rimni!
Yoqarman she'rim bilan
U qonli olamlarni,
Yoqarman qalbidagi
O't bilan olamlarni!

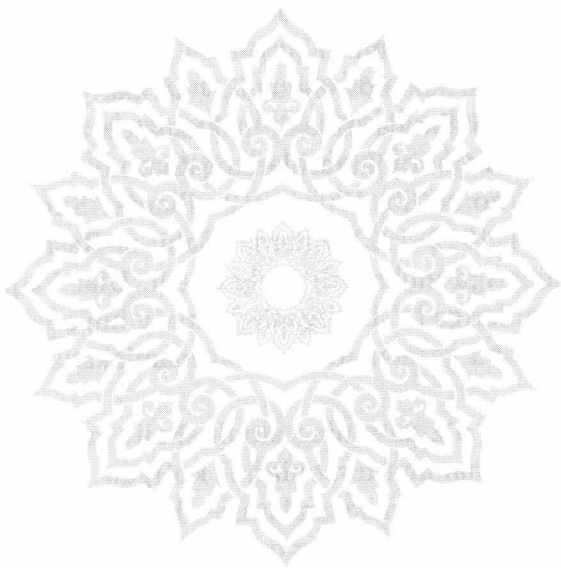
Undan keyin qo‘limga
 Temir aso olurman,
Sochlarimda shimolning
 Shamollari guvillar,
Ko‘ksimda qizil kunning
 To‘lqini va dovullar!..

Bo‘sh, belgisiz yo‘llarda,
 Yolg‘iz yo‘lchi bo‘lurman,
Keturman dunyodagi
 Iz tushmagan tog‘larga,
Ketganlari yerlardan
 Qaytilmagan bog‘larga...

.

15.07. 1919

MEHMED AKIF ERSO‘Y

SO‘ZBOSHI

Mehmed Akif Erso‘y (1873–1936) hozirgi zamon turk adabiyotida “Istiqlol marshi”ning va yetti kitobdan iborat “Safahot” nomli katta milliy dostonning muallifi sifatida ma‘lum va mashhurdir.

Onasi Amina Sharifaxonim asli buxorolikdir. Bu haqda uning o‘zi shunday deb yozadi: “Bundan deyarli yuz ellik yil avval Hakim Hojibobo ismli bir kishi Buxorodan Onato‘liga kelgan, Boyobod mahallasida uylangan, so‘ngra oila bu yerdan ko‘chib ketib, To‘qotda joylashgan.” Ona tomondan katta buvisi shu yerda tug‘ilgan va ulg‘aygach, yana Buxorodan kelgan tijoratchi Muhammad Afandi bilan turmush qurgan va ulardan onasi tug‘ilgan.

Mehmed Akif Istanbulda ulg‘aydi, veterinariya maktabini bitirdi, turli davlat idoralarida ishladi, maktablarda zoologiyadan dars berdi. Shu yillarda milliy kurashlarda qatnashdi. “Ittihod va taraqqiy” firqasiga a‘zo bo‘lib, 1907–1912-yillarda “Sirot-i mustaqim” (“To‘g‘ri yo‘l”), 1912–1921-yillarda “Sabil-ur-Rashod” (“Haqiqat yo‘li”) gazetalariga muharrirlik qilgan edi. Ular Yaqin Sharq va Turkiston ziyolilariga ta‘sir qilganligi tarixiy hujjatlardan ma‘lum. Chunki M.Akif bu gazetalarda mazkur mamlakatlar hayotini ham yoritib borardi.

Mehmed Akif o‘z davrining atoqli shoiri va mutafakkiri edi. Xalq hayotining hamma tomonlarini ko‘rgan va yaxshi bilgani tufayli, she‘rga realistik manzaralarni — hayotning o‘zini, jamiyat dardlarini tarixiy va ma‘naviy g‘oyalar bilan bog‘lab, she‘riyatga jonlilik kiritdi, jimjimasiz, bo‘yoqlarsiz satrlari bilan, axloq, vatan, millat, ma‘naviyatga oid tuyg‘ulari bilan xalq mehrini qozondi.

“Safahot” o‘zbek tilida to‘la nashr etilgan.

Miraziz A‘zam,
*O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a‘zosi,
shoir va tarjimon*

SAFAHOT

(Asardan parchalar)

BIRINCHI KITOB

MUQADDIMA

Farzandim Mehmed Aliga sevgim yodgoridir

Ey sevikli kitobxon, so‘ra, aytay izhorim,
Qanday asosga ega qarshingdagi ash‘orim:
Bir yig‘ma so‘zki, faqat samimiylik hunari,
Ko‘p bezakni bilmayman, chunki, yo‘q iqtidorim.
She‘rni ko‘z yoshi derlar, buni bilmadim, ammo
Ojizligim giryasi, menimcha, butun osorim.
Yig‘lab, yig‘latolmayman, hislarim aytolmayman,
Tili yo‘q yuragimning, undan behad bezorim!
O‘qi, shoyad senga bir hisli yurak kor bo‘lsa,
O‘qi, zeroki, yozdim, ikki so‘zim bor bo‘lsa.

II. FOTIH JOMESI

Yotarkan yerda g'arblik bilan hashr bo'lgan qashshoq afkor,
Yorib yillarni yuksalmish bu mudhish haykalday iqror.
Qaro rangli adashgan bir bulut shaklinda moziylar,
Yaqinlardan qochar, topolmasdan bir lahzalik qaror.
Nur oqizguvchi haqiqat bir sahar tavrinda istiqbol,
Kelar, ustindan aylar doimiy minglarcha nur nisor.
Nozaninni quchoqlab olmoq istar lohutiy bazmida:
Qo'l ochgan har minorni go'yo bir umid-i jur'atkor!
U darchalar, nazarlardan nihon diydorga g'arq bo'lgan
Biror ko'zdirki, surilgan oldidan pardayi asror.
Bu muqaddas ma'bad ustinda sur'at-la nur sochar ruhlar,
Bu qutli qubbaning ostinda jo'shgan mavj-mavj anvor.
Vujudga aylanar go'yoki subhning xumorlangan ruhi,
Samodan yoxud muqaddas tuproq rangida inmish Diydor!
Tabiat parda-parda zulmat bo'lgan, uyquga cho'ngandi,
U go'yo kecha qalbining nuroniyligiki, turar bedor.
Ha, u qalbdir, yurak-bag'ri jo'shib-qaynab yotgan oshiqdir,
Bo'shlig'idan damo-dam yuksalar ming nolayi azkor.
Namoyon manglayindan Sadr-i Islomning mazmuni:
U raisning fayzli nafasi-la go'yo bir yig'in ohjor,
Bo'yin eggan va tiklangan ham bir nur timsoli bo'lgan,
Nechuk nur timsoli bo'lmas? Shu tippa-tinch turgan devor,
Asrlar kechdi, hanuz g'ayridinlar unga hujumdadir,
Ko'ksin kerib turibdi, u biron bor bo'lmadi bezor.
Bu bir ma'bad emas, Ma'budga yuksalgan ibodatdir,
Bu bir manzar emas, diydorga vosil mavkib-i anzor.
Samoviy deb bilinganlar, shubhasizki, tushmagan ko'kdan,
Fayzlar nuri ham hech bir bog'liq emas zamin bilan.
Ezgulikning gul ochishi erur mening yorijonim,
Tongni qattiq sevaman, bu mening chiroyli zamonim.

Ko'kning qo'li ochmagandi hali tunning ridosini,
Sabo hali aytmagan uyquga bir kunlik vidosini,
Ruh fazosinda aks etdi al-azoni — pardozi,
Muazzinning xumor dami, ajib, hazin ovoz.
Ichimda jo'sh uraroq to'lqin-to'lqin istig'roq,
Azonni poylamas bo'ldim; ochilmasdan ofoq,
Qorong'ilikni siynaga tortib yotgan ko'cha-ko'ydan
Vajd-u g'ayrat ila o'tdim. Oldimda bir maydon
Ko'rindi; bildimki, Fotihga kelibman men chindan,
U meni uyg'oq holinda kutar: sezildi yaqindan.
Suquldim ortiq uning siynayi munavvariga,
O'tirdim o'ng tomondagi kursichalardan biriga.

Ma'bad uzra yulduznamo mash'allarni ko'rganimda,
Qofiyaday qoidali nurlar zavqin surganimda,
Bolalik chog'larim yodga kelaverdi parda-parda...
Qanday xayollarga cho'ndim, bilsangiz, u soatlarda.

Sakkiz yoshlarga kirgandim. Otam bir kech shunday dedi:
"Bolajonlar, sizlar bilan jomega bir borsak edi,
Soz bo'lardi, lek, namozda nihoyatda jiddiy turing,
Sho'xlik qilmoqchi bo'lsangiz, u holda, uyda o'tiring!"
Masjid sari boshlab ketdi bizni, tushib oldimizga,
Namozga turdimi, bizni qo'ydi o'z-o'z holimizga.
O'yga cho'mdi. Men o'zimni erkin tutdim bu orada,
Oshiq'larga o'xshab misli, yugurardim bo'yrada!
Xayol o'ttiz yil avvalgi holda kezar edi bir-bir,
Ko'z o'ngimdan o'tdi endi yonimda turgan kimdir:
Oq sallali, pokiza, yoshi ellik beshdan oshganroq,
Serharakat tani, faqat sochi, soqoli ancha oq,
Savlatli bir kishi adab-la o'qir namoz.
Yonida jajji qizcha: o'ta sho'x, tinmas biroz,
Ham yashil sallali o'g'lon, boshda puskuli yo'q.
Kulohida fasi bor, fasida oddiy munchoq!
Sallasi tez buzilar, so'ngra shunday o'ralar;
Birozdan so'ng qaytadan bayroq kabi hilpirar!

Shoshilar, tinch turolmas...Oxiri yangrar “Omin”,
 Namoz tugar. Mashhur pir oʻrnidan turar sekin,
 Olar bolalarni, oʻgʻlon fonar tutar oldinda.
 Uyga charchab kelib yotar, choʻmadi osuda
 Chuqur bir uyquga...
 Bu latif xotiralar oʻshal oni
 Aslida koʻrindi, ortiq haqiqatning bayoni
 Jonlanib qarshimda boshladi jilva aylamakka;
 Vaqt ham qolmadi, zotan, xayolni tinglamakka.
 Oʻngim, soʻlim, oldim, orqam xushuʻga koʻmilib,
 Yoʻqlik soyasi ekan, bir sado koʻkka umtilib,
 Oʻrnidan qoʻzgʻaltirdi kamtarin koinotni;
 Mahshar fazosiga doʻndirib ketdi abʻodni!
 Saflari tik oyoqda zanjir togʻlar faryodi,
 Har biri ichra bordir koʻksi yaralar dodi.
 Biror ingragan tazarru, yo bir gʻamgin yozgʻiriq,
 Ki, marhamat yurakni zirqiratdi simillab ogʻriq!
 Egildi soʻngra u togʻlar huzur-i izzatda.
 Koʻrindi soʻngra u togʻlar yerni qamragan dahshatda
 Inoyati-la Xudo koʻtarganida har birini,
 Samoga yuzlanib u togʻlar ham, ochdi qoʻllarini.
 Shu onda chiqdi yuraklardan shunday bir faryod
 Ki, ruhim aylayajak toʻabad u dahshatni yod.
 Bir muddat ingragan hazin sas birdan uzildi.
 Arshgacha yuksalgan alanga kesildi, nima boʻldi?
 Joʻshqinlik ichidagi imon?
 Mehribon Allohimiz rahmati avjiga chiqajak, ha,
 Qubbadan bir ruh yogʻar asta-asta butun yuraklarga
 Ruh-i itmiynon.

IV. TAVHID YOXUD FARYOD

“Ey Allohim, nuringning ko‘lankasidir jahonim,
Ko‘lankang ham zuhuringday qorong‘i, ya‘ni muzlim!
Azamat Kursing sening — samolar va zaminlar —
Muhiting sahnasida bir nuqtaday joy olar.
Umidvorlik g‘oyasin anglab yetish mashaqqat,
Yo Rabb, bu ne dahshatdir! Xudoyim, bu ne haybat!
Parvozingga yetmasday ko‘rinar keng jahonim,
Birda seni topsam deb tangdir xayolim, jonim.
Birda bitta shavq ila senday yuksalsam deydi,
Ammo senday me‘rojga hech vaqt chiqib bo‘lmaydi.
Odamzot muhitingda hali chayqalar ekan,
Ko‘ksingga kibrlanish qo‘li tiranib birdan;
Nuqson-la tushdi shunday yo‘qsul, tahqirli holda,
Kurradan sukutingning changi yuksala qoldi!
Faqat men shundaymanmi? Seni izlab topish-chun
Ko‘kday yuksak ne-ne o‘y tinchiyolmas va nigun!
Ruhlarimizni shunday komil qilib yaratding,
Sening yaqiningda bu vujudlarimiz netsin?
Tengsiz qudrating sirin yechmoq biz uchun yosoq,
San‘atingning pardasi biz uchun yopiq har choq.
Bir zarra ne? — Aqlimiz bila olmasa agar,
Azalning quyoshidan qanday olamiz xabar?
Ey Zotin bilish mushkul, cheksiz sifatli Alloh!
Borliqda neki bo‘lsa, o‘lim, qodarga hamroh.
Sening butun vasflaring olamlarga sig‘maydi,
Bizga bergan fayzlaring sanab yetib bo‘lmaydi.
Hol va harakatlaring boshsiz-oyoqsiz ummon,
To‘lqinlaringning cheki bormi? — Biz uchun gumon.
Farmoningga mahkum azaliyat, abadiyat,
Ey, arsh podshohi etib saylangan Samadiyat.

Betimsol san'ating-la yaratding hadsiz borliq —
Uni bizga yaratding, ey o'xshashi yo'q Xoliq.
Unda bizga mubham bor — Odamdir bunga isbot:
Mavjud bir zarrani ham yo'q qilolmaymiz, hayhot.
Xarob qiluvchi ming qo'l bunga bo'lolmas qobil,
Yo Rabb, bu qanday olam, g'aroyib toshqinli ul!
Azal, abad hududim malakutlar mulkidir,
Mangulikka egalik buyuklikdan belgidir.
Hukmingga qarshi kim ham bir hukm qila olar,
Bir onda bu chegarasiz bo'lgan jabrin oshirar.

Bir on, deya bilmasdan bir ish qilaman, ey voh,
Ta'kid-la bir O'zingga aytaman sano, Alloh!
Boqiylikni insonlar qancha etsa-da tanzih,
Foniylikning qabulin etar o'ziga tashbih!
Ajrallishga qanday yo'l topa olsin tafakkur?
Hurlikni ko'rib aylar ekan ruhni tasavvur!

* * *

Ey, ruh-i fazogirim, ey, muqaddas harimim,
Ey notig'im, nafasi chiqmay qolgan azimim,
Yaratilishdan maqsad agar ma'rifat bo'lsa,
Og'ir ko'ringan maqsad sari borganmi kimsa?
Bir sahnamidir, yo'qsa, bu olam sen uchun-da,
Bir sahnaki, milyard o'yin bor har burchinda.
Sahnaki, har pardasi orzuga to'la faqat,
Qatnashuvchisi esa o'yinchoq — sarson qudrat!
Jinoyatchi, qotillar ahlin yaratgan Sensan,
Jinoyatchi, qotilning jur'ati yana Sendan!
Sen yaratding, boshqamas, qorong'ilik va nurni,
Ilhomlantirgan Sensan taqvo, fahsh-u fujurni!
Zolimda jazolashga bo'lgan mayl nedandir?
Mazlum nechun bo'lmoqda nafratga duchor, axir?
Doim bir shaxs azobi butun ko'rganim osor!
Jabrllovchi emasman... Rabbim, nima aybim bor?

Olamni sahna demoq juda to'g'ridir albat,
 Ko'rilgan voqealar, lekin bari haqiqat.
 Shunday voqealarki, tomoshasi hazindir,
 Sevinch kuyi ham, hatto, boshdan oyoq g'amgindir.
 Zero, kambag'allikdan bunchalar faryod etmoq,
 Vovaylo sadosi-la to'lar siynalar uzoq.
 Yo Rabb, bu qalblardagi ovozlari tinmaydimi?
 Sendan "Tinchlaning!" degan bir farmon inmaydimi?
 G'amga duchor etadi bizni har on jaloling,
 Qurbon bo'layin, qayda, Sening qayda jamoling?
 Sendan bo'lsa, gar, buncha chekkanlarimiz balo,
 Biz kimdan kimga faryod etaylik, aytgil, Xudo!
 Lo yus'alga minglarcha savol bo'lsa ham qurbon,
 Bunday muammolarga dahshat-la boqar inson.
 Bus-butun katta millat bir imkon-chun sarsonmi?
 Yo Rabb, makring-la, buni davlat deb bilasanmi?
 Yerni yoqib yiquvchi oliy zulm qilichin
 Amring bilan, yo Rabbim, berding Sen kimlar uchun?
 Qahring u zolimlarga berdimi katta maydon,
 "Chin odil yo'q!" deydigan umiddan mahrum vijdon!
 Yerdan chiqar ko'klarga uchqunlagan ming bir oh,
 Ko'k shunchaki takrorlar Yerning nolasin, ey voh!
 Bir yonda yonar ini xarob ming xonadonning,
 Bir yonda so'nar nuri millionlab yosh-yalangning.
 Qo'li yonida qolmish falokatzada ona,
 Bolasin ko'mmish qora tuproqlarga to'lg'ona.
 Yig'lar berida bir to'p tole ovoralari,
 Non-pul uchun irzida orttirar yaralari.
 Bukmish u yerda bo'ynin minglarcha yetim-yesir,
 Oilalar boshpana izlar parishon, haqir!
 Mazlumlar shikoyatda, nadomatda sitamkor;
 Murda qonli suvlarga g'arq bo'layotir xunxor!
 Bemori, ofatligi, yalang'och-u safili,
 Falaji, ishlolmasi, miskini-yu zalili,

G'addori, jafodiy-da, mahkumi-yu asiri,
Hayhot, bu oxiri yo'q katta olomon — bari
Qirg'ini bilan mashhur bo'lgan yerning sahnasi,
Kelmasmi Haqdan senga qonli tomosha gali?

* * *

Bu safil insonlarning, lekin qaysi birida
Umid bor, javohirday yaraqlab turar juda:
Imondir u javohir, ilohiy, ham buyukdir...
Imonsiz bo'lgan mog'or yurak siynada yukdir!
Mo'minki, xabardordir bu ko'rgani jahonning
Ustinda ne olamlari bor subh-i baqoning —
Ming jon ila, albatta, o'ziga farz deb bilsa,
Hayotning har bir davri ming baloni arz qilsa.
Ertangi zavqlarni u chuqur o'ylagay har dam,
Aylar bugun olamda ne bo'lsa sabr-chidam...
Lek g'ayri islomni kim ovuta olar, hayhot?
Bugun ufqiga sig'may har shaxs istar mukofot!
Karam qulog'i bormi oqqan yoshlarni tinglar?
Bu "bo'shliq" boshdan oyoq, bu samolar, zaminlar
Majburiy tasodif-la shu "bo'sh" olamni bilgan,
Buning ustiga minglab musibatlar qo'shilgan.
Har lahza bo'g'ishmoq-la o'tib kunda hayoti,
Bir balolar bo'lguday ham kelguday mamoti!
Borliqdan go'yo uning ingrab o'lish nasibi! —
Bular insoniyatning eng ovvora g'aribi!
Mo'minlarga imdodga yetish marhamating-la,
Lek g'ayri islomga ham ko'proq marhamat ayla.
Sening gumrohlaring-ku zulmatga bosgan qadam,
Rahbar bo'lar chiroyli orzusi yo'q, kir odam.
Sensan bu zulmatlarga surgan ularni albat,
Sendan tug'ilar, bo'lsa bir tongotar hidoyat.
Tavhid-da birlashgan ham, g'ayri islom ham Senda;
G'ayri islom, tavhid ne? Ildiz bir hammasinda.
Unday bo'lsa nedandir tafovut ora yerda?

Muxoliflik sababi nedir fikran basharda?
Yo Rabb, bu g'arib sirlar bir kuni ochilarmi?
Yoxud qorong'i zulmat abadiyan qolarmi?
Har zarrada jaloling ohangi taralarkan,
Har nag'mada ming tilda so'zlovchilar bo'larkan,
Jilvangdagi sir nechuk qolishi kerak muzlim?
Ey Allohim, nuringning ko'lankasi-ku, jahonim!

V. SAVAT

Besh-o'n kun bo'ldiki, men, odatimga binoan,
Uydan chiqib ketardim ertalab tong otarkan.
Bizning mahalla esa Istanbul chekkasida,
Demak, suzish bilmasang, ko'cha kezma behuda.
Qadaming oxirida teran ko'l chayqaladi,
Suvlar tinch bo'lsa, kelgan odam tek turoladi!
Bir qo'lida qandili, bir qo'lda iskandili,
Inson uchun ana shu: sog'-omon qolish yo'li!
Menda eski bir tayoq, o'sha bilan yo'l tanlab,
Tekis bo'lsa odimlab, suv bo'lsa sakrab-sakrab,
Oyoqda tek qolmoqqa shu tarzda g'ayrat qilgan,
Ahvoliga yarasha ruku'ni niyat qilgan —
To'kilib turgan, xarob xonadonlar ichiga
Kirib borar ekanman, tayog'imning uchiga
Tegdi katta bir narsa, engashib boqsam faqat,
Ko'rdimki: yotar edi g'oyat keng, eski savat.
Hammol savati ekan, kimniki? — deb tursam lol,
Bir yondan o'n uch yoshli oriqli bola bemajol
Chiqib kelib, engashdi, tepdi savatni rosa...
Bir tikkayib, bir qulab tushardi savat esa.
— Sening ostingda o'ldi mening otam, sen hamon
Yot ko'cha o'rtasida yotibsan, misli sulton! —
Shu on qarshidagi uyda o'rta yoshli bir xotin
Ko'rindi:

— Oh, o'g'lim-ey, qo'y, uni sindirmagin!
Savatda nima gunoh? Og'zi yo'q, ham tili yo'q.
Uni sakkiz yil ishlatgan otang derdi: "Bizni to'q
Etgan qutli savat bu... Hech vaqt yuksiz qolmadim..."
Otang o'lgandan keyin, savat ham qoldi yetim...
Onang, ukang rizqini ta'minlaysan u bilan,

Yuk tashishni bilmaysan, nima, yosh bolamisan?"
Men ham dedimki unga:

— Tingla onang so‘zini!

Bola menga baqirdi, bujmaytirib yuzini:

— Ey paxmoq soqol kishi! Ket bundan jahannamga!

Turma bunda serrayib! Ham qo‘shilma onamga!

Ichim yonib ketmoqda! Quladi tog‘day otam...

— Tog‘day otang qulasa... Savatdan olma alam!

— Xonim, mayli! Bu — bola. Gapi ayblimas, zotan...

— Oting nimadir, o‘g‘lim?

— Hasan.

— Hasan!!

Sen-chi, aslida, Hasan, juda yaxshi bolasan,

Lekin bunday jahl-la hayotda yutqazasan...

Dardlaringni anglagach, mening ichim ham yondi.

Otang senga qoldirib ketmish ining, onangni.

Ularni ta‘minlash-chun ishlaysan-da erta-kech...

— Savat bilan, shundaymi?

— Hay-hay, bunday dema hech...

Gunohmi yuk tashimoq, aybmi ishlamoq, hayhot?!

Aybdir gadoylik qilsa qo‘l-oyog‘i butun zot.

— Qanday to‘g‘ri so‘yladi! O‘p amaking qo‘lini...

— Unutdingiz... Bayramda qo‘shnimizning kelini:

“Hasan, tog‘am yotoqli bir maktabda zobitdir;

Sening zehning esa zo‘r... Kelsa, gap ochaylik bir...

Olarmidi maktabga... Aytaylik”, — demabmidi?

Mayli, o‘qitmang, menga hammollik yarashadi!

Bildimki, so‘zi uzun, gapirar edi tinmay,

Meni esa o‘sha kun ishlar kutardi talay.

Ulardan uzoqlashdim, ketdim tepalik yo‘ldan,

Kim bilar, nima bo‘ldi, ajabo, sho‘rlik Hasan?

Bizning qizcha juda sho‘x, uyda hech tek o‘tirmas,

Peshin Fotihga chiqdik, aylanib yurdik birpas.

Temirchilar qopqasi yonidan o‘tarkanmiz,

Tomosha qilib qoldi tuyalarni bizning qiz:

Badani bir notekis, bo'yni uzun, u gajak,
U ortdagi cho'tkasi, ha, dumi bo'lsa kerak!
Chindan ko'rsa ko'rgudek edi bu hayvon, axir!
O'grilib ortga boqdim, ortda odimlab bir-bir
Belida enli bir shol, boshida zo'r aboniy,
O'rta bo'yli, kular yuz, bir pir kelar nuroniy.
Yonida bir kattakon savat ko'targan bola,
Kelardilar ohista, yo'lda dam ola-ola.
Tasodifni ko'ringki, bu o'sha sho'rlik yetim...
Farqi shuki, sho'rlikning holi yanada alim:
Oriq oyoqlarining tizdan pasti paypoqsiz...
Chorig'i, kovushi yo'q, boshi esa qalpoqsiz...
Tugunli manglayining ustida oddiy chambar,
Yupqa ko'ylak ostida tani buralib titrar.
Nafasmi u nafaslar? Yo'q, kesik-kesik faryod!
Nazarmi u boqishlar? Yig'lab so'ralgan imdod!
Bu — biroyoq yo'qsillik, yalangpoy, yalang boshli,
O'n uch yoshda manglayi ajin, ko'zlari yoshli.
Shu on boshlang'ich maktab eshigi ochildi lang,
Ellikdan ortiq bola chiqdi va tartib bilan
Ohista davra bo'lib boshladilar bir o'yin...
Hasan qoldi o'rtada, shu sahna bo'ldi hazin:
Ha, bu qushchalar baxtli, xushchaqchaq qushdir sara,
Yorug' nur oshyonini qilardilar masxara.
Biroz o'ynab tarqaldi bularning bari, faqat
Hasan qoldi shu yerda, qo'lida katta savat,
Uni ezib tashlashni istar yo'l o'rtasida,
Bunday qilolmas sho'rlik ikki o't orasida.
Bu hammolmas, taqdirdan jazo olgan bir ma'sum...
Gunohi nima uning, nechun yo'qlikka mahkum?!

IX. MAYXONA

Shovqinlar past tabaqa ichingdan, kanoringdan,
Qochar yuksaklik ruhi oilang, javoringdan.
Chiqar ming nolayi navmid xok-i ra'shadingdan,
Inar ming go'r zulmati fazoyi shab-nisoringdan.
Kelar faryodlar tilsiz turgan har sangzoringdan,
Yiqilmish xonumonlar chiqqanday mozoringdan.
Hasrat og'zini ochmish yarali devoringdan,
Cho'kar bir motam dudi titroq qandil-toringdan:
So'nib ketmish o'choqlar yuksalar go'yo g'uboringdan!
Kirgan bir karra afsusda hayot-i mustaoringdan;
Chiqqan ovvoradir ortiq jahonning kor-u borindan.

To'kilgan obro'lar afsus shamollari holinda,
Tilak-orzu sinib ketgan piyolaning malolinda,
Bo'g'ilgan ruh-i insoniy sharobning mavj-i olinda,
Op-ochiqdir la'nati soqiysining chirkin jamolinda!
Na moziy bor, na bugun bor shu mayxo'ring xayolinda.
Umr zoyesiga yetgay, pishgan sharob kamolinda!
Maza-matra topmamish jasoratsiz infiolinda,
Teran to'lqinlanishning siynayi zard-i malolinda,
Faqat uldir ko'ringan shay yozmishining maolinda,
Abadiy va unutgulik nazrayi sangin-i lolinda.

Kecha siqildim oqshom, kezdim ko'chama-ko'cha,
So'ng bir yerdan chiqdimki, bilmasdim bugungacha.
Bitganda bir qator uy, so'ngra bitta vayrona
Qad ko'tardi qarshimda bir iprindi mayxona.
Tomi yalpoq, qorong'i, ichida safil do'kon,
O'rtada uzun masa, tobutxonadan biron
Olingan, o'lik ko'rgan bir tanashir achimsiq,

Ortinda bir sotuvchi, chuvrindi, qari boshliq.
Siniq, cho'ltoq o'n-o'n besh po'stloqqa o'xshash kursi,
Singan va darz shishalar, ko'kish bir kubki, eski...
Noknusxa besh-o'n qadah hamda bitta rux patnis,
Peshtaxtaning ustida yoyma quti, bosgan is.
So'nik-so'nik lipillar rafda hidli bir chiroq,
Ko'z o'ngimda: fas, taqya, xirqa, g'ijim nimcha oq
Qimirlardi, shu onda eshitildi bir suhbat
Bu isli mayxonada yangradi birdan vahshat:
— Qo'zichog'im Dmitriy, ko'proq ber, insof bilan...
— Nega ko'proq beraman, necha shisha ichibsan?
— Indolmaysan...

— Shundaymi? Lekin o'chmaydi yozuv!

Shiftga qarang, qorong'i, ko'rinmas yozuv-pozuv!
— Bizning tushlik pulimiz... Kecha olding, ber qani...
— Bor, mazamni qochirding... Qittay tinch qo'y, og'ayni.
O'zin yo'qotdi kattang... Yaxshilikcha tinchlansin!
— Hasan, nozli so'ylaysan, turku sendan aylansin!
— Qaysi turku? Yetar! Boshqasin ayt, o'zgasin!
— Umar, sen tarang qilma. Aytinglar, u kuylasin!
— Tomog'im shamollabdi, ovozim chiqmaydi hech...
— Tovshing yo'qmi? Ochilar, bir "imom suvi"dan ich!
— Ertal ishdamisan, Usmon?
— Ha, ishlayman... Shu yerda!
— Sho'rvachi Dmitriy... Quy... Netyapsan u yerda?
— U kim kelgan?

— Orif ota.

— Soqoldor, kel, mana yer...

Asta.

— Salom alaykum.

— O'tir qani. Qo'lni ber...

— Hoy Dmitriy, pul-mulsiz keldi dema, mana pul...
— Anglading-a, qo'zicham...

— Keltir sigara, ul-bul...

— Bilib qo'y, Orif ota suvsiz-muvsiz ichadi...
— Uning niyat dolg'asi boshqa: tunnel kechadi.

— Qariya, nechanchi qadah? Yana bir quyarsan-a?
 — Biz quyishdan qochmaymiz. Quyamiz, mana-mana...
 Asta-asta miyalar, kallalar qizishgandi,
 Og'iz, burun, shovqinlar — hammasi qorishgandi.
 Ayni shu chog', shu palla eshik ochildi sekin,
 Kirdi qo'lda fonar-la bir erkak, keyin xotin.
 Besh-o'n daqiqa chog'i o'ylab olgandan keyin,
 Manfur qorong'i joyga o'tib oldi-da xotin
 Ko'zida g'am buluti, yuzida xunli hijob,
 Vujudi titroq aro motamsaro va xarob
 Tavajjuh aylayarak yonida turgan erga:
 — Demak, ko'chib kelamiz bola-baqra shu yerga!
 Hey, sen nima qilyapsan? Bormi uyating, oring?
 Biz hammamiz och qoldik: onang, men, go'daklaring!
 Na ish, na kuch, ichganing ajal suvi tun-u kun,
 Bir o'ylab ko'r, bolalar uyda och-nahor, yupun!
 Ha, sen el eshigida surgalib yur, ishing yo'q!
 Keltir mayxo'rlarga may, axir sening puling cho'x!
 Bechora men... Kir, taxta... sen har kuni bu yerda,
 Oqibat uyda pul yo'q, qo'l quruq... jahl, zarda...
 U taxtalar, kir-chirlar tamom endi...yo'q holim...
 Oyoqda sollanishim zo'r-bazo'r, Xudo olim!
 Ishlamading, ishlatding faqat men bechorani,
 Och-u yalang'och qilding sen bir etak bolani...
 Mahalla-ko'y biladi: olgan chog'ingda meni
 Boy otam jihaz bilan bezatgandi uyingni.
 Nima bo'ldi ashyolar? Sotib qimorda yeding!
 Ha, qimorga yutqazding, shundoq qarshimda eding!
 Qizingning bo'yi yetdi, oladigan odam yo'q!
 "Mayxo'ring qizi Iffat? Bo'lmaydi!" — demagan yo'q!
 Surishtirib sovchilar: "Ha, to'g'ri", — deb ketardi,
 Bu hol biz sho'rliklarni tinimsiz injitardi.
 Mening go'zal farishtam hech toleyi yo'q emush,
 Onasi mendek telba, otasi sendek sarxush!
 Bir kun bolish qo'ltiqda, Najib keldi maktabdan,
 Xalfa derki: "Sakkiz oy bo'ldi, olmadim sizlardan man

Na haftalik, na oylik... Uyboshingiz qimorboz,
O'g'li uchun ishlasin, ozroq ichib, yesin oz!"
O'g'il: "Quvildim!" — deydi, so'nar ko'zidagi cho'g',
Nima qilsin onasi? Biron suyanchig'i yo'q!
"U o'qib odam bo'lsin, johil bo'lib qolmasin", —
Desam, bu ham bo'lmadi, ayb unda emas lekin.
Gurul-gurul o'qirdi har kuni ertalabdan,
Yozishni sevar edi, ko'z uzmasdi kitobdan.

Sen uch kecha bo'lmading, Najib der: "Dadam qayda?"
"Bolam nima bo'ldi?" — deb o'ylaysanmi, sen dada?
Oqshom cho'kdi, shunda chiqdim ko'cha kezishga,
Sarxushlar orasidan seni topib kelishga.
Qaydan topilsin bevosh? "Balki, kelar ertalab", —
Dedim, lekin qo'zicham tinmasdi hech "dada"lab...
Afandilar, og'alar, siz ham nasihat eting,
Balki, sizlarni tinglar...

— Qani, Hasan, ne deding?

— Qoch! Itvachcha xotinni eshitma, kallavaram!

— Meniki bundan battar!

— Gapirma!

— Shunday, oshnam!

Shu bois taloq qildim. Eshitmadingmi, Halim?

— Xotin gapin eshitmas hech vaqt qulog'im manim.

Xotin degan paypoqdir — kiyilar, eskitilar,

Eskiguncha kiyilib, so'ngra u itqitilar...

Xotin bu gap-so'zlarni eshitmasdan ingrardi,

Er mozor toshi kabi jim turgancha tinglardi.

Ochilmasa koshkiydi og'zi, oxir ochildi,

To'lib-toshib ichidan mangu la'nat sochildi:

— Jahannam olsin seni, buzuq to'ng'iz, ket, bo'shsan!

— Men tushundim ahvolni, qo'shni, yomon sarxushsan,

Endi xotinsiz qolding!

— Qo'shilma!

— Og'ir ahvol! —

Ajrashdilarmi, bilmam, behush yiqildi ayol!

QABRISTON

Boqma qabristonning hech vaqt seskantirar maydoniga,
To'xta, bir muddat quloq ber g'amli-g'amli afg'oniga!
Qalbi hech o'xsharmi, boq, takabbur yuz davroniga
Kimki botmishdir hayotning sellari, to'foniga,
Jon tikar, bir kun kelar, horg'in qular ummoniga.

Ey, mozoriston, ne olamsan, na yuksak fitrating!
Senda pinhon insoniyat nasliga oid qurbating,
Sendan madad, yordam kutar dardli faryoding,
haybating.

Bir tutam ko'z nurisan, yo'g'rilgandir tiynating,
Toza ruhidan sitilgan ko'z yoshlari-la millatning!

Shonli bir tarixsan: moziyli millat sendadir,
Bor bo'lsa ibrat sendadir, hikmat ham, albat, sendadir;
Istilo davri turar yodingda, davlat sendadir!
Chunki hurriyat, jasorat senda, g'ayrat sendadir,
Tiriklikda xorlik ortiq, menimcha, izzat sendadir!

Ey, odam-la borliqning iqlimi solih hayot!
Boshlaringda cheksiz soya, bir mushfiq qanot
Yo'qsa, bequtlar ne uchun bu yerda bunchalar shod?
Uzun-uzun soyangda bor osuda bir erkin najot.
Tunlar qancha uzun bo'lsin, tonglar yengib chiqar azot.

Javharing tuproq emas, butkul boshqa ma'dan sening,
Oh, bilmaslarki, ustringdan yurib o'tisharkan sening,
Ming miyang o'zlikniki, har zarra xokingdan sening,
Shunday fayzli, ey, ma'rifat sayyorasi, moyang sening:
Soyagohingdan chiqarkan ruh bo'lur har tan sening!

Ey, mozoriston, nihon qa'ringda minglarcha moh,
Chirigan xokingdan otilgan nurlar sochayotgan nigoh!
Nozaninlar qo'l, oyog'idan nishondir har giyoh,
Sarvilar Tangriga yuksalgan biror ingichka oh,
Lahadlar Tangridan ingan eng ishonchli uyqugoh.

Ey, shabiston, ey odam, ey parda-parda kibriyo,
Sendadir umidlar: sendan tug'ar fajr-i baqo,
Ming ilohiy she'rni o'qir har tosh parchang bexato.
Har nashidang ruhni aylar abadiylik bilan oshno.
Ey, samoviy xok, mendan ming salom bo'lsin sango.

* * *

Talablari bilan hayot goh ruhimni ezgan oni
Kezgan yo'lim bo'lar faqat mahalla qabristoni.
Tirikchilikning shovqinli muhiti yo'q u tarafda,
Soniylar hayot sukutdadir, gapirmas qabrlar safda...
Pok tuproqda na hirs, pastkash iflosliklar hukm surar,
Xok harimida turmushning na-da hoy-huyi dam urar.
Bu huzur koinotining sas-sadosiz fazosini
Ko'rganda, parishon umrimning achchiq iyzosini
Garchi bir on uchun bo'lsin, otib xayolimdan
Uzoqlashib ketaman mosuvoga ortiq men.
Shu mosuvo deyilgan tug'im-o'lim bor yerda
Uzilmasdan bo'lolmas ruh bir fursat osuda.
Faqat uzilmoq uchun shundayin bir yer istar
Yer emas yolg'izgina, bitta yurak — temir istar!

O'tgan kuni ertalab Ayyubga to'g'ri chiqqandim.
Shahar devoridan oshib, otganda bir necha odim,
Ufq o'zgardi, oldimdan chekildi eski jahon,
Ko'rindi qarshida kenglik buyuk maydonki, qabriston.

Lekin u bir ko'hna daryo aynan abadiylik edi,
Qaytgan dolg'alar singari mozorlik toshlari edi!

Chetda qarab turmay kirdim eng chuqur, teran yeriga
O'tirdim, asta suyandim o'shal toshlarning biriga.
Jimlik ridosin kiygandi hamma taraf: yaqin-yiroq,
Huzur ichinda daraxtlar, sukut ichindaydi tuproq.
Butun yuksalgan u mavjlar, hech nihoya bilmagan dengiz
Teran uyquga cho'mgandi, yer-u osmon edi sassiz.
Asta, ohista ochilib muhitning yuzidan parda,
Kibriyo muhit to'ldirdi ruhim uyin ilohiy zarga.

Lekin bu samoviy basta qayerdan aks etayotir
Ki, "Allaziy xalaq-al-mavta val-hayota" deyayotir?
Nedir bu ich sukunatda bundayin faryod?
Nashida-ku Xoliqniki, ammo kim etgaydir irshod?
Taronaki balandlashar jo'shqinlikka o'tib goh-goh,
Koinotning xomushligi kengaya boshladi nogoh!
Ulkan jamoatday bo'lgan sarvilarning hayajonlari
Kesildi...Va har biridan keldi ayni fig'onlari.
Ingradi birdan qabrlar, toshlar biror lison bo'ldi;
Toshlardagi kitobalar toshlar-la hamzabon bo'ldi.
Butun mahshar qo'rqinchlarin ko'rganini mozor ahli,
Tangrining pok va'dalari zuhridan "uh" tortishlari
Meni xayolga toldirdi; bu kengliklar bepoyonlar
Ko'rindi hushsiz diydalarda bir jahon insonlar!
Nihoyati bo'lmagan kafanli insonlarning,
U dunyoni hech deb bilgan ajdodlar karvonining
Oqin-oqin o'tajak bir tarafdin izzatda,
Xavf muhiti, amaldan bir maqomda hayratda —
Ojiz turishlarini kuzatdim...
Tanimga tushdi titroq: Qo'rqinch —
Xoliq oldida xilqatning sajdasin ko'rmoq!

Bunda suronli qiyomat o'rni edi hukmdor
Ilohiy olam xatibi nihoyat bo'lgandi oshkor:
Ko'zim, uzoqdagi bir dafn etilganning etagiga
Cho'kib ziyorat etgan, bir xotin va go'dagiga
Ilashdi. So'ng yaqinlashganda hayratga soldi meni

Tazohur ayladi, boqdim, bola “Taborak”ni
Kamol-i vajd ila qilar edi tilovat yoddan,
Yonida tinglar onasi ko‘zyosh to‘kib ziyod haddan.
Farishtalar titrog‘i yerga ham berarkan titroqlar,
Yo Rabb, bu ne manzaraydi hayratlangan maqbar?
Bola hayotni, maqbar o‘limni bildirar bu lavhada.
Ziddiyatli qudratni ko‘r: boq shu ruhli bir lahzaga!

* * *

Birpas o‘tgach, u ovozlar butkul xomush bo‘ldi,
Birozdan so‘ng jo‘shqin mahshar soyapo‘shbo‘ldi.
Bola xotin bilan birga chekildi o‘z olamiga,
Ko‘mildi-ketdi mozorlik doimiy jim maskaniga.

XII. HASBI HOL

Ey, bulbulim, sof zabon-i irfon,
Ohangdosh navolarinda vijdon.
Pokiza ruhli bo'lgan u ovoz
Uyida har jon bir-biriga hamroz.
Butun olamlarim bo'lur poymolim,
Ollohga qadar chiqur xayolim.
Shavqlarimga tor kelur ab'od,
Aylar fikrim fazolar ijod!
Ey, ravshan nuri Kibriyoning,
Siynam bo'lolmasmi osimoning?
Ko'klarmi sening qarorgohing?
Hech to'siqqa uchramasmi rohing?
Ey, noz-la ko'klarda uchgan qush!
Qalbmida topsayding oshiyon-og'ush
Bir boshqa kuylar ijod qilarding,
Sen ham ruhimday jo'shgan bo'larding.
Yodimda turgan mashhur baytlardan
Men doim joziba ichindaman.
Berganida yurakka vajd u ohang,
Dunyo nazarimda bo'lur tengga teng.
Erkinlik qayd bo'lar daftaringda,
Butkul kuy bo'lar yer-ko'k she'ringda!
Bir sip-silliq she'rki: dilni yayratgan,
Fayzi-la umr bahorin gullatgan.
U ruhdir, ilohiy ohangi navo,
Qur'on kabi joning uchun shifo.
Bir nolaki, shavqqa to'la idrok,
Undan qo'rqr, hatto, "Mo, arafnok!"
Ey, mubhamni ham biluvchi shoir,
Siringga mahram bo'lmasam-da hech bir,

Kamolingdan hayratdaman... Bayonim
Go'yoki xitobidir Xudoning!
Ey, azalning porloq manglayli tongi,
Anvorining bo'lmaydigan aslo so'ngi,
Yo'qlikning kechasi jahonni olsa,
Borliqlar bari zulmatga tolsa,
Hanuz ko'rinar u ruh-ul-arvoh,
Yer va ko'k orasin yoritgan saboh!
Har betda oyatda toshib turar nur,
Bag'ringda dunyoning ma'nosi mastur.
Ko'zingda mangu bir ziyo bor porloq,
Abadiyan so'nmas qudratli chiroq,
Ilohiylik oshinodir nigohingga,
Yulduzlar guvohdir ogohligingga!
Har dam yorug'ing etar u mardum,
Mihroki ham, zohirot-i anjum.
Har tongda keladi yoqimli shamol,
Ko'ksingda xush isli sochlaring dol-dol.
Meni uchrashuvga yana zor aylar,
Yana uf torttirib intizor aylar.
Sevgi yaxshi tugar, arir suvaydo
Go'yoki tuzalar yarali Laylo.
Beshikdagi qalbda uxlagan umid
Uyg'onib fig'onni aylaydi tashdid.
Go'dakning tinchitish uchun uyqusin
Turaman, izlayman tunning cholg'usin.
Ey, kecha, bu sening viqoring kabi
Menga qarshimi yo go'dak shitobi?
Qora tun ravoqi vaqtini o'zgartur,
Ortidagi yerni aylaydi maxmur.
Atrofda qolmaguncha odamzot bir
Hamrohim bo'lur xayollar shabgir
Qalqarman, kezarman g'arib, tanho,
Biron yer toparman sukunat aro.
Ustimda oy-yulduz aralash osmon,
Oldimda ridoli kecha bepoyon.

Yodimda nashidali kamoling,
Qarshimda yalang'och qo'ling xayoli.
Xolidir quyud-i mosuvodan
Yiroq xavf-xatardan, rajodan
Bir fathlarga oid suhbat ochar vijdon:
Toshqin ishq safosi bo'lur jon.
Tasvir emas u zavqni, hatto
Qilib bo'lmas tasavvur aslo!
Yo Rabb, bu qanday fayz, toshqin daryo!
Yo Rabb, bu qanday tun, egni ziyo!
Yo Rabb, bu qanday jilva, jilva anvor!
Yo Rabb, bu qanday charog', yorug' diydor!
Yo Rabb, bu qanday anjuman, qanday olam!
Yo Rabb, bu qanday manzil,

bunday muazzam!

Ey, kecha, nahoring bo'lmasaydi...
Ey, sevinch, xumoring bo'lmasaydi!
Bedoring ekanman, uyg'onmasaydim!
Dunyo bor ekan, inonmasaydim!
Ey, vafoni tanlagan yori jonim,
Agar bergan bo'lsa malol dostonim,
Senga odat bo'lgan inoyating-la,
Bu zor ruhni bo'shashtirma, tingla!
Faqat suron-la hayot tinsa, ammo
Bo'lmasmi sho'rlik ruh motamsaro?
Bo'lmasa zamin, zamon yordamchi,
Faryodingga osimon yordamchi!
Yubor menga sen ham har neki darding...
Yodingdami bir zamon ne derding?
Kelajakni keltirmay xayolga,
Kel, birga cho'maylik hasbiholga!
Hayot davrlari parda-parda...
Olloh bilar ne bor ilgarilarda.

XVII. INSON

*Sen kichik jismman deb o'ylaysan o'zni, odam,
Ammo sening ichingda erur eng katta olam.*

Ali Abu Tolib o'g'li

Xabardor bo'lmabsan-da o'z zotingdan hamon sen,
“Haqir vujudman” deysan, ey inson... asli bilsang:
Sening mohiyating, hatto, malaklardan ham baland,
Buyuklik senda pinhon, jahonlar aqlingga band...
Zaminlardan, ko'klardan tosharkan fayz-i Rabboniy,
Qalbing to'lar yorug'likka, yorug' berar nur-i Yazdoniy.
Kichikdir jisming, ammo sen shan'at-i Ilohiysan,
Shu qiymating tufayli sen bepoyonsan, betanohiysan.
Adib-i Qudratning eng go'zal she'ri bo'lmishsan,
Hokim-i fitratning bir anglashilmas sirri bo'lmishsan.
Asiringdir tabiat, senga bosh egar ashyo,
Ahkoming yengilmasdir, uning mahkumi — dunyo.
Bulutlardan balandga ko'tarar dahong sening,
Toparsan ma'dan, qadrini oshirar zakong sening.
Dolg'alar misli belanchak, dengizlar o'rin-ko'rpang,
Nadir tog'lar, ajabmas, fazoda qanot kersang.
Sirg'alib yuksaklarga uchsang, hukmingda — havo,
Olamning har qarichi sasingga qo'shar sado.
Jahdingga dosh berolmas oldingda turgan zahmat,
Qochar janggohdan yovlar, ko'rsatsang agar shiddat.
Qorong'ilikda kezsang, hikmatli fikring — chiroq,
Ki, har bitta shu'lasi — bir so'nmas ziyo porloq.
Suvsiz cho'llarda qolsang yetakching — jahd-la yurmoq
Ki, har uchquni uning — mangu so'nmas bir chiroq.
Na zindonlar bo'lur hoil, na surgunlar va na dorlar,
Yurursan, hattoki, bo'lsa yo'lingda temir devorlar.
Yiqar istibdod qal'asin bitta osuda tadbiring,
Samolardan ingan pishiq san'atdir go'yoki taqdiring.
Tahlillardan zerikmassan, yuksalarsan yana yuksakka,

Otilganda, otilsam endi, dersan boshqa kelajakka.
Sening eng shonli ayyoming, eng baxtli holingda
Yashaydi shonli istiqbol faqat doim xayolingda.
U istiqbolgadir shavqing, u dir ma'shuq-i vijdoning,
U qutli o'sishning beorom shaydosidir joning.
U shavqing doim harorati-la yurishdan so'ng zaruriydir,
Taraqqiy mayli ortiq fitratingda ruh-i soriydir!
Butun asror-i xilqatdan xabardor bo'lmoq istarsan,
Bu olamda yo'q bo'lib ketishdan qutulmoq istarsan!
Yetganing, yetmaganing, holingda uch muammo bor...
Turur istiqbol sozi kabi qarshingda tappa-tayyor.
Choparsan bulardan osha idroking yetgancha, turmassan,
Haqiqatan, agar bir hidni sezmasang, o'tirmassan.
Zulmat pardasi to'sgan sirli narsalar ko'p bo'lsa...
Tushirmas ruhingni motamga yaldoyi xirmon to'p bo'lsa.
Umiding mash'ali bir rahnamo hamroh bo'lgan ekan,
Qo'rqib ortga chekinmassan qorong'i joyga kirmakdan.
Kelib bir kun yuzin ko'rsatsa sun'iy qurilgan mohiyat,
Tahlilingdan kechmoqqa sen qaror qilasanmi? Hayhot!
Turar yana bir mohiyat, bu eng haybatli mohiyat,
Oromning ham o'ti bo'lar, javlon ur, o'tirma faqat!
Tek turmoq yo'q sening uchun, doimiy yo'lga tobesan.
Na bor-yo'q holga rozisan, na istiqbolga qone'san.
Gullab-yashnagan bir yurt qarshingda turar ekan,
Qanday qilib: "Men bir ojiz bandaman", — deb aytolasan?
Malaklardan buyuk, ham ko'p buyuk sharafiga mazharsan,
Mukofotning omonatgohisan, bir parcha javharsan!
Hayoting nuqsonsiz erkan, og'ir yuklisan orqangdan,
O'limlar, qo'rquvlar savlat to'karkan bari har yondan,
Shiddatlar hujum etyotgan mudhish bir makon bilan,
Yo'lingdan qolmayin doim ketarsan, shiddatli zamon bilan.
Sening bir nusxayi kubroyi xilqat bo'lganing, albat,
Yuzin ko'rsatdi endi; tur, o'yla, qanday zo'r bir hikmat.
Shunday bo'lgach, faolliging endi aslo bo'lmasin past,
Axir qadring malaklardan muazzam, boshqacha ermas.

XIX. AJAM SHOHI

*Ba-mardiy ki mulk-i sarosar zamin
Nayzard-ki xuniy chakad bar zamin.
Sa'diy*

Mazmuni:

*Yigitlik orim bilan ont ichamanki, dunyoning bar-
cha boyliklari millat tomiridan to 'kilgan bir tomchi
qonga arzimaydi.*

1

Zulm gurzisin og'ir qilding, ey yuzi qonli,
Ayvonlarni ziynatla, deb, yangi zamonli.
Chodiringni bo'yattirding qon kafan yanglig',
Otang yodiga so'ydirding bir qancha jonlig'.
Maqbarlaring misli o'yiqlar zulmat dahonlari
G'azab, qahr tishlariday ustuxonlari.
Yod aylasin zulmlaring to abad sening,
Ey jabhasi, kitobasi ming qonli madfaning.
Ey bir xayolga tuhfa qilgan ming haqiqatni,
Ey temir qo'l-la qazigan qabr-i millatni
Hayot ufqining nurlarin zulmat yo'liga xarij etgan,
Tunning qo'rqinchli qaroligin ruhga mazj etgan!
Mehr nuri fikrini sen, ey, xokisor etgan,
Mayitlarning so'ngagiday tor-mor etgan!
Ey uylarning kulgilarin zavol etgan,
Zulmning chopqir otiga poymol etgan,
Gul-g'unchalar mozorimi toj-i davlating?
Olam fikr ahlini band etsa-da shuhrating,
O'ylamaki, bular tojing qudratidandir,
Yo'q, Sa'diylar chaman qabrin ibratidandir.
Sa'diylarning mozori, ha, bir hovuch tuproq,
Sening uchun taxting — jahon, senga topinoq!

Hech teng kelmas shovqinlarning elning ohiga,
Nafrat qo'nar seni ko'rgan chog' nigohimga.

Millatning ming mulkin yulgan falak changali,
Bir shaxs baxtin mangu etmas hech bir mahali.
Qancha-qancha maqbaralar moziy maydoni,
Millatlarning ziyoratgoh cho'ng qabristoni.
Nigohingni bag'ishlasang zulmat qa'riga
Ko'zing tushar millatlarning mashhur qabriga!
Ko'rajaksan Dorolarning tor-u morini,
Ajdodingning suyagini, xok mozorini
Ko'z oldingga keltir, ibrat ol, o'yla, tushun...
Ko'plik qilar dag'dag'alar bir kaft xok uchun!
Iqlimlar olgan u dovrugli Napoleonning
Bir chuqurdir erishgani. Mana, boq, uning
Eng so'ng taxti motamsaro bir maqbaradir,
Chayonlarning nadimi, ilonlar do'st-i saradir!
Bir boq, saroyidan qoptimi bo'shroq joy biron?
Matomga to'la saroylar bugun vatan degan maydon!

Tuproq to'lgan og'izlari faryodga kelgan, axir,
Hamon sening bu buyuklik iddaong nadir?

2

*Siyosat ba-dast-i kasoni hatost,
Ki, az-dastishon dastho bar-hudost.*

Sa'diy

Mazmuni:

*Zolim qo'llaridan, Allohga zorlanib xalq qo'l ochsa,
Hukmdorning taxtda qolishi xato, u taxtdan ketishi
kerak.*

Bu mudhish dag'dag'ang Eronni ingratur deb o'ylanma,
"Muzaffarsan!" degan saslar butun xoindir, aldanma.
Zafar quchganlaring kimdir? Bir karra o'yla, millatmi?
Adolat istagan bir qavmni otmoq g'olibiyatmi?
Nasibing yo'qmidir bir parcha bo'lsin odamiyatdan?
Nechun diqqat etmayursan, yuksalsa dod-faryod millatdan?
Amin bo'l, buncha mazlumning yuraklardan chiqqan "oh"i

Tepangdan indirar, albatta, bir kun la'natullohni!
Sen sig'ingan ko'p zulmning shavkat saroyi mahkam deb
Xayol etmakdasan...

Bilmay, qal'alar zo'r, mustahkam deb...

Suyangan u panohlaring, haybatli Qahhor-i Mutloq-la,
Ildizidan yiqib bir onda yakson bo'ldi tuproq-la!

U- bir ko'p mamlakat vayron etib qurdirganing ayvon
Xarob bo'lmasmi qabristonga do'nganda butun Eron?
Ha, Eronni qabristonga aylantirding, halok etding,
Kafan qilding, giribon-i umidni chok-chok etding!

Haqiqat bor

"Dunyo uchun tomchi qon ko'p" degan gapning zamirida.
Shu ma'sum millatning selday oqizding qonin tomiridan.
Yuzingdan savlat pardasin ortiq yulqilab otding,
Ne mohiyat, qanday fitratdasan, dunyoga anglatding!
Hurriyat hamdi bayrog'i islomning muqaddas moli
Ekan, nadir qutli bayroqqa istibdoding poymoli?
Rusiyadan kazak yollab olib kelding, xalqni qiyratding,
Yazidning ruhi shod bo'lsin...

Aminman, chunki shod etding!

Zo'rlicing ko'rsatib minglarcha baytullohni bostirding,
Shijoat ko'rsatib bir ko'p Tangrining erlarin ostirding!
Na Allohdan hayo etding, na payg'ambardan or etding:
Yiqitding Ka'bayi oliy dinimizni, xokisor etding!

Pahlavonparvar zo'r qavmni tutding, bir-bir o'ldirding,
Kunchiqarni yig'latdingmi, Kunbotarni kuldirdingmi...

Yo'q, hech bir kulgan odam yo'q,

ezildi G'arbning ham vijdoni,

Ko'rib mazlum jasadlarning ko'rgazmasin, haqsiz Eronni!
U Sa'diylar, u Hofizlar,

u Firdavsiy, u Roziylar,

U G'azzoliy, u Qutbiddin, u Sa'duddin, u Qoziylar
Yetishtirgan; u Urfiyning, u bir qancha shams-i irfonning
Ziyosindan ziyo olgan qancha iqlimi dunyoning,
O'ldirildi bugun nodon bosqinchilar tomonidan!
Bilmam, Ma'budning asrori bunda nadir, pinhon bo'lgan?

Yo‘q, Ma‘budga bu ijroga yo‘qdir bularda bir ma‘no:
Qotilga boshpana bermagay aslo, hech qachon Mavlo.
Pahlavonparvarga, ey Shoh! Zamon bedodni qoldirmas,
Xato etmakdasan, shoyad deyarsan: “Kimsa oldirmas”.
Bu istibdodga ortiq nihoya berki: istiqbol
Qorong‘i derlar, ammo sening yurtingda ham ko‘rindi zavol.

Muallifdan qayd:

Bu manzumani Midhat Jamol bilan birga yozgandik.

Birinchi parcha uniki, ikkinchisi meniki.

XX. ISTIBDOD

Yiqilding-ketding, ammo ey iflos davr-i istibdod,
Qoldirding millat qalbida o'chmaydigan qop-qora yod!
Derlar ajdodimiz maqbaralaridan: "Ey, qashshoq avlod,
Nechun minglab begunohni o'ldirarkan har bir jallod,
G'azablanmas bo'g'izlansa, kimsadan chiqmaydi faryod?

O‘ttiz million aholi uch talonchi zo‘rning mahkumi,
Sharafsiz yuk bo‘lib tortar davlatning olg‘ir mash‘umi,
Uyalmaymizmi bir, zolimlari ezsalar mazlumni?
Siz, ey dunyoda insonlik iste’dodidan mahrumni,
Samolardan-da oliy tutdingiz bir zill-i mavhumni!”

U bir necha chodir xalqdan iborat jahongir davlat
 Qurib bir zamonlar yerni larzalarga sololgan millat.
 Zamoni kelsin va ko'rsin bu dunyolar qadar zillat,
 O'ttiz uch yil davom etsin, boshindan ketmay falokat,
 Bu bir ibratdir, ammo olamda yo'q bunday ibrat!

Yuksaklarda hilpiragan bayroqlarni zalil etding,
Iftixor kutgan otalar, bobolarni xijil etding.
Qanday oliy qavmdik;
 hayfki, sen kelding — safil etding,
Butun istiqbol umidin bundan buyon sabil etding,
Razil bo‘ldik. Bosingirab qon to‘karsan, razil bo‘ldik.

Hamiyat g‘ammozlik etgan pok chehra kimda ko‘rinsa,
 “Jinoyatchi!” — deding surding. Yo mahkum etding hibsa,
 Vakil aylab bir josusni har vijdona va har hisa,
 Tushirding millatning eng qahramon avlodini ya’sa,
 Na mal’unsanki, rahmatlar o‘qitding ruh-i iblisa!

Talvasalar emas ortiq, davlat davr-i intibohingdir,
Kel, ey jonga jon hurriyatki, jonlarga keng rohingdir,
Sening joying tayindir: pok vijdonlar panohingdir.
Usmonli mulkinging bori tasdiqlangan taxtgoingdir.
Haqiqiy taxt iqboli shulki: butun millat sipohingdir.

* * *

— Bir kun oldin —

Biz tomonga sovuq yel — po‘yroz kelmas qishda ham.
Issiq yelda eriyimiz yozgi fasl kelgan dam.
Bahorni ko‘rmaymiz, ammo latif bo‘ladi, derlar...
Chechaklanar og‘ochlar, yashillanadi yerlar.
Shu shudgorda o‘t bitsa, demak, ko‘klam keladi,
Hatto Yoqachiqlarda kezishlik dam keladi...
To‘rtta fasl ko‘rmaydi ko‘cha, so‘qmoqlarimiz,
Yomg‘ir, loyli mavsumni bilar oyoqlarimiz!
Munajjimning, barakat bersin, eski taqvimi
Xabar berar bizga, mavsum shaharga keldimi?

Issiq, ziyoda issiq bir kechaydi; ko‘rdimki:
Uyda o‘limdan battar o‘tirish, dedim, balki,
Tashqarini aylansam, sof havo yoqar edi,
Ancha charchaganman, kezsam,

charchog‘im tarqar edi.

Bizning dam maydonimiz tepa yaylov tutashi,
Uzoq uchib o‘tsa ham, yel kelar, yozga yaxshi.
Kiyib oyog‘im, chiqarkan, tayog‘im esga tushdi,
Ketolmayman men usiz, qiyin usiz yurushim.
Udir jahonda mening bor-u yo‘g‘im, tayanchim,
Viqorli, yordamga shay, vafoli kuzatuvchim.
Bizning ko‘chani taxmin qilib deng: o‘nqir-cho‘nqir,
Chiqar shaharda quyosh, yuksalar minorday bir.
Idora qandili qarshimda ko‘z qoqar kecha-yu kun,
G‘urub peshinni topolmas. Kechalar juda uzun.
To‘linoyning ushbu oqshom kumushli nazarini

Intiqib ko‘rmoq uchun go‘yo uylar manzarini,
Shaffof sahifasidan boqdi: sal injiganday dillar,
Shiftsiz uylarga, yo Rabb, na xush billur qandillar.
To‘xta, ey azal chirog‘i, ketma chiqqaning yerdan:
Zulmat sahni yayrasin sendan taralgan nurdan.
Shamsning qizg‘in hovridan kunduz qizgan manglaylar
Hayotda hech tengi yo‘q kuch va qudrat olgaylar.
Ochiq edi derazalar; o‘ng, so‘ldan, har xonadan,
Kelardi turli sadolar: biri ma‘yus, biri shan.

— Qarang, oyi, qarang, buva!

— Yana ne gap, mosholloh,

Dumaloq patnischa bor...

— Gapirma, Oysha, gunoh.

— Yo Xudo, xola, qiziqsiz, nimasi gunoh ekan?

— Gunoh dedimmi, jim bo‘l...

— Sizning tomingiz ketgan!

— Toming-poming dema menga, ko‘tartirma qo‘limni...
Ey siz uyati yo‘qlar...Oxir zamon keldimi?!

Uyning birinda sozanda chalardi go‘zal udni,
Birinda ruhiy hayajon, bir sadoyi Dovudiy,
Tilovat etilar Qur‘on; kelib-ketganlar esa
Oyoqda hayajon-la hayratga tushgandi sasa.
Biroz so‘ngra eshilib qoldi iztirobli bir sas,
— Ajab, nima gap? — deya turdi oldindan har kas.
Faqat ketganlarga boqdimki, borarkan shoshilib
Qo‘rqa-pisa ketardilar; nimani afzal bilib?!
Pasaydi qarshigi uylarda lampalarning hammasi,
Pasaydi misli butun dahalarning nafasi!
Pasaydi ohang-i Qur‘on, pasaydi ohang-i soz,
Birda-yarim eshitingan oddiy pichir-pichir ovoz.
Nechun qochdi odamlar, nima bo‘ldi, yo Rabbi?
Asta-asta tarqalishning, angladim, ne sababi.
Qanday sahnaydi, Xudo, ko‘rganim u manzara!
Bir faqirning qo‘ldan sudrardi o‘n tasqara...

Bir chekkadan bir xotin qichqirardi:

— Yo‘qoling!

Nima qildi sizlarga? Gunohi yo‘q cholimning!

Sho‘rlikning katta o‘g‘li o‘ldi jangda shu oyda,

Ikkinchisi surgunda Yamanda, olis joyda.

Alamli, yuragi dog‘, qo‘yvoring, qalbin tilmang,

Gunohdir, urmang, o‘g‘lim, ayb bo‘lar, unday qilmang.

Kim boshliq, bilmaydi u, bilsa ham, bari bekor,

Nozir bilan eskitdan biroz g‘animligi bor.

Kecha qo‘shnisin ko‘rib: “Salom ayt”, — degan ekan,

Demak, Tangri salomi aliksiz qolgan ekan.

Odamni itday sudrash mumkinmi, hey, o‘limgur?

— Qoch, xotin, uraymi yo! Qo‘shilma, qoch, nari tur!

— O‘zing yo‘qol, tasqara! To‘xtab qoldi nafasi!

— Muncha chakagi ochiq? O‘chir, jonim, iflosni!

Aytmasmidim men sizga har zamon: “Dag‘dag‘asiz

Ish qiling”, — deb? Siz esa eshakday anqayasiz!

— Xotin-ku, netay, poshom?

— Poshom? Hey, shu poshomi?

O‘rtaliqda tippa-tik turgan kishi poshomi?

Qarang-a, ikki qarich qoziqcha keladi bo‘y!

Bir suyak kalla keltir va qalpoq kiygazib qo‘y.

O‘choq supurgisi shaklindagi soqolin ushlab,

“Mana shu sening yuzing, ol!” — deya soldi shap-shap...

O‘choq supurgisi, lekin supurmaydi, yiqadi,

Nogahon u bo‘lgan yerdan janozalar chiqadi!

Taxtada butoq teshigiday och va juft-juft o‘yuq,

Manglayining cho‘tiriga katta-katta loviya suq.

Bilasanmi, chakalakda pinhon qush inlari bo‘lur:

Ilon saboh chiqar, oqshom sekingina suqulur.

Mo‘ylov u qirda yetishgan tikan yemli chakalak,

Og‘iz ham in kabi, aslo ko‘rinmaydi, yopiqdak.

Mumkin bo‘lsa, bir o‘ylab ko‘r: shu qo‘rqinch turqi sovuq

“Poshom” deganlari manman,

aynan shudir sho‘rtumshuq!

Belida "sadoqat" qilichi, qo'lida bir qamchi,
Ko'rdim: harbiy nishonlari aro qo'rqitqichi,
Nur sochuvchi to'linoyning nuri ichinda, yo Rabbi,
Turardi imon siynasiga tushgan urug' kabi!
Samo, zamin bari yorug', u qora ko'lka
Kechaning pok manglayiga poydor dog' — laka!
— Bo'tam, qanday poshosan? Ko'ryapsan-ku, erimni
Sudrashyapti tinch qo'ymay...

— Daf bo'l, xotin, eringni
Urrib o'ldiraman, ha! Menda hazil bo'lmaydi!
— Qoch, posho gap tinglamaydi, urmay qo'ymaydi!
Bilasizmi uni siz? Shonli Shavkatlining
Birinchi adyutanti...

— Baloga qolmang, keting.
— "Sudrang!" — deyilgan unga,
boshliqning amri shundoq!
— Sudralinglar sizlar ham, qolmasin biron olchoq!
Ey sen, ovsar, beo'xshov ajina posho,
Iloyo tuxum boshing urilsin uchli toshga!
Ilon boqishli maymun, qarang chaqchoq ko'ziga!
Qoziq bo'yingdan uyal... Tuf, shu harif yuzingga!
Hushyor bo'ling, mahallada erkak qo'ymay keltiring,
Sanog'in aytmadilar, shunday, to'da-to'da suring!
Boqing bu qaroqchiga, yiqiting, der uyimni!
Sho'rlik nevaralarim, och qolib tilansinmi?
Mahallamiz g'ing demas, ne bo'ldi qo'shnilarga?
Qutulib bo'ladimi, bas kelmasak shularga?!
Shoshmay tur, erta-indin yonar xonumoningiz
Sichqon sig'mas iniga, sabil qolar joningiz!
Suf, sen erkakman degan siyoqingga, bo'yingga!
— Katta boshliqlar keldi... Kirgin, xotin, uyingga!
— Kaltaklang, manov ketsin, tiqinglar ichkariga!
— Hushidan ketdi, poshom...

— Boqmang hiylalariga.
Demak, qani, kutaylik, ko'raylik zo'rlarning birini.
Soat uch bo'ldi, kechikdik, ko'taring erini.

Umr yo'ldoshi ketarkan o'lik holinda,
Dod solib qoldi xotin oshiyon-i lolinda.
Mening ham bitdi sabrim, ham tirriq bo'ldi ta'bim.
Bo'shandi ko'zyoshlarim seli, taranglashgach asabim.
Uyaldim yig'lashimdan, yig'ladim uyalmay bu choq,
U sho'rlik ro'paramda go'yo der edi: — Olchoq!
Odamga kerak hamiyat! Yig'lamoq kimga kerak?
Faryod qilganda xotin, otilib tursin erkak.
Uyga qaytdim. Butun u fojialar
Ko'z o'ngimdan ketmadi tongga qadar.
Ming alamli xayol diydamda qoldi!
O'ydi miyamni ming yetimlar dodi.
Yig'lasin, ingrayversin bir mazlum,
Men tomosha qilishga bo'lay mahkum!
Ayting bu holga menmi aybdor?
Kim chiqib "Bunday qilmang" dedi zor-zor?
Dodni eshitdi-yu jim bo'ldi hamma,
Birovlar joyidan jilmadi, ammo.
Dami kesildi, hatto, Qur'onning,
Tindi go'yo sadosi Mavloning!
U jimlik emas, Xudoning tahdidi,
Tinglab ko'r qaydan in'ikos etdi.
Albaniyada gurlagan to'plar
Kelayotir mana boshkentga qadar!

IKKINCHI KITOB

SULAYMONIYA

Xaq Taologa yuksalmak uchun yur ilm tomon,
Namoz uyini holini ko'r: boshdan oyoq faqat imon!...
Baland tog'lar kabi ufqqa to'shar ekan ko'lanka,
U baqodan ham jozibroq qurilgan obidaga,
Badiiylilik zavqingni qondir, bir qarab birdaniga...
Turma unday bo'lsa, yuksal ul ziyo olamiga.
U ziyo olami bilmas qorong'lik ne demak,
U samoviy uya kirlanmadi, kirlanmayajak!
Uni baland aylagan zot baland tutar abadiyyan,
Ko'kni aslo kir qilolmas yerni to'fon bosgan bilan.
Bu samolarda suzgan cho'qqilarning pok etagi
Qarshidan tomosha qilajak to'lib-toshgan kir chelagi.
Yer ostida zir yugurgan zilzilalar titrayversin,
Yerning ustida ne bo'lsa, yiqaversin, chayqayversin,
Haqning so'nggi achchiq qahri bilan bitsin barcha isyon,
Abadning endigi ma'nosiga ko'niksin olomon.
Xullaski, qolmasin ost-ust bo'laroq hissiyot,
Na yuraklarda shahomat, na shahomatda hayot.
Yana do'st tutuvchi kursisiy-la Sulaymoniya
Qolajak, to'g'rilikning yerdagi toq yurti deya.
Yiqilar bir kun kelib mahkamalar, namozgohlar,
Eng toza yerlarni eng kirli oyoqlar toptar.
Dinsizlikni yangi din der odamzotning aksar qismi,
Basharning xotirasidan o'chirilar Haqning ismi.
Ko'milar tarixning chuquriga ma'nosi... Ammo
Shu Alloh uyining bir toshi ham tushmas aslo.
Insonlikka nomahram deb bilingan zot, biron odam
Bu haramning hovlisiga hech vaqt bosolmagay qadam.
Yana yodidagi Haqni manavi to'rt dona minor
Qalbga bog'langan biror til kabi aylar iqrar.
Ko'milmaydi moziy aro bunday ulug' asar yerga,
Murda emaski, otilsa, u bir umumiy qabrga.

ISTANBUL

Istanbulga kelgandim yana bir chog' daf'atan,
Ahvolni ko'rib, lekin, ummat istiqbolidan
Juda umidsizlanib, qaytgandim Rusiyaga,
Qaytmasam, majburlashar edi zotan uyamga!
Katta andozaga ham sig'masdi ishlar ortiq,
Saltanat, din nomidan har yonda masxaraliq.
Ofat, razolat edi u davrning ahvoli!
Boshda bir qo'g'irchog'-u, millatning istiqboli
Ikki-uch qo'g'irchoqning kayfiga mahkum bo'lmush,
Siyosat deganlari, bildimki, bir qoraqush!
Bir yonda: bir masxara — hayosizlar uchun pir,
Sulton oromgohida... yo balo, yoki vazir!
Ko'rsam ummatning holi: yuraklarni etar kul!
Ish na bir non yedirar, na non uchun berar pul.
Kazarma yo'q, boshliq yo'q, madrasa yo'q, maktab yo'q.
Na qilich bor, na qalam... Ne so'rasang, albat, yo'q!
Askarda intizom yo'q, tarbiya undan battar.
Birining butun umri mulozimlikda o'tar,
Biri maktab bitirmay, darrov bo'lar mansabli.
Buyruq tepadan! Alloh! Rahbar bergin insofli!
Ivimagan qatiqday ilmi chala hammasi,
Bir palata bemorday fatvochi doirasi.
Tug'ilmasdan ijozatli ajdodlarday alfozi,
Yuraversin sallada, mana senga harbiy qozi!
Noiblar kim? Jurnalist, yolg'onchilar, qo'rqoqlar!
Ammo Xudodan qo'rqmas, uyatdan ham bexabar!
Oz o'qir, hech yozolmas, talonchilar galasi,
"Bizga ham jon kerak", — der, shudir topgan jumlas!
Balki besh-olti kishi topilar, irshod qilay,
Deya atrofga boqsam, andishalarim talay.

Bir lahzada aylandi chegarasiz bir yasga,
 Haq suralarin ko'rib, o'qiy olmasdi hech kimsa.
 Aksariyat xomkalla, aqli butuni ozdir:
 "Bu hukumat shu xalqqa bichilgan bir libosdir!
 Kim dardingni tushunar? Qani anglatib boq-chi!
 Men qoldimmi? Menga ham kerakmas!" – deya qochdi.
 Men yaxshi deb o'ylagan bir-ikki fozil inson
 Fikrin ochmoq istadim; dedimki: "Yetar, uyg'on!
 O'lka xarob bo'lmoqda, din ham ketmoqda birga.
 Qur'on: "Uzoqdan qarang!" deganmi axir sizga?
 "O'lka xarob bo'larmi? Bo'lmasmi..." Boshdagilar
 O'ylashar buni, mavjud esa, bir chora agar.
 Dinga kelsak, qay bir zot uni ishlab qutqarar?
 "Bada-ad-dinu g'ariban..." so'zi bo'lar muqarrar", –
 Dedilar. "Endi, — dedim, –avomning fikrin ham biz
 Ko'rsak". Dedilar: "Kaltakni ham qilmas his.
 Shunday horg'in, Isrofil suri ham bersa ovoz,
 Tinglab, yotgan joyidan siljib qo'ymaydi biroz.
 Yurar, osti chirigan tuproqqa kelgan boshi,
 Mozorday, har biriga bor bitta qabr toshi.
 Sezmagan qayg'u degan tuyg'uni vijdonida.
 O'qilar har birining janozasi onida:
 "Na kelgandan xabarim bor, na ketgandan xabarim;
 Aql bilan yurilmagach, shunday bo'lar safarim".
 Eskidan qolgan bu so'z: go'yo jonsiz miyaning,
 Tug'ilmay Haq rahmatiga ko'chib ketajagining
 Qudratli qo'li bilan yozilgan azal xati.
 "Keladi ruhing uchun "Fotiha" ning navbat.
 Afsus, ey, marhum millat!" – deb kimgadir, nimaga,
 Mindim Rusiya sari ketayotgan kemaga.

RUSSIIYADA

Rusiyada yomon bir tazyiq doim hukmron
Zulmni sevduruvchi yo‘l bormi o‘zi biron?
Ezilgani ezilgan fikrli bosh har kuni!
O‘sgan Ovrupo, bilmam, nega ko‘rmaydi buni?
Na nafas bor, na shu‘la, na “O‘tir” bor, na “Tur” bor,
Uch yuz quloch yering bor, u ham taqir yo toshloq.
Och, tashna ishlatilgan jonlarga yetishmas suv,
Bular millionlar desam, ortiq emas, kamdir bu!
Bilmaslarki, shiddatlar cheklab o‘tadi kimni:
Ko‘zlar vahmga to‘la, faqat qo‘msar o‘limni.
Hukmdorlar o‘ylarki, boshlarni kessa bo‘lar,
Miyalar ezg‘ilansa, hurriyat fikri o‘lar.
Qon bilan sug‘orilsa, quvvatlanadi tuproq,
Ekilgan bu gavdalar pishqirib unar tezroq!
Qaysi ma’sumning xuni yerda qolar?
Yo‘qsa, Haq qonunini yirtib tashlarmi bashar?

MATBAA

Avvalo, yashirinch a matbaa ta'sis ettim;
Besh-o'n yetimni topib, harf bosishni o'rgatdim.
Qalamim xomroq edi, topilmas chorasi-da!
So'ng, bilmam, qanday uslub!..

Avomning lahjasida!

Tilim qanday shevaga aylansa, shunday yozdim,
O'quvchim ortishidan umidni uzayozdim.
Usta asarlarini berdi, mushtariy ortdi,
Matbaam olti oyda do'st-yorlarni uyg'otdi.

Besh-o'n fidoyi keldi ko'ksi imonli, aziz,
Dedilar: "Sen bosaver, uni biz tarqatamiz,
Vositang biz bo'lamiz, qo'rqma, bor qo'llovchilar,
Pul lozim bo'lsa, bildir, beruvchilar topilar".

Jarida tashkil qilib, boshladim ma'rifatni,
Dastlab shu kerak edi — uyg'otish el-elatni.
Madaniy insonlarga eng keragi matbuot,
Minbarning eng yuksagi faqat shu! Lekin, hayhot,

Sizda hech unday emas, balki, tamoman aksi:
Eng yomon bir jarayon ko'rsatar eng yaxshisi.
Musulmonlar u yoqda uyg'oqdirlar, ozmi-ko'p,
Biz ham hissa qo'shamiz qo'ldan kelganicha, xo'p.

Pulsizlik edi oldin ishning qo'rqinch tomoni,
Oltinlarga to'latdi boylar bizning hamyonni.
Ochdik rosa chiroyli madrasalar, maktablar,
Savodli qildik elni, oshdi ilmtalablar.

Tatarning yuzdan oltmish qismi ilm olmoqda,
Ruslarning nisbatlari bizdan ko‘p orqaroqda.
Sizlarda ham, nazdimda, oz-ko‘p, boylar topilar..
Lek bu — chirik taxta, deb bosishga hayiqarlar!

Sizlarda ko‘p odamlar bilganicha o‘qir namoz,
Boylaringiz, hech yo‘qsa, bersaydi zakot biroz.
Zakot u yoqda tursin, va’zni tinglamas hargiz,
Lekin fitrni olar, hatto, bosh vaziringiz!

OVRUPODA TAHSIL

Boylarimiz dedilar: “Boring, ilm keltiring!”
Har istagan kishiga bilmadimki, qancha ming
Rubl tayin qildilar Ovrupo sari yo‘llab.
To‘g‘risi, yurtdoshlarim fidokor, ilmtalab.
Yo‘lga chiqqan karvondan ko‘pchilik astoydil tahsil
Olib, faqat uch-beshi qaytdi bo‘lgancha safil.
Safillar shunga loyiq nomlari bo‘ldi yomon,
Jo‘natganlar naqadar qattiq yedi pushaymon!
Unutmayman, bir jo‘mard, o‘zi katta boy odam,
Shunday so‘zlarni aytib uyaltirdi juda ham:
“Kunda o‘n karra kelib so‘radingiz, men berdim,
Millat uchun bermasam yana, nomardman, dedim.
Faqat bundayin mehnat munosib odamga sarflansin.
Ovrupo yoroniga o‘xshasin, biz qilgan ish!
Ahvolni yangilashar, deya necha sanadir
Kutdik bu nusxalarning, qani, ishlari nadir?
Keldi biri kechqurun, bo‘lmag‘ur gaplar qildi,
O‘lmagur beadabni bir urgandim, jim bo‘ldi.
Bir yaxshi yo‘li bormish... nimaykan, deng? Bu mutloq
Din ildizin quritmoq. So‘ngra albat, ruslashmoq!
Biroz insofga keling, bu yog‘i bo‘ldi qandoq?
Boy bo‘ldik deb kerakmi, bizlarga la‘nat olmoq?

TURKISTONGA HARAKAT

Shu tarz o'lib-tirilib ishlarkanmiz tinmasdan
Bir tong uch tanishimiz chaqirib derazadan
Dedilar: "Endi davlat bosdi-ku matbaani,
Ammo yotish vaqtimas, tark eting ostonani!"
Imo qildim, bolalar gapga quloq berdilar,
Hammalari ovozi chiqmas joyga keldilar.
Navbat menga yetganda gapni burmay yolg'onga,
Ochiq aytdim ketmagim bir o'zim Turkistonga.
Ketdim, kun-u tun yurib, Toshkentga yo'l qaratdim,
Qayerlardan o'tganim sanashga yo'q fursatim.
Buxoro-yu Samarqand hammasin kezdim bir-bir.
Ko'ray eski dunyoni, bunda muhitlar nadir?
So'rmang nelar ko'rganim, kelmas aslo so'ylagim,
Qadim tarixni eslab, qon yig'ladi yuragim
O Buxoro! Muborak, eh, muazzam tuproqlar!
Uyqularga muhtalo, so'nib yotar chiroqlar...
Yuzlab Ibn Sinolar tuqqan ajoyib iqlim,
Qisirmisan, bir bolang fanga bermaydi aqlin!
O Samarqand, dunyoning rasadxonasi! Nega
Bunchalar botib yotar xurofot moziysiga:
Oy tutilsa: "Turinglar, shaytonni quvaylik", — deb
Minglarcha erkak, xotin, qizlar chalisharlar nog'ora.
Bu muhtasham o'lkada shunday bo'lgach jaholat,
Tez yuqumli, dahshatli axloq, xatti-harakat
Buzuqlik ortib borar, qashshoqlik tevarakda,
Inson fahshining shunday iflosini ko'rmakda.
Qo'ying, so'zlamang aslo, sizning joyingiz jome,
Boshqa joy bo'lsa agar, tafsilga hayo mone.
Har yerda mutaassib! Masxara! Elni tergar,
Xirqasi uzun-uzun, yenglari yerga tegar!

Boqsang, dinga tajovuz qilishda tengi yo‘q hech,
Neki so‘zlasang, darhol din ranjin qilar ro‘kach.
Millatning xayri uchun nima o‘ylasang: bid‘at,
Shar‘iy tahrir va tanqid — Xudo saqlasin — sunnat!
Na Xudodan uyalar va na-da payg‘ambardan,
Bu ilmsiz xo‘jalardan, suyulgan miyalardan
Holi ne kechar yurtning? O‘ylangiz shuning uchun!
Son-sanoqsiz madrasa bor, garchi, Buxoroda bugun...
O‘qigandan nima foyda? Uch pulga qimmat fanlar
Na bu yerda so‘ragan bor, na uqboda so‘ralar!
Rostin aytsam, adiblar ko‘p, qayga qarama: shoir!
She‘r mavzusi faqatgina ikki gapdan biridir:
Buyuk millat! Yoshmi, qari, kitob o‘qi yaxshilab!
Topganlari — “O‘z nafsingga g‘olib bo‘lgini!” degan gap.
So‘ng tanqidga kirisharlar: tasavvufda ko‘zlari!
Ibohiyya haqda, lekin bormi, bilmam, so‘zlari,
Mast-alastlik, razilliklar ko‘pdir, bari beparvo,
Imom-xatib qo‘llarida doim kitob-ul-fatvo!
“Ko‘ngil injitma va ko‘ngling neni istarsa, bajar!”
Oriflar maslagi a‘lo, ham arzon, hamda shakar!
Hol shuki, yoshlarida bor ozgina g‘ayrat...
Ish boshlar... Bir kun yorug‘lik keladi, albat.
O‘shanda mana shu yer yangitdan tiklanajak,
Bu nihollar minglarcha daraxt bo‘lib tebranajak.

CHINDA VA MANJURIYADA

Chinda, Manjuriyada din bir ko'nikma, sevinmagil,
Musulmonlar qismi g'oyat qoloq, g'oyatda johil.
Ajabo, yuksalish mayli ne demak ularning fikricha?
"Bobolardan shunday oldik" sasi millionlarcha.
Qizishgancha qarab tursang, faqatgina shu gap chiqar!
Umidlar taxtini bu sas asos-asosidan yiqar.
"Odatga aylanish yolg'iz Chindami?" — so'rsang agarda,
Qayoqda? Bori muslim yo'liqqan shu og'ir darda.
Siz shu Mag'rib-i Oqsodan keltiring bir musulmonni,
Ham Xitoy devorining ostida uzangan musulmonni.
Quloq soling ruhlaringa diqqat bilan, tiyrak-tiyrak:
"Bobolardan shunday oldik", degan ovoz kelar titrak!
"Bobolardan shunday oldik" so'zi begonadir dinan,
Ajab, tatbiq sohalari nima uchun cheklanmagan?
Chunki biz dinni bilmaymiz. Bilsak edik, ozmi-ko'pmi,
Chora yo'q, ko'rsatolmasdik bu daraja ongsizlikni.
"Bobolardan shunday oldik" deya yelga uchishgani,
Yo'qolgani ko'p millatning, ko'rganlari, kechirgani
Ibrat bo'lmasmi axir, har kun o'qib yod olsak biz!
Oyatlarda topilmasmi maqsadingiz uchun mag'iz?!
Faqat Qur'onning lafzlari tushunarli va nuqsonsiz,
Lek, qaydimas, ma'nosiga qaramaymiz hech birimiz.
Yo ochib go'zal nazmiga, boqamiz har varog'iga,
Yoxud uflab o'tamiz bir marhum inson tuprog'iga.
Nozil bo'lmagan-ku Qur'on, buni anglab, ezib iching,
Na mozorda o'qimoqlik, na-da fol ochmoqlik uchun!
Bunday muhit din nazdida cho'lda yayov qolmoq demak,
Tilovatin eshitsangiz: Qur'on chinha yozilgandak!
Butun odatlari o'xshar ma'jusiylar oyiniga,
Shahodatlari g'aribki, o'xshar bola o'yiniga.

Lekin bari hurmat ila tilga olar nomingizni,
Hech unutmam, suykaldi xirqamga bir chinlikning qizi.
Ne deganin anglamadim, vijirladi allanelar,
So'ngra yig'lab ma'yus tortdi ...U bechora, magar,
Mendan sultonni so'rabdi, "Qanday?" — debdi.
Yo'l yaqin bo'lsa agar, men-la ketishni istabdi.

*

YAPONLAR

Mendan so‘ranglar endi, yaponlar qanday millatdir?
Ularni tasvir etishga tilim ojiz, borim hayratdir!
Shuni aytolamanki, u yerda din ochiq dindir,
Faqat Budda uning nomi, ko‘p fayzli ruhi yoyg‘indir.
Siz ko‘ring, islomiy soflik yaponlarda butun!
Shu ixcham jussali buyuk millatning bugun
Islomdagi Alloh birligi ularda toq shaxs,
“Musulmon” dey desangiz, faqat tavhid yetishmas.
To‘g‘rilik, ahdga vafo, ishga sadoqat, shafqat,
Ojizlarning haqqini baland qo‘yishga g‘ayrat,
Ko‘piga kuchi bo‘lsa ham, eng oziga qanoat,
Beruvchi faqir bo‘lsa ham, ko‘proq berish — odat!
Ayolning irz, nomusiga yomon ko‘z-la qaramaslik,
Yetti iqlim bolalarin qarindosh deya tanishlik,
“O‘lajaksan!” deyilgan yerda mardonavor sabot,
O‘rni kelsin, o‘ynayaroq, kulib etmoq tark-i hayot,
Shaxsiy ehtirolarni hech so‘ylatmayaroq,
Umum manfaatiga shaxsiysini qurbon etmoq...
Yana bunday nodirliklar ko‘rib unda, bo‘ldim-ku lol,
Odamning eng toza avlodiga molikdir bu orol.
Madaniyat kira olgan faqatgina fan tomondan,
U ham yurtning sohiblari bersagina izn-imkon.
Tikilib sohilga minglarcha qalbi ziyoli fozillar,
Quvishgan lo‘ttibozlarni, yo‘l topolmay qolgan ular!
G‘arb unsuri agar qiymatga sohib bo‘lsa yurur,
Kelsa moda tarz gunohli buyum, bojxonada churur!
Kecha-kunduz ochiq uylar, kiravering to‘ppa-to‘g‘ri,
Har kasning sandig‘i ayvonda, yo‘qdir hech bir o‘g‘ri.
O‘zini past ko‘rsatuvchi inson uchratmaysiz bir yoqda...
Togoning kutganimiz odati bormidir? Qayoqda!

“Ketaylik!” — der, obketar! So‘ngra cho‘kib naq yonimga,
Choy quyardi ichganimda darholgina finjonimga.
Menimcha, teng yuksalajak yapon yurtida islom,
Shunchaki Usmonlilarning g‘ayrati lozim mudom.
Missionerlar kecha-kunduz Yaponiyada kezmakdalar.
Ulamomiz, bilmam, Haqning ilhominmi kutmakdalar?

HINDISTON

Murodim Hind mamlakatin kezmoq edi boshdan oyoq,
Mirshablari qayda bo'lsam, meni ta'qib etdi biroq.
Toqatim bitti-da, voz kechmakka muztar qoldim,
Ammo istak zo'r keldi, kajavalar yoniga bordim.
Ta'minlarkan, barakat bersin, bu iqlimi qadim,
"Rahmatulloh"ni qo'llarkan hali yuzlarcha hokim.
Dinlarning ruhini ko'rar, bilar Qur'on hikmatini,
Bugungi G'arb o'rinlata ulamoning hurmatini.
Inson hamon qolar hayron yetishgan yosh-yalanglarga,
Bularning ko'plari tahsil etarlar Angliyalarda.
So'ngra dindoshlarin ruhi, qalbi bo'lar qalblarida,
Chunki o'lim kelsa, hatto, azmi o'zgarmaydi sira.
Shunday ular, maymun kabi taqlid qilishni bilmaslar,
Milliy tuyg'ulari sog'lom, o'zgarishga qobilmaslar.
G'arbdan olish lozim bo'lsa, ilmingina oladilar,
Qara, kuzat: qo'l — hunarli, lek tirnoqsiz bo'ladilar!
Fahshi yo'q, ichkisi yo'q, himmati yuksak, ko'zi to'q.
Ma'sumaga shar'an hurmat bizlardan cho'x.
Bunday avlod o'qitgan millatning istiqboli
Haqlidir olmoqqa og'ushiga istiqlolni.
Ertaga bo'lmasa, indin shunday bo'lajakdir mutloq...
Uzoq-yaqinmi, ne bo'пти? Yaqin fursatda, shunga boq!

Haydarobodga kirarkan, meni solib hayajonga
Mizrobing ne hazin chiqdi, sas solib jumla-jahonga:
"Oh, biz xayrga yaraydigan unsur-i imon emasmiz,
Hindning islomini faqat turkka qiyos etmangiz.
Ularning hashamatli ruhda jo'shgan qonlari bor,
Bizda yo'q undoq samimiy asabiyyat, ulug'vor.
Bu og'ir zillatga, uqboga qadar mahkummiz,

Topgan ziyonlarimizni sezmayur qancha ko‘pimiz!
Bor bo‘lsa umidimiz: Usmonlilar shavkatidur,
Uni bir karra eshitsak... Bu saodat yetib kelur”.
Meni yig‘latti yaramas, lekin uning kichik o‘g‘li.
Dedi: “Yo‘q, unday emas, to‘la millatning ko‘ngli,
G‘alayon amriga tayyor, hamiyatli yurak,
Hozircha u o‘zini hech kimga ko‘rsatmayajak.
Hozir aziz kunlari o‘tmoqda bir asoratda.
Musulmonlar kabi moziysi buyuk bir millatda
Abadiy xorlikni ko‘rmakni aslo istamayman.
Biz esa bechoraroq bir yurt bo‘lmaylik ma’jusiyan!
Bizda ham, deysan, albatta, asrlardir qashshoq hayot
Buyukliklar maylini so‘ndirar oxiri...”. Hayhot!
Ko‘z yumilganda ko‘r bo‘lmas; kulning ostida cho‘g‘ bor,
Kovlamasa topilmaydi; bir ochib ko‘r, tit, axir, bir bor!
Angliya tahsillari menga shunday berdiki saboq,
Millat, mamlakat degani bo‘la borsa kunba-kun qashshoq,
Agar biror sabab bo‘lsa, vazifang ortidan boqmoqdir.
Va yo Sharqning zakiy unsuri har qanday fayzni olmoqdir.
Musulmonlik kabi, mohiyati rostdan yuksak,
So‘ngra vijdonlarni bir xushbo‘ylik-la jo‘sh tirajak.
Fitran dinli bir millatni irshod qilish shartmi faqat?
Bundan ham yuksakmi, ajab, Sharqni ezayotgan fitrat,
Kuchlimi iqtidori? Yo‘q, bunga men hech ishonmam,
Odam degan intilar o‘z qavmin etmoq uchun odam!
“To‘g‘ri yo‘l mana shudir, kel!” — deya sen bir harakat qil,
Atrofingga kelar shunda ne-ne fozil, ne-ne qobil!
Avvalo, miyangga bir o‘ylar kelar pokiza, qaynoq,
Qaysi bir musulmonning yuragiga tutsam quloq,
Sezganim shu bo‘ldiki, undan ovoz chiqmas, qalbi
Eng toza his-la urmoqda faqat bola qalbi kabi.
Yurakdagi kishanlarni fosh etmakka turib borsang,
Vaqti kelar, o‘shanda sen yurak ko‘pligin anglarsan!”

KONSTITUTSIYA

Haydarobodga yetgandimki, butun Hindiston:
“Qabul qildi o‘z Qomusini nihoyat Sulton!” –
Deya birdaniga chayqaldi. Yo‘qotdim hushimni!..
Ming-minglab xotiralar kemirarkan ichimni,
Bir zaif “Balki!” qanday barini quva bilsin?
To‘satdan boshladi miyamda umid, umidsizlik aro
Yoshligimdan beri hech ko‘rmaganim kurashi.
Bu naqadar mudhish hayajondir, afv et, yo Rabbi!
“Qabul qilindi Qomus...” Tush bo‘lib chiqmasmi bu ish?
Yo‘q, azizim, unday emas, millatdagi ko‘p yolvorish
Tahdid tarzin olavergan, u ham bo‘lgan majbur...
Qaysi millat, ajabo? Eshitganim, balki, yanglishdur?
Jo‘shib ketganda lekin ayni tarona-la jahon,
Ko‘rar bo‘ldim bo‘lgan ishlarda Alloh qudrati nihon.
Bu ne shohning ishi, yo Rabb, na sipohning kori...
Bu sening qudratingning qoyilmaqom asrori!
Yurtimning g‘amgin avlodini endi kuldir...
Yig‘ladim so‘ngra bolalar kabi hungur-hungur.
Ruhimga, asabimga birozgina kelgach sukun,
Boqdim, to‘satdan yo‘limning vaziyati do‘ndi shu kun.
Bir kun avval yetib olib bosh qo‘yay deb bag‘ringizga.
Bo‘yladim sohilni, sohildan yuzni burdim dengizga.
Kema kengliklarda suzar, menda ham keng edi xayol,
Kavsar ichgan so‘fining holatiga o‘xshar bir hol!
Umri haybat-la do‘zaxda o‘tgan bir uy bersalar xarob,
Bersalar jannatni telba kabi chekmas edim azob.
Men ham ruhimdagi zulmatlarni ko‘p bor quvdim,
Eng buyuk yovim bo‘lgan qayg‘uni oxiri bo‘g‘dim.

ISTANBUL XAYOLI

Bahr-i Ummonda kema chayqalarkan hamon tanho,
Marmara sohillariga otdi meni ajib hulyo!
Ko'rardim ikki-uch ming chaqirimdan boqaroq,
Shu sizning qop-qora Istanbulni qordan ham oq.
Manglayi porlar uzoqdan oyning o'n to'rti kabi,
Kulardi: ishvalari jozibalarning jozibi.
Na kezar endi u zulmat, u yo'qsullik! Hayhot!
Bu ne hayratli azimat, bu ne qo'rqinch mahobot!
Sanoqsiz maktab ochilmish; xotin-erkak o'qiyur,
Ishlayur fabrikalar, milliy gazmollar to'qiyur.
Kecha-kunduz chiqiyur millatga nafli asarlar,
Bosmaxonalar uxlamay xilma-xil gazet bosarlar.
Mulkning ta'minotin butkul olib boriyur shirkatlar,
Xalqni to'g'ri yo'lga boshlar yangi-yangi jamiyatlar.
To'xtamay ish topiyur, ko'rsatiyur, uchrashiyur,
Sohilga boshdan to oyoq kemalar boylik tashiyur.

BIR MUSULMON DUSHMANI

Hasratga botgancha bu tushlarni ko‘rarkanman,
Ikki mal‘un ko‘zning ostida ayrildim hushdan.
Musulmon yovi bir rus menga tanish ko‘pdan buyon...
Qayda ko‘rsam, qochaman, chunki fe‘li juda yomon!
Tilga Usmonlilarning nomi olindimi — bitar,
Na egar bosh, ursang-so‘ksang, na yo‘lidan qaytar!
Rusiyada yurganimda, meni ko‘rib, derdi: “Imom,
Qorilik qil, yo‘qsa ishing... O‘ldi sizning xasta odam!
Bizdan boshqa voris chiqmas qonuniy yetakchi...”
Bu xabardan yig‘ladim ko‘p, ko‘ksimning yondi ichi!
Yana “Lo havla” deya yashamoqqa bo‘ldim duchor,
Chunki ost-ust bo‘ladigan qancha tasavvurlar bor...
Shunday qilib, xayollarim qaynab-toshayotgan onda
Maskovlik u illat keldi kutilmagan chog‘da yonga!
Ochiqko‘z yotmagan bo‘lsaydim, derdim: bosinqi noqus...
Ammo menga qayerda ilashdi bu sinchkov josus?
Serraygancha turardi, ko‘zimning ich-ichiga, mana,
Tikilgan hamda u chaqmoq kabi ko‘zlar-la yana!

— Shahzodam, quchishaylik, kel!.. Tikilib turma, choy ich!..
Mana men, xasta, jonlandim... Kutmovding-a hech?
Qahramon millatni ko‘rding-a: biroz silkindi,
Losh yegan qarg‘alarning saslari birdan tindi.
— Qobil bo‘lsa, eski savdolarini unutsin ruslar...
— Ne deding ? Anglamadim! “Voh”lagan o‘yparast tatar!
“Qahramon millatni ko‘rdim” deganing turklarmi?
Senga so‘ylasam agar endi o‘yladiklarimni,
Abadiyan bu xayolotga deb qolgaysan “xayr”.
— Ha, sen “vodka”chilardan kutayapsan qanday xayr?
— Xasta jonlandi, u ish bitdi! — deyapsan, hayhot!

Bo‘lolmas bunday qashshoq ummat uchun haqq-i hayot.
Yangrayotgan u ozodlik kuyi — uning so‘ng nafasi,
Yashamas yo‘qsa , amin bo‘lki, bu vahshiylar chatasi
Madaniy Ovruponing doman-i irfonida.
Osiyoning, balki, u qumli Arabistonida
Murda holidagi bir davlatga bordir mozor...
O‘ylab ko‘rsam, bu harifni yorib yuborguday “ozor”.
Bo‘lolmaydi intiqomning bundan qulay bir sirasi,
Deya topilganday unga dushmanining bir yarasi,
Boshladim ters hujum. Lekin bunda jadallik kerak,
Axir, kutib turar bizni Afg‘oniston — burgutyurak.
Bizlar ruscha gaplashdik, yondagi go‘lax faqat,
Ko‘pdan ovozlari tavriga etayotgan ekan diqqat.
Samovarlarini yiqitdi u, har yon to‘kildi choy,
Rusni g‘irtlog‘idan bo‘g‘di. “Unday qilma, hoy-hoy!”
Achchiqlangan go‘laxning yuziga suv sepdi Hoji!
Qizig‘i: bu ish ustidan chiqmadi bir da‘vochi.
Chiqsa ne ham bo‘lardi? Janjalkash haq; yolg‘iz
Kaltaklangan mahkamadan quvilar, chunki kuchsiz.

ISTANBULGA QAYTISH

Yana Istanbulga keldim: butun yoymalar-u bozor
Na'radan chayqalmoqda! Shunday, ha... Hurriyat bor!
G'alayon boshlandimi, mantiq qolmas ekan... To'g'ri:
Kimni ko'rgan bo'lsam, u kun aqlining oshgandi zo'ri.
Qilayotgan ishining neligin bilmas, anglamas bиров,
Boshlar to'la yonar hulyo, ko'zlar esa misli olov.
Go'yo zanjirdagilar butkul bo'shanib zanjirdan,
Yiqilib jinnixonalar, bari tashga chiqqan birdan!
Surnaylar shahar aholisining orqasidan qolmas,
Yetti yoshlidan yetmishgacha o'ynab-sakrab tolmas!
Qo'li bayroqli askarlar safi qadam tashlar harbiyga xos.
Saf shu qadar zichligidan ko'lankalar ko'rinmas.
Gapga ustalar sayrab borar har toshli yo'l ustida qoq.
Atrof, pana-pastqamlarda pisib turar yuraksizlar,
Kim ne so'ylasa, darhol qarsak urib olqishlashar.
— Yashasin!

— Kim yashasin?

— Umri bo'lgan.

— Shaq! Shaq! Shaq!

Na bu davrada hukumat, na aholida bir ish!
Na sanoat, na maorif, na olish bor, na berish.
Chambilbelga o'xshash shahar, intizom yo'q, robita yo'q,
Oqsa qon sel kabi, bir tindirajak vosita yo'q.
“Hurriyatning zavqin ular anglashlari kerak ko'proq...”,
Deya butun maktablarni maktabdorlar yopgan mutloq!
Tazyiq ila ta'lim berish — bu ham emish bir istibdod...
Unday bo'lsa, bolalar ham, mana, abadiyyan ozod!
Bir tarafda chetda tursin nutqqa kelgan o'qituvchilar,
U maydondan bu maydonga chopib yurar o'quvchilar.
Uchsiz chipqon nashtarning ostida, bilasiz, qanday portlar,

Shunday teshilib og‘izlar, kimda bo‘lsa qanday javhar,
O‘rtaga shunday socharki, xohi toza, xohi kir bo‘lsin,
Qolmas hech kimsaning gapi qalbida ortiq yashirin.
Yaltoqlik davri emas, eski qasida o‘rniga
Adib ahli tinim bilmay loy chalpishar bir-biriga!
Turli otlar ila chiqqan gazetalar betahammul,
Yaxlit yurtning birligiga rahna solish ila mashg‘ul.
Itga in qurish uchun ham sog‘ tuproqli joy topilar,
In bozor bo‘lmasin deb eshik qurib, u yopilar.
Besh-o‘n nodon dinga qarshi gapirsa ham, olar olqish,
Ba‘zi siyosatchi nazdida bu vijdon erkinligi emish!
Xotin, erkak Ovrupoga shoshilar burchimiz deb bu,
Sizning zarofat oshig‘i Osiyongiz — orqada, yohu!
Ollohga havola deya, ueh nafar yetilgan qizini,
Olib borganlar bor emish bu yerlardan boldizini!
Onalik ilmi uchun Parijga suyanmay andak...
Yuk og‘ir, ajri ham azim bo‘lsa kerak!
Mushohadalarim yiqdi u hulyolarimni, shubhasiz,
Ammo men o‘zimni o‘zim aldadim, aldadim, essiz...
“G‘alayon-da... G‘alayon kelgach, mantiq qolmaydi-ku!
Biroz sabr et, loyqalanib-loyqalanib tinadi suv...”
Yaxshi, lekin qancha kutmay, bo‘layotgan barcha ishlar
Kundan kunga yomon, ey voh, yaxshilik qayda kezar?!
Vatanning toqati toqdir yana loqaydlik qilishga,
Yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi aslo bo‘layotgan bu yiqilishga!
Ey jamoat, uyg‘oning, ortiq yengmasin uyqu!
Yo‘qmi sizlarda vatanga nisbatan ilohiy tuyg‘u?
Tushmasdan yov panjasining ostiga istiqbolning.
Bilingiz qadrini hurriyatning, istiqbolning,
So‘ylatib boshqa mulk — davlatdagi mahkumini,
Hokimiyat ne ekan, o‘rganingiz qiymatini.
Yo‘qsa, busiz Islom uchun na shu dunyo, na din qolar...
O‘rab olar qaram qavmni oppa-ochiq katta zarar.
Musulmonlik sizni g‘oyat pishiq, g‘oyat mahkam
Bog‘lash lozim bo‘la turib, tushunmadim, tushunolmam.
Undan kechish hissi qanday kirdi sizning miyangizga,

Millatchilik ruhini shayton suqdimi yo zehningizga?
 Farqli-farqli qavmlarni bitta qila olgan tamom,
 Bir milliyat aylay olgan faqat Islom, faqat Islom!
 Uni asosidan yiqar bu zilzila, bu qavmiyyat.
 Buni bir lahza unutmog juda qo'rqinch mahrumiyyat...
 Albanda ham, Arabda ham olg'a yurmas hiss-i millat...
 Bu so'nggi siyosat bo'lsa, hech yurolmas bu siyosat!
 Bir oila zoti qilib yaratgan-ku Xoliq sizni,
 Ayrimchilik sababidan pok qilinglar orangizni.
 Va yo sizlar bu da'voda qolsangizlar, saqlasin Alloh,
 Ajnabiylar bo'lajak sohibi mulkning nogoh.
 Otalar so'zin unutmang: "Qal'a ichidan olinar"!

Hech kim o'ylab ko'rmas hamon,
 marhum millat karaxt bo'lar!
 Qancha islom davlatlari yo'q qilingan qanday, nega?
 Shunday siyosatga kirib, so'ng kirganlar maqbaraga.
 Millat aro nifoq solib, so'ngra kirar yurtga dushman.
 Birga urganda yuraklar, vayron bo'lmas hech bir maskan.
 Qo'yinglar eski hukumatlarni, borlari ham
 Yetib ortar, bunday qarab ibrat olgan bor bo'lsa agar.
 Mana Falastin, mana Tunis, mana Jazoir, ketdi!
 Mana Eronni ham taqsim etiyurlar endi.
 Bu ham g'oyatda tabiiy: yugurganniki maydon,
 Yashamoq haqqini qubbatlari bergan Yazdon.
 Musulmon, firqa balosi-la zabun bir qavmni
 Madaniy Ovrupo uch luqma etib yutmasmi?
 Ey jamoat, yetar Alloh uchun bo'lsin, uyg'oning!..
 Yo'qsa mudhish eshitilar quloqlarga sasi changning!..
 Yerni ostin-ustun qildi yiqilar ekan Eron...
 Hurpaymadi bir tuk sizdan, demadingiz bu qanday qon?
 Hech hazrati Payg'ambardan qalbingiz uyalmasmikan
 Ki, uzoqlardagi bir mo'minni injitsa tikan,
 Pok qalbida his qilarkan musibatlar achchiq...
 Sizdan Nabining ruhi da'vogar bo'lur ochiq.
 Ey jamoat, uyg'oning, yo'qsa, darhol kun botajak.
 Uyg'oning! Qo'rqmoqdaman; afsus tuni o't olajak!

Na kemalar, na poyezdlar sizlarni bedor etdi-ya!
Na-da to'plar bu chuqur uyqularga kor etdi-ya!
Sizlarni kim turg'azajak, Isrofil surimi, axir?
Unday qilmang!.. Yurt sizlarga yolvormoqda titrab zir-zir,
Keling, Alloh uchun bo'lsinki, zamon buhronli,
Pardaning orqasi ammo — Mavlo bilar — qizil qonli!
Sizki, Islomning so'nggi yorug'lik manbaidirsiz,
Endi madaniy qavmlarning boshqasiga tayaningiz.
Hozirgi sulhga sabab o'rduimizning quvvatidir
Hamda vaziyat-i mulkiyyamizning qiymatidir.
Bu taraddud-la u quvvat ham salga sochilajak,
Chunki isyonlarni bostirishga amaldor kerak.
O'rdu, modomiki, fardlarini millatdan olar,
Millatning g'avg'olaridan qanday chetda qolar?
Hol shuki, mamlakatning tinchligi tiklanmasa gar,
Qishlalar uylarga, askar ham aholiga do'nar!
Turmasin, so'ngra qozon ko'taratarsin o'rdu,
Yo'qsa, dushman saflari chaynar bu muqaddas yurtni!
Nabiylar yurti bu yer, shahidlar burji-ku, magar,
Bir yiqiq turbasining ustida Mavlo titrar!
Tashi boshdan oyoq bir nasl-i karimning yodi,
Ichi bu yondan bu yonga millionlab shahid ajdodi.
Shahidlar shu kadar sonsizki, bu yetim tuproq,
O'h, avjlansa qalb o'tlari, qon ko'pirar qaynoq!
Shunday bir yurtni qo'ldan boy bergan safil nasl,
Yer ustida tahqirlanar, yerning ostida razil!
Ham vatan ketdimi, yo'qdir sizga bir boshqa vatan,
Chunki meros talab qilgan quvilar har darvozadan!

Ko'chmanchilar ko'hna davlat eta olgan bunyod,
Chodir holidami ko'rsin sizni qalqib ajdod?
“Chodir holidami...”, — dedim...

Qo'rquvim undan-da yomon,
Yurtingiz bir cho'kar bo'lsa, saqlasin Rahmon,
Shunday ayanch bo'lajak oqibatning manzarasi,
Hatto tasavvur qilish ham vijdon uchun yuz qorasi...

Istiqlolning qadrini jinday bilmoqchi bo‘lsangiz,
Qaramlikning toleyi yo‘q yuzlariga bir boqingiz:
Qancha ishlamasin millat, taqdir unga qashshoq hayot,
Boshida, tegrasida butun o‘rdu, yashirin tashkilot!
Oila och, pul yetishmas, qavmingizning ko‘pi yaltoq,
Bola-chaqa uyga sig‘mas, berilmaydi yer va yotoq!
Tegrangizda tozi itlar — qancha-qancha chaqimchi bor,
Salga — qamoq, salga — surgun, bahonalar tappa-tayyor!
Namoz o‘qimoqchi bo‘lsang, daydib yurma masjid izlab,
Operaga, baletga bor, o‘ynashar yalang‘och qizlar...
Birining ko‘ksida xoch, birining bo‘ynida marjon,
Biriga bal o‘tkazmoqqa berilgan yaxshi, zo‘r maydon!
Masjidda orkestr yangraydi, shundoq qarshimda minbarda;
O‘sha, siz sajdaga bosh qo‘yganingiz marmarda,
Betahorat erkak-ayol zalda tinimsiz raqs tusharlar.
Ishvalar, qahqahalar qubbani gumburlatar.
Hovli boshdan oyoq yuzlab tilanchilarga to‘la...
Eski sohiblari birdan hibsga olingan bir yo‘la...
El qo‘l ochib yolvorardi yangi sohiblariga!

Bu sizning yig‘lashingiz mengzar biri digariga...
Andalus toji qo‘lindan olinarkan baxti qora,
Himoyada yengilib mulkin berarkan ag‘yora,
Tirmashar bir qoyaning sirtiga, atrofga termilar.
Qoldirib chiqqani obod, zumrad kabi tekisliklar
Yig‘lata boshlagan bechorani ho‘ngir-ho‘ngir,
Qarshidan sulton onasi chiqib derki og‘ir-og‘ir:
“Qattiq solishmading erkak kabi dushmanlaring ila;
Endi, hech yo‘qsa, xotinlarday bo‘lsa-da, yigla!”

To‘xtating bu motamni, yohu! Bu faryodlar — besamarni,
Yig‘lamoq foyda bersaydi, otam qabrin tark etardi!
Siz to‘kkuncha buncha ko‘zyosh, yaxshi edi ter to‘ksangiz!
Qutqarish-chun istiqbolni azm-u g‘ayrat ko‘rsatsangiz!
Azaga hech o‘rin bermay, bo‘lsangiz imoni bor inson,
Shunchaki dardni aniqlang, so‘ngra oson kelar darmon.

Tafakkur arbobi bila sizda avomning orasi
Ko'p ochiq. Mana shudir, menimcha, vujudning yarasi.
Millatning miyasi desak, mutafakkir qismni,
Bilishimiz lozim bo'lur xalqni, ya'ni jismni.
Bir jamoatki, shuurinda do'ngan hissiyot,
Jismning asabiga kelmas, to'xtar ma'nili hayot.
Falajning maydonini ko'rsatmaga boshlar a'zo,
Bunday bir yara uchun berish kerak har hukmga rizo.
Tafakkur-la yashaganlar ne derlar, siz ham boqing:
Madaniyatda yuksalishi, umuman, Sharqning,
Yolg'iz bitta yo'lni ta'qib etishga qobildir,
Boshqa yo'llarda bemalol yurganlar g'ofildir.
Kuzatib qaysi zamindan yurganini Ovrupoli,
O'sha izdan o'ngga, yoki so'lga og'maylik biz.
G'arbning fikrlarini mol etmali Sharqning aqli,
Tuyg'ular faqat shu qolipda yashashi shart, ya'ni:
Ijtimoiy, adabiy, xullas, har bir masalada
G'arbgaga taqlid etolmasak, har gapimiz behuda.
Yana din unsuridan kechmoq kerak, chun bu balo
Butun tafakkurimizning yarog'iga to'siq qaro.
Keling endi, ko'raylik, qay markazda avom hissi...
Shubha yo'qdirki, butunlay bu fikrning aksi:
Ko'rganlari nima bo'lsa, uning hukmiga bo'ysunmoq,
G'arbning fikrin, asarlarin,

bu — dushman-ku, deb tushunmoq,
Yangilik nomidan vahiy insha, qabul aylamasdan,
Yangilik u yoqda tursin, tashqaridan kirib kelgan
Har narsani inkor etmoq; o'z elinda paydo bo'lgan.
Hatto, milliy, hatto, haqli jadidlarni bilar dushman.
Umumiy hislari mana shudir avomingizning sizda.
Mutafakkirlaringizning tutumlari yanglish izda.
Shunday qoqib tashlandiki, oldirmadi boshqasiga,
U bir o'zi ketsin ekan hech qaramay orqasiga.
Uning fikrlari xalqning fikrlari bo'lsin ekan,
Ketmasin xalq o'z yo'lidan, bunga u noqobil ekan!
Keta-keta uzoqlashmish olim-la omma orasi,

Tabiiyki, shundan keyin keldi nizoning sirasi.
Yildirimlar kabi inganda “miya”dan shiddat,
Bir yonartog‘ kabi pishqirdi “yurak”dan nafrat.
Shunday mudhish xusumat; mutafakkir tabaqa
Har so‘ylagan nutqida bir “Yomon bo‘lar endi xalqqa”,
Ham uning ziddini qilmoq — abadiy odatga qaytmoq.
Bir falokat bu ketish... Hamma ishni barbod qilmoq,
Mutafakkir ko‘chmanchilardagi toshqinlikdan
Keldi afkor-i umumiyyaga o‘ldiruvchi bir zan:
“Bu fasodning boshi faqat ilm olmoq”, — dedilar,
Kirishdilar uni mahv etmak yo‘liga bu safar.
Nega ilmda oti yo‘q kap-katta millatda bugun?
Chunki afkor-i umumiyya bunga qarshi emish butun.
Chunki o‘rnashmog‘i uchun kezdigi yerlarda funun,
Avval g‘oyatda buyuk hurmat topar, so‘ngra sukun.
Hozirgi asrda o‘tgan fanlarga sohib degulik
Bir odam bormi yetishgan ichingizdan tetik?
Ilmdorlar ichida taniqli uch shaxs saviyasi ham
Maxsus fanni anglamagan, taqlid qilolmovchi odam.
Ular aro bormi naql va g‘oyani bog‘lagani?
Tahqiq darajasin baland ko‘targan zot bormi, qani?
Faqat nazariyot bilan o‘tgan umr hayfga loyiq,
Ilmning qiymati, axir, amal qiymati-la bog‘liq.
Bu haqiqatlarni, lekin o‘qib, tinglovchimi qolgan?
O‘tkirlashgan bu satanglar besh-o‘n so‘zni yodlab olgan,
O‘ylagani “Bular bilan dinni qanday yiqish mumkin?”
Boshlang‘ich ta‘lim ila bu maqsadga yetish sekin!

Yozuvchilar sizda hamon chalasavod bir maxluqot...
Xalqni olg‘a boshlovchilar ana shularmidi? Hayhot!
Biri faqatgina G‘arbning fahshlarini oqlab yotar,
Biri eski “Eron moli”n olib, quroq qilib sotar!
Eski devonlaringizda bachabozlik, sharob — tuyg‘u!
Yoshlar she‘ri: bo‘za bilan fahshdan boshqa nimadir u?
Bari daydi: hech birining maslagi yo‘q, pok ta‘bi yo‘q,
Hammalari faylasufki, o‘qigan bir maktabi yo‘q!

So'ng Allohni so'kadi. So'ngra puldan biroz mo'l ber:
Protestant cherkovida qo'g'irchoqchilikdan non topib yer!
Anov mening eng qadimiy yovim bo'lgan Rusiya ham
Aytib qo'yay to'g'risini! Bunday emas u muttaham.
Katta ilm olmoq uchun kashf qilguncha tirmanadi,
Adiblarin asarindan butun zamin chayqaladi.
Lekin kuchim yetsa agar, o'n yettisidan yuqori,
Adibi nomiga kim borsa, huduttan tashqari
Otardim pornograf kitobin bo'yniga osib;
Maqtagan yaltoqning, albat, chiqmay qolardi sasi.
Tadbir topardim negadir erishmoq-chun — garchi g'arib —
Kelishuvlar asosida Rusiyadan besh-o'n adib
Keltirar, yozdirardim millat uchun besh-o'n asar!

G'olibo, bahsni o'zgartirdi bu ojiz so'zlar...
Qayga kelgandik? Ha, ha, o'rtada bor bir uchurum,
Kundan kunga dahshatlanar, qo'rqiurum.
Uchurum yopilmasa, kelib bir yerga fikrlar,
Sho'rlik millatimiz uchun qonli bo'lmasin qabrlar.
Ham u zarar ko'rgan abad bo'ynidagi mas'uliyat,
Mutafakkirlarga oid bo'lib qolajakdir, albat.
Boshi bo'sh qoldimi, demak, dovdiraydi ko'nikmalar,
O'z-o'zicha topolmaydi yo'lni mutlaqo ommalar.
Yolg'iz ko'rsatilgan yo'l tutumli yo'l bo'lsa, borar;
Hissidir, chunki, uning g'ayratiga rahbar.

TARAQQIY

Mutafakkirlarimiz anglamaydilar, nazdimda,
Taraqqiy chamanzoriga tashlaganlari har odimda,
Qavmga, jamoatga ko'ra, o'zgarar hayot tobora.
Boshqa bir qavmning izidan yurmoq ko'p karra,
Odatlarni o'ldiradi so'ngra, holbuki, har millat,
Komillikni o'ylaganda unda ko'rar ayri bir jihat.
Yana xotirlamaydilar, umuman, basharning ishin,
Doimo shoshgandan so'ng maqsadga yuksalmoq uchun,
Qo'lga kiritilgan yutuq qavmga emasdir hech bir.
Balki har millat uchun u bor-yo'g'i bir "mohiyat"dir
Ki, uzilar o'z-o'zidan umumiyatning ruhidan.
Endi bir qavmning ichida mutafakkir deb tanilgan
Toifa avval "mohiyat"ni taqdir etar, qutlug' etar,
So'ng qancha varag'i bo'lsa, shuncha so'z-la yorug' etar.
Tortajak bo'ldimi undan u ilohiy chiroqni,
Orqasidan jamoat ham yurar ko'zlab yiroqni.
Chunki qorong'ilik aro kuch beruvchi uning ruhi.
Dovdiramay tursin, unga yetar millatning shukuhi.

DIN

Mutafakkirlarimiz dinni ham hech anglamamish,
Islom ruhin qabul qilish ularda mutlaqo yanglish.
Ularningcha: taraqqiyga din toqat-la qaray olmas,
Asrimizning komilligin komillik-la qamray olmas.
Bilmaslarki, aslida, din ilmlarning doyasidir,
Basharning bir kun kelib yuksalajak poyasidir.
Butun go'zal fazilatlar pok bag'ridan olgan o'rin,
Buni ko'rgan taslim bo'lar sàl insofi bo'lsa, tayin.
To'g'ri, musulmon unsuri ortga ketgan, bundamas bahs,
Inkorga loyiq emas bu, hazar qilarlik ham emas.
Lozim "Musulmonlik" degan ilohiy ruhni izlamoq,
Lekin "Musulmonmiz" degan inson nega xalqdan uzoq?
Dinni tadqiq qilar bo'lsak, sal-pal orqaga boraylik,
Misol uchun Islom kelgan davrga to'xtalaylik.
Qanday dahshatli taraqqiy edi, hayratlanarli sur'at!
Bundayin mo'jizani ko'rsatganmi hech insoniyat?
Payg'ambarlar aro qolgan, uzoq tarixlarda qolgan,
Vahshatning, johillikning jarlariga cho'mgancha tolgan.
Ko'mib tashlab tip-tirik bolasin qum, cho'llariga,
Bunda bir nash'a tuygan afsus tuyg'usi o'rniga.
Oldin tog'dan keltirib yo'nilgan tosh parchasini,
So'ngra Xoliq deb tanigan u toshlarning qanchasini.
Qanday yuz berdi, bu o'ttiz yilda o'ttiz ming sanalik
Bir taraqqiy ila dunyoga bo'la oldi molik?
Qanday yuz berdi, u fozil madaniyat, u kamol,
Shunday bir qavmning ichidan tug'ilavermish darhol?
Qanday yuz berdi, o'zin ko'rsatdi Siddiqday inson!
Qayerdan kelmish u Haydardagi teran irfon?!
Qarang oldin mayxo'r bo'lmish betinch Umar bezoriga!
So'ngra qanday arbob bo'ldi, yaradi bashar koriga?

Agar taraqqiyga to'siq bo'lsa edi diniy qonun,
Eng buyuk madaniyat-la ko'rsatarmi edi o'zun?
Qadim saodat davriga kira olgan mashhur asr?
Yashirin bo'lmasa edi ruhida uning bu sir.
Bir komillik, favqulodiy daho tug'ilardi qayerdan?
Mutafakkirlaringiz, bizga ayon: qo'rqq haddan,
Yoxud ahmoq... Ikkisidan, bilolmam, qaysisidir?
O'ylasharki: "Bugungi Ovrupo tamomila kofir.
Gar dindor bo'lib ko'rinsak, bizni "Barbar" deyajaklar.
Gar "Libri pansor"ga ko'chsak, o'zgarar balki nazar".

TARAQQIYOTNING SIRLARI

Sharqni boshdan oyoq yillarcha aylandim, yurdim;
Imkon boricha kuzatdim. Kallani to'ldurdim!
Arab, Ajam yo Tatar deb ajratmadi hech bir ko'zim;
Musulmon unsurining hammasini ko'rdim o'zim.
Kichik odamlarining ruhini tadqiq ettim,
Buyuk odamlarining o'ylari tagiga yettim.
O'yladim so'ngra nedan yaponlar buncha yuksak?
Nedir taraqqiy sababi? Yaqindan ko'rmak.
Bu uzoq davom etgan ishlar, bu uzoq davom etgan safar,
Bir qanoat berar, go'yo, menga dunyoda, magar.
U qanoat mana shu:

taraqqiy sirlarini siz

Boshqa yerlardan izlashga havaslanmangiz.
Buni o'zidan topar yuksalajak bir millat,
Chunki har nuqtada taqlid ila kuchlanmas harakat.
Olingiz ilmini G'arbning, olingiz san'atini,
Beringiz hamda namunangizga so'ng sur'atini.
Chunki mumkin emas ortiq yashamoq bularsiz,
Chunki millati yo'q — san'atning, ilmning; yolg'iz,
Esingizda yaxshi saqlang: aytganim ta'limni bugun,
Butun taraqqiy davrini yorib-yorib o'tmoq uchun
Bo'lsin "ruhiy o'zligingiz", o'z mohiyat, yo'lboshchingiz!
Chunki yuksalish umidi behudadir busiz.
Unutmaslik kerak so'ngra yana muhim bir narsa bor:
Buyuklaringizdan qolgan ne-ne kashfiyot-u osor,
O'xshar katta daraxtlarning bamisoli gullashiga,
To'ppa-to'g'ri bu o'xshatish har bir tushungan kishiga!
Bu muazzam daraxtning, kuzatsangiz, hamma yog'in —
Ildizlarin, shox-butog'in, ming-minglab yashil yaprog'in —
Bari yetuk, bari komil; bir-birlari bilan bog'liq.

Xalqning moziysiga o'xshar; shunday yaratgandir Xoliq.
Bir jamoatki: nihoyat unga yaxshi yoqmay ketsa,
Daraxtning hamma jihati — guli, shoxi ko'ngliga tegsa,
Millat o'zi bolta olib, uni kesar, halok etar!
Millatning o'z hayoti ham xuddi shunga o'xshab ketar!
Istiqbolda bunday bir hol yuz berishi juda og'ir...
Bu daraxtdan maydon aro o'tin qolgani kabidir!
Kasalga chalinsa daraxt, ko'rsating mutaxassisiga,
U kimsa, eng avvalo, qarasin daraxt ildiziga.
Qurigan yoki ortiqcha shoxlarini butash kerak,
Ta'sirdan asrash — burchingiz va atrofin o'tash kerak.
Daraxt o'z holiga kelsin, toza gullarga burkansin,
Diqqat qiling, bolalarning qo'liga bolta o'tmasin!
Shudir mening bilganlarim: shu davo-yu, shu dard mudom.
Sizni xalos etar narsa — go'zal amal, oqil qadam.

DUO

Yo Ilohi, bizga tavfiqingni o'rgat....

— Omin!

Millatga to'g'ri yo'l ko'rsat...

— Omin!

Islom ruhini shiddatlar siqayotir, o'ldirajak,
Zulmni qo'llash esa qudrating ishi, bu — bor darak,
Na'ra aylasinmi birga shuncha mazluming?
Begunohmiz ko'pimiz... Yoqma, Iloh! —

— Omin!

Islom olamin bo'g'moqda bir telba fitna,
Qit'alar qaynab-qaynab tushdi u girdob ichina!
Mahv bo'lgan oilalar bir suruv ma'sumingdir,
Qolgan ovoralarning holi ham ma'lumingdir.
Qo'lidan ne kelar? Titroq berayotir arshga ing-ing!
Tinsin ortiq bu hazin to'polonlar, yo Rabb!

— Omin!

Musulmon mulkini har yerda falokat urdi...
Bir shu tuproq qolmoqda dinimizning so'nggi yurti!
Bu ham toptaldimi, toptaldi, demak, ravshan shariatni
Xokisor aylama, yo Rabb, o'ntasi bo'lsin...

— Omin!

Va-l-hamdulillohi Rabb-il-olamin...

(1912)

UCHINCHI KITOB

HAQNING SASLARI

“Ayting: “ Ey hukmronlik egasi — Alloh, Sen xohlagan kishiga hukmronlik ato etursan va xohlagan kishingdan hukmronlikni tortib olursan, xohlagan kishingni aziz qilursan va xohlagan kishingni xor etursan. Yaxshilik Sening qo‘lingdadir. Albatta, Sen hamma narsaga qodirsan”.

Qur’oni Karim.

Oli Imron surasi, 26-oyat.

Iloho, amringning ovvora bir mahkumidir olam,
Tilak senda, har shay senda... Hech bir narsa emas odam!
Faqat hamon vujud isbot etar, o‘zincha, hey sarsam!
Bugun, uch-besh qarich tuproqda borliqdan urarkan dam,
Erta, tuproq ketsa qo‘ldan, buzib dunyo, tutar motam!

Iloho, “Molik-al-mulkam” deding-ku... To‘g‘ri, omanno,¹
Haqiqiy bir tasarruf bormidir inson uchun? Aslo!
Agar olgan bo‘lsa bir millat etib bir mulkni istilo,
Agar bergan bo‘lsa millat butun bir mulkni beparvo,
Olgan Sensan, bergan Sensan, Sening hukmingdadir dunyo.

Iloho, Sen asil qavmlarni istasang, aylagaysan xor,
Istasang, eng tuban shaxslar uchun izzat etarsan bor!
Bu haybatlar, bu xusronlar butun Sendan, emas bekor!
Nechun yuksalmasin arshga qadar faryod-u yig‘ilar zor-zor?
Na yerlar tinglar-u, yo Rabb, na ko‘klar ohimni bir bor!

Bu sassiz toqing ostida bir insondan asar yo‘qdir!
Der edik: “Bir yarim milyard”, magar toq bir nafar yo‘qdir!
Bu hissiz tuproq ustinda mazlumingga qamar yo‘qdir!
Adolat unda tursin, unday narsadan xabar yo‘qdir!
Butun bo‘shliqdir insonlik, na istarsang, magar yo‘qdir!

¹ Qur’oni Karim suralarining tarjimalari quyidagi manbalardan olindi: <http://www.wayu.uz/uploads/1/XklEfl67uMZfdNUE-5DQbsFT9l0nDvAt.pdf>;
<https://forum.ziyouz.com/index.php?topic=160.0>.

Iloho, olti yuz ming muslim birvarakay pichoqlandi...
Yondi yurak, toptaldi iffat, oqqan sellar faqat qon edi!
Begunoh chol-u kampirlar nayzalar ostinda to'lg'ondi!
Sohibidan ayrilib xonumonlar beaded yondi!
Uyum-uyum bu kullarki, bari inson, bari jon edi!

Xayrli hurriyat tongi, Iloho, qora tun bo'ldi...
Har tarafda noayon ortga qochish... Orli kun bo'ldi!
Jasorat ketdi, g'ayrat so'ndi, qudratlar zabun bo'ldi.
U yulduz-oyli bayroqlar boshi egik – sarnigun bo'ldi!
Ko'p o'tirmoq dahshatidan toza qalblar, balki, xun bo'ldi.

Azonlar o'chdi...Qo'ng'iroq yangratib qolmoqda ofoqni.
Afsus: Sharqning samosidan hilol opketdi chiroqni!
Zamon salbning istilo davri,qora o'z hukmiga oldi oqni.
Faqat ertalarga qoldi mazlumlarning erkka haqqi,
Qachon kelar u kun, ey, ojizlarning qudratli Xalloqi?!

Iloho, begunohlarning shu tuproq erdi so'ng yurti.
Nechuk qahring yovuz qavmga kuch berib, bizni urdirdi?
Buzuq millatlar birlashdi va tuzdi katta bir o'rdu,
Kelib naq siynamizdan urdi, ko'rgil, qandayin urdi
Ki, istiqbol uchun yongan yuraklar to'xtadi-turdi.

Tajalli etmading bir karra, Allohim, jamoling-la!
Shu uch yuz ellik milyon ruhni o'ldirding jaloling-la!
Zavqlanib o'tirarkanlar Sening – asra – zavoling-la,
Dinsizga yo'l berganing nesi, quturarlar bu holing-la,
Islomni xor qilganing nesi, musta'jal nakoling-la?

Bas, ey devona! Koinotga sayr – odat, keizish – odat,
Ne o'ylovdig? Tinglarmidi faryodingni g'olib millat?
Bugun sen yolg'iz o'zingdan umid qilg'il, kutgil madad,
Ha, sen o'z g'ayrating-la bedodlikni bartaraf faqat.

“Laysa-lil-insoni illo-ma-sao”ni yodda tut har vaqt.

1331-yil 30-muharram 1328-yil 27-qonuniavval
1913-yil 9-yanvar

*“Mana, zulm qilganlari sababli ularning
uydari huvillab qoldi! Albatta, bunda biladigan
qavm uchun ibrat bordir!”*

Qur’oni Karim. Naml surasi, 52-oyat.

O‘tganlar bo‘lsa islomning shu ezilgan diyoridan,
Shu yuz minglab qonli yurtning ziyoratsiz mozoridan,
Yuraklar kuyar bir aza eshitsa yo‘l, guzoridan.
Bu motam, kim bilsin, qancha siniq qalbning g‘uboridan,
Dod etmoqda, umidining so‘nggi, ham yiqiq devoridan!

Ha, so‘nggi sinishdirki, yo‘qdir jabrning imkoni,
Ko‘zlar kutib botib ketmish tongning qizarish onini,
Qanday, ey yo‘lchi, ming la‘nat kelib ezmasmi vijdonni,
Dudoqlar yorilmish chaqnab icharkan zahr-i xusronni,
Uzoqdan boqdi – Qayda chopmoq! – millionlarcha yoroni!

Jondan aziz edi bir payt bu muqaddas oshiyonlar,
Do‘stlar safin buzolmasdi biron boyqush u zamonlar,
Qurbaqalar sakragan shu vodiya kezdiki jayronlar,
Shu jo‘shgan, yig‘lagan irmoq bo‘yinda kezdiki ne xonlar,
Lek butun moziyni bo‘g‘di, faqat ezdi endi to‘fonlar!

Vafosiz yurt! O‘z avlodining uchun bo‘lsin, chin vafo yo‘qmi?
Nechun qalbing qoraygan? Ming o‘choqdan bir ziyo yo‘qmi?
Iloho, kimsasizlikdan telba bo‘ldim, oshino yo‘qmi?
Vatansiz, xonumonsiz bir g‘aribman... Multajo yo‘qmi?
Butun yo‘qlikmi har yer? “Yo‘q!”qa “Yo‘q” der sado yo‘qmi?

* * *

Ketma, yo‘lchi, birga-birga o‘tirib, kel, yig‘lashaylik,
Alamim sig‘mas yurakka, qani, do‘st, hasratlashaylik.
Naylayin bu musibatni, qutulmayman qarg‘asam ham,
Bu dahshatli muhitimda aylanib, ketmaydi motam.
Oh! Qarshimda vatan nomi bilan bo‘lgan bir qabriston,
Yotar endi... Qara, qanday yerlargacha kelgan inson.

Bu mozorlarki, uzangancha ketar qayga, ey yo'lchi,
Qayda yuksalib boshlangan, ko'z ilg'amas, qayda uchi!
Bu ne hijronki, mangulik, ham ne ziyon ochiq-ravshan,
Ko'kning ruhi ezilgan-da, yerning qalbi parchalangan...
Sal-pal kavla tuproqlarni, ko'rgin, shunda nima chiqar:
Mina, bomba parchasidan parchalangan bosh suyaklar!

Bu xoklarda haqiqiy ranglari o'chgan, uchgan yuzlar,
Kim bilar, qanday balodan o'yilib chiqqan bu ko'zlar!
"Madaniyat" degan dahshat, "tamaddun"ga bo'lsin la'nat!
Diqqatingni bu kuydirgan kallada tishlarga qarat!
Nayzalangan, qoni oqqan necha minglab badanlardan!

Necha boshlar, necha qo'llar judo bo'lgan butun tandan!
Beshigidan olingan-da, burdalangan chaqaloqlar,
So'ngra nomuslari qurbon bo'lib o'lgan qizaloqlar.
Oppoq sochi-soqollari qatron bo'lgan dadalarning,
Ko'ksi bolta-la uzilgan mammasi volidalarning.

Qayga boqsang, gavdalarning uyumlari, to'dalari,
Soch, quloq, qo'l, kalla, barmoq... Odam tanin g'o'lalari!
Ko'raylik, bolasi bormi, deya yorilgan qornidan,
Hayvonlar kabi sixlarda qizargan qancha jon!

Bular bari falokatga duchor bo'lgan zotlar, tushun,
Qurigan o'tday to'g'ralgan o'roq, pichoq bilan butun!
Bular musulmonlar ekan, jinoyati g'oyat buyuk,
Olgan jazolari bunga nisbatan g'oyat kichik!

* * *

Ey, bu tuproqda tobutda kafanli murdani tashlab
Yuksalgan arvoh karvoni! To'xtab, yerga nazar tashlab,
O'ylamaki, shahidlik shavqi-la jo'shgan bir qon bor...
Bizda o'likdan ham hissiz, hamon sasigan jon bor!
Qaramang, ham tupuring iflos aft-angorimizga!

Tupuring: balki biroz tuyg‘u kelar orimizga!
Tupuring, beparvo Sharqning sho‘r manglayiga tupuring!
Cho‘chisin, ko‘raylik, xalqning g‘ayrati-sa’yiga tupuring!
Tupuring, millatni pastkashlik-la urgan hokimlarga!
Tupuring, ularga olqish aytib yurgan buzuq xonimlarga,
Tupuring, xoch ahlining uyati yo‘q yuzlariga!
Tupuring, ularning aslo ishonarsiz so‘zlariga!
Madaniyat ismli u masxaraboz maxluqni ko‘ring:
Tupuring, bu asrning niqobli vijdoniga, tupuring
Urush e‘lon qilgan chog‘i, boshlaganda mal‘un harbin,
“Bizga lozim birligi xalqlarining butun G‘arbning,
Oллоhdan yuz o‘girib oshirsa bo‘lur hammasini,
Xalqqa imon kabi talqinlar-u dinning sasini
Chiqarmangki, ahmoqning idrokiga mo‘l-mo‘l tupuring!”
Deyishgandi, mana hijron, mana yakun, mana, ko‘ring...
Menga vahdat kabi yordam beruvchi bir orqadosh lozim!
Ortiq, yo‘lchi, meni qoldir, yolg‘iz yig‘layman men o‘zim!

1331-yil 22-safar

*1328-yil 17-qonunisoniy
1913-yil 30-yanvar*

OLTINCHI KITOB

BU BO‘G‘OZ URUSHI NADIR?

Bu Bo‘g‘oz urushi nadir? Bormiki, dunyoda eshi?
Eng qudratli o‘rdularning olishadi to‘rti, beshi,
Tepadan yo‘l tortib, olish uchun Marmarani –
Qurshagan qancha-qancha flot kichkina bir qit’ani.
Qancha orsizliklar bilan bosganlar, ufqlar bekilgan,
“Bu Ovrupolar shunday”, – dedirarlar vahshat bilan.
Yirtqich hayvon, qashshoq hisli, sirtlon galasi,
Bo‘lsa, kelgan ochilib, tiqilgan joyi yo qafasi,
Eski dunyo, Yangi dunyo – jamiki qavm-i bashar,
Qaynayur qum kabi, to‘fon kabi mahshar-mahshar.
Yetti iqlimi jahonning turiyur ro‘parangda,
Avstraliya bilan birga, boqsang, keladi Kanada!
Chehralar boshqa, lisonlar terilar rango-rang.
Faqat bir hodisa bor o‘rtada: vahshatlar teng.
Kimi hindiy, kimi yam-yam, kimi, bilmam, ne balo...
Vabodan ham uyatliroq, tubanroq bu razil istilo!
Oh, u yigirmanchi asr, bor-ku, u mahluq-i asl,
Qancha xosligi bor esa, aslida, hammasi safil,
Qusdi Mehmetchikning oylarcha turib qarshisiga,
To‘kdi qornidagi asrorni hayosizchasiga.
Niqobi yirtilmasa, hamon bizga ofat edi u yuz,
“Madaniyat” deyilgan buzuq, haqiqatan, yuzsiz.
So‘ngra mal’undagi tahribga vakolatli asbob,
Shunday mudhishki: etar har biri bir mulkni xarob.
Bir yondan qalldiroqlar parchalayur ofoqni,
Beridan zilzilalar qo‘poriyur omoqni³⁵⁵,
Bomba chaqmoqlari bo‘ynidan inib har alp urning,
So‘niyur ko‘ksining ustinda u arslon nafarning.
Yerning ostinda jahannam kabi minglarcha lag‘am³⁵⁶,
Otilgan har minaning o‘ldirgani – minglarcha odam.

O'lim yog'dirmoqda osmon, o'lik puflamoqda yer sarosar,
Bu na mudhish bo'rondir: sovurilar qirg'inda bashar.
Kalla, ko'z, gavda, boldir, bilak, bosh, barmoq, qo'l-oyoq,
Yog'ilar sirtlarga, vodiylarga, to'lar har yoq.
Sochadi zirhga o'ralgancha u nomard qo'llar,
Yashinlar qo'shilmasi to'fonlar, olovdan sellar.
Beriyur yong'inni, turgancha ochiq siynalara,
Suruv holinda kezarkan son-sanoqsiz tayyora.
To'p-miltiqdan tig'izroq, do'lday yog'gan minalar...
Qahramon o'rduni kuzatki, bu tahdidlarga kular!
Na po'lat istehkom istar, na sindirar dushman tomon,
Olib bo'lmas qal'adir ko'ksidagi qat-qat imon!
Qanday quvvat uni, e voh, etajak qahriga rom?
Chunki ta'sis-i ilohiy u metin istehkom.
O'ralar, indirilar mustahkam mavqelar,
Basharning azmini to'xtata olmas sun'-i bashar³⁵⁷, -
Bu ko'kraklar Xudoning abadiy sarhadi edi.
"U - mening go'zal asarim, uni toptatma", - dedi.
"Osimning nasli", - degandim, chinakam nasl - olmoslar,
Mana, toptatmadi nomusini, endi-da toptay olmaslar.

CHANOQQAL'A SHAHIDLARIGA

Shahidlar gavdasi, bir qara, tog'lar, toshlar...
Bunday ruku' bo'lmasa, dunyoda egilmas boshlar,
Yaralangan pok manglayidan, uzangancha yotiyur;
Bir hilol uchun, yo Rabbi, qanday quyoshlar botiyur!
Ey, bu tuproqlar uchun tuproqqa yiqilgan askar!
Pok manglaying o'psa arzir, ajdodlar ko'kdan insa agar.
Qanday buyuksanki, qoning qutqariyur Tavhidni...
Badrning arslonlari faqat bu qadar shonli edi...
Senga tor kelmayajak maqbarni kimlar qazsin?
"Ko'mayin, kel, tarixga!" — desam, sen sig'massan.
Ost-ust etganing davrlarga yetmas u kitob —
mardlik nishoni,
Sig'sa, abadiyatlarga sig'ar faqat sening shavkating,
shoning.
"Bu toshingdir", — deyarak Ka'bani tiksam boshingga,
Ruhimning ilhomini eshitsam-da, o'tkazsam toshingga.
So'ngra ko'k qubbani olsam-da, yopinchiq deya,
Qonagan qabringga tortsam butun anjomi ila.
Ko'k bulutlarni ochiq turbangga shift qilsam,
Yetti qandilli Surayyoni uzatsam, shiftga ilsam.
Sen bu qandil ostinda, bo'yalgancha qoningga,
Uzangan chog'ing keltirsam tunda oyni yoningga.
Turbadoring kabi to fajrga qadar kuttirsam,
Yangi kunning fajri ila qandilingni toshqin etsam.
Tullangan Mag'ribni oqshomlari bog'lasam yarangga...
Shuncha qilganlarim yetarmikan buyuk xotirangga?
Senki, so'nggi ahli xochning sindirib savlatini,
Sharqning eng sevgili sultoni — Salohiddinni.
Jasoratlar dunyoni munavvar etgan kun,
Qilich Arslon kabi buyukligingga etding maftun.

Senki, islomni o‘rab, bo‘g‘ar ekan zahri bilan qanchalari,
U temir chambarni ko‘ksingda sindirib parchalading.
Senki, ruhingda barobar uchar yulduzday dunyosan,
Senki, asrlarga ko‘milsang, toshajaksan — daryosan.
Senga yetmas bu zaminlar, sen sig‘massan yerga-ko‘kka,
Ey, shahid o‘g‘li shahidim, sening joying — yuksak ko‘kda.
Fanodamas, bilsang, senga baqoda xush payg‘om bor:
Senga quchog‘in ochganicha turiyur Payg‘ambar.

YETTINCHI KITOB

KO'LANKALAR

SHARQ

Ko'z ochtirmas G'arbning qo'rqinchli tushi, tilagi,
Asrlardirkim, musulmonlarning ishlamas miyasi, bilagi.
"Ne ko'rding, Sharqni ko'p kezding?" — derlar.

Ko'rganim yerlar —

Yoyilgan xonumonlar, boshsiz ummatlar, xarob ellar.
Yiqilgan ko'prig-u cho'kkan kanallar, yo'lchisiz yo'llar,
Burishgan chehralar, tersiz manglaylar, ishlamas qo'llar.
Bukilgan bel va ingichka bo'yinlar, qaynamas qonlar,
Fikrsiz kallalar, hissiz yuraklar, zangli vijdonlar.
Mushtumzo'rlar, asoratlar, zo'ravonlik, mazallatlar,³⁷⁶
Riyolar, turli jirkanch hirs-u nafslar, turli illatlar.
O'rgumchak to'r bog'lagan qiyshiq o'choq, yongan o'rmonlar,
Ekinsiz shudgor-u o't bosgan uylar, mog'or xirmonlar.
Jamoatsiz imomlar, yuvuqsiz yuzlar, sajdasiz boshlar,
Din nomidan dindosh o'ldirgan bechora dindoshlar.
Huvillagan oshiyon, kimsasiz qishloqlar, cho'kik tomlar,
Nondan ham mahrum kunlar, ertani bilmas oqshomlar!..
O'tarkan yig'labon o'tdim, turarkan yig'labon turdim,
Eshitgan yo'q, sas bergan yo'q,
ming parishon yurtga bosh urdim.

Mozorlar, oxiratlar, yuksalur qarshingda, yastanur,
Na tuproqdan kular bir yuz, na ko'klardan kular bir nur.
Teranlardan kelar faryodi minglarcha o'lomning³⁷⁷,
Ufqlar — bir qizil chambar bukik bo'yninda islomning!
Ko'kraklar xirqirab qolgan, zanjirlar taralmoqda,
Telba bo'lgan uch yuz ellik milyon jon esa chaynalmoqda.
Tangrim! Bashar beshigin tebratgan shu erlarmidi?
Tamaddunning tarixi shu cho'llardan yuksaldimi?
Shu kimsasiz go'shalarmidi vahdoniyatning yurti?
Shu qumlardanmi, Allohim, nabiylar otilib turdi?

Hanuz bir imon chaqmog‘i chaqmay fazosida dunyoning
 Bu ko‘klardanmi, yo Rabb, jo‘shdi jaladek dinlaring?
 Sarandiblar³⁷⁸ shu sohillarmi, ham Judilarmi³⁷⁹ shu tog‘lar?
 Shu iqlimingdami Ibrohimga yulduzlar ko‘rsatgan yo‘lni?
 Haramlar, Bayt-i Maqdislar shu tuproqdanmi yo‘g‘ruldi?
 Shu vodiylarmi dam tutgancha behush etdi Dovudni?
 Hirolar,³⁸⁰ Tur-i Sinolar shu ofoqningmi shoh asari?
 Shu toshlardanmi goh-goh toshdi hazrat Isoning sirlari?
 Jahonning G‘arbi vahshatda ekan, Sharqingda Qarnoqlar,
 Haramlar, Sadd-i Chinlar, Toq-i Kisrolar, Hovarnoqlar,³⁸¹
 Eramlar, Sur-i Bobillar ko‘kka yuksalgan emasmidi?
 U moziylar, Tangrim, bir yiqiq ro‘yomidir endi?
 Ne qilsin, noumid bo‘lsinmi Sharqning intibohidan,
 Parishon ruhimiz yo‘qsil qaytar ekan borgohidan?
 Bu yo‘qsillikdan charchadik biz, bu husron endi bitsin,
 Ilohi, qayda bir nafaski, muzlagan hislar erisin.
 Bo‘shashgan siynalar, qo‘rquvni ortiq silkib ustidan,
 “Yashash, albatta, haqqimdir!” — desin,
 dunyo “Yo‘q-yo‘q” derkan!³⁸²

Istanbul,

1334-yil 19-sentabr 1918-yil

UMIDSIZLIK YO‘Q!

*“Parvardigorining rahmatidan faqat
gumroh kimsalargina noumid bo‘lurlar”.*

Qur‘on-i Karim. Hijr surasi, 56-oyat

Lekin, qani, senda umidning bir nafasi yo‘q.

“O‘lgan”, — dedingmi?

Oh, uni o‘ldirishing — qalbga qadaganing o‘q.
Haqning azaliy nurin sen bo‘g‘ding-da, ay zolim,
Ertalaringda ko‘rasan, zulmat ne qilar holing...
Usiz yuraman dersan, amin bo‘lki, yurilmas,
Yillarcha qaraysanki, ufqda nur ko‘rinmas.
Miyang ichra g‘uvillar tunning sovuq shamoli,
Girdobga urar boshingni yugurgach xayoling.
Ziyon chulg‘ar ufqingni, yirtolmaysan, to‘siq bor.
Ortingmi, qarshingdami sohil, bilmog‘ing dushvor.
Ey, hayot uzun tunining yo‘lda qolgan yo‘lchisi,
Najot ko‘kda yo yerdamas,

o‘zing — najot elchisi.

O‘lgan deganing ruhni o‘t oldir, ana shunda
Bir parchasin ochgaydir muhitingdagi parda.
Parcha ochilsin, deyman, chunki aqldan ozding,
Navmid bo‘lib azalning nuridan do‘na qolding!

Ey, Haqqa sig‘inarkan, imon keltirgan qalb sohibi!
Kim amalsiz yashasa, u — dindand chiqqan kabi.
Birlashishi mumkinmi, umidsizlik va tavhid?
Aslo! Bunga iloj yo‘q, senga ma‘lum bu ta‘kid.
Shunday ekan,

ne uchun bosh bukib turibsan mundoq?
Avlodingga hech rahming kelmaydimi, jon o‘rtoq?
Tug‘ildik, “Yashash yo‘q sizga!” —

deyishardi beshikdan,
Dunyoni qabriston bilib tushib keldik eshikdan.
Bizga aslo hayotni bir sas sharh aylamadi,

Yurtning azal motamgo‘yi —

boyqushdek bo‘ldi sayramada.

Umidsizlikning xira ruhi bilan emlab, ko‘ngil g‘ashladi.

La‘nati bu em bir nasl ni karaxt qilib tashladi.

“Davlat cho‘kadi” faryodi miyasida yangrar-da,

Millatda yashash hissi so‘nar, ingrar-da!

“Davlat cho‘kajak” — mana shu sasdan o‘ldi yoshlar,

Bor, yo‘qlab ko‘r, bormikin qimirlaydigan boshlar?

Ufqini bossa hamki minglarcha tahlikalar,

Davlat cho‘kmasdi, bizlar “Cho‘kajak!” demasak gar.

Cho‘kmasdi, yo‘q, cho‘kmasdi hamda cho‘kmayajakdir.

Sen umidsizlikni o‘ldir, harakatga hayqir: “Uyg‘on!”

Buning uchun kifoya imon nafasli bir jon.

Tiklansin umiding, bu na haybat, bu ne xirmon?

Moziydagi hijronlarni yo‘qotmoqni boshla,

Avlodingga sog‘lom bir amal moyasin oshla!

Oллоhga tayan, sa‘yga chulg‘an, hikmatga rom bo‘l...

Bor bo‘lsa yo‘l, shu yo‘ldir, najotga yo‘q boshqa yo‘l.

Istanbul,

1335-yil 30-tashriniavval 1919-yil

JAZMDAN KEYIN TAVAKKUL

*“Biror ishga azm-u qaror qilsangiz,
Allohga tavakkul qiling!...”*

*Qur'on-i Karim.Ol-i Imron surasi,
159-oyat.*

— Allohga tavakkalmi? Asrlar qildik tavakkal!
Qancha ziyonlar ko‘rib, uning o‘tida yondik har gal.
Yetmasmi bolalikdagi afsonaga hurmat?
Hali ham kamolga yetmadimi bu ummat?
Dersanki, ufqlarda bir oydinlik uyg‘onsin,
Moziyga taft beraylik, boshdan oyoq yonsin!
Hayratga solar ko‘hna fikrlarni tiriltirish,
Taraqqiy etmoq istaganlar yugurmoqda, na go‘zal ish.
Shuncha vaqt ertak tingladim, yolg‘onlardan xo‘p to‘ydim,
Men aldanmayman endi, boshqa nodon top, qo‘yg’in.

— Allohgamas, topinganing xayollarga tayanding,
Yonishga munosibsan, shuning uchun ham yonding.
Sen azmingni falaj etding, buni o‘zing istading, beshak,
Yotding notavon majruh misol,

hamrohing — ko‘rpa-to‘shak.

Modomki urinmasang, intilmasang, qilmasang gar harakat,
Baqo suvin ichsang ham, amin bo‘l, sendan kechadi hayot.
Bor bo‘lsa o‘rtada gap yashash haqqiga taalluq,
Mutloq emas, albatta, vazifang bilan bog‘liq.
Ilohning shartidirki: bilo-qayd unga munqaad.⁴⁰⁵
Qalbingda dunyo gumbur-gumbur-la chorlar abad.
Loqayd bo‘lolmasding, biroz insofing bo‘lsaydi,
Butun borlig‘ing bilan eshitsaying u qaydni.
“Ollohga tavakkal!” — deya sen chiqma yotoqdan...
Tavakkulning ma’nosi shumidir? Essiz, nodon!
O‘ylama, ajdodlaring, asrlab uxlayurdi,
U holda qaydan toparding qo‘ldagi go‘zal yurtni?
Uch qit’ada, har yoqda to‘kilgan qonlar shohid,
Tinchimadi bir kun u buyuk nasl-i mujohid.

“Tavakkul” tamballikmas! Bunday o‘ylash bir illat!
Unda insof merosli yasharmidi bir millat?
Ko‘pdan tavhid mash’ali kurramizda so‘nardi,
Qur’on yasholmas, qaytardiAlloh huzuriga.
“Dunyo yugurar” ham so‘zmi?

Sen ham yugurasan birga,
Hayhot, butun azmingni sen qoldirding oxirga!
Modomiki uyg‘onding uzun uyqularingdan,
Jinday bo‘lsa ham ishla, jon ber tuyg‘ularingga.
Yo‘qsa, “Murda” deb chaynar ustingda el hammasi,
Tirilarsan qachonki, qiyomatda yangraganda sur sasi.
O‘ylamay chaynar, tabiiy, sen esa qolajaksan,
Sal qimirla, deypman, yo‘qsa mahv bo‘lajaksan!
Dunyo yugurar ekan, yo‘l ustida yotilmas;
Harakat qilmaydigan kimsa bu maydonga otilmas.
O‘zingga mos ish topib yugurganlar-la bir bo‘l-da,
Moziy yiqquvchilarga qo‘shilmagin bu yo‘lda.
Yovga aylanar, qo‘rqam, salaflarga hujumi.
Moziyi yiqiq yurtning kelajagi bo‘lurmi?
Ey yo‘lchi, uyg‘on! Yo‘qsa, chiqarsan bir saboha:
Bir qup-quruq cho‘l bo‘lar, na yorug‘lik, na voha!

Istanbul,

1335-yil 13-tashrin-i soni 1919-yil

SHAHIDLAR OBIDASIGA

Ko'k toqining ostida qon ichinda yotarlar,
Ey yo'lchi, shu tuproqlar uchun jon bergan erlar.
Haqning bu avliyo zotlari tosh turbada yotmaslar faqat,
Ilohiy rahmatga burkangan, tilarlar go'zal tilovat.

*Hilvon,
1340-yil 27-qonuniavval 1924-yil*

QISSADAN HISSA

O'tmishdan odam hissa chiqaramish...

Qanday ertaknamo fikr!

Besh ming sanalik qissa yarim hissa berdimi bir?

"Tarix takrorlanar", — deb ta'riflashar, mana, ko'r...

Agar ibrat olsalar, takror etilarmidir?

RASMIM UCHUN

Yerda kezgan soyamga tortilganida tuproq,

O'chirar, ertami-kech, kunlar shu yodimni ham.

Rahmat bilan yodlanish — manguilik shudir, biroq,

Jim yashadim, eh meni, qayerdan bilsin odam?

RASMIMGA

Bir jonli izing bo'lsa shu tuproqda, o'chirilmas,

O'lsang, seni bag'riga olar tuproqning osti bir marta.

Ey, ko'lankadan vafo umidida yashab o'tgan ey banda,

Qancha kun seni eslayajak shu sharpa?

TABRIK

*Valine'matim Amir Abbos Posh
hazratlariga*

Ko'kdan oy parchasi holinda u rahmat quyoshi,
Tushdi ofoqqa bu oqshom, bu muborak oqshom.
Abadiy qandili yonganicha, Xudodan tilayman,
Porlab tursin u imon sening manglayingda, Poshom!

TABRIK

Har tarafdin oqib kelib, Ka'ba tegrasin
Qurshasa aziz hojilar ko'zida yosh, tilida oyat.
Haqdan tilay, Poshom umrin, shunday qurshasin,
Bir-birini quvlab kelgan behisob bayram.

“SAFAHOT”GA

“Ortimda qolarsan, meni rahmat-la eslarsan”, —
Derdim senga boqqancha, ey, bechora kitobim!
Kim derdiki: “Yozganing sening orqangda qolsin!”?
Uning-chun xarob aylaganim umr-i xarobim?

RASMIMGA

Tash yuzim bunday oqargandan oqarmoqda, faqat,
So'ramang ich yuzimning rangini: yuzlar qorasi!
Meni o'zimdan uyaltirdi, endi haqiqat,
Menga hech o'xshamagan suratimning manzarasi!

SA'DIYDAN TARJIMA

Chamanlar, lolalar, gullar bitmish bahorimda,
Gulim, bir sensan onjoq bitmagan hali shu tuproqdan, gulim.

Bahoriy bir bulut shaklinda yig‘larman mozoringda,
Nihoyat shunday yosh to‘ksamki, endi sen ham chiqsang unib.

MAVLUD-UN INABIY

(Payg‘ambarning tug‘ilgan kuni)

Qanday qutlug‘ kechasanki, sarmadiyyatda sen toq,
To‘lg‘og‘ingdan tug‘ilgan faryodga maftunman,
qanday fardodir!
Yorug‘ nomi-la vijdonlarda undan boshqa bir narsa yo‘q,
U bir so‘nsin, hayot endi mangulik bir tungi yaldodir.
Parishon so‘zlarimdan bezor bo‘lma, xush ko‘r,
yo Rasululloh,
Bandang shaydodir, ammo ochganing vodiya shaydodir!

BOLALARGA

Qanday o‘tin otangiz? Boltaga bo‘lmadi sop,
Unga siz o‘xshamangiz, otash bo‘lar yo‘lingiz.
To‘nkaday yashab bo‘lmas, u davr daftarin yop,
Keldi noziklar davri, siz ham silliq bo‘lingiz.
Ammo diqqatli bo‘ling: miyani charxlar kitob,
Aldanmang, hushyor bo‘ling: sog‘lom qolsin qo‘lingiz!

HUSOM AFANDI XO‘JA

Odamlaridan nomin eshitib nogahon
Husom Afandini ko‘rmoqchi bo‘ldi Sulton.
Taklifni olsa hamki, uzrini so‘rab chandon,
Saroyga yo‘lamabdi, hammani etib hayron.
Bu nozlanishlardan so‘ng talay zamonlar kechmish,
Bir kun Beshiktosh tarafda yuz berganida bir ish,
U mavzega tez jo‘natmish masnaviyxonini,

Voqeani eshitganda Abdulmajidning arkoni,
“Chaqiraylikmi?” — demishlar,
“Ha”, — demish hukmdor,
Yo‘lga chiqmish qurollangan sarbozlardan bir qator.
Husom Afandi hali Do‘lmabog‘cha atrofida ekan,
Kelib yetishmish odamlar uchov, beshov degan.
— Afandimiz bizni jo‘natdi, ko‘p salom etiyur,
“Uchrashmoq istayurum,
u ham istamasmi?” — deyur.
Ana, uzoqmas saroy, to‘rt odim yursak bo‘lar.
Darhol yuring, boraylik, hech o‘ylamang bu safar!
Qayting, iltimos...
— Tinglang, sabrli bo‘ling.
Men ellik besh yildirki, tepganim bitta yo‘lning,
Oxiri uzoq ekan, tugadi-ketdi umr,
Ortga qaytdimmi demak, shu ado bo‘lganimdir!

*Hilvon,
1341-yil fevral 1925-yil*

RASM UCHUN

Meni rahmat-la eslarsan, o‘limim eshitgan on,
Huuuu, garang, qubbada zaif ovozim tinganini?
Mening xayollarimga jon berib tur har zamon,
Abadiyan his qilay qabrimga nur inganini.

*Hilvon,
1347-yil 10-tashrinisoni 1931-yil*

NOZIK BIR NAFS

Insonning sig‘ingani bir o‘zining haykali,
Tinglamam, etsa ham Allohni butun kun taqdis.

Men bu mal'un butim yo'lida jon berdim, hali —
Hamon yangraydi qo'qmiş ichimdan:

“Yashasin nafs-i nafis”.

Hilvon,

1348-yil 12-iyul 1932-yil

YOSH OLTMISH!

Xudo rozi emas, xalq istamas, “O'lsin!” — der olam,
Mendan xursand bo'lgan kim? Xushnudmanmi men ham.
Hayotimdan inarkan bir-bir, oltmish parda qarshimda,
Uyalmadim, loaqal o'zimdanda, yuz savdolar boshimda.
U inmish pardalar takrôr ochilsin, sinaldim,
Bu hayvonliq-la ortiq men insonmi sanaldim?

Hilvon,

1348-yil 4-avgust 1932-yil

NAVRO'ZGA

Keksa amakingning gapin tinglaysanmi, o'g'lim Navro'z?
Katta, ko'p gapirma, yelkaga yigit yukin ort.
Qorni katta boylarga taqlid qilma, aytma so'z,
So'zi sog'lom, o'zi sog'lom odam bo'l, zotingga tort.

Hilvon,

1348-yil 5-tashrinisoniy 1932-yil

QAYDASAN?

Lomakonlardamisan, ey, g'oyib Iloh? Ko'zim sen sari,
Kezaman olamlarning ich-u toshin azaldan beridir.
Sochilib qubbangda qotgan, u yog'duning qatralari,
Seni har joydan izlagan yoshlarimning izlaridir.

Hilvon,

1348-yil 19-tashrinisoniy 1932-yil

BIR HAQIQAT

Birgina haqiqatni topdim yorug' dunyodan,
Ellik-oltmish yil kezgan bo'lsam-da shoshqin-shoshqin,
Hammamiz o'zimizning, bag'ri kuygan oshig'imiz,
Faqat e'loni aytilmas bu ajoyib ishqning.

*Hilvon,
1349-yil 17-iyul 1933-yil*

UMR YO'LDOSHIMGA

Seni bir nurga chiqarsam, deya turdim, shoshdim,
Ey, butun dolg'ali umrimda hayot yo'ldoshim!
Tog'midir qarshi kelgan, toshmidir, doim oshdim,
Burishgan manglayimga tushdi bu safar o'z toshim!

IZOHLAR

¹**Bezorim** — Bu yerda “Bezorman” ma’nosida.

Afkor — fikrlar

Arabistonda Suvaysh va Oqoba ko’rfazi orasidagi Sino tog’ida Muso payg’ambarning Alloh bilan “Diydor”ga muyassar bo’lganligiga ishora qilingandir.

Azkor — zikrlar.

⁵**Ohjor** — toshlar.

Mavkib-i anzor — otliq yoki piyoda qo’shin. Anzor — nazarlar.

Puskul — ust qismi to’p shaklida yoki bo’g’imli, ost qismi yoyilib turadigan bir bezak.

Fas — jundan qilingan bosh kiyim. Mahmud II davrida joriy bo’lib, 1924-yilda taqiqlangan.

Ab’od — uzoqlar.

Itmiynon — tinchish, to’liq ishonch, rohat, orom.

Lo yus’al — mas’uliyatsiz, “Qur’on”da keluvchi so’zlardan biri.

Iskandil — suvning chuqurligini o’lchovchi asbob.

Fotih — Istanbulda Fotih muzeyi joylashgan shoh ko’chalardan biri.

Aboniy — sariq shoxli naqsh bilan bezab tikilgan qalin qalpoq.

Alim — alamli.

“Bo’shsan” — Bu yerda “Taloq qilinding”, “Ajrashdik” ma’nolarida qo’llangan.

“Allaziy halaq-al-mavta val-hayota” — (Ey insonlar, U sizlarning qaysilaringiz chiroyliroq(yaxshiroq) amal qilguvchi ekanligingizni imtihon qilish uchun o’lim va hayotni yaratgan zotdir. U qudratli va mag’firatlidir. (Qur’oni Karim. 67-sura, 2-oyat)

“Taboraka” — “Barokatli” ma’nosida bo‘lib, suvning hovuzda yuksalib qolish holidan olingan. Bu yerda gap “Taboraka” kalimasi bilan boshlangani va shu tufayli “Taborak” deb atalgan “Mulk” surasi ustida borayotir

Soyapo’sh — sersoya, quyuq soyali.

Ab’od — masofalar, uzoq-uzoqlar.

Kibriyo — Allohning har jihatdan buyukligini bildiruvchi bir oyat.

“Mo, arafnok!” — “Seni keragicha bilmaganmiz!” — “Qur’on” kalomi.

Suvaydo — yurak o‘rtasida bo‘ladigan qora nuqta.

Tashdid — shiddatlantirish.

Shabgir — tun bo‘yi uxlamaydigan, kechasi yuradigan.

Quyud — qaydlar, yozuvlar. “Mosuvo...dan boshqa”, “Xudodan boshqasi” ma’nosida.

Rajo — tilak, iltimos, umid qilish.

Madfan — dafn yeri, qabr.

Mazj etgan — qorishtirgan, aralashtirgan.

Yazidning ruhi — zolimligi, qonxo‘rligi bilan nom qozongan arab xalifasi.

Shahomat — Bu yerda “aqlli”, “zakovatli”; “jur’at” ma’no-larida ishlatilgan.

Yas — motam, aza, qayg‘u, g‘am-hasrat.

“Din g‘ariblikda ish boshlaydi va boshlaganiday bo‘ladi”, deyilgan hadisga ishora.

Ibohiyya — har ishni muboh deb bilib, ya’ni taqiqlangan ishlarni ham qilaversa bo‘ladi deb, shunga amal qilish maslagi.

Togo Xeyxatiro (1847–1934) — yapon dengiz floti admirali, Port-Arturda, Sariq dengizda va Susimada rus-yapon urushida qo‘mondonlik qilgan.

Chata — o‘rdudan, ya’ni qo‘shin birliklaridan bo‘lmagan qurolli kichik birlik, bir to‘da partizan.

Ovruponing doman-i irfoni — Ovruponing bilimlari etagi.

Qishlalar — harbiy bo‘linmalar.

Yig‘layotgan jamoat bu lavhaning ta’sirida ho‘ngrab yubordi. Bu hol sal bosilguncha nuroniy chol kutib turdi va nihoyat so‘zini davom ettirdi.

Barbar — fransuzlar, qadimgi yunonlar, rumolilar, sal keyinroq nasroniylarni “barbar “ derdilar, ya’ni madaniylashmagan, yovvoyi, nodon, qo‘pol millatlardan deb aytardilar.

Libri pansor — fransuzchadan tarjimasi “hur fikrli”dir.

“Omanno” — Bu yerda “Ishondik” ma’nosida ishlatilgan.

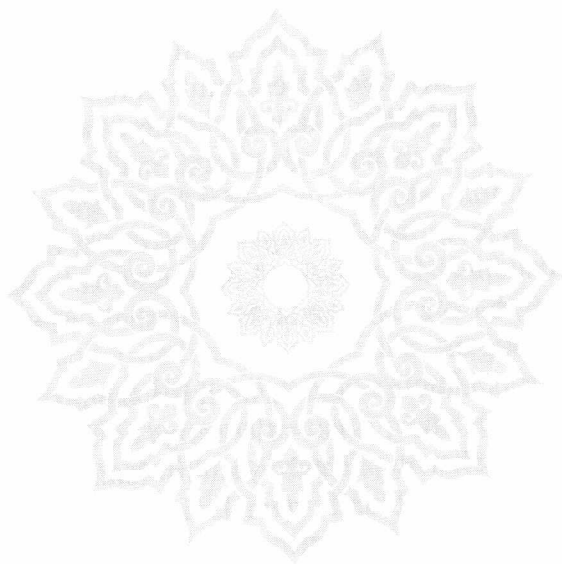
“Xusron” — “ziyon”, “zarar” demakdir.

Mustajol nakol — tez kelgan azob.

Multajo — boshpana, sig‘inadigan joy.

Mehmed Akif Bey bu qit’ani Mohir Iz Beyga Misrdan jo‘natgan bir suratining orqasiga yozgandi. Tenasiga: “Mohir Bey o‘g‘limizga” so‘zlari va ostida 15 rajab 1348 (17-dekabr 1929) tarixi bordir.

ZIYO KO'KALP

ZIYO KO‘KALPNING HAYOTI VA IJODI

Ziyo Ko‘kalp — XX asr Turkiya adabiyoti, madaniyati tarixida ulug‘ ishlar qilgan faylasuf, siyosatchi arbob, shoir, ma‘rifatparvar va barcha faoliyatini turkchilik asosida yuritgan shaxs. Bir so‘z bilan aytganda, millatning tarbiyachisi. Turk milliyatchiligining otasi. Mustafo Kamol Otaturk bugungi Turkiya davlatining quruvchisidir; Ziyo Ko‘kalp esa, bu davlatning ma‘naviy yaratuvchisi, yangi turk mafkurasi asoschisidir.

Uning asli oti Mehmet Ziyo, o‘zbekchasiga aytsak, Muhammadziyo; Ko‘kalp adabiy taxallusidir.

Qisqacha tarjimayi holi shunday: 876-yilda Diyorbakr zodagonlaridan Tavqif afandi oilasida tug‘ilgan. Uning otasi viloyat devonxonasi mudiri, bobolari esa muftizodalar sifatida taniqli kishilar bo‘lgan. Mahalla maktabida, so‘ngra harbiy o‘quv yurtida o‘qigan. Oilada arabcha va forschani, maktabda fransuzchani, zamonaviy hamda eski fan va madaniyatni yaxshi o‘rgangan. Bolalikdan erksevar bo‘lib o‘sgan; maktabda o‘quvchi ekan, barcha “Podishohim, ko‘p yasha!” deya ko‘r-ko‘rona maddohlik qilarkan, uning bir o‘zi “Millatim, ko‘p yasha!” deb hayqirgan va bu uchun jazolangan.

1895-yilda Istanbulga keladi, mulkiya baytar o‘quv yurtida to‘rt yil tahsil oladi. Hurriyatparvarlar safiga qo‘shiladi, 1898-yilda Abdulhamidxon saltanatiga qarshi yashirin jamiyat qurish, zararli nashrlar chiqarishda ayblanib, qamaladi. Bir yildan so‘ng mahbuslikdan qutulgach, yana ishlarini davom ettiradi. 1900-yilda Istanbuldan Diyorbakrga surgun qilinadi. Bolaligidan unga arabcha va forschani o‘rgatgan amakisining qizi Vajiha xonimga uylanadi (so‘ngra bir o‘g‘il, uch qiz ko‘rgan). Harbiy maktabda fransuz tilidan dars beradi. Ilmiy, badiiy asarlar yozadi, nashriy ishlar bilan shug‘ullanadi. Ikkinchi mashrutiyat e‘lonidan so‘ngra, 1908-yilda ittihad va taraqqiy partiyasining Diyorbakr bo‘limini tashkillanti-

radi. Partiyani Salonik qurultoyiga qatnashadi, markaz hay'atiga saylanadi. Diyorbakrda "Paymon" (1909), "Dijla" gazetalarini, "Yangi majmua" (1917-18) jurnalini chiqaradi. 1915-19-yilda Istanbul universitetida professor sifatida xizmat qiladi.

Yosh turklar, ittihodchilar hukumati davrida ko'p g'ayrat ko'rsatadi. 1910-y. Diyorbakr maorif taftishchisi etib tayinlanadi. 1911-y.da Salonikka borib, o'zi yaratgan yangicha o'quv dasturlari asosida ijtimoiy fanlardan dars bera boshlaydi. Dunyodagi barcha turk xalqlarini birlashtirib, kuchli davlat qurish g'oyasini ilgari surgan "Oltin doston"i 1911-yil "Ganj qalamlar" jurnalida bosiladi. 1912-yilda Usmonli saltanati Majlisi ma'buson (parlament)iga saylanadi. Turkchilik va turonchilik g'oyalarini targ'ib etishda buyuk ishlarni bajaradi.

1912-yilda turk o'choqlarini qurishda, "Turk yurti" va boshqa turkchi nashrlarni chiqarishda faol qatnashadi. Dorulxilofatul oliya madrasasida, dorulmuallimotda, dorilfununda ijtimoiy fanlardan saboq beradi (1913-1919). Maorif vazirligida fan va tarbiya anjumaniga a'zo bo'ladi. 1913-1914-yillarda u maorif vaziri vazifasiga taklif etiladi, biroq u vazir bo'lishni istamaydi — bu ham uning ko'pchilik odamlarday mansabparast emas, haqiqiy vatanparvar, to'g'ri shaxs ekanligini bildiradi.

Birinchi jahon urushi natijasida, Istanbulni inglizlar bosib olgach, ittihodchilarning boshqa yo'lboshchilari bilan birga boshqinchilar tomonidan qamoqqa tashlandi. Devoni harb (harbiy tribunal)da armanilar qatliga fatvo berishda ayblandi, biroq natijada qirg'in ikki qarshilikli bo'lgani xususida bir qarorga kelindi. So'ngra Ko'kalp Malta ga surgun qilindi. Surgun davridagi hayoti va ijodi uning keyinchalik bosilgan "Malta maktublari" kitobida aks etgan.

Mustafo Kamol posho Ovrupo mustamlakachilariga qarshi qutulish urushini boshlatgach, Ziyo Ko'kalp va safdoshlari 1921-yilda surgundan vatanga qaytishadi. Biroq Ko'kalpga Istanbul universitetidagi eski ishi qayta berilmaydi, munosabat ham o'zgaradi. Bu uchun u oilasi bilan Diyorbakrga ketadi. Bir muddat og'ir ahvolda yashaydi. Maktabda dars beradi, "Kichik majmua" (1922) jurnalini chiqaradi, "Yangi majmua" jurnali nashrini qay-

tadan yo‘lga qo‘yadi. Tarixchilarning ta‘kidlashicha, bu jurnalda-
gi tushunchalar bilan u Istanbuldagi, butun mamlakatdagi fikriy
hayotni boshqarib, yo‘nalish berib turgan. Istiqlol savashi Kamol
posho o‘rdularining g‘alabasi bilan tugallanadi. So‘ngra Ziyο
Ko‘kalp Anqaraga taklif etiladi. Chunki u ba‘zi safdoshlari kabi
“Ittihad va taraqqiy”ni tiklash yo‘lidan bormaydi, balki, turk mil-
latining istiqlolga olib chiqqan Kamol posho tomoniga o‘tadi.
Turkiya Buyuk Millat Majlisiga Diyorbahr viloyatidan deputat
etib saylanadi. Maorif vazirligida ishlayotgan paytida qisqa vaqtda
shuhrat qozongan “Turkchilik asoslari”, “Turk to‘rasi” kitoblari,
she‘rlar to‘plami nashr etiladi. 1923-yilgi saylovda millat vakili
bo‘ladi, Buyuk Millat Majlisida qatnashadi. O‘quv yurtlari uchun
“Turk madaniyati tarixi”ni yozadi. Asarning birinchi jildini yozib
tugatgach, Istanbulda, 1924-yil 24-oktabrda dunyodan ko‘z yu-
madi. Mozori Istanbulning Chamarlitosh qabristonida, Sulton
Mahmud turbasi yonida.

Ko‘kalp ijodi uning ilmiy-ijtimoiy faoliyati bilan chambarchas
bog‘liqdir. U Usmonli imperiyasidagi tushkunlik, istibdod sabab-
larini chuqur o‘rgandi. Qoloqlik va zulm mavjud tuzumdan, tuzum
suyangan eski tushunchadan, munofiqlar jinoyatidan oziq olayot-
ganini angladi. El-u yurtni bu tushkunlik botqog‘idan olib chiqish-
ning birdan bir yo‘li — milliy tushunchani uyg‘otish, millatga o‘z
haq-huquqlarini bildirish, millat va mamlakat hayotini o‘z qo‘liga
olishi kerakligini, tushuntirish lozimligini tuydi. Natijada bu g‘oya
yo‘lida she‘rlar, dostonlar, maqolalar, kitoblar yozdi.

Millatning o‘z haqqini qo‘lga kiritishi uchun, avvalo, bir turk
irqi o‘laroq shakllanishi lozimligini bilgan Ziyο Ko‘kalp bu
yo‘ldagi birinchi qadam — tilni tozalash deb tushundi. U paytdagi
usmonlichani chet so‘zlardan ozod qilish, butun turk qavmlari —
oddiy xalq so‘zlashayotgan tilga yaqinlashtirishga harakat bosh-
landi. Umar Sayfiddinning sof xalq tilida yozgan hikoyalari uni
ilhomlantirdi. “Yangi til” maqolasi bosilishi bilan u paytning atoq-
li san‘atkorlaridan Abdulhaq Hamid, Janob Shahobiddin kabilar
unga qarshi chiqishadi. Biroq Ziyο Ko‘kalp tanlagan yo‘lidan
toymaydi: turkchanning go‘zalligini, tozaligi, aslligi va boyligini

ko'rsatish uchun she'rlar, dostonlar, maqolalar yozdi: xalq og'zaki ijodi namunalarini to'pladi, ular asosida she'rlar, dostonlar, ertaklar, afsonalar bitdi. Bu hol o'n yilcha davom etdi.

Turkiyadagi ana shu mafkuraviy harakat, turkchani el tiliga yaqinlashtirish, yot so'zlardan tozalashga urinish Turkistonda ham yuzaga chiqqan; bu hol 1924-yilgacha bo'lgan Turkiston matbuotida, chig'atoy gurungi faoliyatida, xususan, Elbek, Fitrat, Cho'lpon kabi milliyotchi ijodkorlar asarlarida ham ko'rinadi.

Xullas, Ziyo Ko'kalp o'z yashamida eski turklik an'anasiga amal qilib, so'zi va ishi birlik o'rnagini ko'rsatdi. U turklashmoq, islomlashmoq va muosirlashmoq (zamonaviylashmoq) g'oyasi yo'lida ko'plab maqolalar, kitoblar yozdi.

1910-yillardan boshlab "Ittihod va taraqqiy" partiyasining, turk ilg'or tushunchali o'zgarishchilarining g'oyaviy yo'boshchilaridan biriga aylanadi. U davlat milliy bo'lsagina o'z eliga foyda berishini ko'zda tutib milliy davlat g'oyasini bayroq qilib ko'tardi. Bu yo'lda asarlar bitdi, jurnallar chiqardi, tinimsiz fikriy va amaliy faoliyat olib bordi. Uning ta'sirida o'z davlatchilik, Turkiyada turkchilik siyosatini yuritgan Mustafo Kamol Otaturk "Vujudimning otasi Ali Rizo afandi, hislarimning tarbiyachisi Nomuq Kamol, fikrlarimning otasi Ziyo Ko'kalpdur" degani bu ijodkorga berilgan ulkan bahodir.

Ziyo Ko'kalp she'riyati uning "Qizil olma" (1914), "Yangi hayot" (1918), "Oltin yog'du" (1923) to'plamlaridan va turli yillarda yozgan, keyinchalik bosilgan jildliklariga kiritilgan she'rlaridan iboratdir.

Ko'kalpning she'riy kitoblari: "Qaroqchi Ibrohim dostoni" (1908), "Qizil olma" (1914), "Yangi hayot" (1918), "Oltin yog'du" (1923), "Ziyo Ko'kalp kulliyoti 1" (1952).

Ilmiy asarlari: "Ijtimoiy fanlar" (1913, darslik), "Ilmi ijtimoi diniy" (1913), "Ilmi ijtimoi huquqiy" (1914), "Turklashmoq, islomlashmoq, zamonaviylashmoq" (1918), "Turkchilikning asoslari" (1923), "Turk to'rasi" (1923), "To'g'ri yo'l" (1923), "Turk madaniyati tarixi" (1925), "Ziyo Ko'kalp kulliyoti 2" (1965), "Maqolalar I" (II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX 1976-1980).

Tadqiqotchilar fikricha, Ko‘kalpning 130 she‘riy asari bor. 15 tasi aruzda, qolgani barmoqda — turk milliy vaznida bitilgan. Shoir 1911-yilda yozilgan “Turon” she‘ridan keyin aruzga murojaat qilmagan.

Ziyo Ko‘kalp asarlari sho‘ro davrida bosilmagan, taqiqlangan edi. Moskvadagi Lenin nomli kutubxonada 1988–89-yillarda bir necha nodir asarlar bilan tanishdim, ammo Ziyo Ko‘kalpning “spetsxranilishe”da saqlanadigan kitobini olishga ikki marta buyurtma bersam ham, “qo‘lda” degan javob olganman. O‘sha paytda shoir do‘stim To‘ra Mirzo Moskvadagi oliy adabiyot kursida o‘qirdi. U Turkiyaga, Nasriddin afandi mavzusidagi xalqaro anjumanga qatnashib, qaytishida allaqancha turkcha kitoblar keltirdi. Ba‘zilarini menga sovg‘a qildi. Ular ichida Ziyo Ko‘kalp kulliyoti ham bor edi. Uni shoirga Istanbuldagi vatandoshimiz Sobir Korgar hadya etgan ekan. Ko‘p yillar uni bir necha bor o‘qidim, ba‘zi asarlarni o‘zbekchaga o‘girdim. Shu o‘rinda bu ikki do‘stimizga minnatdorlik bildiraman.

Ko‘kalpning mashhur “Turkchilik asoslari”ini ilk bor o‘zbekchaga o‘tgan asrning 90-yillarida faylasuf Abdulqodiriy Zohidiy o‘giran, Mamadali Mahmudov O‘zbekiston respublikasi madaniyat jamg‘armasi raisligi paytida, uning tashabbusi bilan asar oz miqdorda chiqarilgan.

O‘zbek matbuotida Z. Ko‘kalp asarlari mustaqillik e‘lonidan keyin bosila boshladi. Tarafimizdan tarjima qilingan “Temirtog‘ yoki Ergeneko‘n dostoni”, “Gulxan” jurnalida (1991-y. №7), bir turkum she‘ri “Guliston” jurnalida (1998-y. №4), “Polvon valiy”, “Oltin yurt” rivoyatlari “Gulxan” jurnalida (1998-y. №7), “Ola kiyik”, “Qizil olma” dostoni “Tong yulduzi” gazetasida (23.02 1999-y.) chop qilindi.

Ko‘kalpning mashhur “Turon” she‘ridagi “Bir o‘lkaki, masjidda turkcha azon o‘qilur” satrlaridan ilhomlangan yosh Oybek “Bir o‘lkaki, tuprog‘ida oltin gullaydi” deya “O‘zbekiston” she‘rini bitgan. Turkiston, Turon mavzusida nodir asarlar yaratgan Ko‘kalpning she‘rlari, mana, “Turkiy adabiyot durdonalari” tizimida nashr etilmoqda. Asosan milliy va diniy shuurni o‘stirishga qaratilgan bu asarlar umumturk madaniyatini, ma‘naviyatini ulug‘lashi, milliy

ruhni tarbiyalashi bilan xalqimizga, mamlakatimizga xizmat qilishi shubhasizdir.

To'plamdagi asarlar shoirning 1977-yilda Anqarada, Turk tarix qurumi nashriyotida bosilgan "Ziyo Ko'kalp Kuliyoti — 1. She'rlar va xalq ertaklari" (Ziya Gökalp Külliyyatı-I. Şiirler ve Halk Masalları. Hazırlayan Fevziye Abdullah Tansel. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara 1977) kitobidan o'girildi.

Tohir Qahhor,

*O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a'zosi,
shoir va tarjimon*

TURON

Har bir tomir urishim yuz yillarning sasidir,
Buyuk o'tmish tuyg'usi, ming yillar nafasidir!
Shonli, ulug' irqimning uzoq-yaqin tarixin
Zafarin kitobdanmas, o'qiyman qalb qonimdan —
Eslab, g'urur tuyaman elim, qahramonimdan!

Kitoblarda yo'q zotan shonli Atilla, Chingiz,
Yovlar bu qoonlarni bitdi masxaraomiz:
Chirkin deb ko'rsatildi ular chirkin zamonda,
Sharmandali muhitda atalindi sharmanda —
Ulug' deyildi faqat Tsezar va yo Iskandar!..

Tomirimda qon — tarix! Chunki ilm uchun mubham
O'g'uzxonni yuragim taniydir tamomiy-la!
Tomirlarimda yashar shon-u ihtishomiy-la!
O'g'uzxonning shuhrati ko'nglimga berar malham.

Vatan na Turkiyadir, vatandir na Turkiston,
Turklar uchun vatandir mangulik o'lka — Turon!

1911

HURRIYAT MARSHI

Keldi-ku “Yulduz”¹ ning inqiroz kuni,
Yiqildi tayanchi, chiqdi buzg‘uni!
Siyosat qurboni bo‘lsa kim, uni
Shonli to‘y kutmoqda, bitdi surguni!
To‘planing, qardoshlar, bayroq ochaylik,
“Yulduz” saroyiga o‘tlar sochaylik!

Bu millat necha yil ko‘p ma’yus bo‘ldi,
Yo mahbus, yo quvg‘in, yo josus bo‘ldi,
Podshoh bu millatga bir kobus² bo‘ldi,
Vujudi vatanga chirk, manxus bo‘ldi!..
To‘planing, qardoshlar, bayroq ochaylik,
“Yulduz” saroyiga o‘tlar sochaylik!

O‘kirgan arslonga zanjir taqilmas,
Adolat zolimga marhamat qilmas,
Vatanning mahviga sassiz boqilmas,
Bir saroy yoqilar, bir mulk yoqilmas!
To‘planing qardoshlar, bayroq ochaylik,
“Yulduz” saroyiga o‘tlar sochaylik!

Yanami zolimlar bedod etajak?
Bir millat kishanda faryod etajak?
Yaqinda bu xalqqa haq dod etajak!
Bir dohiy yuborib, imdod etajak!
To‘planing, qardoshlar, bayroq ochaylik,
“Yulduz” saroyiga o‘tlar sochaylik!..

1891

¹ “Yulduz” — Istanbuldagi sulton saroyi.

² Kobus — qorabosti; tushda bo‘g‘adigan qora ruh (*tarj.*).

MAKTABDA JUMHURIYAT E`LONI

Ey, Kecha sultoni, o'lding, bil endi,
Kun chiqdi, tun hukmi bekor qilindi,
Hurriyat ne emish — endi bilindi,
Hur bo'lmoq istaymiz, ket sen bu nafas,
Hukmron millatdir, hukmdor emas!

Ey, qonli podishoh! Yo'qdir asorat,
Insonga xos holdir, ko'rkdir hurriyat,
Endi o'z-o'zini topdi bu millat...
Senga yo'q ehtiyoj, chekil bu nafas,
Hukmron millatdir, hukmdor emas!

Boshqa hamma yurtlar ilgari ketdi,
Istibdod bizlarni orqaga otdi,
El qullik yo'lida o'zin yo'qotdi,
Bu yerda turmoqqa haqqing yo'q, ket, bas!
Hukmron millatdir, hukmdor emas!

Millatda ne bo'lsa, talab, sovurding,
Uylarni yiqitib, saroylar qurding,
Ollohni unutib, shayton-la yurding,
Bas, seni suymaymiz, chekil bu nafas,
Hukmron millatdir, hukmdor emas!

Zindonga solding ko'p munavvarlarni,
Surgunga yo'llading payg'ambarlarni,
Ko'mding Midhat, Kamol kabi erlarni...
Har neni angladik, endi sen ket, bas,
Hukmron millatdir, hukmdor emas!..

ULUG' VIJDON

Tabiiylik vido aytmish nechun insonga, bilmayman,
Jahon qolmish nechun odamnamo hayvonga, bilmayman.

Huquq saqlash uchun tashkil etilgandir hukumatlar,
Nechun xordir huquq har qozi-yu sultonga, bilmayman.

Azaldan yer qorong'u qa'r, abad bir bilgisiz dengiz,
Bular ichra nechun tushmish bashar zindonga, bilmayman.

Bu istibdod halok etdi aziz elni, yetar! Hayhot,
Nechun chiqmas ulus shamshir bilan maydonga, bilmayman.

Idora aylamakdan o'z-o'zin ojizmidir millat,
Nechun bir shaxs berur farmon ulug' vijdonga, bilmayman.

1896

FALAJ YASHASH

Kulub tabiat erta-kech yig‘i-la zor etar meni,
Quyosh-u oy chiqib botarkan, intizor etar meni.

Bashar safolat ichradir, yetim kabi yurar g‘arib,
Hazinligi-la har zamonda tor-u mor etar meni.

Boshimda yildirimli fikr-u hislarim sochar olov,
Riyoi g‘am bulut misoli beqaror etar meni.

Tabassum etmasin sahar, tarannum etmasin bu qush,
Bu damki, motami vatan asiri dor etar meni.

Baqoyi zulmat-u alam, saboti qahr ila sitam
Tasavvurimni to‘lg‘otib, bir intihor etar meni.

Hayot — talonchilik vayo tilamchilikmi biz uchun?
Buning kabi falaj yashash-da sharmisor etar meni.

1896

ZAKOT

Esli, ishchan kishi ming-ming aqcha topar hayotda,
Bu pullar u qilgan ishning, harakatning badali.
U pul faqat unikimas, xalqniki ham odatda,
Zotan bordir unda butun insonlarning amali.

Biror usta ish quroli, xom-ashyosi bo‘lmasa,
Hech mahsulni yaratolmas, bozorga-da ketolmas.
Bir sotuvchi do‘koniga oluvchilar kelmasa,
Matolari turganicha qolar, chirir — sotolmas.

Millat nedir? O‘ylab ko‘rsang, u — bir yordam shirkati,
Bu shirkatda har kishining mehnati bor, rayi bor,
Har bir boyning boyligida yo‘qsillarning payi bor.

Ey tole’li, demam senga, tarqat butun sarvating,
U haqingdir. Faqat har yil qirqda bir zakot bergil,
Topganingdan faqirlarning haqqini berib turgil.

1906

BAYRAM

Bayram; butun musulmonlar sevingan qutlug' kunda,
Tong otmasdan sizni eslab, sog'inib, yo'l ko'zladim.
Ko'zlarimni yumganimcha bu katta to'y-tugunda
Sizni qutlay, deya uzoq xayol surib, izladim.

Bu kun butun Yer yuzinda bor iymonli ko'ngillar
Bir-biriga talpingancha bir tuyg'u-la jo'sh urgay.
Butun yuzlar mushtarak bir surur bilan kulumsar.
Barcha bugun irmoqlarday bir daryoga qo'shilgay.

Har biri o'z ishi bilan g'imirlagan insonlar
Bu kunlarda qardosh bo'lib, bari jondan birlashgay,
Menlik qalqar, ko'ngillarda bizlik hissi yerlashgay.

Ey, shonli kun! Seni qutlar bugun butun vijdonlar,
Sen "Insonlik qardoshlikdir!" degan buyuk bir kunsan,
Insoniyat har yil senga qovushsin va ovunsin!

1906

AZON

Bu tovushdir butun uxloq jahonni
Uyg'ontirgan, haq yo'lini ko'rsatgan.
Bu tovushdir yaxshi aylab yomonni,
Vijdonlardan manmanlik changin artgan.

Bil, bu tovush buyruq bo'lib yaralgan,
"Ollohingni, yaxshilikni suy!" der u.
Shahr-u qishloq, har ko'chaga taralgay,
"Haq yo'lida yasha, kurash, kuy!" der u.

Har kun besh vaqt bu qutlug' ruh hayqirar,
Insonlarni to'g'ri yo'lga chaqirar,
Tangri nuri bo'lib har kun porlar u.

O'qilarkan azon, tuyar har inson —
Jabroildir kelgan, Bilol og'zidan
Butun islom ummatini chorlar u.

1908

NAMOZ

Namoz nedir? Adab ila Huzuriga chiqaroq,
Bizni yo‘qdan yaratganga ko‘nglimizni ochmoqdir:
Bu dunyoning chirkin, irganch ishlaridan biqaroq,
Bir lahzaga arshga uchmoq, jahannamdan qochmoqdir.

Inson maxluq, bir jonivor ekan, uni bir malak —
Etgan tuyg‘u Haq qo‘rquvsi, Haq sevgisi, amridir;
Unga besh vaqt namoz bilan Haq bu hisni berarak,
Yomonlikdan jirkantirib, yaxshilikni sevdidir.

Kishilarni asrlardan beri etgan tarbiya,
Har biriga iymon, vijdon uyg‘ontirgan namozdir;
Unga jannat yetakchisi deyilsa-da ko‘p ozdir.

Boshga biror qayg‘u tushsa, taskin udir, Haq deya,
Ikki rak‘at namoz o‘qib, qutulurmiz zahmatdan,
Ko‘nglimizga baxt epkini esa boshlar jannatdan.

1908

RO‘ZA

Nafsimizning yaxshi-yomon har amriga yurarkan,
Yilda bir oy sen kelarsan bizni irshod etmoqqa,
Biz boshlarmiz ko‘nglimizga qarshi jihod etmoqqa.

Necha kunlar bu kurashda og‘irliklar ko‘rarkan,
Yengillashib borar bari — nafsimizni yengarmiz,
Yaxshilikning yomonlikdan yaxshiligini anglarmiz.

Kimki ochlik, suvsizlikka chidab, tushmay asirga,
Nafsidagi orzularni bo‘g‘ib ko‘mib tashlasa,
Xayolining tizginini qo‘lga ola boshlasa,

Unda kibr, tama’ kabi ul ma’naviy qasirg‘a
Qoyalardan mahkam bo‘lgan qalbiga qo‘l cho‘zolmas,
Ortiq vijdon jannatiga iblis oyoq bosolmas!

1908

TURKLIK

Tinglab g'arbning so'zini, g'arbg'a so'zin tinglata,
O'z yuragin so'ylata, o'z qalbini anglata.

Biroq aslo unutmas O'g'uzxonning avlodi —
Turon degan bir yurt bor, bordir Turonning oti.

Ey sen, turklik dushmani, kitoblarga qara bir:
Farobiyar kimlardir, Ulug'beklar kimlardir?

Kimlardandir, unutma, buyuk ibn Sinolar,
Kimlardandir, unutma, qahramon Atillalar!..

Turklar buyuk bir eldir, erta bo'lur bir millat,
Bunga qarshi turganga ko'kdan yog'ar ming la'nat!

Turk hech ketmas orqaga, turk aslo ikkilanmas,
Bilki, ulug' qalbidan Oltin davri¹ yulinmas!

1911

¹ Barcha turk ellarining xonlari birlashib, bir elxon xoqonligi ostida tinch-totuv yashalgan davrlarga turklarning Oltin davri deyiladi (*tarj.*).

OLTIN YURT

Turk tarixidan

Chinli bir turk — Ulug‘tosh chin tilini, ilmini
O‘rganib, o‘sib, bir kun davlat boshiga chiqdi.
U yillarcha boshqardi butun Chinni, Mochinni,
Oxir bir kun chinlilik hayotidan xo‘p biqti —

O‘rtanarkan, ko‘nglida turk tuyg‘usi uyg‘ondi,
Eski shonli kunlarni eslab, to‘lg‘ondi, yondi...

Turon yurti uyquda, xonlar qolmish xoqonsiz,
Qoraqurum buyruqsiz, Oltino‘rdu tarqalmish.
Bu o‘ksizlik holini ko‘rib, bir turk vijdonsiz
Kabi jim boqib tursa, ayting, axir bu ne ish?..

Ulug‘toshning qalbida turklik ishqi ayqirdi,
Qirga chiqdi, Qurultoy kengashini chaqirdi.

Dedi: “Ey, turk xonlari!” Turkning bosgan oyog‘i
Har yer ona vatandan bir parchadir; bu makon
Istar, qalqsin har qo‘lda Oltino‘rdu bayrog‘i,
Butun turklar birlashsin, bu birlikda Elixon

Saltanati tirilsin, turk xoqoni Oltintog‘
Etagida tiklansin porloq, yuksak bir o‘tog‘!¹

Qoraqum jannati oldingiday shanlansin,
Turk yurtining shonlari, Turk elining tuyg‘usi
Eski yo‘lda yashansin, eski saslar tinglansin,
Sharqda, g‘arbda qo‘r to‘ksin
O‘g‘uzxonning o‘rdusi!..

¹ O‘tog‘ — katta o‘tov (*tarj.*).

Oldingiday mag‘furlar, shohlar, chorlar, sultonlar
Soliq bersin xonlarga, soliq olsin xoqonlar.

Bu o‘ymoqlar, oloylar birlashib, turk bir millat
Ekanini har kimga, har o‘lkaga anglatsin.
Qaysi millat, qay urug‘, qaysi o‘ymoq, qay elat
Bosh egmasa, boshini qilich bilan inglatsin!

Turk millati — bir o‘rdu!¹ Qo‘shilmagan qochoqdir!
Yasamizda yozilgan: “Harbdan qochgan olchoqdir!” —

Shunday dedi Ulug‘tosh... yosh Temuchin bu xonga
Quloq berib, so‘zlarin yuragiga o‘rnatdi.
Bu yosh so‘ngra Chingizxon bo‘lib chiqdi maydonga,
Qanday bo‘lar Buyuk Ish — buni o‘zi ko‘rsatdi:

Qayda bo‘lsa turk eli, yurib barin to‘pladi,
Oltin o‘rdu yangidan Oltin Yurtni qopladi...

1911

¹ O‘rdu — qo‘shin (*tarj.*).

O‘ZLIK

“Otangning ichgani edi oq qimiz,
Arpa suvin ichma! — dedi bir qirg‘iz. —

Uyingda bor erik — olxo‘ri, olma,
Qo‘shnining bog‘idan xurmosin olma.

Boshqa tilga mosmas onangning sasi,
Axtarsang, har so‘zning bordir turkchasi.

Avval to‘y, so‘ng o‘yla, angla, boqib ko‘r,
O‘zliging turklikdir, o‘z yo‘lingdan yur.

Tila, ishla, sensan Tangri bilagi,
Sendadir Ko‘kturkning yuksak tilagi.

Senga chaqmoq, temir anglagay xizmat,
O‘ylanma, sen yarat! Ko‘rma, sen ko‘rsat!..”

1912

O'TUKAN O'LKASI

"Ey, turk irqi! Agar u yoqqa borsang, o'lasan! O'tukan o'lkasida yashayver, karvonlar-ingni shu yerdan har yoqqa jo'nat. O'tukentda qolar bo'lsang, bunda boylik-da, hashamat-da, turli-turli qayg'u-alam-da yo'q. Mangu bir hukumatingni shu yerda muhofaza eta bilursan..."

(Kultegin mozor toshidagi yozuvdan)

Turk yoshlari yolvordilar xoqonga:
"Burg'u chaldir, ruh yuksalsin osmonga!
Savashaylik, yoyilaylik jahonga!

Yoyilmoqdir turk ulusin to'rasi,
Shunday deydi O'g'uzxonning yasasi!.."

Xoqon dedi: "Ona yurtidan biqilmas!
Bo'sh qoldirib, uyga dushman tiqilmas!
Yoshlar yurtidan chiqarilar! Chiqilmas!..

To'planingiz! Vataningiz shu makon!
Yasasida shunday degan O'g'uzxon!

Oldin yovdan tozalansin yurtimiz,
O'z uyida yolg'iz qolsin Qurtimiz.¹
Bir kun kelib, yana topar o'rdumiz —

Bolalarga tegar ota merosi,
Shunday deydi O'g'uzxonning yasasi!

Endi tash-mas, ichkarini olaylik,
Har yeriga temir izlar solaylik,
Turk O'tukan o'lkasida qolaylik!
Yetar bizga bu o'ti mo'l yaylasi,
Shunday deydi O'g'uzxonning yasasi!

¹ **Qurt** — bo'ri (*tarj.*).

Ekin eksin, yerdan oltin yig'natsin,
Hunar bilib, har ish sirin anglatsin,
Tujjor bo'lib, g'arbga karvon jo'natsin!

Yurt yashnatish bo'lsin yangi savdosi,
Shunday deydi O'g'uzxonning yasasi!..”

Xoqon tindi... Turk yoshlari qo'zg'aldi.
Ishxona-yu yangi-yangi kent soldi,
Ish o'rdusi har yoqni qamrab oldi!

Mana shudir turkning Qizil olmasi —
Shunday demish O'g'uzxonning yasasi.

1914

HAYOT YO‘LIDA

Tangrim! Meni nechun muncha yuvosh yaratding?
Nechun meni qayg‘usizlar ichiga otding?
Dardim yo‘q-di, nechun menga darmon izlatding?
Men dardimni ko‘rsatganing darmonda topdim.

Baxsh aylading menga, mana, tilsim qutisi,
Ochdim... Shu on xayolimning qochdi uyqusi,
Boshqalashdi o‘zligimning butun tuyg‘usi,
Hushyor tortib, o‘zimni bir hijronda topdim.

Shivirlading qulog‘imga... bilmam ne siring —
Ne so‘zlar bu, anglamadim tinglab hech birin,
Ruhimdami, samodami, qaydadir yering?
Na zaminda Seni, na-da zamonda topdim.

Borliq nedir? Buni so‘rmay yashanmasmidim?
Bu sirni fosh etsayding, ruh ishonmasmidi?
Ko‘ngil uxlab qolsaydi, hech uyg‘onmasmidi?
Ko‘zlarimni hech tarqamas tumanda topdim.

Yulduzlarga boqdim, Sendan xabar ko‘rmadim,
Axtararkan Seni, bilsang, nelar ko‘rmadim,
Yerni kun-tun kezdim, Sendan asar ko‘rmadim,
Bir vijdonda, bir-da Seni Qur’onda topdim.

Yuzingda bir qora parda bordir, haqiqat,
Ocholmadim... Ochaman deb qiynalдим faqat.
Taslimlikda, farog‘atda bor ekan rohat.
Omon tilab, uni faqat imonda topdim.

Hayot yo‘li uchurimli, tog‘lik, qoyalik,
Irodaning cheki bordir, kuch nihoyalik.
Vijdonimda ne quvvat bor... derkan, moyalik
Va quvvatni jonda emas, jononda topdim.

Jonon kimdir? U ko‘zlarga ko‘rinmas pari,
Bir Oydirk, ko‘ngillarda porlar nurlari.
U dilbarni ko‘k yuzindan rosa axtarib,
Oxir uni Yer yuzinda, Turonda topdim!..

1913

ASKAR DUOSI

Qo‘limda miltiq, ko‘nglimda iymon,
Tilagim — dinim, vatanim har on,
O‘chog‘im o‘rdu, ulug‘im sulton,
Sultonga imdod ayla, yo Rabbi!
Umrin uzun, shod ayla, yo Rabbi!

Yo‘limiz g‘azot, so‘ngi shahodat,
Dinimiz istar sidq ila xizmat,
Onamiz Vatan, otamiz millat,
Vatanni ma‘mur ayla, yo Rabbi!
Millatni masrur ayla, yo Rabbi!

Sanjog‘im Tavhid, bayrog‘im Xilol,
Birisi yashil, birisidir ol,
Muslimga achin, yovlardan o‘ch ol,
O‘lkamni obod ayla, yo Rabbi!
Yovlarni barbod ayla, yo Rabbi!

Qo‘mondon, zobit otalarimiz,
O‘nboshi, cherik og‘alarimiz,
Sevgi va hurmat yasalarimiz,
O‘rdumni tuzgun ayla, yo Rabbi!
Bayrog‘im ustun ayla, yo Rabbi!

Urushda sonsiz qahramon yigit
Din, Vatan uchun bo‘ldilar shahid,
Yurt yorug‘ bo‘lsin, so‘nmasin umid,
Shahidni mahzun etma, yo Rabbi!
Elimni zabun etma, yo Rabbi!

1913

TAVHID

Tangrimiz bitta iloh,
Yo‘q bizga boshqa panoh,
Ikkilanmoq — shirk, gunoh,
La ilaha illalloh!

Yurtda yurgan el — bir jon,
Bittadir unda vijdon,
Sheriklik bo‘lmas jonon,
La ilaha illalloh!

Tanlarda nafs, kasrat bor,
Ko‘ngillarda vahdat bor,
Sen yo‘qsan, jamiyat bor,
La ilaha illalloh!

Ruhiy birlik bor yerda,
Qalqar qalblardan parda,
Ko‘k ko‘z ochar ichkarda,¹
La ilaha illalloh!

Bir ko‘zki, yazdon udir,
Millat, vatan, xon udir,
Urf, odat, Qur‘on udir,
La ilaha illalloh,
Muhammad Rasululloh!

1914

¹ Ichkarida anglamida (*tarj.*).

TURKNING TAKBIRI

Haqdandir murod,
U bergay imdod,
Boshladik jihod,
Allohu Akbar!

Tutib bayroqni,
Koʻzlab uzoqni,
Oldik tuproqni,
Allohu Akbar!

Qoʻshildi qonlar,
Birlashdi xonlar,
Qoʻshindir jonlar,
Allohu Akbar
Va lillohul hamd.

1914

ILOHIYLAR

1

Mening ko‘nglim qish kuni och —
Qolgan bulbul kabi muhtoj.
Ruhim hasta, sensan iloj,
Meni darddan qutqor, Tangrim!

Na uzoqman, na-da yaqin,
Na yomg‘irman, na-da chaqin,
Yolvorurman senga tag‘in,
Do‘st bo‘laylik takror, Tangrim!

Men ko‘rmadim, sensan boqqan,
Bir nur bo‘lib qalbga oqqan,
Yonar ersam, Sensan yoqqan,
Yoqqan o‘t-da yonar, Tangrim!

Zohid tuyar jalolingni,
Valiy sezar jamolingni,
Men istarman visolingni,
Keldim Senga, dildor Tangrim!

Odam kabi meni quvma.
Istasang, ot jahannama,
O‘tingda bor Nurdan sham’a,
Men istarman diydor, Tangrim!..

2

Bir o‘qdirman, yo‘qdir yoyim,
Men yerdaman, ko‘kda oyim,
Qanot bergil, bir uchayin —
Qanot Sensan, Ulug‘ Tangrim!

Qalbim kecha, Sen bir quyosh,
Qishda Sendan olur otash,
Yolg'izlikda Sensan yo'ldosh,
Nashot¹ Sensan Ulug' Tangrim!

Oshiq yig'lar jonon deya,
Har turk yig'lar Turon deya,
Dars o'tilar irfon deya,
Murod Sensan Ulug' Tangri!

Yo'qsillarning g'aznasisan,
O'ksizlarning annasisan,
Mehru shafqat siynasisan,
Imdod Sensan Ulug' Tangri!

Jarlik erur o'ng-u so'lim,
Ko'prigingdir mening yo'lim,
Yiqilurman, tutgil qo'lim,
Sirot Sensan Ulug' Tangri!

Ishqimdandir a'zo menga,
Sen bermading jazo menga,
Ruhim ochdi g'azo² menga,
G'azot Sensan Ulug' Tangri!

Ko'nglimga-ku ko'z bergan Sen,
Diydorga-da so'z bergan Sen,
Ne bersang-da o'z bergan Sen,
Hayot Sensan Ulug' Tangri!

Qoch, kel, deding, ko'pdir xatar,
Bu insonlar devdan battar,
Oramizdan yo'lni ko'tar —
Najot Sensan Ulug' Tangri!

1915

¹ **Nashot** — nash'a, quvonch (*tarj.*).

² **G'azo** — g'azot, qutlug' urush.

ANVAR POSHO

Bir qalbdirsan taraddudsiz, shubhasiz,
Bir ruhdirsan irodali, iymonli!
Sen bo'lmasang, ehtimolki, bugun biz
Qolar edik Ovrupoda bo'xtonli... —
Har kim ma'yus ekan, sendan umidvor,
Bu millatga faqat sendan umid bor.

Mag'lub edik, bag'rimizni ko'tarding,
Deding: "Bu el yana g'olib bo'lajak".
O'rduimizga yangi quvvat, o't berding,
Deding: "Bizdir harbgaga tolib bo'lajak!"
Siyosatda ittifoqlar to'qiding,
Yetti chorga birdan maydon o'qiding.

Ishonchsizlik, shubha qaynarkan bizda,
Jo'sh urardi senda ulug' bir iymon.
Ko'kdan senga yo ilohiy bir mujda
Inmish edi yoki qutlug' bir farmon...
Bilarding sen Haqdan kelgan murodni,
Ul iymon-la ochding buyuk jihodni.

Tarix derki: "Butun ulug' fotihlar
Millatlari kabi Haqdan kuch olmish..."
Bugun xalq-da sendan erkin kun xohlar,
Faqat senga ayon unga berk qolmish —
Samolardan kelgan gizli Haq sasi
Shu: "Qutulur turklar endi!" mujdasi.

1915

VIJDON

Axloq yo‘li juda tor,
Tetik bossang bo‘lar yor.
Aslo haqqim bor, dema,
Haqqing yo‘q vazifang bor!

Haq-huquq, shon elniki,
Tan sening, jon elniki,
Sen o‘lki, u yashasin,
Qoning to‘k, qon elniki!

“Men”, “sen” yo‘qdir, “Biz” bormiz,
Ul O‘g‘onga qullarmiz!
Biz demak Bir demakdir,
Birlik, inonch tilarmiz.

Qancha bo‘lsa xizmating,
Bil, shunchadir himmating.
Qimmatim bor, demasang —
Shunda sening qimmating.

Bir shoirdir Turkeli,
Piriga bog‘liq beli.
Piri — bu bir axloqki,
Boshni tikmoq tamali.

Millatga ber joningni,
Borlig‘ingni, shoningni.
Bo‘lsang agar bir oshiq,
Fido et jononingni!

1915

DIN

Mening dinim umid emas, qo‘rquvmas,
Dinni Alloh ishqı deya bilarman.
Jahannam yo jannatdan dil g‘am yemas,
Har ish qilsam, Tangrim uchun qilarman.

Voiz! Dema, jahannamning otashi
Chiqar tog‘-tog‘ bo‘lib yongan o‘tından;
Deki, bordir bir go‘zallik quyoshi,
U yaralgan ishqimizning o‘tından!..

Degin, bordir Tubo otli bir og‘och,
O‘zi ko‘kda, ko‘ngillarda yaprog‘i...
Yemishidan yegan ruhlar bo‘lmas och,
Sevgi, shafqat, bol to‘la har butog‘i!..

Voiz! Menga muhabbatni sharh ayla,
Qiziqmasman shayton nedir, malak ne?..
Eranlarning sirlaridan so‘z so‘yla,
Sevgan kimdir, sevilgan kim, sevmak ne?..

Meni jannat va‘dasi-la ovutma,
U qalbimdir, sevgi bilan to‘ladir.
Jahannamning azobi-la qo‘rqutma,
Qo‘rquv nedir bilmas ko‘nglim, dalidir!..

1915

DIN VA ILM

Insonlarning eng murshidi kimlardir?
Hech shubhasiz, payg‘ambarlar, valiyalar!
Qay zamonki, din hikmatga rahbardir,
Axloq, san‘at u charog‘dan nur olar.

Ammo quruq zuhd qolsa din yerinda,
Jo‘shqin vajdning o‘rnin sustlik oladir;
Unda qolmas valiyalar-da, eran-da,
Murshid oti faqihlarga qoladir.

Faqihlarning yetakchisi naqliyot,
Dinni majbur yetaklashar bu yo‘lga.
Hikmat derki: “Mengra rahbar aqliyot,
Faqihlar, siz o‘ngga keting, men so‘lga...”

Din murabbiy erur, hikmat muallim,
Har birisi tortar ruhni bir yonga.
Tortisharkan bular, chiqar maydonga
Tajribadan tug‘ilgan musbat ilm.

Boq, bu ustod derki: “Naql tarixdir,
Aql yo‘li bu tarixning usuli.
Ikkisi-da bir narsani ko‘rsatir,
Eng muhimi, ruh-la uning vusuli.

U narsa ne? Vajdga to‘la ko‘ngulmu?
Qutlug‘ — qudsiy har ne unga tilmidir?
Unday esa, tingla mening so‘zim shu:
Din qalbdagi vajdning musbat ilmidir!”

BOLA DUOSI

Erta tong o‘zim
Yuvgach yuz-ko‘zim,
Ilk aytar so‘zim:
Alhamdulilloh!

Bulbullar parvoz —
Aylab, sayrar soz!
O‘qirman namoz,
Alhamdulilloh!

Endi kun chiqar,
Har kim oshiqar,
Der: “Ishimiz bor,
Alhamdulilloh!”

Sulton buyurar —
Oltin bir ochar¹
Maktabni ochar,
Alhamdulilloh!

Erta tong bilan
Darsga kelgayman,
Sinfimda shayman,
Alhamdulilloh!

1915

¹ Ochar — kalit (*tarj.*).

SAN`AT

Yangi shoir, tingla eski o`zanni,
O`qur u yurakdan "Oltin doston"ni...
Dema: "Qo`buz buzuq, ko`rsat chalganni..."
Cholg`u — ko`ngil sasi, qo`buz — bir og`och.

Qutlutoshi yo`qsa, ilhomi qutli,
Qimiz ichmasa-da qonidir o`tli,
Umid qanot ersa, doim umidli,
Uni o`zan derlar, yo`lini O`rtoj.¹

O`zan der: "Siz Parnas, biz O`rtoj eri",
Bizda bor har kimning milliy hunari,
Yot, soxta san`atga qulmas hech biri,
Hech bir chet asardan olmagaylar toj.

Barmoq biznikidir, aruz sizniki,
Xalqning so`ylagani turkcha bizniki,
"Layl" u "shab" sizniki, "kecha" bizniki,
Bir anglam uch so`zga emasdir muhtoj.

Daryomiz! Har oqqan selga boqmasmiz,
Sharqdan g`arbga esgan yelga boqmasmiz,
El bizga boqsin, biz elga boqmasmiz —
Biz tilmoch emasmiz, biz bir yalovoch!

Xalq — vayron bir qal`a, nursiz devorsiz,
Kirgan pushaymonli, kirmagan zorsiz,
Biz uni suyarmiz, siz jirkanarsiz,
Sizga ne dard bo`lsa, u bizga iloj.

¹ O`rtoj — O`g`izning yurti Kun O`rtoj; u yerda O`rtoj tog`i ham bor (*tarj.*).

Bu yerdan topdik biz gizli xazina,
Yelkada to'rvamiz, kirdik ichina,
Bu inju taqinchoq, bu olmos nina,
Bari undan chiqdi, ko'zlaringni och!

Ey shoir, Parnasdan chiq, kel O'rtojga,
Bo'dleru Verlendan botma xirojga!
Intil o'z kuching-la cho'qqiga, tojga,
Balki bu yuksalish bo'lur bir me'roj...

1917

QAVM

Dedilar, qavmingning bir oti bormi?
Oti bir emas, ko'p — bu senga ormi?..
Turkiya davlatim, turklik millatim,
Urug'im ko'pligi turkka zararmi?

Xun — yanglish atama, qo'yundanman¹ men,
Mo'g'uldan emas, turk so'yundanman² men,
Turklarning ichida mavqeyim aniq,
O'g'uz eli, qayi³ bo'yundanman⁴ men.

Naqadar turk bo'lsa bugun jahonda,
Turklik ruhi yashar ong-u vijdonda.
Tili tilimdandir, dini dinimdan,
Yana birlashurmiz yurt-u makonda.

Qorachiq tog'indan, Qipchoq cho'lindan
Kelgan otalarim kabi bir turkman.
Mendan bo'lmog'i shart har bir yo'ldoshim!
Turkka bosh bo'lolmas turkman demagan,
Usmonli bo'lolmas turkni sevmagan!

1917

¹ **Qo'yun** — qo'y demak; shoir bu yerda qo'yun, ya'ni qo'yli urug'ini ko'zda tutmoqda.

² **So'y** — irq.

³ **Qayi** — qayi urug'ining oti; Turkistonda va Turkiyada keng tarqalgan qiyot urug'i.

⁴ **Bo'y** — arabchadagi qabila so'zining turkchasi.

VATAN

Bir o'lkaki, machitida turkcha azon o'qilar,
Qishloqlik ham anglar bunda ma'nosini duoning.
Bir o'lkaki, maktabida turkcha Qur'on o'qilar,
Katta-kichik, har kim bilar buyrug'ini Xudoning —
Ey, turk o'g'li, shu yerdadir demak sening vataning.

Bir o'lkaki, tuprog'ida o'zga elning ko'zi yo'q,
Har kishida mafkura bir, til bir, bitta din, axloq.
Yig'ini pok, unda rumchi Bo'sho'larning¹ so'zi yo'q,
O'g'lonlari savashlarda yurt deb jon berar har choq —
Ey, turk o'g'li, shu yerdadir demak, sening vataning.

Bir o'lkaki, bozorida tushgan butun sarmoya,
Har ishga yo'l o'rsatguvchi bilim, hunar turkniki;
Kishilari bir-birini doim etar himoya,
Dengizlar-u kemalar, bor yer-u mulklar turkniki —
Ey, turk o'g'li, shu yerdadir demak sening vataning.

1918

¹ Rum kalisosi xizmatchisi, rohib Bo'sho' yig'inlarda, har yerda turklarga qarshi rumchilik siyosatini yuritgan, usmonli saltanatidagi tobe, mayda millatlarga berilgan huquqlardan fodalanib, turklar va rumlar o'rtasida nizo chiqarishga uringan (*tarj.*).

MILLAT

So'rma urug', aymog'imni, naslimni,
Besh ming yildir yashayotgan millatman!
So'rma mendan ota-bobom, aslimni,
Aslim — turklik, men eng ilk saltanatman!

Nayza meni qoq bo'lsa-da, vahdatimni unutmam,
Tilda, dinda bir ellarmiz, yaraldik bir qo'r-qutdan.
Davlatimning qayg'usi-la millatimni unutmam,
Anato'li ichki yurtidir, ayrilmas tashqi yurtidan.

Dema meni "o'g'uz, qipchoq, usmonli" —
Turkman, bu ot har ne nomdan ustundir.
Yo'qdir o'zbek, no'g'ay, qirg'iz, qozonli,
Turk millati bir, bo'linmas, butundir!

Ko'kxon, Oyxon, Yulduz, Tog'xon, Dengizxonlar o'ldilar,
Faqatgina Kunxon qoldi, oltin yoyi qo'linda...
U dediki: "Mo'sko'v-la chin Turkistonni bo'ldilar,
Ammo turklar hur bo'lajak rus ichinda va Chinda!

Har o'lkada turk bir davlat quradi,
Turk ellari birlashajak nihoyat:
Tildosh, dindosh bo'lib yashab yuradi,
Bitta bo'lar ulus va madaniyat!"

Ey, turk o'g'li, "men", "sen" degan ayricha olomon yo'q,
Urug'lar yo'q, uluslar yo'q, yolg'iz bitta Turon bor!
Siyosatda bo'lish yomon; boshqa-boshqa bek, xon yo'q,
Turk ruhida bitta el-u bittagina Elxon bor!

XOTIN

Jamiyatda uch ustun bor: birinchisi — oila,
Bu diyonat saroyining quruvchisi xotindir.
Madaniyat bayroqlari ilk yuksaldi sen bila,
Oltin harf-la yozilajak, xotin, sening otingdir!

Ikkinchisi davlatdirki, uni erkak yaratdi.
Ovchi ekan, cho‘pon bo‘ldi, cho‘pondan so‘ng bir xoqon.
Quvvat haqdir, deya odil mahkamalar yuritdi,
Haq quvvatdir, deb o‘rdular qurdi u bosh qo‘mondon.

Uchinchisi millatdir, bil, ilk o‘rtoqlik, ulfatdan
Boshlangan u milliy birlik yetuklikka mushtoqdir.
Oiladan din kuch oldi, huquq esa davlatdan.
Millatdagi so‘ng mafkura bilimga mos axloqdir.

Yaraladir millat faqat birlik, kurash xurlikda;
Xotin, erkak, ikki vijdon, butun umr bir, yo‘ldosh.
Ilk ma’badlar ayri edi, endi esa birlikda,
Ikki jins bir Arafotda bir Allohga egar bosh.

1918

CHANOQQAL'A

Uzoqlarda bir orol bor,
Xalqini derlar ingiliz.
Ham madaniy, ham jonivor,
Pand berishi mumkin har kez.

To'g'rilikda rus qozog'i
Uning yonida so'fidir.
To'pga tutar dunyo bog'in,
U dengizlar mo'sko'fidir!¹

Shudir eng gizli amali:
Musulmonlar uyg'onmasin!
Boshdan oyoq islom eli
Unga qullikdan tonmasin!

Alloh dedi: "Qabul bo'lsin
Ummatimning badduosi:
Rus qo'shini cho'kajak, so'ng
Inglizning bor kemasi!.."

Turklar der: "Haq, Yaratgan
Qutqaring, deb istar bizdan —
Quruqlikni qizil rusdan,
Dengizlarni inglizdan!.."

Qishloqlardan turklar keldi
Taqib qilich, siparini,
Bu yurish o'q kabi tildi
Inglizning jigarini!

¹ Tajovuzkor, bosqinchisi anglamida (*tarj.*).

Mo'sko'f dedi inglizga:
"Chanoqqal'ni olaylik!
Qizil, Qora, Oq dengizga
Hokim bo'lib biz qolaylik!"

Fransuzni sherik qilib
Ingliz oldi kemasiga;
Bosib olay, deb shoshilib,
Keldi Bo'g'oz yag'mosiga...

Fransuz-u sur ingliz
Qal'amizga bosib kirdi,
O'qlar uzib to'plarimiz,
Dushmanlarni rosa qirdi.

Inglizlar qo'rqdi, qochdi,
Rus umidin uzgan bo'ldi.
Anarxistlar bayroq ochdi —
Rusda chorlik ag'darildi.

Ko'p o'tmasdan, birdaniga
Parchalandi rus o'lkasi —
Takbir o'qir erk sha'niga
Ellik million turkning sasi.

Endi Turon emas xayol.
Haqiqatga do'ndi bugun.
Turklar tili bir til tugal,
Katta to'ydir bu biz uchun!

Chanoqqal'a!
To'rt davlatga
G'alaba ne, sen bildirding!
Chorning quli yuz millatga
Istiqlolni sen keltirding!

Sen tufayli, bilsang, yana
Qutulajak necha o'lka —
Afrikada, Osiyoda
Qolmagay hech mustamlaka!

Quruqlikda, tepamizda
Endi ruslar solmas dahshat;
Suvo'rdu-la har dengizda
Ingliz ham buyruq qilmas!..

1918

ERANLAR ISHQI

1

Sevgilim, men seni bir yulduz kabi
Tomosha aylarman hayron, uzoqdan...
Na men bir kishiman, na sen qiz kabi,
Ishqing-la yuksaldim arshga tuproqdan.
Sochingni iskamoq emas amalim,
Istamam qo'lingga teginsa qo'lim...

O'pilgan chehralar bir kun burishgay,
Otashin qololmas o'pgan dudoqlar...
Sening husning, mening ishqim birlashgay,
Bizni ayirarkan uzun firoqlar...
Qolurmiz — so'narkan butun sezgilar,
Har zamon men oshiq,
har dam sen dilbar!..

Bo'stonda ko'rurman bir go'zal chechak,
Uzib olay derman, hech ko'zim qiymas.
Ustinda uchar bir nozli kapalak,
Tutib olay derman, hech ko'ngil qo'ymas...

Sevgilim, sen-da bir nozik chechaksan,
Iskasam gar seni, so'ldirar o'lim...
Sen malak qanotli bir kapalaksan,
Qanoting sinadir teginsa qo'lim...

Men senga uzoqdan boqib o'tarman,
Nazarim bilan-da qiynamay deya...
Hidingni havodan olib, ketarman —
Sendan menga faqat shudir hadiya...

Sevgilim, ketarkan sendan uzoqqa,
 Na ketdim, na ishqing javridan qochdim.
 Ehtiyoj qolmadi ko'zga, quloqqa,
 Ko'nglimdan ko'nglingga deraza ochdim...

Biz ayro tushdik deb o'ylama tag'in,
 Uzoqda bo'lsak-da, ko'nglimiz yaqin.

Garchi oramizda bor dengiz, tog'lar,
 Men seni ko'rurman har dam yonimda.
 Dudog'ingdan uzoq tushsam, ne zarar,
 Tovushing tuyurman tan-u jonimda...

Ruhlarning birligi haqiqiy visol,
 Gavdalar sharpadir, chehralar xayol!..

1919

ERANLAR NASIHATI

Ikki maxluq yashar senda barobar,
Birisi malakdir, birisi hayvon.
Hayvonni it ata, istasang arslon,
U barcha maxluqday uxlar, yer, ichar,
Faqat malak istar vajdni har qachon...

Malak ehtiyoji — din, she'r va axloq,
U tolmoq istaydir teran bir vajdga,
Maqsadi — yashamoq har doim hajda,
Lek shovqin-suronga hushi yo'q mutloq.

Malak bir huzurli sukutga muhtoj;
Faqat it tin olmas, chunki qorni och...

Malakni qutqarmoq uchun zahmatdan
Intilma bo'g'ay deb u och ko'ppakni;
O'ylab ko'r, ayrilmas jonidan badan,
Ortiqcha qiynama ma'sum malakni.

Ko'ppakni o'ldirma, qornini to'ydir,
To'ygan it xurmaydi, yotib uxlaydi...

Lekin sen ko'ppakka ko'rsatib izzat,
Har kuni aylama uni ziyofat...
Semizlik gavdaga ko'p zarar etar,
Bir tishlam ekmak, et bilan kun o'tar...

To'ydir uni, faqat chiqarma qo'ldan,
U chiqsa, malak ham chiqadir yo'ldan...

PARCHALAR

* * *

G'arib qoldim bu yerlarda, ko'zyoshimni to'kdim cho'q,¹
Orif dilin anglagan yo'q, ko'ngil holin bilgan yo'q.

* * *

Ulug' Tangrim, ikki iltijoim bor:
Yurtim mas'ud bo'lsin, elim baxtiyor.

* * *

Zolimdek hurofot bir kun yo'q bo'lur,
Haqiqat oxiri g'alaba qilur.

* * *

Qarilari asir bo'lgan bu millat,
Yoshlar, sizning hur yurakka tayanar.
Qalbdan chiqqan fikrlardir hurriyat,
Na berilar, na olinar — yashanar!

1919

¹ Cho'q — ko'p (*tarj.*).

MENI TURKMAS DEGANGA

Men turkman, deysan-u turk emassan hech,¹
Musulmonman dersan, so‘zlaring yolg‘on.
Meni kovkovlashdan, fitnalardan kech,
Millatim va dinim barchaga ayon.

Ko‘ngildan tirishdim turklik deb har vaqt,
Kutmadim bu ishdan biror mukofot;
Biroq shu tufayli chekdim ming kulfat,
Lek afsuslanmadim, demadim hayhot.

Kurd, arab yo cherkas esam-da hatto,
Ilk g‘oyam bo‘lurdi turk milliyati!
Chunki turk quvvatga kirgani asno,
Dardlardan qutulur islom ummati!

Turk bo‘lsam-bo‘lmasam, men turk do‘stiman!
Turk bo‘lsang-bo‘lmasang, sen — turk dushmani!
Turkni yashatmoqdir g‘oyam begumon,
Seniki — o‘ldirmoq har yashatganni!..

Turklik — ham mafkuram, ham jonim, qonim,
Boshimdan olinmas, chunki u bo‘rkmas!
Turklik xodimini turkmas desa kim,
Irqan turk bo‘lsa-da, u dayus, turkmas!

1921

¹ Arutun Kamol degan birisi atoqli shoir Ziyo Ko‘kalpning “Turkmas, kurd” deya maqola yozgan, bu she‘r shunga javobdir (*tarj.*).

QORA DOSTON

Tinglangiz, mo‘‘minlar, “Qora doston”ni,
Lo‘yd Gao‘rd qo‘zg‘atdi yana yunonni,
Samsunga yurdi bir dengiz sirtloni,
To‘p otdi ochiq bir limanga qarshi!

Bolalar, xotinlar, quolsiz erlar,
Chorasiz turarkan, emas-ku askar,
Ey, vahshiy ingliz, sen sêvin — bu ajdar
O‘t ochdi har qiz-u juvonga qarshi!

Samsunni yoqtirding, kuldi dudog‘ing,
Ham turkni, ham rumni tutdi tuzog‘ing.
Erta tortarkansan Hinddan oyog‘ing,
Ko‘r, islom ne qilgay dushmanga qarshi!

Yovlik qilolmasdi yunon hech qachon,
Sensan bu qullarni ettirgan isyon,
Yesa bir tarsaki, bo‘lur pushaymon —
Kinimiz sendayin shaytonga qarshi!

Amirni aldading, Ka‘bani olding,
Sultonni ko‘ndirib, fatvoni olding,
Istanbulga kirib, bu yerda qolding,
Bir yolg‘on uydirding jahonga qarshi!

Man etding ummatning bormog‘in hajga,
Iroqni tutqazding vahhobiy Najdga,
Lekin bir kun islom keladir vajdga —
Tayyorlan buyuk bir tug‘yonga qarshi!

Tayyorlan, ketadir qo'lingdan Ummon,
Iroq va Falastin, Misr va Sudon,
Seni quvajakdir Yangi Hindiston —
Yetar kufr etganing iymonga qarshi!

Islomni o'ldirmoq bo'ldi amaling,
Uning yurtlarida keldi ajaling,
Nechun ham sinmasin bu qonli qo'ling —
Qilich ururkansan Qur'onga qarshi!..

1922

QORACHATOG‘

Qorachatog‘ har qish hurram,
Oppoq qorga o‘ranardi;
Yuksakdaydi kutubxonam,
Derazadan ko‘rinardi.

Qor ozayar ko‘klam kelib,
Yashillanar qir-tepalar.
Ammo yana oppoq bo‘lib,
Qorli cho‘qqi ko‘zni olar.

Yoz kirganda qolmaydi qor,
Suvlar toshar buloqlardan.
Shahar suvi undan chiqar,
O‘ynab kelar irmoqlardan.

O‘ylardim — qish, qor ostida
Bir sir to‘la dunyo yotar;
Yashirin ko‘l bor ostida,
Har kun quyosh unga botar.

Oqshom yasan-tusan bo‘lar,
Kelar pari shaydolari,
Qayiq'larga gullar to‘lar,
Boshlanadi do‘stlar sayri...

Bolalikda derazamning
Ufq o‘sha tog‘lar edi.
Oshig‘iydim u hujramning —
Ko‘nglim toqqa bog‘lar edi.

Otam menga qurgan edi
U xayollar xonasini.
Ko'nglim she'rga bergan edi
Bunda oy-u sanasini.

Bir kun otam dedi: "Hadem
O'qiyverma! Qarshingga boq:
Ko'rinadi tog' oqarib,
Uning she'ri go'zal, porloq!.."

Avval har yoz ajdodimiz
Ko'char edi bu yayloqqa.
Bitilgandir ming otimiz
Bunda dara, soy, irmoqqa.

Qanglisuvi kengdir, har yoz
Qangli elin o'tlog'iydi.
Ba'zan ko'chib o'tsa noxos,
Oqqo'ylilar turog'iydi.

Qirsaq, Hovuz yo Taftayil
Urug', aymoq qishlog'idir;
Kaklik, Mandel,
Selvin, Chig'ril
Elatlarning yaylog'idir.

Sutbuloqda qizlar har kun
Sutday bo'lib cho'miladi.
Minorada bir suv ichgan
Chol boladay shod kuladi.

U zamonlar Diyorbakir
Edi ovloq qishloqday jim.
Bo'shar edi yozda shahr,
Toqqa ketar edi har kim.

Sof havoli yaylovlarda
Kasalliklar turolmasdi,
Kelsa-da bir dard shahardan,
Tog‘lar oshib, kirolmasdi.

U zamonlar Diyorbakir
Polvonlarning o‘lkasiydi.
Bilmasdilar kasal nedir,
Yangragan xalq kulgisiydi.

Qorachuqdan¹ keltirmishdi
O‘g‘uzlar bu go‘zal otni...
Diyorbakir ayro tushdi
Netar endi bir.qanotni?..

1922

¹ **Qorachuq** — Farob shahri atrofidagi bir tog‘. Arastudan keyin kkinchi ustoz sanalgan Farobiy o‘sha shaharlik bir tarxonning nevarasidir. Saljuqiy va usmoniy turklarning o‘g‘uz ajdodlari qishda Farobda, yozda Qorachuqda yashaganlar. Diyorbakir, Birichik, Anqara atrofidagi Qoracha tog‘lari ham o‘z nomini Qorachuqdan olgan. O‘g‘uzlar Mo‘sulda ham bir tog‘ni Qorvchuq ataganlar (*Z. Ko‘kalp*).

ILTIJO

G'oziy Posho hazratlariga¹

Bu yurt mahrum yuksalishdan, osmondan,
Qishloqlikning nasibi yo'q irfondan;
Ey, qutqargan bizni zolim yunondan,
Qutqar bizni yana qolgan dushmandan!

Madaniyat garchi bizga uzoqdir,
Mafkuramiz quyosh kabi porloqdir,
Butun millat yuksalishga mushtoqdir,
Qutqar bizni jaholatdan, nuqsondan!

Harbda qanday urush qilsa har askar,
Har bir ishda ko'rsataylik bir hunar,
Har hunarda qozonaylik bir zafar,
Qutqar bizni iqtisodiy buhrondan!

Maktab, muzey, dorulfunun istaymiz,
Xalqchilikka eng mos qonun istaymiz,
Taraqqiymiz bo'lsin ustun — istaymiz,
Qutqar bizni baynalminal xusrondan!²

Sen dohiysan, bunga chindan inondik,
Mafkurasiz rahbarlardan ko'p yondik,
G'arbda sharqcha yashayishdan usondik,³
Qutqar bizni bu qorong'i zindondan!

Ko'rsat yorug' kelajakdan bir nishon,
Boq, askardir olim, shoir, qo'mondon!

¹ Mustafó Kamol poshoga bag'ishlangan she'r (*tarj.*).

² **Xusron** — yo'qotish.

³ **Usonmoq** — uyalish, bezish.

Buyrug'ingni kutar barcha, ber farmon,
Qutqar bizni muhtojlikdan, armondan!

Oramizda bo'ri — cho'pon qolmasin,
Tepamizda gizli dushmon qolmasin,
Dushmanlarning do'sti xoqon qolmasin,
Qutqar bizni bu aldoqchi ilondan!

Abdulhamid garchi qizil sultondir,
Ne bo'lsa-da, u ham bitta insondir,
Ko'plar uning fatvosiga aldondi,
Endi bizni qutqar qora sultondan!..

. 1922

MOZORTOSHDAGI YOZUV

Ey, hayot yo‘lchisi, bu toshni o‘qi,
Zehningni yuritsin haqiqat o‘qi.

Yashayish bir selki, bilmas nihoyat,
Har kim o‘lur, lekin o‘lmas jamiyat.

O‘liklar istagay na uy, na devor,
Tiriklar uchundir bu tosh, bu mozor.

Tirikda bo‘lmasa o‘likka hurmat,
Shonini yo‘qotib, yo‘qolgay ummat.

Har yerda ko‘rimsiz, xordir qabriston —
Ko‘rimsiz, xor bo‘ldi vatan-u inson.

Bobolar qabrini qarovsiz etding —
Oila, avlodning boshiga yetding!

Qay zamon birlashib, el qursa shahar,
Devorli, og‘ochli, chechakli maqbar,

O‘shanda shon topar bu yurt, bu o‘choq,
Jannatdan yaxshiroq bo‘lgay bu tuproq.

1922

UY BEKASI

Mening uyim bir jannat,
Men uning hur isiman.
Bunga barcha qo‘r-qutni
Keltirgan parisiman.

Har kun oqshom tushgan payt
Tayyorlayman ziyofat —
Keladi begim ishdan,
Bolalarim o‘qishdan...

Uy ustuni naqsh marmar,
Shiftida zumrad gullar...
Yongach yuzlab qandillar
Yashil nurlarga to‘lar...

Bizni to‘plar to‘kin, shan —
Dasturxon, bu ma‘vomiz.
Bir ma‘baddir bu maskan,
Bunda mehr-u duomiz...¹

1924

¹ Bu she‘ning qachon yozilgani aniq emas, tarjimasi Ovrupoda 1924-yilda bosilganiga ko‘ra shartli o‘laroq biz ham bu sanani ko‘rsatdik (*tarj.*).

DOSTONLAR, AFSONALAR

OLTIN DOSTON

“Turklar Osiyoning jentelmenlaridir”

Bismark

Qo‘ylar suruvidan ayrilib ketmish,
Bir bog‘ki, bog‘boni uni tark etmish,
Uzumlar g‘arq pishib, chirimish, bitmish —
Bu boqqa qarovchi bog‘bon qaydadir?
Ketayin, izlayin — cho‘pon qaydadir?..

Yuksak tog‘lar cho‘kib, bellari qolmish,
Daryolar tiniqib, sellari qolmish,
Xonlar yo‘q, maydonda ellari qolmish,
Yiqilg‘on ko‘p, biroq turg‘on qaydadir?
Ketayin, izlayin — xoqon qaydadir?

Turk yurti uyquda... Dushmanlar, boqing,
Uxlagan o‘lkaga qilinmas bosqin.
Tongeri oqardi, yigitlar, qalqing!
Boqing, yurt ne holda, vatan qaydadir?
Ketayin, izlayin — yotgan qaydadir?..

Har yerda, har kimga vatan o‘z yurti.
Bu vatan dushmani, daralar qurti¹ —
Yot ellar Turonda xonliklar qurdi...
Turondan yotlarni quvg‘on qaydadir?
Ketayin, izlayin — O‘g‘on² qaydadir?..

Yoshlik mangu derdim, boqsam mart bo‘lmish,
Elni kezib, ko‘rdim, yoshlar qart bo‘lmish,
Kimi qirg‘iz, qozoq, kimi sart bo‘lmish;

¹ **Qurt** — bo‘ri (*tarj.*).

² **O‘g‘on** — eski turk dinida yagona olloh ismi (*tarj.*).

Yaxshilar ko‘p ersa, yomon qaydadir?
Ketayin, izlayin — shomon qaydadir?..

Teginlar bek bo‘lmish, beklar-chi, cho‘pon,
Otsizlar — yolg‘onchi, soxta qahramon,
Ichida ko‘rmadim maqsadli inson,
Yasaga bo‘ysungan inson qaydadir?
Ketayin, izlayin — iymon qaydadir?

Uyg‘urlar uyushiq, turkmanlar so‘lmish,
Sevinchli na qishloq, na yayloq qolmish,
Arslonlar yurtini kalxatlar olmish,
Atilla, Temuchin, Gurxon qaydadir?
Ketayin, izlayin — Turkon qaydadir?..

Qashg‘ar, Dehli, Pekin, Istanbul, Qozon —
Yashardi bu beshta yerda besh xoqon:
Sariq, Qizil, Ko‘kxon, Oqxon, Qoraxon,
Barining boshida turardi elxon;
Oqxondan boshqasi... ul xon qaydadir?
Ketayin, izlayin — Elxon qaydadir?..

Qirim qayda qoldi, Qafqaz ne bo‘ldi?
Qozondan Tibetga qadar rus to‘ldi;
Xitoyda onalar sochini yuldi,
Shan yurtlar ne holda? Vayron qaydadir?
Ketayin, izlayin — Eron qaydadir?..

Uzilmish yoylarning ipi, ulanmish;
Burgutlarda burgut jur‘ati so‘nmish,
Turk yurti archilgan piyozga do‘nmish;
Qilich pichoq bo‘lmish, taqqon qaydadir?
Ketayin, izlayin — qalqon qaydadir?..

Otlar zoti aynib, kichrayib, cho‘kmish,
Alplar qiz ortida — buzuq, suyuqmish,

Otalar sanjoqni qay yurtga tikmish?
Oltin o'tog', oltin qozon qaydadir?
Ketayin, izlayin — yozg'on qaydadir?..

O'y surar boshlari oqargan tog'lar,
O'tmishni eslarlar... sellar, irmog'lar...
Qaldirg'och chirqillar, kaphtarlar yig'lar...
Uzoqliklar so'rar: Turon qaydadir?
Ketayin, izlayin — so'rg'on qaydadir?

Ulug' turk Tangrisi! Yubor yalovoch!
Suruvga bosh bo'lsin, yasaga tilmoch;
Turklikka bir yangi Turfon nurin soch!
Anglasin turk — milliy irfon qaydadir,
Ketayin, izlayin — Turfon qaydadir?..

Ulusning ichiga kirsin har o'ymoq,
Besh ulus buduni birlashsin bu choq —
Uyg'ur, Qoloch, Qorliq, Qang'ili, Qipchoq!
Turk yurti bir bo'lsin, qolmasin qochoq!
Chiqsinlar maydonga, mardon qaydadir?
Ketayin, izlayin — maydon qaydadir?..

Qurultoy to'plansin Tangritog'inda,
Elxon taxtga chiqsin Olmabog'inda,
Beklar so'lda tursin, xonlar sog'inda,
Sevmoq gunoh emas sevinch chog'inda —
Bek, xonlar to'plangan ul on qandaydir?
Ketayin, izlayin — jonon qaydadir?..

Elxon Oltintog'da o'tog' qo'rgan choq,
Unda toshlar olmos, yoqutdir tuproq,
Xonlarga sunilsin qimizli ayoq,
Toj kiyish to'yidan qolmayin uzoq,
So'rab topib borgum — devon qaydadir,
Ketayin, izlayin — karvon qaydadir?..

O'g'uzxon Bayrami ko'kdamda bo'lsin,
O'tovlar, chodirlar chechakka to'lsin,
Yosh qizlar o'ynasin, yigitlar kulsin!

Oshiqqlar oh ursin, darmon qaydadir?
Ketayin, izlayin — Luqmon qaydadir?..

Hech kim turk dostonin esga olmabdi,
Yasaning so'zlari kitob bo'lmabdi,
Tarixga daryodan qatra kelmabdi —
Shoir der, baxshiyu o'zan qaydadir?
Ketayin, izlayin — u jon qaydadir?..

Qirqlar qaror berdi: Yettilar, Uchlar
Yo'lboshchi bo'ldilar — yetmadi kuchlar.
Erta Elxon chiqar, olinar o'chlar;
Elxon toji bo'shdir, olg'on qaydadir?
Ketayin, izlayin — Arslon qaydadir?..

Kunduzlar adashgan tunlar yiqilar,
Bilmasdan topingan har neni bilar,
Bir ishni qilganlar ko'p bilib qilar,
Eranlar yo'li bu, yurg'on qaydadir?
Ketayin, izlayin — yoron qaydadir?¹ 1912

¹ “Oltin doston” turk tilli xalqlarning eski tarixidan hikoya qiluvchi, o'tmishdagi kunlardan ibrat olishga chorlovchi bir asardir. Yndagi ayrim atamalar turklik tarixi bilan bog'liq bo'lgani uchun izoh berish o'rinlidir. Turk kelanagi(an'anasi)ga ko'ra, Turon o'lkasi beshta Turkistondan iborat edi. Sharqiy Turkistonda Sariq xon, Janubiy Turkistonda Qizil xon, O'rtaliq Turkistonda Ko'k xon, G'arbiy Turkistonda Oq xon, Shimoliy Turkistonda Qora xon xonlikni boshqarardi. Barchasining boshida Elxon turardi.

“Kimi qirg'iz, qozoq, kimi sart bo'lmish” — shoir buni shunday izohlagan: “Qozoq — qochoq, qirg'iz — qir kez anglamidadir; turklar yurtlarini bosqinchilar bosib olgach, vatandan chetga chiqib qochoqlik (qozoqlik ham deyiladi — T. Q.) qilib yurganlar; qozoqlik-muhojirli anglamidadir.

Sart — o'lkalari yotlar tomonidan bosib olingach, o'z yurtlarida qolib, o'zlarining turklik kelanaklaridan, urf-odatlaridan ayrilib, boshqa millatlarning an'anasiga taqlid qilgan millatsiz, buzuq turklardir. Yotlar idorasida yashay turib ham o'z turkligini yo'qotmaganlar sart atalmas. Turkligini yo'qotganlar, garchi turklar idorasida yashamasalar-da, sardirlar”.

Shaman — turklarda islomiyatgacha boʻlgan davrdagi ruhoniy boshliq.

Tegin — podshoh oilasidagi toʻngʻich oʻgʻil — ogʻa, aka deyilgan; oʻrtanchasi — otsiz, kenjasi — tegin atalgan. Podshoh oʻlgach, saltanat, yer-mulk teginga meros boʻlgan. Jonli mulklar, ot, qoʻylar va qoʻshin ogʻaga berilgan. Oʻrtanchiga hatto ot ham qoʻyilmagan, shuning uchun otsiz deyilgan. Ota oʻlsa, otsizga faqat bir qilich va ot berilgan, bor, manglayingdan koʻr, deyilgan...

Yasa — turklik davlatida muqaddas qonunlar. Yasaga barcha turk buduni tobe edi.

Budun — arabchadagi xalq soʻzining turkchasi. Bugunda ishlatilayotgan butun soʻzining eskicha aytilishi.

Oltin oʻrdu davri — turklarning budun holiga kelib, xonlarning bir Elxon idorasi ostida birlashgan davri.

Qirqlar — shamanlar, yaʼni eranlardir. Keyingi adabiyotlarda chiltanlar deyilgan, ayliyolar — oʻsha qirqlardir. Eski turklik tushunchasiga koʻra, butun turklarning maʼnaviy yashamini qirqta eran yuritib turgan. Qirqlardan keyin yettilar, uchlar ayricha maqomga ega boʻlgan.

Qurultoy — xonlik davridagi parlament desa boʻladi.

Tangritogʻ — turklarga berilgan eng qutlugʻ yer (chinlar uni Tyanshan degan).

Oltintogʻ — turklarning ikkinchi qutlugʻ yerlari.

Toj kiyish toʻyi — qurultoyda xonlar, beklar saylovida Elxon saylangach, u toj kiyish toʻyi bergan. Toʻyda turklarning qutlugʻ milliy ichkisi sanalgan qimiz sunilgan; Elxon butun toʻplanganlarga oʻz qoʻli bilan qimiz sungan.

Oʻgʻuzxon Bayrami — bayram soʻzi bayiram, yaʼni boyirma — boy boʻlarman, soʻzidandir. Turklar Oʻgʻuzxon davrida boyiganlar; shuningdek, xonlari oʻlgan kunni ham katta bayram qilishgan.

Xitoy — sharqiy Turkiston koʻzda tutilmoqda (*tarj.*).

BOLQONLAR DOSTONI

Kecha yolg'on edi, erta haqiqat!..

Burg'ular chalindi: "Qurol boshiga!"¹
Yetishgan edim men o'smir yoshiga,
Ho'kizni bog'ladim og'il toshiga,
Molani qoldirdim xirmon ichinda.

Omochni tashladim, miltiqni oldim,
Onamni, singlimni Tangriga soldim,
Askarlikni boshlab, yo'llarda qoldim —
Dengizda, o'vada, Bolqon ichinda.

Bir yerda turolmas turkning askari,
Yuragi har doim undar ilgari,
Qaytib olmoq uchun eski yerlarin
Ahdi bordir uning vijdon ichinda.

Ilmimiz yo'qsa-da iymonimiz bor,
Ko'kda bizga inmish Qur'onimiz bor,
Dalamiz yo'q, biroq vatanimiz bor,
Dushmanni qo'ymasmiz vatan ichinda.

Otam shahid, barcha bobomdir g'oziy,
Davlat harb etmasa, bo'lmasdim rozi,
Menda-ku yo'q zotan o'qish va yozu,
Bilurman ne bo'lsa Qur'on ichinda.

Buyuk Tangri turkni yaratmish ulug',
Dinini ta'limga ustod bo'lgulig',
Turk yurtin etmishdir juda keng, bo'lig',
Demish: "Buni yashat sen shon ichinda!"

¹ "Qurollaning!" buyrug'i (*tarj.*).

Demishdir: “Kiribdir qaygaki Xilol,
U yerlar Turondir, barin qaytib ol!”
To‘ng‘iz cho‘ponlari bo‘lolmas qirol,
Tangrining o‘lkasi — Turon ichinda!

O‘rdudir turklarning ona quchog‘i,
Har urush maydoni — ota o‘chog‘i...
Yetishdik manzilga bir oqshom chog‘i,
Ko‘rindi Qoratog‘ tuman ichinda.

Tong burg‘u chalindi:
“Hujumga shoshing!”

Yog‘iylar ustiga otildi qo‘shin,
Arslonlar bo‘rini qirsa qandayin,
Sherdayin savashdik dushman ichinda!

Yildirim qanotli, qasirg‘a jonli,
Bir burgut qo‘shini kabi Usmonli
Bostirdi — ko‘zlari olovli, qonli,
Qoldi tog‘lar, toshlar to‘fon ichinda!

Qon ila qilichdir turkka alomat,
Tahlika ichinda yashar salomat;
Ayladik yov uchun qizil qiyomat —
Yarmisi qon qusdi maydon ichinda!

Yonartog‘lar kabi to‘p o‘qi otdik,
Yer-ko‘kni to‘zon-u tumanga qotdik,
Sungu-la sanoqsiz jonni qaqshatdik,
Qonli Ko‘k bir qizil vulqon ichinda!..

Bir paytki, qarasam, dushman sardori
Qocharki... tepadan yurdim yuqori,
Bosdim — kim ham uni qolar qutqarib,
Taslim bo‘ldi so‘rab omon ichinda.

Qo'rga olib kelib, berdim omonat,
Orqadan o'q uzdi xoin yov shu payt,
Yaramdan qon ketdi, qolmadi quvvat,
O'tirdim bir toshga ol qon ichinda...

Mujdalar keltirdi bir otliq askar,
O'rdumiz So'fyaga kirmish muzaffar,
Qat'iy yengilibdir og'machi serblar,
Yog'iy ortga qochmish Yunon ichinda.

Bir kunda to'rt sevinch, to'rt katta bayram!
Mash'allar yoqildi, boshlandi oqshom,
Shahidlar ko'mildi, ruhlari purkom,
Jannatga yuksaldi shukron ichinda...

Shu onda qalbdagi sirri futuhni
Sezdim — kelgan edi otamning ruhi,
U izlar yo shahid, yoki majruhni
Maydonda qolgan u qurbon ichinda...

G'oziylik, shahidlik edi murodim,
Bu ikki sharaf-la shonlandi otim,
To'plandi yonimga butun ajdodim —
Bari ko'kdan indi bir on ichinda...

Bildim, vaqt bitibdir... Dedim: "Ey, millat!
Onam, singlim qoldi senga omonat!.."
Takbir-la keltirdim so'ngra shahodat,
Uchdim Haqqa tomon iymon ichinda...

Otim — Tursun, yozing doston ichinda!

1912

QIZIL OLMA

Ertak doston

Bor ekan, yo‘q ekan, yaqin zamonda,
Tangri suygan yerda, Boku tomonda

Milyoner va go‘zal bir qiz bor ekan,
Turklikni ko‘p sevar, yurtga yor ekan.

Oti Oy xonimmish, xonlar zotidan,
Onasi qirg'izning qo'ng'irotidan.

Uzunbo'y, bug'doyrang,
keng manglayli u,
Zoti, oilasi sharaflı, ezgu.

Oy xonim Parijda tahsilda ekan,
Otasi, onasi o'ldilar birdan.

Chidadi, umidi, shavqi so‘nmadi,
Kirgani u qutlug‘ yo‘ldan do‘nmadi.

Istagi — Turonda maktablar ochsa,
Haqiqat nurini ruhlarga sochsa.

Bu uchun yangi bir tarbiya kerak,
Kerakdir eng yangi bilimni bilmak.

Bu yo'lda u yuksak nuqtaga yetdi,
Nihoyat, Parijdan Bokuga qaytdi.

Qur ikki maktab, deb aytdi me'morga,
Biri bolalarga, biri qizlarga.

Me'mor buyruq olib, ishni boshladi,
"Istiqbol beshigi" maktabning oti.

Bir yonda qurilish etarkan davom,
Oy xonim o'qirdi tongdan to oqshom.

Mashhur olimlarning so'zin tinglardi,
Musulmonlik ruhini teran anglardi.

G'arbni o'rganmoqqa ko'p vaqt berdi u,
Sharqni ham tanimoq kerak, derdi u.

Aytardi: "Xalq bir bog', biz esa bog'bon,
Bir og'och o'zicha o'smas hech zamon.

Oldin yaxshi navni ulamoq kerak,
Butamoq, so'ng chopmoq, suvlamoq kerak..."

Oy xonim o'qirgan, o'yga tolardi;
Sa'diddin mulladan darslar olardi.

Bir oqshom Oy xonim otiga mindi,
Tepalarda kezdi, qirlarga indi.

Yonida borardi Bahodir og'a,
Bir tujjor, xonimga joni sadog'a.

Atrof bahor edi. Kulmish chechaklar,
Har bog'cha, har tepa jannatga o'xshar.

Shirin bir mahzunlik, sirli bir nash'a,
Yoshlik, she'r, go'zallik, yoqimli nag'ma...

Kavsar suvin sochar go'yo hurlar jim,
Ma'naviy bir mastlik ruhlarga hokim.

Yurakka zavq berur ruhoniyl shuur,
Muhitda, ko'ngilda gizli bir huzur...

Asli-ku, ayondir ishqdagi ma'no,
Hayotda puch erur bir ko'p muammo.

Shu choq Oy xonimga dedi Bahodir:
"Anavi yigitga qarab qo'ygin bir —

Yuzida, ko'zida savdo bor kabi!.."

Oy xonim boqarkan, titradi qalbi:

Unga qarab turgan yigit ko'zlari
Jonsiz shisha kabi tuyuldi g'arib.

Sarg'imtir sochlari uzun va tarqoq,
Bu shoir, yo rassom, yo oshiq mutloq.

Xayolga berilgan san'atkor bir ruh,
Ko'zlarda g'aflat-u, yurakda futuh!

Oy xonim qisilgan kabi nafasi,
Dedi: "Oh! Naqadar so'lg'in chehrasi!.."

Yuragini ezdi qayg'uli hijron;
Yashayish, qonunga bog'liq har inson.

Ertasi darsini tinglarkan mahzun,
Yigitni eslardi, bo'lardi dilxun.

Uning holin o'ylab, aqli shoshardi,
Ruhida yashirin qayg'u toshardi.

Istardi yashasa kishi millat deb,
Umrin boy bermasa tam'a — illat deb.

O'zicha ovora, devona inson
Qanday baxsh etgandir yurtga yangi jon?..

Shu on kirib kelgan xizmatchi dedi:
Bir o'smir, kiray, deb miyamni yedi!

Tentakka bir so'zni uqtirmoq qiyin,
Mullada ish bor, deb so'raydir izn.

Tush ko'rmish, bir ta'bir istaydi sizdan,
Dardiga bir tadbir istaydi sizdan."

Oy xonim angladi, kimdur u tentak,
Ko'ksida bir qushday potillar yurak.

Boshqalar sezmasin deya holini,
Dedi: "Men chiqayin, kiriting uni..."

Yigit kirib keldi. Mulla qoshida
Dedi: "Bir dard bordir har kim boshida.

Sizdan so'ragaylar, toparlar chora,
Men-da chora topsam dardimga zora.

O'zim Istanbuldan, Turg'utdir otim,
Rassomman, tabiat ulug' ustodim.

Kezdim ko'p o'lkani, ko'p yayov yurdim,
Har kuni yangi bir go'zallik ko'rdim.

Bir dunyo chiroyki, tangri ne'mati —
Buyuk san'atkorning buyuk san'ati!

Kecha ketayotsam, qarshimdagi yo'l
Ikkiga ayrildi, ya'ni o'ngu so'l...

Soʻldagi yoʻl qayga olib borarkan,
Deb soʻrdim oqsoqol bir ekinchidan.

Dedi: “Bu yoʻl borar Qizilolmaga...”
Oʻyladim — bunday yer yoʻqdir, boʻlmagay...

Yana koʻp yoʻl bosdim, bu kentga keldim,
Voh, shunda oʻzimdan kechganim bildim!

Bu bir xayolmidi, tushmidi, bilmam,
Ham yoʻqlik, ham borliq, bir ajib olam!

Yaʼni, ne koʻrdim deng! Otliq bir pari,
Jannat qilsam deya kelmish yer sari!

“Bu olam qayer? — deb soʻrdim. — Sen kimsan?”
“Bu Qizilolmadir, men parisiman,”

Deb u gʻoyib boʻldi. U goʻzal xayol
Ruhimdan hech ketmas... Ayting, bu ne hol?

Sizdan soʻrab, anglab, bir chora topsam,
Qizilolma yoʻlin topsam-u chopsam...

Zotan, kimga aytsam dardim, har kimdan
Eshitdim, dedilar: “Soʻr u hakimdan,

Izlagan oʻlkangni u bilar faqat,
Sen uni toparsan shu uydan har vaqt...”

Ayb etsam, taqsirim, tutingiz maʼzur,
Chunki bu dard bois qolmadi shuur.

Lutf aylab, dardimga shifo ne, ayting!
Qizilolma nedir, shuni anglating!

U shahar qaydadir, qayerda yo‘li?
Bordimi u yerga bir Tangri quli?

Parisi malakmi, yo‘qsa basharmi?
Meni qulligiga qabul etarmi?..”

Mulla dedi: “O‘g‘lim, har turk xoqoni
Istardi — fath etsa yangi makonni;

Biroq kim fath etsa qaysi ma‘voni,
Uni eram bilib, bo‘ldi hayroni.

Ammo Qizilolma haqida so‘zlab,
O‘tdi ko‘p xoqonlar, u yurtni izlab.

Turklik yuz martalab o‘rdu to‘pladi,
Hind-u Chin, Misrni, Rumni qopladi.

Egallandi yurtlar, juda ko‘p poytaxt,
U mashhur o‘lkadan belgi yo‘q faqat.

U o‘lka afsona, ertaklardami?
Yo yolg‘iz sevguvchi yuraklardami?

Qizilolma yo‘qmi? Shubhasiz, bordir!
Faqat uning yeri boshqa diyordir...

Zamini — mafkura, osmoni xayol,
Bir kuni haqiqat bo‘lur bu timsol!..

Turk madaniyati taqlidsiz, o‘zli
Bo‘lmaskan, bu o‘lka qolajak gizli...

Biz-ku ko‘p yerlarni fath eta bildik,
Lek ma‘nan har yerda Biz fath etildik!

Bir yurtni olsak gar tobeiyatga,
Qorishdik undagi madaniyatga.

Bo'ldik ba'zan hindli, ba'zan bir chinli,
Arab, ajam, frank¹ birla bir dinli.

Qani turk huquqi, turk falsafasi?
Qani turkcha yozgan bir shoir sasi?..

Bizdan-ku ko'p chiqmish shoir-u hakim,
Kim yozmish arabcha, forscha yozmish kim...

Fransuzcha, ruscha, chinchada yozdik,
Turk uchun to'rt-beshta hijoda yozdik.

Yozmish kim qay tilda — boq shu xususga:
Farobiy arabcha, Karamzin ruscha;

Sino, Jaloliddin, Zamahshariylar
Xizmat qildi arab, forsqa naqadar!

Buxorolik Shavkat, Ganjalik Xusrav
Firdavsiy, Sa'diyga o'xshatib so'zlar.

Bugun ham bir ko'plar adiblik qilar,
Frankcha yozmoqni mo'jiza bilar.

Turkcha yozganlar ham so'zlik titadi,
Ovrupo taqlidi bir ne bitadi.

Haqiqiy ruhimiz, sof, o'z tilimiz
Ularga hayqirar: “Bizga kelingiz!

Bizdadir fikrga — his, hisga — hayot,
Vijdonlarga — ilhom, shoirga — qanot!

¹ Ovrupolik anglamida (*tarj.*).

Onglarda jahoniy bir zako qurdik,
Har tildan kitoblar tanlab, o'girdik.

Birdayin tutmish turk qilich, qalamni,
Yuksaltmish Arab-u Chin-u Ajamni,

Har elga bir vatan, tarix yaratmish,
O'zini boshqasi uchun aldatmish.

O'z ishin yarmida doim tark etmish,
Turfonni qoldirib, O'rxunga ketmish...

Unutmish o'z yozuv, alifbosini,
Ilm va fandagi o'z samosini,

Yangidan bir yozuv, bir yasa¹ tuzmish,
Doim esi ketib, eskini buzmish.

Necha marta "Qonun", "Shifo" o'qimish,
Qaytib yana takror "Bino" o'qimish.

Tarix yo'q bizda... bor tarixlarimiz, —
Bir burjga kirmagan Mirrihlarimiz.

Har biri porlamish boshqa bir ko'kda,
Ayni ruh nurlanmish minglab yurakda.

Tarixiy birlik yo'q, qavmiy birlik yo'q —
Qizilolma shunga ishora, tonuq!

Millatda bo'lsa gar har ne ehtiyoj,
Milliy vijdon unga topgaydir iloj.

Boqmamish turk Eram yoxud Sabaga,²
U demish: "Borurmen Qizilolmaga!"

¹ **Yasa** — arabchadagi qonun so'zining o'zbekchasi (*tarj.*).

² **Saba** — Yamandagi shahar. Sulaymon payg'ambarning xotini, malika Bilqis shu yerda hukmronlik qilgan (*tarj.*).

Maqsadi bormoqdir birlikka qarab,
Undadir milliy ong, tiriklik, sharaf!..

Bilar, bir kun milliy irfon yaralar,
Yangi O'rxun, Yangi Turfon yaralar.

Ijtimoiy bir yurt, milliy bir tarix
Etajak turklikni taqliddan forig'.

Faqat kim bilarkin, kim yo'lni ochar,
Turklik yog'dusini dunyoga sochar?..

Kim bilar, ne zamon turkning parisi
Bo'lajak bu yangi o'lka Bilqisi?..”

To'lqinlatdi shu on bir zavq Mulloni,
Ilohiy shavq bilan ochdi ma'noni:

Pirimdan so'radim: “Sevgilim qani?”
U dedi: “Oldin sen o'zingni tani!”
Qo'lidan tutmishdim, nogoh u mani
Olib borib qo'ydi gizli dunyoga.

Qorong'i, bir to'fon... Bordir na Surur,
Na Vujud, na Odam, na G'ayb, na Huzur...

Hanuz nor ichindan chiqmamishdi Nur,
Har ne tutqun edi qora savdoga...

Dengiz to'lqinlanar. Biz sol ichinda.
Bir yog'du qushidek xayol ichinda.
Dengiz porlar, porlar... bu hol ichinda
Tolmishdik ikkimiz ayni ro'yoga.

Solimiz — o'q to'la bir o'qliq edi,
Har yoqqa o'qlari uchib, portladi...

Soʻrmasam-da pirdan bu sirni, dedi:
“Bil, bu musammodir, kechdi asmoga!..”

Oʻqlikdan oʻq uchar portlab har tomon,
Har oʻqdan bir oʻqliq yaralur har on —
Bir oʻqliq ustunda biz bunga hayron,
Kirib borar edik yangi fazoga.

Dengizdan daryolar, daryodan soylar
Ayrilib, solimiz tez yurar aylar,
Bulardan biz uchun berilgan paylar
Olib oʻtar bizni boshqa maʼvoga.

Sol havolandi-yu, bulutni tildik,
Bir koʻkdan bir koʻkka uchib, yuksaldik,
Nihoyat Odamning qoshiga keldik,
U yerdan hasrat-la boqdik Havvoga.

Toʻxtamay uchdik... kim Sinoda qoldi,
Kim esa surur-la samoda qoldi,
Kimdir Arshga chiqdi, Aʼloda qoldi,
Soʻng qaytib, boqdilar oqqan daryoga.

Ul oʻqliq solimiz bizni uchurdi,
Har oʻq tushgan yerda bir jahon qurdi.
Biri London, biri Parijda turdi,
Birisi bogʻlandi yashil xurmoga.

Zuloyho Yusufda topdi oʻzini,
Farhod Shiriniga tikdi koʻzini.
Sharh eta olmayin savdo soʻzini,
Yetdim deb oʻyladi Majnun Layloga.

Savdo bir qanotdir, uchmagan bilmas,
Ishq yoʻlin otliq yo yayov oʻtilmas.
Bir goʻzal bor, husni hech qachon soʻlmas,
Takomil deyilur oʻshal zeboga.

Solimiz — ko'ngilmish... uchdik xulyoda
Bir on tin olmadik totli ro'yoda.
Shu so'nggi orzumiz foniyl dunyoda —
Turkmiz, borajakmiz Qizilolmaga!..”

Turg'ut bu so'zlardan topmadi chora,
Xayf, dedi, yuragi pora-yu pora.

“Oh, — dedi. — Laylosiz bir Majnun kabi
Men qanday yashayin, ko'rsat, yo Rabbi?!”

Oy xonim eshitdi barcha so'zlarni.
Ko'nglida shu o'yni surdi ilgari:

“Qizilolma yo'qmish... ammo lozim u!
Turon hayotida baxshi, nozim u!

Har xayol bo'lgaydir bir kun haqiqat,
Nechun boshlamayin bunga harakat?

Shu ersa turklarning dardiga darmon,
Bu yo'lda chopmaylik nechun biz hamon?

Zotan u na Hindda, na Chinda emish,
Har turkning ruhinda, ichinda emish.

Arabda, Ajamda emas, yo Rumda,
Unutilmish asli Qoraqurumda...

Ingliz, Fransuz, Rus ichra yo'qmish,
Qayerda bo'lsa-da, bir oz siniqmish.

Topaylik biz uni vijdonimizdan,
Bir quyosh yasaylik Turonimizdan!..” —

O'yladi... o'yladi... keldi qarorga.
Bir kun yurtchilarni to'plab bir yerga.

Dedi: “Turk irfoni erkin bir o‘lka —
Istaydir, u yurtda tez o‘ssin ko‘klab...

Na Boku, na Qozon, na-da Istanbul
Bu yangi hayotni etolmas qabul.

Bu yerda huquq bor, bordir hurriyat,
U yerda quruq so‘z, zulm bor faqat.

Bu yerda turkchada so‘zlab, mamnunlar,
U yerda kishandan chiqmas xotinlar...

Isvichrada¹ bir turk shahrin quraylik,
Bor milliy kuchlarni to‘plab ko‘raylik —

Bir irfon daryosi oqsin Turonga...
Bir kuni aylanur daryo ummonga.

Taqdirsiz, yot ruhdan xoli ma‘rifat —
Yangi madaniyat turklikka quvvat.

Bor turk ulusiga nurin sochsini ul,
Birlashsin tushuncha, birlashsin ko‘ngul.

Hakim yo san’atkor, tojir yo shoir
Bari bir beshikda ulg‘ayib, bir-bir,

Biri Qoshg‘ar, biri Oltoyga ketsin,
Biri Qozon, biri Qo‘nyoga yetsin.

Har biri ketar bir yurt, aymog‘iga,
O‘t olib boradir turk o‘chog‘iga.

Donish anjumani, dorilfununlar
Bu yerda, har yerda o‘sib-unsunlar —

¹ **Isvichra** — Shveysariya (*tarj.*).

Ayni madaniyat, ayni hikmatni
Keng yoyib, yuksaltsin buyuk millatni...

Qizilolma bo'lsin bu shahar oti,
Shuni izladi-ku turkning ajdodi!..

Shu uchun Pekinga, Dehliga bordik,
Shu uchun Venani to'zonga qordik.

Ortiq taniylik-da mafkuramizni,
Tuzaylik yasamiz va to'ramizni!.."¹

Bu so'zni yurtchilar bir bayroq qildi,
Butun o'lkalarga e'lon etildi.

Oy xonim bu ishga boyligin berdi,
Kim umrin, kim esa oyligin berdi.

Kim berdi irfonin, kimdir jahdini,
Birlashib, yasashdi Turon Mahdini.

Lo'zanning yonida turklar ko'chasi
Kengaydi, qurildi turk madrasasi.

Ekinchilik, savdo, san'at uylari
Qurilib, yangradi bilik kuylari.

Qiz, o'g'il bolalar kelib, to'ldilar,
Yangi Odam, yangi Havvo bo'ldilar.

Har turk bolasiga ochiq eshigi,
Yangi bir hayotning shudir beshigi!..

Oy xonim yangicha maktabi uchun
Bir mudir tayinlab, o'zi o'sha kun

¹ **To'ra** — arabchadagi qonun,urf, axloq so'zlari eski tilimizda to'ra o'laroq qo'llanilgan (*tarj.*).

Bokudan Isvichra tomon yo'naldi,
Undagi maktabni qo'liga oldi.

Qalbdagi ishqini uxlatmoq uchun,
Turg'utni unutmog uchun bus-butun,

Tun-u kun to'xtamay yelib-yugurdi,
Borlig'in butunlay shu ishga berdi.

Biroq ko'rinardi yuzidan ayon —
Ichida bir dard bor, har kimdan nihon...

Turg'utga kelsak, bu zavolli rassom
Boshin olib ketdi Bokudan tamom,

Tog'u vodiyl oshib ketganlarga yetdi,
Sayr etib, o'lkadan o'lkaga o'tdi.

“Qayda Qizilolma?” — so'rar har kuni,
Ko'rgan, yo eshitgan topilmas uni.

Qashqarda kezarkan, ko'rdi bir e'lon,
Boshdan-oyoq titrab ketdi u shu on:

Chunki Qizilolma so'zi eng yirik
Yozuvda yozilmish... u yerda biri

Der edi: “Kimki o'z o'g'il-qizini
O'qishga yuborgan bo'lsa, biz uni

Karvonga qo'shurimiz, chiqurmiz yo'lga —
Keling! Tez yoziling, ro'yxatim to'lgay!”

Turg'ut hayajon-la yaqinlab, boqdi,
Ko'zidan quvonish yoshlari oqdi.

Lo‘zanda emish u ko‘ngil chirog‘i,
U yerga to‘kilmish jannat tuprog‘i...

Ha-ha, o‘sha yerda go‘zal hurisi —
Munavvar Turonning yangi To‘mrisi.¹

Yillarcha yig‘lagan umidi kuldi,
So‘ng ko‘ngildoshlar-la yo‘lga chiqildi.

Qizilolmaga ham yetib kelishdi,
Ko‘rishib, tanishib, suhbat qilishdi.

Turg‘ut ham mudirga bir yozuv bitdi,
Rasmdan dars bermoq istagin aytdi.

Oy xonim yordamchi To‘mrис xonimga
Dedi: “Erta keltir uni yonimga.

Hozircha sen borib, u bilan ko‘rish”,
Ichida o‘yladi: “Chiqarmi bir ish?..

Meni ilk ko‘rishda balki tanimas?
Balki bu bir ertak, haqiqat emas?..”

Kim bilur, ne uchun bir kun intizor
Aylamak istadi... Shuncha oh-u zor,

Shuncha g‘am go‘yoki yana oz kabi —
O‘zi-da bilmasdi bu hol sababin.

To‘mrис qaytib kelib, so‘yladi shu on:
“Bu bir Majnun sifat, devona inson.

U Qizilolmani ro‘yoda ko‘rmish,
Meni ham go‘yo ul asnoda ko‘rmish!

¹ To‘mrис — To‘maris (*tarj.*).

Yurtma-yurt aylanib, soʻrmish har kimdan,
Bir javob boʻlmamish aqli salimdan;

Tagʻin koʻp soʻyladi... Qisqasin aytsam,
Soʻzi aynoq, ishq qaynoq bir odam!..”

Bu soʻzlar Oy xonim yuragin ezdi,
Ichida alamli bir shubha kezdi.

Nahotki, tushida koʻrgani shudir?
Turgʻutning sevgisi, nahotki, budir?..

Agar shu rost boʻlsa, ming bora hayhot!
Ortiq tuzoq boʻlur unga bu hayot...

Rasmdan dars berar Turgʻut muallim.
Umidi soʻnmasin, deya Oy xonim

Turgʻutga atayin koʻrinmay yurdi,
Haftalar kechirdi, ich yonar erdi.

Turgʻut oʻz uyiga oshiqar har kun,
Toʻmrining rasmini naqsh etmoq uchun.

Yonib ishlar — buni Oy xonim bilar,
Koʻngli har kun yana bir qat ezilar.

Yashirin yigʻlaydi... Bir kun oxiri
Tarqaldi katta bir toʻyning xabari:

Ertugʻrul Toʻmriga uylanar emish,
Mana shu payshanba toʻy kuni, demish.

Buni eshitiboq, Turgʻut yiqildi,
Chaqmoq urgan kabi ost-u ust boʻldi.

O'zimni otaman, chora shu, debon
Jo'nadi chetdagi xilvat g'or tomon.

Qo'lida to'pponcha, nishondir miya —
Otar — u dunyoga bo'ladir qiya...

Oy xonim bu holni oldindan bildi,
Turg'utning ortidan kuzatib keldi.

Tepkiga Turg'ut qo'l yuborar ekan,
Oy xonim to'xtatdi uni bu ishdan,

Dedi: — Bunday qilma! Turg'ut! Bu gunoh!
Turg'ut ortga boqib, der: — Senmi bu, oh!

Ey To'mris, senmisan?..
— Yo'q! — dedi u qiz. —
Otim Oy xonimdir, emasman To'mris...

— U holda kim To'mris?
— U boshqa tamom.
— Umi kelin bo'lar erta bir oqshom?

— Ha, o'sha.
— U sizga ko'p o'xshar biroq...
— Yo'q, men bug'doyrangman, u qoracharoq.

— Ko'zlari moviymi?
— Aksincha, qora.
— Demak, xabarsizman, oh, men bechora!..

Doimo men seni unda ko'rarak,
Bir odam qizini o'ylabman malak...

Nechun shu paytgacha ko'rmadim seni?
— Ko'rgandingiz uch yil oldinroq meni...

— Tushdami?

— Yo‘q, o‘ngda. Ammo tush misol.
Bir holat ichinda yuz bermish u hol.

Qizilolma haqda so‘zlamish biri,
Sizga mubham qolmish lek uning siri.

Menga boqar ekan, go‘yo ro‘yoda
Bir pari ko‘rganday Qizilolmada,

Barchasin tush deya hayol qildingiz,
Tarixni ertakka misol bildingiz.

Uyimga keldingiz — Mullodan tadbir
So‘rdingiz, tushingiz etildi ta‘bir.

Sizcha, Mullo so‘zni ko‘p olib qochdi,
Biroq u men uchun yangi ufq ochdi.

Bir ishq u, shu yerga yetkurdi mani,
Qurdim ertakdagi Qizilolmani.

Siz buni eshitib, kezib har yerni,
Topdingiz shu yerdan oxir bizlarni.

— Oh, endi angladim ul muammoni,
Uyg‘oqcha ko‘rganim uzun ro‘yoni!

Seni goh Huzur, goh G‘aybdan izladim,
Sen bilan band bo‘ldi ko‘zim va yodim.

Boshqa haqiqatni xayol sanadim,
So‘ngra-da ko‘lkani jamol sanadim.

Dedilar, malaging uyquda emish...
Uyquda emas, yo‘q, Bokuda emish.

Uyingizga bordim, sizni so‘radim,
Menga dedilarki: “Bilmaydir hech kim...”

Siz qurar ekansiz Qizilolmani,
Men yelib axtardim butun dunyoni.

Nihoyat, topganda, voh, bo‘ldim pushmon,
Yalovochga O‘g‘on deb topinmishman!..

To‘mrising chehrasi bir chorcho‘p bo‘ldi,
Ko‘nglida ne o‘y bor — ichiga to‘ldi...

— Uniki deya men chizgan rasm ham,
Oldindan ruhimda edi mujassam.

Unga qarab turib, sizni chizmishdim!..
— Bir kuni meni-da o‘rtadi vahim,

Bu ro‘yo og‘ir dard bo‘lmasin deya,
Yashirin kirdim siz turgan hujraga,

Chizgan rasmingizni ko‘rdim... angladim,
O‘sha kun o‘lguday kuyib — ingradim...

— Oh... Ne baxtiyorlik! Demak, muhabbat
Sizga-da o‘qini urmish?..
Ha, albat...

Ulandi to‘ylar so‘ng biri biriga,
To‘rtovlon yetdilar murodlariga.

Qizilolma bo‘ldi bir go‘zal Jannat,
U yerdan Turonga yog‘di saodat.

Ey, Tangri, duomiz ijobat ayla,
Bizni-da yetishtir Qizilolmaga!..

POLVON VALIY

Hind sultoni yigʻin toʻplab saroyida bir zamon,
Vazirlardan soʻrdi: “Bormi Devpanjadan zoʻr polvon?
Teng kurashchi ham yoʻqmikan?

Boʻsh qoldi-ku bu maydon?!”

Bir javob yoʻq. Soʻng bosh vazir turib, dedi Sultonga:

“Podshohim! Xorazmda Polvon Valiy degan bor,
U yigitni Turkistonda kuch Tangrisi atashar...”
Sulton dedi: “Balki turklar bu fikrda adashar,
Devpanjani yuboraylik, zoʻri tushsin maydonga!”

U xat bilan Devpanjani Xorazmga yubordi,
Yozdi: “Dunyo pahlavoni bugungacha bu erdi,
Bor polvonlar kuragini bu alp yerga tegirdi,
Navbat keldi, Xorazmshoh, biling, Valiy polvonga...”

Devpanjaning onasi ham borar erdi yonida,
Valiylarga inonchi bor musulmoniy jonida.
Polvon Valiy oti qoʻrquv tugʻdirgandi qonida,
Ona oʻylar: “Borayin-da, yolvorayin Rahmonga!”

Hind karvoni uch oy soʻngra keldi Xorazm eliga,
Maktub ila armugʻonlar tegdi xonning aliga,
Pahlavonlar kurashuvi tushdi xalqning tiliga,
Butun Xiva aholisi tayyorlandi sayronga.

Xon bungacha islomlashgan emas edi, gʻayurdi,
“Qaysi biri yengilsa-da, osilar!” deb buyurdi.
Vazirlari: “Polvon Valiy butparast el, bu yurtni
Islomlikka chaqirmoqda...” demishlardi qogʻonga.

Polvon Valiy duo uchun yashirin bir masjidga —
Borib, ko‘rdi, qari kampir yolvorardi Majidga:
“Yo Rab! O‘g‘lim yengilmasin!

Achin bizga va Hindga!

Devpanja gar osilsa, men qaytolmam Hindistonga...

Bittagina bolamdir u, achin menga, Oллоhim!
Udir mening ko‘nglim, jonim, muhabbatim, panohim!
Na uning bir aybi bordir, na mening bir gunohim,
O‘zing rahm et ming yilda bir yetishgan u arslonga!

Asra, islom yigiti u!

Muhammadning arsloni!

Sendan kelur bu quvvati, bu gavdasi, bu joni...
Sening Arshing emasdirmi uning toza vijdoni?
Asra, u bir mujohiddir, vaqf etmishmen Qur‘onga!..”

Bu yolvorish yuragida uyg‘otarkan zo‘r titroq,
Polvon Valiy ko‘zlaridan inja yoshi oqaroq,
Dedi: “Tangrim, bu momodan yordaming tutma yiroq,
Mayliga, men ming roziman yengilishga, ziyonga!..”

Kurash kuni jarchi elni Ko‘kdalaga chaqirdi.
So‘ngi o‘lim bu kurashdan har kim ruhan og‘irdi.
Polvon Valiy chiqdi: “Oллоh! Oллоh!” deya hayqirdi,
Ko‘ngillarda bir ma‘naviy hislar keldi tug‘yonga.

Devpanja ham onasining qo‘llarini o‘parak,
Maydon kezdi... Kuchli iymon egasi, metin yurak
Botir dedi: “Qani, kim bor men-la kuch sinashajak?”
Salom berdi qarshisiga chiqqan unli dushmonga.

Polvon Valiy avval qaynab, ul va‘dani unutib,
Devpanjani o‘ynatvordi temir qo‘li-la tutib.
So‘ng yo‘l berdi: bu hind uni osongina yiqitib,
Yutib chiqsin — bir dindoshi uchramasin ziyonga.

“Yiqilganni o‘ldiringiz!” deyishi bilan qog‘on,
Oti sakrab, sura ketdi yonidagi jar tomon.
Polvon Valiy bir umtilib, otni tutdi shu zamon,
Jilovchiday olib keldi uni oltin ayvonga.

Yig‘ilganlar jim qotmishlar. Ko‘ngillarda bir hayrat.
Nima bo‘ldi — mo‘jizami, yo‘qsa bu bir karomat?
Qog‘on dedi: “Yetar endi, inoninglar, ey, millat,
Men islomni qabul etdim, siz ham keling iymonga!..”

Polvon Valiy sevinarak bu ilohiy irshodga,
Yurtga ketdi — to ojizlar yetishsinlar imdodga.
Ul zamongi butun turklar bu panjasi po‘lodga
Burchlidirlar, chunki Xizr bo‘lmish ul zot Turonga.

1913

OLAKIYIK

Ertak

Bola edim, sho‘x edim,
To‘p o‘ynadim, ochiqdim.

Topdim olxo‘ri — erik,
Opketdi olakiyik.

Kiyik qochdi o‘rmonga,
Mindim burgut — to‘g‘onga.

Oq burgut uchdi, shoshdi,
Qof tog‘idan ham oshdi.

Tashladi meni ko‘lga,
Ko‘ldan chiqdim bir cho‘lga.

Cho‘ldan topdim izini
Chopdim, tutdim tizini.

Ko‘riboq meni kiyik,
Sevindi ketdi iyib.

Berdi menga bir olma,
Dedi: “Qo‘zg‘ol, tin olma!

Shu tog‘dan yur, qirdan o‘t,
Oltin Ko‘shkka borib yet.

Seni kutar azaliy
Unda dunyo go‘zali...

Ming yillik chilla to'ldi!.." —
Shunday deb g'oyib bo'ldi.

Yedim sirli olmani,
Ko'rdim gizli dunyoni.

Kunduz bo'ldi kechalar,
Oqsoqol mittichalar,

Qo'rqinch devlar kon ichar...
Jinlar o'q otar, uchar,

Kesiq boshlar kulardi,
Sochlarini yulardi...

So'ng ko'rindi malaklar,
Boshlarida chechaklar.

Qo'l bog'liq yig'lashardi,
Devlar-chi, uxlashardi.

Qilichimni o'qtalдим,
Parilarni qutqardim.

Erkin bo'lgan parilar
Odim-odim narilar;

Bir-bir qanot ochishdi,
Salom berib, uchishdi...

Yo'l yurdim, uzoq ketdim,
Oltin Ko'shkka ham yetdim.

Bir eshigi ochiqdi,
Biri esa yopiqdi.

Yopiqni ochib o'tdim,
Ochig'ini berkitdim.

Ot oldida et bordi,
It o't yemay yig'lardi.

O'zni otga yedirdim,
Etni itga yedirdim.

Bir olmos uy bor bunda,
Devboshi uxlar unda.

Kesdim uning boshini,
So'ng boshdan so'rdim:
"Qani,

Qayda dunyo go'zali?"
Dedi: "Qo'lingda qo'li!.."

Burilib boqsam, bir qiz,
Yasangan, go'zal qirg'iz!

U turardi yonimda,
Chaqmoq chaqdi jonimda...

U kulib, der: "Ey turk bek,
Esla, men — o'sha kiyik!"

Kimsa meni bu devdan
Qutqarmasdi, faqat sen

Qoya teshding, tog' yording,
Kelib meni qutqording!..

Oh, u ekan, angladim,
Sevinchimdan yig'ladim.

Dedim: "Turon malagi!
Turkning yuksak tilagi!

Yuz million turk bu onda
Seni kutar Turonda!..

Yur, u yoqqa boraylik!
Qorong'ini yoraylik!

So'niq o'choq jonlansin,
Yo'qsil o'lka shonlansin!..”

It boshin silab, suydik.
Otni minib, bo'sh qo'ydik.

O'tdik necha tog', qoya,
Keldik Temir Qopqaga.

Berk edi ul ko'p yildir,
“Ochil!” dedik, ochildi.

Bag'rin ochdi gizli yurt,
Yo'ldosh Ko'kbo'ri — Bo'zqurt.

U Qof tog'dan o'tkazdi,
Turk eliga yetkazdi.*

1913

ERGENEKO‘N

Biz Turk xonning besh ulimiz,
Ko‘k Tangrining xos qulimiz,
Besh ming yildir, bir o‘rdumiz,
Turon yurti turog‘imiz.

Oq o‘rdumiz so‘lga ketdi,
Uch xoqonlik ta‘sis etdi,
Medi, Shumer, Aqqad, Xet-di,
Bu uch shonli aymog‘imiz.

Birinchisi Ozarbayjon,
Ikkinchisi Keldaniston,
Uchinchisi Arzi Kan‘on,
Ko‘z ochdi uch bulog‘imiz.

Ko‘k o‘rdumiz o‘ngga bordi,
Chinni olib, hukm o‘tkardi,
Xiyung-nular ham xonlar-di,
Chin saddimas tutog‘imiz!

Qora o‘rdu iskit ketdi,
Uni turkka maskan tutdi,
Attiladay Shalon yurtin
Ol — shu qasam-adog‘imiz!

Qizil o‘rdu tog‘lar oshdi,
Afg‘on bilan ko‘p savashdi,
Shoshkin selday Hindga toshdi,
Sind bo‘ldi bir irmog‘imiz.

Sariq oʻrdu muqim turdi,
Shahar qurdi, qishloq qurdi,
Uygʻurlarning bu ich yurti —
Aziz ona tuprogʻimiz.

Ulugʻ Tangri Oʻgʻuz xonni
Etgach turkka yurt xoqoni,
Birlashtirdi besh Turonni,
Otdi quyosh — sanjogʻimiz!

Oʻgʻuz xondan soʻng ham xonlar
Qozondilar yuksak shonlar,
Yozildimi u zamonlar —
“Shohnoma”da soʻrogʻimiz!

Yillar kechdi, bir on keldi,
Turk taxtiga Elxon keldi,
Oʻngdan, soʻldan dushman keldi —
Qoʻygandilar tuzogʻimiz.

Faqat Nuhuz bilan Qayan
Ikki qizni olib, hamon
Toqqa qochib saqladi jon,
Ular uzgun qochogʻimiz.

Togʻdan-toqqa yashirinch
Koʻchib yurgach besh-oʻn kecha,
Bir tong payti, gʻoyat inja
Izga tushdi nigohimiz.

Izdan yurdik, yoʻl uzatdik,
Olakiyik sari yetdik,
Minib, changal-jardan oʻtdik,
Qonadi har qayogʻimiz.

Soʻngra koʻrdik yashil bir bogʻ,
Har tarafi baland, tik togʻ.
Edi bu keng bir toʻr — tuzogʻ,
Dedik: na xush tuzogʻimiz!

Olakiyik o'tlar erdi,
Bolasini emizirdi,
Bizni ko'rgach, mamma berdi —
Bo'ldi ona quchog'imiz.

To'rt yuz yilcha unda qoldik,
Ko'payishdik, xo'p cho'g' oldik,
G'ayrat qilib, ishga toldik,
Shonga to'ldi qo'nog'imiz.

Olma, erik o'sdi, yedik,
Temir qazib, o'rs yasadik,
"Ketarga yo'l topsak!" dedik,
Tog' tilardi pichog'imiz.

Qurt — bo'risiz ekan bu yurt,
Bir kun keldi Ko'kbo'ri — qurt,
Bir kiyikka urdi chovut,
Ko'rdi cho'pon — poylog'imiz.

Bo'ri teshik toshdan o'tdi;
Bir temirchi u yon yetdi,
O't yoqdi va tosh eritdi —
Yo'l berdi so'ng tosh-tog'imiz.

Bayram bo'ldi kentda, ko'yda,
Quvnaldi bu buyuk to'yda,
Ota, o'g'il, bobo, dada —
Katta-kichik, uvog'imiz.

Temirchi Ko'kbo'ri bo'ldi,
Toj kiydi va xon tanildi,
O'zi o'ngga burdi yo'ldi,
O'ng qo'lida bayrog'imiz.

Bo'rtechine qurt otidir,
Ergeneko'n yurt otdir;
Bas, to'rt yuz yil turdik axir,
Chiq, ey, yuz ming mizrog'imiz!

Uzoqlarda bo'sh o'lkalar,
Izsiz yurtlar seni kutar!
Ana, Qipchoq, ana, Qashqar!
Boq, qarshingda Ko'ktog'imiz!

Tarxon tog'i sen deb bo'zlar,
Tangri, rahm et, deya so'zlar,
To'rt asrdir, seni ko'zlar,
Tukin tog'da o'tog'imiz.

Turon — eski tuprog'imiz,
Hind — bir oltin qo'nog'imiz,
Chin ko'shklari — qishlog'imiz,
Tuna bo'yi yaylog'imiz!

Yunus kabi chiqdik Hutdan,
Keldik bunga kichik yurtdan,
Kiyik qirdik tarqab Qurtdan,
Qilich bo'ldi o'rog'imiz.

Sartlik ketdi, uyg'urlandik,
Qavmimizdan g'ururlandik,
Shamanlardan sururlandik,
Pirlar etdi ardog'imiz.

Ilk yoyildik Beshbaliqqa,
Qoraqurum, Olmaliqqa.
Zulm aylagach chinlar xalqqa,
Ezdi uni to'qmog'imiz.

O'rdu o'ngga, so'lga yurdi,
Hind, Rumoda qoyim turdi,
Oltin yurtda tinchlik qurdi,
Yana eski yasog'imiz.

Alplarimiz etdilar harb,
Dushmanlarga yetdi ko'p zarb,
Shimol, janub, sharqdan to'g'arb
Bosdi biya, toylog'imiz.

Qayga yetsa turk oyog‘i,
Bo‘riga bosh egdi yog‘iy.
Dedik: “Ko‘k xon, Oq xon chog‘i!” —
Dadil bosdi oyog‘imiz.

Tuman Chinga bosqin etdi,
Alp Er To‘nga Rumga ketdi,
To‘mrin oti ko‘kka yetdi,
Xusrav asir — boylog‘imiz.

Tilelar-u, oq turkmonni
Birlashtirdi So‘g‘dning xoni,
Talon etdi Eshkanyonni
Sevich otli so‘g‘dog‘imiz.

Elxon Mu xon, Bilga qoon,
G‘aznaviydan Mahmud Sulton,
Saljuqlardan Alp Arslon xon
Jasur, shonli qarog‘imiz.

Askarlikni debon totsiz,
Xorazmshoh bo‘ldi Otsiz,
Xoqon kecha edi otsiz,
Bugun otliq hamrohimiz.

Tungus Chinga bo‘ldi xoqon,
Xitoy turki edi uryon,
Buni anglab, dedi Gur xon:
“Birlashsin bor o‘chog‘imiz!”

Band etdi bu Chingiz o‘yin,
To‘rt taraf so‘ng egdi bo‘yin,
Yig‘dirdi turk qavmu so‘yin,
Turon bo‘ldi o‘z bog‘imiz.

O‘g‘uz xondan beri muhmal
Qolmish edi buyuk amal,
Bizga Tangri dedi: “Yuksal!” —
Yaqin bo‘ldi yirog‘imiz.

Ko'kdan baland yulduzimiz,
Bir davr ochmish har izimiz,
Attila bir qirg'izimiz,
Temur barlos, qozog'imiz.

Fotih oldi Istanbulni,
Bobur hindga soldi yo'lni,
Nodir kesdi o'ngu so'lni...
Uchdi qo'ldan varog'imiz!..

Tole bizdan kechdi, do'ndi,
Yulduzimiz shunday so'ndi,
Qarshimizda rus ko'rindi...¹
Kesildi yurt o'rtog'imiz.

Qirim, Qozon g'amga to'ldi,
Tuna, Qofqoz battar so'ldi,
Turkistonda nelar bo'ldi —
Eshitmadi qulog'imiz.

Dushman olgach bu yurt bog'in,
U tosh Beshik bo'ldi tag'in.
Bir Ko'kbo'ri chiqmasmikin?
Nurlanmasmi chirog'imiz?..

1913 yil, may oyi

¹ Bolqon urushlarida Turkiya yengilgach, Qora dengizdagi ahvol ham mushkullashgan, chor Russiyasi mavqei oshib borgan; usmonli turklarning o'n to'rtinchi asrdan biri dengizda hukmronlik qilishiga bu hol qattiq ta'sir etgan — dostondagi "qarshimizda rus ko'rindi" satrining tarixiy manbalari o'sha voqealar bilan bog'liq (tarj.).

Dostondagi ayrim so'zlarga izohlar:

*o'rd*u — lashkar; *erik* — olxo'ri; *o'rs* — sandon; *mizrog'* — nayza; *Tuna* — Dunay daryosi; *muhmal* — egasiz; *Chin saddi* — Xitoy devori; *sanjoq* — bayroq; *Hut* — katta baliq.

AYRIM IZOHLAR

226-b. — shoirning mashhur “Turon” she’ri ilk bor “Ganj qalamlar” majmuasida 22 shubat hijriy 1326 (7. 03. 1911-y.) bosilgan. Ko’p tillarga o’girilgan, jumladan, olmonchada 1917-y. Berlinda, mojar tilida 1922-y. da Budapeshtda, inglizchada 1950-y. Londonda nashr etilgan. O’zbekchada “Turon” she’ri shoirning “Iltijo”, “Qavm”, “Eranlar ishq”i kabi asarlari bilan birga “Guliston” jurnalida (1998, №4, 43-44-b.) bosilgan; ayni o’rinda muallif haqidagi “Turk she’riyati yulduzlari: Ziyo Ko’kalp” nomli maqolamiz ham bor. “Ziyo Ko’kalp kulliyoti”ning birinchi jildi shu she’r bilan ochilgani bois, biz ham shu yo’lni tutdik va muallifning o’zbekchadagi ilk kitobining nomini ham “Turon” atadik. Zotan bunda ma’naviy bir jarayonning davomi bor. Bundan rosa 111 yil oldin shoir Turonni sog’inib, porloq xayollarini she’rga solgandi. Uning xayoli bugunda haqiqatga aylanayotir: turkiy xalqlar o’z o’lkalarida erkin hayotlarini qurmoqdalar, bu mehnat va kurash degani — Ziyo Ko’kalpning Turon va turklik madaniyati mavzusidagi asarlari ana shu harakatning safordingi saflaridadir.

227-b. — atoqli adabiyotshunos olim Faxriddin Qirzio’g’lining muzeydagi shoir qo’lyozmasiga suyanib yozishicha, “Hurriyat” she’rini Z. Ko’kalp uni o’n besh yoshida bitgan.

228-b. — “Maktabda jumhuriyat e’loni” she’ri, aslida, 1895 yilda bitilgan; monarxiyaga qarshi ruhdagi bu asar turk xalqi Kamol posho yo’lboshchiligida ovrupe imperialistlarini vatandan quvib, jumhuriyat e’lon qilishi natijasida, yuqoridagi sarlavha bilan “Jumhuriyat” gazetasida (№164, 21 tashriniavval 1340 — melodiy 1924) bosilgan. O’zbek tilida bu she’r shoirning “Tavhid”, “Vatan”, “Millat” kabi she’rlari bilan birga “Erk” gazetasida (1992 mart, № 8, 6 b.) ilk bor nashr qilingan.

304-b. — “Polvon valiy” dostoni xorazmlik mashhur shoir va kurashchi Pahlavon Muhammad haqidagi xalq riqoyatlariga suyanib bitilgan, ilk bor “Xalqqa to’g’ri” majmuasida (hijriy 11 nisan 1329 — melodiy 24-aprel 1913-y.) bosilgan. Asar o’zbekchada “Oltin yurt” she’ri bilan birgalikda “Gulxan” jurnalining 1998-yil 7-sonida (16-17 b.) chop qilingan.

307-b. — “Olakiyik” asari 1913-yilda “Cho’juq dunyasi” jurnalida bosilgan. Doston o’zbek tilida ilk bor “Tong yulduzi” gazetasida (1999-y.) “Qoyani tesh, tog’ni yor” nomli maqolamiz bilan birga nashr etilgan.

Bu dostoncha eski turklarning ertagi asosida bitilgan. Ertak negizidagi voqea ko’p turkiy xalqlarning miflarida, folklorida saqlanib qolgan. Yurtdoshimiz Abulg’oziy Bahodirxon o’zining “Shajarai turk” kitobida ham bir necha o’rinda uni tilga olgan. Bu asli og’izdan-og’izga o’tib afsonaga aylangan tarixdir, menimcha. Turkiyalik atoqli tarixchi Bahodiddin O’galning “Turk miflari” kitobida ham bu ertak keltirilgan. A. Bahodirxon kitobida yozilishicha, O’g’uzxon o’g’illaridan sanalmish Alanchaxonning ikki o’g’li bo’lgan, bu egizaklarning oti Tatar va Mo’g’ul. Mo’g’ul so’zining anglami, Bahodirxon aytishicha, mung, qayg’u so’zidan keladi. Demak, Mungul,

munqli, qayg'uli o'g'il demak. Tatar so'zining anglami, esa, menimcha, tatli, ya'ni totli er, yigit demakdir. Bu ikki o'g'il ulg'aygach, ikki yurtida egalik qilib, bir-biri bilan urush qilib yurib, tatarlar mo'g'ullarni qirib tashlaydi. O'sha urush yillarida tatarlardan to'qqizinchi xon Sevinchxon edi, mungullardan esa Elxon yurtboshi edi. Shu urushdan Elxon va mungullarning barchasi o'lib, faqat xonning Qayi (Qayan) degan o'g'li va inisining Nukuz degan o'g'li tirik qoladi.

Bahodirxonga ko'ra, bu ikki tirik qolganlar ulg'ayishib, xotinli, bolali bo'lishadi.

B. O'galning yozishicha, o'sha urushda hamma qirilib, qon irmoq bo'lib oqib, faqat ikki chaqaloq tirik qoladi. Ikki chaqaloqni Bo'zqurt — Ko'kbo'ri olib ketib, tog' orasida ulg'ayishadi. Bora-bora ko'payishib, bir urug' bo'lishadi. So'ngra tog'ni — temir tog'ni eritib, yopiq tog'dan tashqi dunyoga qutulib chiqishadi. Ko'kbo'ri ularga yo'l ko'rsatadi. Bugungacha tarixi noma'lum bo'lib kelayotgan etrusklar bugungi Italiya yerlarini bir zamonlar bosib olganida, o'zi bilan madaniyatini, miflarini olib borib, ikki chaqaloqni emizayotgan Ko'kbo'ri haykali Rimning (eski Etruskning) timsoliga aylangani, Rim va Romulning bu haykalini ham ilk bor turk haykalchisi yasagani tarixdan ma'lum. Ana shu Ona Ko'kbo'ri haqidagi rivoyatdan atoqli yozuvchimiz Chingiz Aytmatov ham "Oq kema" qissasida foydalangan.

Demak, A. Bahodirxonga ko'ra, mungullardan tirik qolgan ikki kishi Qayan va Nukuz odam yurmas bir tog'ning ichiga kirib ketishadi. U yerda oilasi bilan yasha yurib, zamonlar o'tib, oradan to'rt yuz yil kechib, nihoyat Ko'kbo'rining yo'lboshlovchiligi sabab bo'lib, temirtog'ning bir kechit yerini eritib, yo'l ochib, tashqi dunyoga — o'z ota-bobolarining yurtiga — Turk eliga qutulib chiqishadi. Shu qutulib chiqqan kunni Arkanako'n Bayrami deya qutlashadi. Arkanako'n, ya'ni bu Qutulish Bayrami tarixan qaralganda, ming-ming yillardan beri ko'klam boshlanishi bilan bir oy davomida qutlangan; arablar Turonning ma'lum qismini egallagandan keyin esa, musulmonlikni qabul qilgan turk ellari orasida arab va fors tili hukmron bo'lgan, bayram oti ham o'zgarib, "iyd", "hayit" degan arabcha (bayram demakdir) va navro'z degan forsha ibora tilimizda o'rnanib qolgan. Arablarning oyog'i yetmagan, ta'siri o'tmagan turkiy xalqlar yashaydigan o'lkalarda esa ming-ming yillardirki ko'klam boshlanishi, ya'ni yilboshi (biz bugungi dunyoda yilboshini ovrupoliklar hisobi, Iso payg'ambarning tug'ilgan yili bo'yicha hisoblashga ko'nikkanmiz) birinchi oydan Arkanako'n Bayramini qutlashgan.

"Olakiyik" ertagida "keldik Temir Qopqaga" degan satr bor. "Temir Qapu", "Temir darvoza" degan atamalar Turkistonda juda ko'p. Samarqandga kiraverishda Temir darvoza degan yer ham shulardan biridir. Yoki mashhur sharqshunos A.Z. Validiy To'g'on ham "Xotiralar" kitobida Qo'ytosh

tog'ları oralig'idagi yerlar qadimgi turk dostonlarida "Ergenekun" nomi bilan atalardi, deydi.

Demak, Arkanako'n yoki Ergenekun afsonalari, ertaklari bilan bog'liq yerlar bizning bugungi O'zbekistonda, Samarqand va Jizzax yerlarida bo'lishi hayratlanarlidir. Bu eski turklik dostonlari, ertaklarini bevosita bizning ota-bobolarimiz ham saqlab qolgan, umumturk madaniyatiga xizmat qilgan, degan faxr tuyg'usini uyg'otadi. Ziyo Ko'kalpning "Ergenekun" dostonini tarjima qilib, 1990 yillar boshida sevimli "Gulxan" jurnalimizda e'lon etgandik. Bugun turk dunyosida keng tarqalgan Arkanako'nga bog'liq ertaklarni bugungi yosh bo'g'inlarning bilishi albatta muhimdir.

Abulg'oziy Bahodirxon ta'kidlashicha, Arkanako'n so'zidagi arkanning ma'nosi tog'ning kamari demakdir. Qunning anglami esa o'tkirdir. Bu so'zlar bugunga ham Turkistonning ko'p yerlarida qo'llaniladi.

Ziyo Ko'kalp "Kulliyoti"dagi "Ergeneko'n" dostoniga berilgan izohda aytilishicha, shoir bu asarni o'g'uzlarning Arkanako'n manqabasiga suyanib yozgan. Bu manqabani esa Fuod Ko'prilining bir necha asarlarida tilga olingani ham qayd etilgan. Menimcha, har ikki turkiyalik ijodkor foydalangan Arkanako'n haqidagi tarixiy afsonani bizning xorazmlik Abulg'oziy Bahodirxonning "Shajarai turk" kiobidan olingandir. Chunki izohda berilgan matn Bahodirxonning Turkiston turkchasida bitilgan asaridagi rivoyatning usmonlichaga aynan tarjimasidir. Ziyo Ko'kalp turklarning temir tog'ni eritib, u yerdan qutulib chiqishlari haqidagi ertakni dostonga aylantirarkan, unda o'sha yillardagi Bolqon urushi munosabati bilan vaziyati og'irlashgan turklarning yana yaxshi kunlarga erishuvi — bu davrdagi dushmanlar siquvidan qutulib chiqishini orzu qilib, unga undab yozgan, millatini qahramonlikka chaqirgan. Bu mavzuda undan keyin ham mashhur turk adibi Umar Sayfiddin "Ergenekundan chiqish" she'rini bitgan, u "Turk yurti" majmuasining "Oltin armug'on" nashrida bosilgan (1913). Shoir Ozariyzodaning "Yangi doston" asari ham Ziyo Ko'kalpga o'xshatma tarzida uning o'limi munosabati bilan bitilgan (1924) va "Yangi Qofqoz" majmuasida bosilgan (1925). Ko'kalpning Arkanako'n mavzusidagi bu asari 1932-y.da olmonchaga tarjimaga qilinib, Leypsigda nashr etilgan.

Demak, qadim-qadimda bizning yurtimizda bo'lib o'tgan afsonaviy tarixlar o'tmishda dostonlarimizda, Abulg'oziy Bahodirxon kabi tarixchi bobolarimizning kitoblarida ta'kidlab kelingan, hatto dunyoga taralgan, chet tillarga tarjima bo'lgan. Biz esa yetmish-sakson yilcha bu gaplardan xabarsiz qoldik. Arkanako'n haqidagi tarixiy afsona turk tili ellarga doim og'ir zamonlarni yengib o'tishga yordam bergan. To'g'ri, ko'pincha millatlarga mavjud vaziyatida bir tog'ni eritib yo'l ochish emas, balki o'z tushunchasidagi zanjirlarni, eskilik, bilimsizlik, tarqoqlik, o'zi bo'larlik tog'larini eritib, "jaholat tog'ini" yorib o'tishga to'g'ri keladi. Shu ma'noda ham bu

eski ertakning bugungi yoshlar tarbiyasida katta ta'siri bo'ladi deb umid qilaman.

"Olakiyik" ertagida devlar asir etgan malaklar va go'zal Qirg'iz qizi haqida so'z bor. Bahodirxon kitobiga ko'ra, Qirg'iz — O'g'uzxon nabilaridan birining otidir. Bobolari bir O'g'uzxon bo'lgan Qirg'iz va Mungulning nasllari doim bir-biriga qo'shni bo'lib yashab kelgan, bu hodisani qirg'izlarning Tangritog'larining to'rt tarafiga yoyilgan yurtlari misolida ham ko'rish mumkin. Bugunda ham eski Turkistonning tom egalari bo'lgan qirg'izlar va o'zbeklarning yonma-yon yashayotgani, madaniyat va tarixda bir meros egasi ekanini bildiradi.

Ko'kalpning "Olakiyik" dostoni 1914-y.da qayta bosilarkan, unga shunday izoh berilgan: "Diqqat! Mujda... Turk bolalarining eng sevimli va eng milliy ertagi bo'lgan "Olakiyik" asari rangli rasmlar bilan chiqarilmoqda. Bu ertak har bir turk bolasining uyida, qo'lida bir donadan bo'lishi kerak. Turk otalar! Bolalaringizga "Olakiyik" hadya etib, Qutulish Bayramini qutlangiz!"

Qutulish Bayrami — Arkanako'ndan chiqish bayrami, ya'ni biz bugungacha Navro'z deb o'rganib qolganimiz bayram kunidir. Turkiyalik olim Abdulxoliq Chay "Turk Ergeneko'n Bayrami — Navro'z" kitobida (1985, 1988, 1989, 1991... ko'p marta bosilgan) dunyoning barcha qit'alariga keng tarqalgan turk tilli qardoshlarimizning har yili ko'klam kelishi bilan ham Ergeneko'n, ham Navro'z nomi bilan bayramni qutlashlarini butun tarixiy manbalar asosida yoritib bergan. Navro'z bayramiga oid keyingi ming yil ichida yozilgan she'rlardan namunalar keltirgan. Tabiiyki bizning o'quvchimizga ham bunday she'rlar ancha tanish, ammo Navro'z va Arkanako'n Bayramiga bog'liq "Olakiyik" kabi bir she'ning o'rni boshqa, albatta. Arkanako'n afsonasiga bog'liq belgilarni o'rganarkanmiz, undagi O'g'uzxon nasllaridan Elxon ismining, (Elbek, Eli kabi) Qayi, ya'ni Qiyot so'zining endilikda shu Qiyot urug'i yashagan qishloqlar holida saqlanib qolganini, Nukuz va undan ko'paygan urug'ning ular yashagan joy nomlarida (Nekuz, Nukus shaklida) yoki Qiyotlar Arkanako'ndan chiqqanda ularning yurtboshisining oti Bo'ritegin ekani (chin manbalaridan buzib o'qilgani uchun ko'pincha uni bartchina, bo'rtachina deyishadi, to'g'risi Bo'ritegindir — T.Q.) va Bo'ri otli kishilar bizda ko'pligi, hatto Bo'ritosh shaklida qizlarga ham qo'yilgani, shuningdek, Navro'z o'yinlaridan hisoblangan ko'pkari Ko'kbo'rining buzilgan shakli ekani, Ko'kbo'ri o'yini hamon yurtimizda davom etib kelayotgani bu afsonalarning, bu tarixlarning bizning milliy madaniyatimiz, milliy borlig'imizni quvvatlaydigan tog'day tayanchlarimiz desak, bu bilan g'ururlansak, ruhimizda o'sha Temirtog'ni eritib kengliklarga chiqish qahramonligini yashatsak, arziydi, deb o'ylayman.

"Ergeneko'n" dostoni ilk bor "Turk an'anasi — Ergeneko'n" sarlavhasi bilan "Turk tuyg'usi" jurnalida (hijriy 25 nisan 1329 — mel. 8.05.1913),

so'ngra "Turk yurti" jurnalining "Oltin armug'on" kitobida ham nashr etilgan.

Asarning o'zbekchasi ilk bor tarjimamizda 1991-yilda, "Gulxan jurnalining 7-sonida ("Temirtog' yoki Ergeneko'n afsonasi", 20-21-b.) bosilgan.

Ergeneko'n haqidagi afsonalar — o'g'uzlarning, turkiy ellarning madaniyatiga oid kitoblarda, jumladan, Rashiddinning "Jome ut-tavorix"i-da, Muhammad Fuod Ko'prilining "Turk adabiyoti tarixi" uchraydi; muallif Ko'priliga suyanib undan o'zining "Turk to'rasi", "Turk madaniyati tarixi" kitoblarida foydalangan. Keyinchalik bu mavzu Bahoiddin O'galning "Turk mitologisi"da keng tadqiq etilgan. Bu afsonada hikoya qilingan voqealar, o'sha makonda yaralib, dunyoga tarqalgan turkiy qavmlar, jumladan, bugungi o'zbeklar orasida keng tarqalgan qo'ng'irotlarning ilk otalariga, Neko'z, Qayan (qiyot) urug'lariga bog'liq ekanini hisobga olib, bu afsona asosida yozilgan dostonni turk tilidan tarjima qildik.

Mashhur "Turkchilik asoslari" muallifi shoir va mutafakkir Ziyo Ko'kalpning "Ergeneko'n" dostoni 1913-yilda yozilgan. Bu asarning yozilishiga ilk sabab, Turkiyaning o'sha yillardagi Bolqon urushlaridagi mag'lubiyati bo'lsa, ikkichidan, ana shu mag'lubiyatdan so'nggi ruhiy ezginliklarga barham berish va jasoratu qahramonlikka chorlash niyatida eski ota-bobolar tarixini, shonu shavkatlarini xotirlab, elga dalda berish niyat qilingan. "Ziyo Ko'k Alp kulliyoti"ning 1-jildidagi izohga ko'ra, bu asarning yozilishida quyidagi manba asos bo'lgan: "Mo'g'ullarga, ya'ni o'g'uz (qavmiga) Elxon podshoh bo'lgan davrda tatarlarning xoni Sevinchxon edi. Mo'g'ullar boshqa qavmlarni ayri-ayri ezib kelardi. Mo'g'ullardan ko'p zarba yegan Sevinchxon ularga qarshi harakat yo'lida Qirg'izxonni va yana bir necha qavmni o'z tomoniga og'dirib, birdaniga mo'g'ullarga qarshi oyoqqa turdilar. Nihoyat, hiyla bilan g'alabaga erishdilar. Mo'g'ullar bir joyda yashaganlari uchun dushmanlari ularni tamoman mag'lub etdilar va qirib yubordilar. Elxonning yolg'iz Qayan (Qiyan, Qoya ham deyiladi; jasur, bahodir, shuningdek, sel ma'nolari bor — *T.Q.*) ismli o'g'li bor edi. Uni o'sha yili uylantirgan edi. Yana bir To'quz nomli jiyani bor edi (dostonda Nufuz, boshqa manbalarda Nekuz — *T.Q.*). qirg'indan so'ng, Kayan va To'quz o'z xotinlari bilan dushman ta'qibidan qochib, bir makonga yetdilar. U yerda ot, mol, tuya-teva ko'p edi. Ular bu mollardan olib borarkanlar, bir tik tog' ichidagi qalin qor yoqqan yo'lga duch keldilar. Bu o'tib bo'lmas tog' ichidagi yagona, ammo tahlikali yo'l edi. Ular yo'lga tushdilar, tog' orasiga kirib bordilar. Bir go'zal maskanga yetdilar: bu yerda oqar suvlar, buloqlar, o'tloqlar, ov hayvonlari, yemishlari pishib yotgan mevali og'ochlar juda ko'p edi. Ular qishda hayvonlarning etini yedilar, terisini kiydilar, yozda sut-qatig'ini ichdilar.

Tog'dagi qalin qor eridi. U joyga Ergeneko'n dedilar (ergene — qoyali tog' degani; ko'n — tog' beli. "O'tib bo'lmas tog'", "Temir tog'" degan ma'nolarda tushunish mumkin — T.Q.).

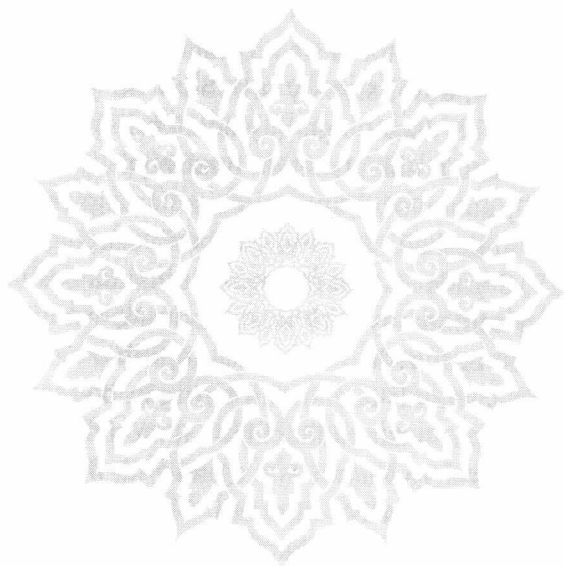
Shunday qilib, bu ikki odamu ikki oiladan juda ko'p nasl tarqadi. To'rt yuz yil u yerda qolib ketdilar. Oilalar, urug'lar, xalq ko'paydi. Nihoyat, ortiq bu makonga sig'mayajaklarini anglab, bundan chiqib ketmoqqa qaror dedilar. Ammo bu tog'dan chiqib ketish yo'lini hech kim bilmasdi, aytolmasdi. Shunda bir temirchi: "Bu yerda bir temir tog' bor, men uni eritib, ochaman", dedi. Tog'ning bir joyiga g'aram-g'aram o'tin va ko'mir keltirdilar, yetmish teridan ko'ruk yasab, yetmish yerda qurdilar. Birikib ko'rukladilar: katta bir o't yondi va bir yukli teva sig'ib yuradigan yo'l ochildi. Kayan va Tukuz qavmi chiqdilar va tatarlardan o'chlarini oldilar. Ayni shu paytda hukmdorlari Bo'rtechine edi.

Prof. Ahmad Zakiy Validiy To'g'on Bo'rtechine so'zining lug'aviy ma'nosi haqida so'zlab, bu so'z eski xitoy manbalarida saqlangani, bo'rchegin, bo'rtegin, ya'ni, Bo'ri Tegin ekanini aniqlagan. Bo'ri Tegin — Ko'k turklarning shu nomdagi qavmiga mansub, moviy ko'zli el edi, deydi u. B.O'gel esa, turkiy ellarning eng eski miflariga oid kitobida Ergeneko'ndan temir tog'ni eritib, yo'l ochib chiqqan qabilalar, urug'lar haqida batafsil yozadi; jumladan, qo'ng'irotlar o'zlarini yetmish ko'rukni ko'ruklaganlar orasida ilkinchiligini aytib faxrlanishini yoki tog'dan birinchi bo'lib chiqqanlarini: boshqa urug'larga qaramasdan, nopisandlik qilib, qardosh qavmlar izzatini oyog'osti qilganlari uchun, go'yo, Ko'k Tangri ularga jazo yuborganini va qo'ng'irotlarning oyoqog'riq kasaliga duch bo'lganlari aytiladi. Eng eski Xitoy va Mo'g'ul kitoblaridan aniqlanishicha, Chingizxonning kelib chiqishi ham Ko'k turklardandir, ota-ona tomonidan ayni Qiyot va Bo'ri tegin urug'lariga mansubdir.

Bu dostonidagi voqeaga o'xshash tarix O'g'uz manqabalarida ham uchraydi. Bahoiddin O'gelning yozishicha, O'g'uzxon bobosi Qora xonni o'ldirib, amakilari — O'rxon va Kurxonni, uning o'g'illarini ham mag'lub etaroq tug'uvdagi issiz (toza, qadam yetmagan)o'lkalarga quvib yuboradi. Botuvda esa, Talas, Sayramdan Buxoroga qadar yerlarda hukmronlik o'rnatadi; bu yerdagi o'g'uz turklari sharqqa quvilgan turklarni mo'ng-al, mung-al degan (ya'ni, mo'g'ul; bu so'z turkiyda sof, suzulmush, saralangan ma'nolariga ega).

Har ikki manba ham turk va mo'g'ul qavmlarining asli bir ekanini isbotlaydi. Xorazmlik Abdulg'oz Bahodirxonning kitobida ham O'g'uzxonning o'g'illaridan bo'lmish Olancha xonning ikki o'g'il ko'rgani va ularga Mo'g'ul hamda Tatar otini qo'ygani va Mo'g'ulning tug'uvdagi o'lkalarni egallagani, Tatarning esa, botuvdagi va tunlik (shimol)dagi o'lkalarni zabt etgani hikoya qilinadi.

YAHYO KAMOL

TIRIKLIGIDA KITOB CHIQARMAGAN KLASSIK SHOIR

Yahyo Kamol Beyatli (1884–1958) mashhur turk shoiri, mutafakkir adib, siyosatchi va diplomatdir.

U 1884-yilda Usmonli saltanatining Bolqondagi viloyatlaridan biri sanalgan bugungi Makedoniyada, Uskup (Skope) shahrida, zodagon bir oilada tug'ildi. Asli oti Ahmad Ogoh. Otasi Ibrohim Nojiy bey davlat xizmatidagi taniqli shaxs, Uskup shahar hokimi ham bo'lgan. Ilk ta'limni Uskup maktablarida olgan, arabcha va forschani yaxshi o'rgangan. 1902-yildan Istanbulga kelib, o'qishni davom ettiradi. Yosh turklarga qo'shiladi; monarxiyaga qarshi fikrlarini ochiq aytgani bois ta'qib ostida qoladi. 1903-yilda Fransiyaga borib, bir yil ichida fransuz tilini o'rganib, Sorbonna universitetining siyosatshunoslik bo'limida tahsilni davom ettiradi. Turkiyalik atoqli muhojirlar va yosh turklar davrasi, Parij muhiti uning shaxs sifatida shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. To'qqiz yillik Ovrupo hayoti uning shoir, adib, siyosiy arbob bo'lib yetishuviga zamin hozirladi. 1913-yilda Istanbulga qaytadi. Turli oliy o'quv yurtlarida, jumladan, Istanbul universitetida madaniyat, adabiyot, tarixidan dars beradi. Til, adabiyot, ijtimoiy mavzulardagi maqolalari bilan matbuotga faol aralashadi. 1910-yildan beri yozayotgan she'rlaridan bir turkumi 1918-yilda "Yangi majmua" jurnalida bosiladi va Yahyo Kamol o'laroq zamonaviy turk adabiyotining yaratuvchilari safidan alohida o'rin egallaydi. 1913-yilda tug'ilib o'sgan yurti Bolqon harbi oqibatida Usmonli davlatidan ayrilgan bo'lsa, endilikda Istanbul ham Ovrupo mustamlakachilari tomonidan egallanadi. Bu fojellar qarshisida Yahyo Kamol aslo egilmaydi, fikri va qalami bilan vatan va millat mudofaasiga o'tlanadi. "Dargoh" jurnalini chiqaradi, unda va "Tavhidi afkor" kabi boshqa nashrlarda Anado'lida mustamlakachilarga qarshi kurashayotgan quvvayi milliya harakatini qo'llab-quvvatlaydi. Mustafo Kamol posho yo'l boshchiligidagi turk xalqi mustamlakachi-bosqinchilar ustidan g'alaba qozongach, uni qutlash uchun dorilfunun hay'ati yuboriladi, olimlar safida Ya.Kamol ham bor edi. Kamol posho shoirni Anqaraga ishga taklif etadi. 1922-yildan u hukumatning rasmiy nashri "Hokimiyati

milliya” gazetasining bosh muharriri, Turkiya Buyuk Millat Majlisi (parlamenti) deputat sifatida xizmat qildi. Lozan konferensiyasida maslahatchi o‘laroq qatnashdi. 1926–1933-yilda Turkiyaning Polsha, Portugaliya, Ispaniya kabi davlatlardagi elchisi vazifasini bajardi. 1934-yilda “so‘yadi” (turkcha familiya olish) qonuni chiqach, Beyatli nomini oldi (ajdodlaridan biri Sanjoq beyi Shahsuvor poshoga asoslanib, shahsuvor so‘zining turkchasi beyatli bo‘ladi). Umrining keyingi yillarida ham o‘lkaning turli yerlaridan deputat qilib saylandi va parlamentda faoliyat ko‘rsatdi. 1947–1949-yilda Turkiyaning Pokistondagi elchisi sifatida ikki davlat o‘rtasidagi do‘stona munosabatlarning shakllanishi va mustahkamlanishiga ulush qo‘shdi. Vatanga qaytgach, nafaqachi o‘laroq umrini sayohatlarda o‘tkazdi. Istanbuldagi “Park otel” mehmonxonasida yashadi (tadqiqotchilar fikricha, 19-yillik umrini mehmonxonada o‘tkazgan). 1949-yilda Ino‘nu armug‘oni bilan taqdirlangan.

Tadqiqotchilar Yahyo Kamolni turk she‘riyatini, an‘analarini o‘tmishdan XX asrga olib eng buyuk to‘rt shoirdan biri deyishadi. Uning buyuk shoir sifatida nodir fazilatlaridan biri, boshqalarga mutlaqo o‘xshamagan jihati shuki, u tirikligida she‘rlarini to‘plab, birorta kitob tayyorlamagan va nashr ettirmagan. Ya‘ni, kitob chiqarmagan klassik. To‘g‘ri, tarixda kitob chiqarmagan, o‘z kitobini ko‘rmasdan, fransuz she‘riyatining klassigi bo‘lib qolganini bilmasdan o‘lib ketgan Rembolar, albatta, sanoqli.

Yahyo Kamol faylasuf, inja, usta shoir. Uning she‘rlarida sharq va g‘arb she‘riyatining eng ilg‘or an‘analari davom ettirilgan. Tuyg‘uga, hayajonga, milliy va tarixiy tushunchalarga boy she‘riyat. U aruz vaznida Ovrupo she‘riyatidagi vaznlarni, she‘r turlarini muvaffaqiyat bilan qo‘llagan, o‘ziga xos an‘ana yaratgan shoir. Qisqasi, uni tarjima qilish boshqa asrdoshlariga nisbatan qiyin bo‘lsa ham, u XX asr turk she‘r san‘atining yuksak namoyondasi sifatida o‘qilayotgan, o‘rganilayotgan, asarlari dunyo tillariga tarjima qilinayotgan oltin qalamli ijodkordir.

Shoir asarlaridan namunalar ilk bor kitob holida nashr etilmoqda.

Tohir Qahhor,
*O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a‘zosi,
shoir va tarjimon*

UFQLARDA ISTANBUL

BIR TEPADAN

Ro‘yo kabi bir oqshom...
Sayr etsak, deya kelding,
Na xush o‘xshashlik bu —
Sen va yurt tepasinda!
Boqdim — so‘zlab turarkan,
Sen yana ham go‘zalding,
Istanbulni his etdim
Har so‘zing, nafasingda.

Seni o‘z iqlimingga
Irqing mos yaratarkan,
Fath aylab o‘lkalarni,
Qancha yog‘iyni yengmish.
Tarixingning ko‘zgusi
Bo‘lsin deb mag‘rur chehrang,
Fotihlarning ul oltin
Qoni marmarga singmish.¹

¹ She‘rlar asosan “Büyük Türk Klasikleri” (Onbirinci cilt. Haz. Prof.Dr. Orhan Okay, Prof.Dr. Şerif Aktaş. Ötüken-Söğüt yay. İstanbul 1992, s.205–276) kitobidan va internet manbaalaridan tarjima qilindi (*tarj.*).

USKUDOR TONGI

Tong oqarib kelmoqda,
Chaqirmoqda xo‘rozlar.
Daqiqama-daqiqa
Tiniqlashmoqda shahar.
Shu vatan tuprog‘ida
Tongni ko‘rarkan har kez,
Minginchisi bo‘lsa ham,
Jonbaxsh vajd ichindamiz.
Atrofni silab esar
Mayning sarin epkini,
Porlar ko‘hna Uskudor,
Ko‘z yayratar yolqini.
Kimlarsiz? Ey, o‘tyurak,
Eski, yangi odamlar!
Uskudorning egasi,
Ongi, tongi odamlar!
Dunyo yuzinda bir bor
Siz-la tanishmasam ham,
Boqib issiq yuzlarga,
To‘lib turibman bu dam —
Sizlarsiz bu damlarni
Men uchun turk aylagan,
Hech ketmasin bu baxtli
Shafaqlar bu o‘lkadan!
Sizlardan ko‘nglim, tilim,
Mijozim, fe‘lim, qonim,
Siz — dunyo, oxiratda
Vatandoshlarim manim!

U SHAMOL

Yashamoq zavqi nadir —
O'limdan qo'rqqan bilmas,
Qoni qaynoq, imonli
Paxlavonlar yengilmas! —
Birlashib, shunday derlar
Har ming yil, har asrga,
Yer yuzin fath etgani
Kelgan fotih naslga.
Fotih ruhli naslga
Bu vatan tor ko'rinar,
Har doim boshqa yurish,
Boshqa ufqlar ko'rinar.
U avlod tuymish bosqin
Zavqini shamoldan ham,
Jangovar otlarda ham
Bu his jo'sh urar har dam.
Yer yuzin eng chetiga
Yetay deb ot surmishlar,
Yenga-enga yog'iyni
Ko'p davlatlar qurmishlar.
Yangi yurtda otga yem
Bersam, deb bosmish olg'a,
Ming-ming otliq qorishmish
O'sha fotih shamolga.

MAVSUMLAR

Uzilib chiqar kuz torindan,
Terandan, terandan, terandan.
Boshlanar g'am-kadar kuylari.

Yangraydir sohilning har yoq, har yerindan
Terandan, terandan, terandan —
U xazin kunlarning darbadar kuylari.

Qayg'uga botirdi bu dengiz, bu sohil,
Bulutlar tarqalsin!
Kel endi, ko'klam, kel!

Taralsin har yonga nur, sahar kuylari.
Kun chiqmay, mos-moviy bo'lgan u Bo'g'ozdan
Navolar taralsin har tomon har sozdan,
Ko'klarni to'ldirsin bu zafar kuylari!

BADRIYNOMA

Do'stim Badriy Tohir Shamanga

Kelmoq-chun ikkinchi bor hayotga
Bir kun qaytish bo'lsa oxiratdan,
Har ruh qanot qoqsa koinotga,
O'zicha ko'klarda topsa maskan;

Tole manga kulsa nozikona,
Bir yulduzni bersa molikona,
Begona bo'lib u iltifotga,
Istanbulga qaytmoq istarman man.

Ming bir tepa yuksalgan Bo'g'ozdan
Boqarkan, ko'rinsin shu keng vatan.
Har yil, umrim bo'yi, hech tinmasdan
Kemalar dengizda sayrin etsin.

Lekin ikkinchi umrim, noxosdan,
Keksalik kelgach, dardlarim bitsin,
Chekingan chog'larim so'z-u sozdan,
Icheranko'y¹da kunlarim o'tsin.

¹ **Icheranko'y** — Istanbul elining Otashahar tumanidagi mahalla; Istanbulda kattaligi, gavjumligi jihatidan ikkinchi, Turkiyada to'rtinchi o'rinda turadi. Kiyikli bobo shogirdlaridan Eran bobo sharafiga 1465-yildan bu makonlar Eranko'y atalgan. (*tarj.*).

UFQLARDA ISTANBUL

Yot elda uzoq qolgach, qaytmoqdaman yurtimga,
Ufqlarda — Istanbul...

Manzil sari shosharkan,
To'liqlardan osharkan,
Yunuslar¹ ko'rsatar yo'l.

Ufqlarda — Istanbul.
O'zini ko'rmay turib,
U qalbmida ko'rindi.

Gumbazlari, qal'asi-yu kapasi-la,
Ming bir ko'cha,
Ming bir nurli tepasi-la
Quchog'imga urindi.
Yasharkanman yillarcha uzoqlarda,
O'rtantirdi Istanbul firoqlarda,
Uni xayol qila-qila bitdi xayolim.

Shu qaytishim so'nggi bo'lsin, ey Istanbulim!
Umrin so'nggi o'tsin shahru qishloqlaringda!
Tepalaring, dengizlaring, qirg'oqlaringda!

Saltanat iqlimiga o'xshash bu shaharda,
Oshiqona xayolga to'p-to'la kechalarda,
Yulduzlarning ostida jonon-la barobar
Oloh ichajak qadar sihatini bersa — shu yetar.

¹ **Yunus** — Yunus balig'i, delfin (*tarj.*).

SULAYMONIYADA BAYRAM TONGI

Yoritib ko'nglim uyin tonggi bu har soniyada
Na mahobatli saboh bo'ldi Sulaymoniyada!

Yurtda, ko'k gumbazimiz ostida, bayram soati
To'qqiz asrin eli-yu tarixi, u mamlakati

Aks etar moviylashib borguvchi bu manzaradan,
Chekilur changli zamon pardasi har on oradan.

Kecha yuz tutdi zavolga, o'sha ondan bu zamon
Tuyular ko'kda qanot, yerda oyoq tovshi hamon.

Keladurlar!.. Na muborak, na ajib olam erur,
Bu havo boshdan-oyoq fikr-u xayolotga to'lur...

Har ufqdan bu kelish... Eski safar chog'laridan,
U yurishlarda olingan necha bog', tog'laridan.

Bu sukunatda qorong'u yana nurga qorishur,
Qorishib bir-biriga xalqu xayolot borishur.

Biri ko'kdan, biri yerdan, bari buncha shoshilar...
Kiradirlar — u ilohiy qapular lang ochilar.

Tangrining ma'badi har bir tarafidan to'ladir,
Bu soatlarda Sulaymoniya tarix bo'ladir!

* * *

Har qo'shin o'z millatim deya yashar-u ham kurashar.
Shundayin jomeni Olloh deya qursa, yarashar.

Eng go'zal ma'badī bo'lsin o'sha so'ng dinni deya
Yasamish loyihasin me'mori Sulaymoniya.

Ko'rsin el deb bu jahon ishvasi-yu dabdabasin
Tanlamish ufqida Istanbulimizning tepasin.

Tashimish har nesini g'ozisi, sardori bilan,
Toshni yengmish necha ming ishchisi, me'mori bilan.

Hur-u ko'rkam bu vatanga, kecha-yu kunduziga
Ochdi dunyoviy eshik shu tepadan ko'k yuziga.

Toki yetsin azaliy rahmatga ruh o'rdulari,
Bu zafar ma'badining me'mori — u ham nafari.

* * *

Na ulug' ma'bad erursan, manga anglatdi butun,
Senga voris ekanimdan sharafim ortdi bugun.

Bir zamon handasadan obida deb o'ylaganim,
Qubbang ostinda xaloyiq, ruhiga bo'ylaganim,

Sanalardan beri ro'yoda ko'rib, izlaganim,
Otalar mag'firatin maskani deb bo'zlaganim,

Tili bir ham dili bir, imoni bir shu ulusim
Ko'radir borlig'ini bitta makon ja'm qilishin.

Bir og'izdan "Buyuk Olloh!" dedilar xalq, bu na xush,
Necha ming dolg'ali Takbir bo'ladir bitta tovush.

Yuksalar omma duosi arshga ko'klardan oshib,
Necha ming ot uchishi, tug', yolineing xilpirashi!..

Ko'rdim askarni, tavozu bila o'ng safda turur,
Yana takbir o'qilur, vajd ila takror eshitur.

Naqadar sof edi siymosi, o'zi mo'amin edi,
Kim ekan? Ustami me'mor? Bir ulug', sokin edi.

Yo Malazgirt urushin botiri, bir turk bolasi?
Kim bu askar? Ko'zi ham dard-u azobga to'lasi?

Yuzi — dunyoda yigit yuzlarining eng go'zali!
Sezilur charchagani jang-u jadallar mahali.

Shu buyuk yurtni qurib ham qo'rigan qudratimiz,
Har zamon borlig'imiz ham qonimiz, ham etimiz;

Bu vatanning yashagan vorisi ham sohibi u,
Ko'rinur xalqqa bu kunlar tasalli kabi u;

Ham bugun bizda qolib turgan el-u mardlar aro
Hamda ko'pdan beri boy berganimiz yurtlar aro...

* * *

Qarshi tog'larda bosar yong'in u gul bog'larini,
Ayirar qirmizilik u yer-u ko'k bog'larini...

Ko'kda to'p na'ra otar, o'lka to'lar gumburiga,
Balki yuzlarcha shahar hayqiradir bir-biriga.

Ko'p yaqindanmi tovushlar? Ko'p uzoqlardan erur?
Uskudordanmi? Hisordanmi? Qovoqlardan erur?

Bursadan, Qo'nyodan, Izmirdan uzoqqa taralar,
Gumburi tog'lar osha har yerga ming g'avg'o solar.

Endi Vandan, Boyaziddan keladir to'p tovushi,
Barcha to'p saslari-la yo'lga tusharlar qovushib.

Qanchalar tuyg'uli, jo'shqin bu yurish, ha, bu safar!
Xotin, erkak, bolalar ko'ngli to'la zavq-u zafar!

Eshitib bir-birining xotirasini, ko'plarining
Yangragay yodida tovshi u Mo'xach to'plarining...

* * *

Ko'kda to'p na'ralari... qaysi safardan keladir?
Mutlaqo har biri bir boshqa zafardan keladir.

Qo'so'va, Nig'bo'ludan, Varna-yu, Istanbulidan,
So'ylashar jang, qilich-u miltig'-u to'p, duldulidan.

Belgiraddanmi, Budan, Egri vayo Uyvaridan,
Yo kelur to'p na'rasi so'ng hudud, so'ng askaridan?

Dengiz ufqinda bu to'p gumburi qaydan keladir?
Barbaro's balki qo'shin, kemasi birlan keladir?

Adalarning yo Tunis, yoki jazoyir to'pimi?
Ikki yuz kemanding ufqlarda suzar bir to'pimi?

Yangi oy chiqqan o'shal Eski shahardan keladir,
U muborak kemalar qaysi sahardan keladir?

* * *

Birikib ma'bad aro men bu vatan birligiga,
Ko'p shukur Tangriga, ko'rdim bu soatlarda yana

Yashaganlar-la barobar otalarning ruhini,
Nurga ko'ngil to'la bayram tongida, eng muhimi!

.

ISTINYA

Istinya ko'rfazida
Oqshom, yolg'izlik, yotlik...
Bir baxtsizga berilgan
Tasalli qadar totlik.

Onma-on salqinlashib
Borar qishloq, moviy, jim...
Xayollar og'ushida
Men ham unga ko'mildim.

Tinib-tinib, bir oyna
Bo'lib porlagan suvda
Dunyo go'zal ko'rindi
Rasmlashgan uyquda.

Ming-ming lola ochilgan
Yuzlarcha bog'-u rog'lar —
Besh yuz yillik qadahlar
To'lgancha bizni chorlar!

Tengsiz Bo'g'oz! Sharafli
Xayoling teran bir sir!
Sendan qolgan lavhada
Har ne bor, mukammaldir.

O'lgan o'ldi, qolganlar
 Bilan azobda qoldik,
 Vatanida xo'rlangan
 Xor jamoat biz bo'ldik.

O'lganlar qutuldilar
 Oxir bu dag'dag'adan,
 Ko'zlarining ichida
 Bo'zlaydir eski Vatan.

Bizning diyor bo'lib.u
 Qolajak to qiyomat,
 Lek o'rtada qolgan bu
 Yosh-u qari, xor millat

Kunlarin o'tkazmoqda
 O'z holi xarobiyla,
 Vatanda dushmanlarga
 Tavoze azobiyla...

Vatanda eng qo'rqinchli
 Tush ichra kunlar o'tar,
 Ammo u kecha bitar,
 Mutlaqo oq tong otar.

U kun qo'shin o't, qon-la
 Yuvadir tarix dog'in,
 Insonga isnod bo'lgan
 O'sha "Yarash"¹ varog'in.

¹ "Yarash" varag'i — I jahon urushi so'ngida, 1918-y. 30-oktabrda Usmonli imperiyasi va Ovrupo ittifoqchi davlatlari o'rtasida tuzilgan Mondros shartnomasi; unga ko'ra, usmonlilar saltanati tugatildi, ovrupolik mustamlakachilar Istanbulni egalladi. Turklarning qutulish — hurriyat urushi o'shandan keyin boshlandi (*tarj.*).

JIMJIT KEMA

Langarlar ochilsin deb
Buyruq keldi zamondan,
Majhul yo‘l tutgan kema
Jo‘nar bo‘ldi limandan

Sayyohlari yo‘q kabi
Jimjitgina boshlar yo‘l,
Yo‘q xayr deb silkingan
Na ro‘molcha, na bir qo‘l.

Bekatda qolgan har kim
Sayohatdan alamli,
Kunlarcha qora ufqqa
Boqadir ko‘zlar namli.

Eh, bechora ko‘ngillar...
Shu ketgan so‘ng kemami?
Hijronli hayotning bu
Emas so‘ngi motami.

Bunda har bir sevilgan
Suyuklisin kutar shod,
Bilmaski, bir ketdimi,
Syevgili qaytmas, hayhot!

Balki o‘sha ketganlar
Mamnundir va ko‘ngli to‘q,
Biroq yillar o‘tsa ham
Safardan hech qaytgan yo‘q.

BOSQINCHILAR

Ming otliq bosqin qildik, bolalarday qichqirdik,
Ming otliq uch ming yovni yengdik, qiyratib qirdik.
 Temirbosh beklarbegi bir hayqirdi “Ilgari!”
 Bir yoz kuni o‘rdumiz o‘tdi Dunaydan nari.

Chaqmoq kabi otildik har ko‘yga yetti qo‘ldan
Turk otliqlar chaqmoqday o‘tib ketgan u yo‘ldan.
 Otlarda yovni quvláb borarkanmiz guvillab,
 Yerdan yetti qat arshga uchib ketdik shuvillab.

Jannatda bu kun gullar ochilmish – vasfi bitmas,
Lek u qizil xotira ko‘zimizdan hech ketmas.
 ...Ming otliq bosqin qildik, bolalarday qichqirdik,
 Ming otliq uch ming yovni yengdik, qiyratib qirdik.

VISOL

Bir uyquni jonon-la
 Birga uxlay olganlar,
Umrining bor iqbolin
 Visolda deb bilganlar
O'ylarlar baxt kechasi
 Mangudir, boqar tag'in,
Ko'rmaslar ufqlarda
 Bir tongning oqarganin...

Ko'rganlari u ro'yo
 Azaliy bog'dir ishqqa,
Har mavsumi, har yozi,
 Esgan epkini boshqa.
U bazm aro bulbulning
 Faryodi eshitilmas,
Unda oy botish bilmas,
 Unda gul so'lish bilmas...

Ko'k qubbasi har doim
 Butun ko'zlari moviy...
U jannatda boy, qashshoq
 Teppa-teng-u musoviy;
O'tli ishq bir xayoliy
 Hovuzlarda salqinlar,
Quloqlar manguilik u
 Hasrat ingrog'in tinglar.

Bir ruh agar bir bor u
 Ilohiy boqqa kelsa,
Bo'ynida Uning qo'li,
 Quhog'ida U bo'lsa,

Ko'milsa Uning sohir
Zulfining tolasiga,
Qo'shilgay mehr afsuni
Har lahza nafasiga.

Yulduzlar kamolinda
Ko'klarga bo'ldi tortiq,
Bir mo'jiza holinda,
U ko'zdan erur ortiq.
Ayrilmasdan o'psa-da,
Qonmas, tashna — suvsizdir,
Zero tashna etgan zavq
U dudoqqa xos tuzdir.

Inson neni yaratsa,
Yaratmishdir u tuzdan,
Bu ham bir sir, yo oz-moz
Ilohiy holimizdan.
Ular gullar va hurlar
Aro bir bog'dadirlar,
Bir kun qaydan va qaysi
Tasodif-la kelarlar?

Ishqdan behush kunlarda,
Shamol esib taqdirdan,
Ularni olib ketar
Jon makon tutgan yerdan,
Umrning nurli yo'li
Kelganlari o'sha yo'l,
Olamdagi bir oqshom,
Ko'kdagi qo'sh-qo'sha yo'l...

To'rt otliq u gardunga
Yuksalar ekan shon-la,
Ikki ruh sevinirlar
Shavqlanib keng osmon-la.

Siymolarda har lahza
Porlar porloq zafarlar —
Charx urar charxi davvor,
Safirlaru safarlar...

Bir uyquni jonon-la
Birga uxlay olganlar,
Borliqda butun zavqqa
U jannatda tolganlar
Dunyoni unutganча
Gʻaflatda yotgan zamon,
Bir zolim musht urilgay —
Ular-chun tugar jahon.

U payt ochib koʻzlarin,
Boqarlar shoshib har yon,
Koʻrgaylar har yer barbod,
Qop-qorongʻu bir zindon.
Anglarlar —zoʻr fojea
U olamda uygʻonish...
Har nedan ayri, har kun
Azob chekish va yonish...

Ey, tole! Oʻlimdan ham
Badtar bu qorongʻulik,
Ey, ishq! U koʻngillar ham
Syen uchun malol ortiq.
Ey, visol! Oshiq-larni
Afsun-la oʻzing rom et,
Ey, totli, ulugʻ kecha!
Necha yillar davom et!..

RINDLAR OQSHOMI

Qaytib bo‘lmas bir oqshom
Ufqindamiz, vaqt kech.
Bu eng so‘nggi mavsum, ey,
Umrim, qanday kechsang kech!
Jahonga yana bir bor
Kelsam derlar, bu xayol.
Ovunmoq istamaymiz,
Kelsa`kelsin har zavol!
Qop-qorayib ochilgan
Zulmatdagi teshikdan —
Orqasida quyosh hech
Chiqmagan u eshikdan
O‘tsang, bas, boshlanadir
Tuganmas jimjit kecha,
Kel, kunbotar bog‘larda
Sayr etib qol ungacha!..
Yo shavq ichra xarob bo‘l,
Yo ishq ichra, ey, ko‘ngul!
Ko‘ksimizda ochilgay
Endi lola yoxud gul.

SHAHARLAR SHOHI

Kecha yuksak tepadan

Boqdim, aziz Istanbul!

Ko'rganim, sayr etganim

Har yering ko'p go'zaldir!

Yuragim taxtindasan!

Sen — shoh shahar, men bir qul,

Bir ko'changni suymoq ham

Bor umrga badaldir!

Ravnaq topgan shaharlar

Doim bo'lgan dunyoda,

Lek afsunli chiroylar

Faqat senda yaralgan.

Umrin kim o'tkazmishdir

Eng totli, xush ro'yoda —

U zot senda yashagan,

Senda o'lgan, ko'milgan.

SENTABRNING SO'NGGI KUNLARI

Kunlar ancha qisqardi.
Qonlichaning* chollari
Bir-bir eslab o'tirar
O'tgan umr-u hollarin.
Bu ko'chani sevmog-chun
Butun umr yetmas-a!..
Qaniydi qisqarmasa .
Kunlar, yoz tez o'tmasa...

BIR DO'STIMGA

Komildir-u insonki, yashar xotiralar-la.
Bir boshqa karam kutmagay endi kelajakdan.
Har on to'ladir ko'zlari janon va bahor-la,
Kom oldi — bilib o'z-o'zin — umrinda falakdan.

Bir bora sevib, vuslatiga yetsa jahonda,
Umrin go'zal uyqusida ko'rsin tushini ruh.
Ming zavq qidirib, topgan odam baxtli zamonda,
Har kun toliqib, behuda ming yil yashamish Nuh.

O'YLAR

Zahmatli bu yo'llarda
Yoshim yetdi yetmishga,
Shu yoshim tepasidan
Zehnan boqdim o'tmishga.

Millionlab yil charx urgan
Shu Yerdagi bir kishi
Yetmish yilin o'ylasa —
U ne-yu, ne kechmishi?!

Har yerda bor hayotni
Bir turli naql etarlar,
Lek teranroq ko'rganlar
Indamasdan ketarlar.

Haqiqatni yuzlarcha
Faylasuf bilar emish,
Bir qismi shak-shubhada,
Bir qismi esa, bo'm-bo'sh.

Ko'pida aks etmaydir
Fikrlar ayon-bayon,
Haqiqatni ozmi-ko'p
Aytgan zot ekan Xayyom.

U TARAF

Ko'rdim o'lim diyorin
Tushimda men u kecha,
Jimjitlik o'rtasida
Kezdim g'amga botgancha.

To'xtab qolgan soatga
O'xshardi qotgan zamon,
Sukutga botgan edi
Quyosh ko'rmagan jahon...

Hokimdi yerdan ufqqa
Qadar uxroviy viqor,
Bir buloq ko'rdim, undan
Har yonga yog'du oqar.

Ko'rdim — oppoq bo'lishib
Yo'lovchilar borishar,
Bildimki, oxirat deb
Atalgan yerda bashar.

Boqdim, bari huzunli,
Rangi-ro'yi sap-sariq,
Sezdim, bari gavdasiz,
Xayoliydi bo'ylari...

Boshqa yoqqa qaytarman
Toliqqancha kezmoqdan,
Bir kosa yog'du olib,
Ichurlar u buloqdan.

Oллоhga shukr etib, so‘ng
Qaramasdan o‘ng-so‘lga,
Indamasdan, ohista
Tushadirlar bir yo‘lga...

Tushimda neni ko‘rsam,
O‘shandayin naql etdim.
Bu bir tushdir. Bo‘lmasa,
Boshqa olammi o‘lim?

TILAK

Dunyoda na iqbol, na-da sarvat tilaymiz,
Uqboda ham hatto na saodat tilaymiz.
Ishq guli ochilib, bulbul sayragan chog‘i,
Do‘stlar-la kayf-safo, yor-la vuslat tilaymiz.¹

.

¹ **Qonlicha** — Istanbulning Beyqo‘z tumanidagi mashhur ko‘cha. Rivoyatga ko‘ra, Usmonlilar saltanati sultonlaridan biri Istanbulning eng havosi toza ko‘chasi aniqlansin, deya farmon beradi. Bir vazirning dono maslahatiga ko‘ra, har bir ko‘chaga bir vaqtda go‘sht osib qo‘yiladi, et eng yaxshi saqlangan ko‘cha havosi toza deb topiladi. O‘sha ko‘cha Qonlicha deb atalgan. Mashhur “Qashqirlar vodiysi” seriali shu makonda olingan (*tarj.*).

O'Y VA TUYG'U

Suyganlarim dunyodan
Birma-bir o'tmoqdalar,
Oy o'tmasdan quloqqa
Tuyular bir shumxabar.

Qorayar qalbim goh-goh
Mash'um xabar, qayg'udan,
Aqlim bo'lar parishon,
Ko'z yoshdanar tuyg'udan...

O'lim qadim husnini
Asrimizda yo'qotdi,
Loqaydlar to'la dunyo
Mahzun bir kirga botdi.

Ko'pni ko'rgan shunday der:
"Ketadir har bir nasl!
Eh, soddadil! Hayot shu,
Qolganin bilganча bil.

Hayot shunday bo'ladir,
Aylanar ekan bu charx,
O'lim ham navbat bilan,
Lek navbatda bormi farq?..

Teran ilmiy qarashlar,
Hukmlar foyda bermas,
Tuyg'udan bo'shagan u
Yerni aslo to'ldirmas.

VAYRONBOG‘

Adalardan¹ yozga vido aytgan chog‘,
O‘rtanar bag‘rimiz ustidagi tog‘,
Chunki xotirlaymiz seni, Vayronbog‘.²
Biz xursand, ular-chi, muammoliydi,
Birining so‘zlari chars, imoliydi,
Biri isitmali, xor, zavolliydi.
Biz boshqa davrada mamnun, quvnoqdik.
Quyosh dengiz uzra so‘narkan, boqdik.
Cho‘ponlar bilan so‘ng gulxan ham yoqdik.
Chiqaraylik deya ishqning totini,
Barchamiz sevdik u so‘lg‘in xotinni,
O‘sha kun rohiba qo‘ydik otini.
Uxladik qirlikda. Kezindik tog‘da.
U yozning eng so‘nggi kunin u chog‘da
O‘tkazgan edik biz u Vayronbog‘da.

¹ **Adalar** — Istanbul atrofidagi orollar (*tarj.*).

² **Vayronbog‘** — Adalardagi eng katta, ya‘ni Buyukadada joylashgan qadimiy go‘zal makon. Ta‘til maskani. Makedoniyalik Buyuk Iskandarning otasi Ikkinchi Filip quydirgan 207 ta oltin tangadan iborat xazina shu oroldan topilgan. Adalar — Istanbul atrofidagi orollar (*tarj.*). VI asrdan qolgan kalisolar va hazrat Iso tepasi, shuningdek, islomiyat davriga mansub 4 ta masjid bor (*tarj.*).

CHIN KOSASI

Kel, ey, mahbuba, Chindan!

U go‘zal ko‘shk ichindan!

Yalov tutmish shamollar.

Olovdan po‘rtaxollar.

Kosadagi suvlarda,

Uxlarkan ko‘zgularida,

Ey, sevgilim, ko‘rin san

Bir bor Chin kosasindan!

Ko‘ringaydir rasmdan,

G‘oyib bo‘lgay nasimday.

Kel, qaldirg‘ochlar bilan,

Suvga tolg‘ichlar bilan.

Kel, ko‘klam nash’asi-la,

Kel, qushlarning sasi-la!

Yo maktub yo‘lla Chindan,

Yo kel ro‘yo ichindan!..

JINLAR

Vahshiy, och dengizlarki,
Sarobda jimirlaydir,
Har lahza solar vahma,
Bir nelar qimirlaydir...

Ular — vijdon azobi!
Ular — biz, barcha bilar.
Ich-ichidan qiynalib,
Ba'zilar tavba qilar.

Har gunohkor kimsaning
Xayoliy jazosimiz,
Erni, yorni aldagan
Xotinning sazosimiz.

Birimiz azob berar
Har vijdon-u hislarga,
Birimiz tinchlik bermas,
Balodir nafslarga.

Birimiz esa devday,
Shohlarni ham hurkitar,
Vijdonsiz, osiyni ham
Hatto gizli qo'rqitar.

Agar qo'rquv shaklida
Biz bo'lmasak, har inson
Bilmay yashab o'tardi
Ne yaxshi-yu ne yomon.

Bir daf'a his etdingmi,
Bildingmi biz kimlarmiz?
Jinlar yoxud ularga
O'xshagan vahmlarmiz.

SEHRLI SHE'R

Parijda, yosh chog'imda,
 Xo'p Bodlerparast edim,
Maishat-u sayohat,
 Go'zallik-la mast edim.

Ruhimga she'ri singmish
 Ilohiy kadar kabi,
Chog'irga tomchi-tomchi
 Sizgan bir shakar kabi.

Xayolot osmonida
 Urar edim javlonlar,
Dafnalar-la o'ralgan,
 Oh, o'sha bog'-bo'stonlar!..

Har zavqning o'ziga xos
 Bir jannati bor edi,
Ming-ming turli ne'matning
 O'z lazzati bor edi.

Bir kun vido aylab
 U diyor hayotiga,
Qaytib keldim yurtimga,
 Vatan koinotiga.

Lekin o'sha bog'larda
 O'tgan zamondan beri
Qalbimda so'lmagandir
 O'sha she'r chechaklari.

SO‘ZSIZ TARONA

Kecha sizni kutdim o‘sha yo‘llarda,
Birga yurgan edik u zamon qorda...
Ko‘nglim o‘rtangancha umid, ozorda
Kecha sizni kutdim o‘sha yo‘llarda.

“Unutmagandirsiz axir otimni? —
Dedingiz his etib o‘y-maqsadimni. —
Hamon u saqlarmi qalbda yodimni,
Bugun ham kutarmi o‘sha yo‘llarda?..”

Qancha sevimishganlar o‘tib ketdilar,
Ishqni u yo‘llarda shunday kutdilar...
Eh, qancha oshiq bor, kutar va tilar
Tezroq shom tushishin xilvat yo‘llarda...

SOG'INISH

Ko'nglim-la o'tirdim-da
Huzunlandim u joyda,
Sen qaydasan, ey sevgili,
Yoz chog'lari qayda?
Tog'lar oqararkan,
Tepada suhbat etardik,
Sen qayda, u tongning
O'sha tog'lari qayda?

Oqshom... quyosh ortiq
Dengiz ufqinda ko'mildi.
Atrofda yurib turgan o'sha
Omma yo'q endi.
Keldim bir o'zim...
Har ne chekindi, sasi tindi,
Ko'nglim-la xayolot kabi men
Qoldim u joyda...

TUN TARONASI

Eng xilvat bog'larda sayraydi u qush.

Tollar qalin o'sgan

Vodiyda sayrar.

Biror qo'l tegmagan

Og'ochda yayrar,

Oqshomdan tonggacha sayraydi tinmay,

Tovushi yuksalar

Tubanga inmay.

Eng uzun chax-chaxi bilan bir muddat

Eshitgan jonzotni etar butkul mast.

Bir muddat ko'klarda

U chax-chax solur,

Bir muddat yer uzra

U oh-voh solur...

Tinglarkan, yulduzlar

Esrikib boqar,

Tinglarkan, kunduzlar kechaga oqar...

U qush faqat bahor kelganda kelar,

Qaydan kelar ammo?

Bir kimsa bilmaydi, bu-da muammo.

Tugar ekan bahor,

Yo'qolar, boshqa bir bahorga qadar.

O'sha qushning umri bir go'zal tunda

Bir go'zal tarona aytish-la o'tar.

Eng xilvat bog'larda sayraydi u qush.

Xayol ichinda yashar,

Xayol ichinda o'lar.

MAHLIQO SULTON

Mahliqo sultonga oshiq yetti yosh
Tun payti shahardan chiqdi.
Mahliqo sultonga oshiq yetti yosh
Har biri devona, telba oshiqdi.

Hammasi, ustida chakmon, kunlarcha
Yurdilar, ichlari hijrona to‘la.
Har kuni, ufqni bosarkan kecha,
Dedilar: “Balki bu so‘ng oqshom bo‘lar...”

Inson orzusining yo‘q boshi-keti,
Doim yo‘l uzayar, yurak uzilar.
Oshiq umr bo‘yi yurar shahd etib,
Manzilga yetmasdan, bir yerda o‘lar.

Mahliqoning shaydo savdoyilari
Chig‘iriqsiz quduq ko‘rdilar bir payt.
Mahliqoning shaydo savdoyilari
Boqib, ko‘zlariga to‘ldi g‘am, dahshat.

Ko‘rdilar: “Oynada — bir gizli olam...
O‘lim sarvilari ufqni o‘ragan...”
O‘ylashdi, bir sehr yuz berdi bu dam,
Uzunsoch paridir u hol so‘ragan.

Yetti yo‘lovchining u eng kichigi,
Vayrona quduqning boshiga yetdi.
Chiqarib barmoqdan kumush uzugin,
Quduqning ichiga qarata otdi.

Oynada sindi suv — ro‘yo yo‘qoldi!
Edi bo‘lganlarning bu eng so‘ng dami:
Bir xayol olami muhayyo bo‘ldi,
Ko‘chdilar — yutdi u xayol olami!..

Mahliqo sultonga oshiq yetti yosh
Yillar o‘tsa hamki, hech qaytmadilar.
Mahliqo sultonga oshiq yetti yosh
U yoqdan hech qachon qaytmas, dedilar.

.

G'URBAT

G'urbat nadir, bilarmi
U, surgunga ketmagan?
Ey, g'urbat g'aribligi
Ufqlarda bitmagan!

Bir umr davom etgan
Achchiq qayg'u kunlari,
Yillarcha qalbni yegan
Muhtojlik huzunlari...

Bir cho'l qurg'oqligida
Xayolning suvsirashi,
Ham uyqu ehtiyoji
Hamda uyqusirashi...

Eng dog'uli dushmandir
O'tib-o'tmagan zamon!
Ming turli jabri bordir
Beomondan beomon!

Yolg'izlikning azobi
Barcha qiynoqdan badtar,
Insonni xarob qilish
Uchun shu qahr yetar.

RINDLARNING O'LIMI

Hofizning mozorinda,
U bog'da bir gul bormish,
Har kuni ochilarmish
Qonagan ol rangi-la.
Har tun bulbul tonggacha
Hech tinmasdan yig'larmish,
Eski Sherozni xayol
Ettirgan ohangi-la.

O'lim — osuda bahor
O'lkasidir bir rindga.
Ko'ngli buxurdon¹ kabi
Har yerda yillab tutar.
U salqin sarvilarning
Ostindagi qabrinda
Har tong bir gul ochilar,
Har tun bir bulbul sayrar...

¹ **Buxurdon** — ma'badda yoqimli is taratish uchun qo'llaniladigan tutatqi (tarj.).

UFQLAR

Ruh ufqsiz yashamas.
Tog'lar ufqi mahobatlidir.
Vodiylarning ufqida — huzur.
Dengizning ufqidan tasalli tuyulur.

Ruh azaliy lazzatni
 Ulardan topar faqat.
Ufqlar ovutadir
 Ruhni soatma-soat.
Bir zamon so'ngra terandan tuyular yolg'izlik...
Ruh izlar o'ziga mos yana bir ruh ufqini.

Ma'naviy ufqi eng keng —
U ulug' payg'ambarlar,
(Ular bunday gap-so'zlardan ko'p yuqori) va lekin,
Ancha mas'ud edilar,
Yashardilar hovariylar,
 sahobalar birla tinch... —
Na ufqlar!
 Na go'zal ruh emish ular, yo, Rabbim!

Onamning tobutini
 Ko'rgan edim o'shanda...
Hayron, vayron ko'zdar-la
 Boqarkan, lol qotgandim,
Jinni bo'layozgandim alamdan.

Ellik to'qqiz yil o'tibdi oradan.
Oh, u holat bir yaradir
 Bugungacha qalbimda.

U yasharkan,

U samoviy, kulumsagan u ko‘zlar —
Naqadar keng ufqlardi men uchun;
Yuvkichning taxtasi ustida u kun
Boqmas bo‘lgandilar bizning dunyoga.

Yashagan har foni
Yashayotgan ruhni axtarar;
Siqilar ekan joni,
Axtarar o‘shal oni
Tor umridan yo do‘st ufqini,
Yo bir jonon ufqini.

UCHISH

Uchmoqda qo‘nmasdan bir qirg‘oqsiz dengizda ruh.
O‘xsharmi shunday qushga u to‘fon ichinda Nuh?

Ustida ko‘k, doimo bulutlar-la yuklidir,
Ostida vahshiy dengiz, azaldan ko‘piklidir.

Mavj urar, to‘lqin urar, ma‘lummi dolg‘a soni?
Millioncha to‘lqin surar u millioncha to‘lqinni.

Hech tinmagan qo‘shiqdir hech tinmagan chayqalish,
Millioncha hayqirishga javob million hayqirish.

Yulduzlar o‘lkasida uchar, kengliklar oshar,
Xayoldagi olamlar bir-bir ko‘rina boshlar.

Ruhga kuch bergan havo o‘sha yuksak ma‘voda,
Xayol qanoti — tuyg‘u, hislar o‘sha havoda.

Ko‘kda, faqat shu qatda mumkin doimiy uchish,
Rohat qilib uchar ruh — po‘lat qanotli u qush.

Ufqida bir lahza ham ko‘rinmaydir Yer yuzi,
Hur ko‘kda, hur dengizda hur ruh uchar bir o‘zi.

G‘AZALLAR

CHUBUKLI G‘AZALI

Ey, qayiqchi, asta yur,
Moxtob tag‘in uyg‘onmasin,
G‘arq xayol dunyosiga
Shu ob, tag‘in uyg‘onmasin.

Navbahor og‘ushida
Jonon bo‘lib uxlar jahon,
To qiyomat uxlasin,
Bu xob tag‘in uyg‘onmasin.

Bu samoviy kuy ichinda
Uxlasin, qotsin bu soz,
Avjida aysh-u tarab,
Mizrob tag‘in uyg‘onmasin.

Gul, buyur bulbulgaki,
U sayramay tursin bu chog‘,
Bog‘da masti zavq erur
Ahhob tag‘in uyg‘onmasin.

Ey, Kamol, komil umr
Arzirmi uyg‘onmoq uchun?
Uxlasin, qo‘y, bu ko‘ngil
Betob, tag‘in uyg‘onmasin.

GEDIK AHMAD POSHO¹GA

Bu shamol hukmi dengizdan
U Masihoga qadar,
Suzadir shonli qo‘shin
Sohili a’doga² qadar.

Chiqur O‘tranto‘ga³
Purvalvala Ahmad poshomiz,
Tug‘i ham borsa kerakdir
Qizilolmoga qadar.

Tutadir ko‘kni azon
Bongi-yu takbir u zamon,
Dori kuffordagi mashhur
U kanisoga⁴ qadar.

Ko‘milur nurga u
Iymoni Muhammad-la farang,
Bu safar Rim papadan
Hazrati Isoga qadar.

G‘azalin ruhi qo‘mondonga
Etar tuhfa Kamol,
Uchadir shohpari-la
Jannati a’loga qadar.

¹ **Gedik Ahmad posho** — (vafoti 1482) Usmonli imperiyasining 13-Bosh vaziri, mashhur qo‘mondon; gedik — uning sifati, qal’a quruvchi anglamida (*tarj.*).

² **A’do** — dushman (*tarj.*).

³ **Otranto** — Italiyadagi shahar (*tarj.*).

⁴ **Kanisa** — ma’bad; musoviylar va isaviylar ibodatxonasi (*tarj.*).

SO‘ZLAGAY

Mast bo‘lib dil uxlar-u,
Lek ul diloru so‘zlagay,
Uxlar u gul, uxlamas
Bulbul, u shaydo so‘zlagay.

Bitmagay yaldo tuni
To tonggacha ishq qissasi,
Bitsa ham Majnun so‘zi,
Nutqini Laylo so‘zlagay.

Anglamas aql ahli, afsus,
Har yurak lisonini,
O‘ylar u, devona oshiq
Bir muammo so‘zlagay.

Ko‘rgan u oyina-yi
Sofinda sarv andomini,
Bog‘da suvga termulib, boq,
Unga ro‘yo so‘zlagay.

Shu radifda beshta bayt
Yozding-u, ne bo‘ldi, Kamol,
Noili so‘z aytsa, bir
Dunyocha ma‘no so‘zlagay.

ALP ARSLON RUHIGA

Iqlimi Rumni tutdi

U jahongir savlati,

Davron u chog'da ko'rdi

Ne ekan sher savlati.

Titratdi yer-u ko'kni

Malazgirt o'ngindagi

Janglar va urxo-ur-u,

O'lim, shamshir savlati.

O'n yilda bordi sohili

Qustantaniyaga,

Dong topdi bu vatanda

Uning mohir savlati.

Tasvir etarmi bo'yla

Shahanshahni, ey, Kamol,

Chaqmoqdan o'lsa she'r-u,

Vasf-u ta'bir savlati.

G‘AZAL

Etsa mast bir she’r, uni
Deydilar mayi azal,
Rom bo‘lib har satriga
Hayqiralar: “Voh, go‘zal!”

So‘z va soz ustoz bilan
Kasb etar ohang-u jon,
Tegsa mizrob, yangragay
kuy, qo‘shiq, misli asal!

Xush qo‘shiq aytilmasa,
Bo‘lmagay zavq-u safo,
Bo‘sh, quruq gap-so‘z bilan
Hech davo topmas kasal.

Bir g‘azal qolsin — yetar
Har g‘azal bitguvchidan,
Baytin aytsinlar sevib:
“Shu erur baytul-g‘azal!”

Ey, Kamol, she’r boshqa-yu
Boshqadir ertak yo lof,
Ahmog‘-u nodonga mos
Bo‘sh tarona, bo‘sh masal.

TAZMIN

Qon oqqani kundan beri
Jon-u tanimizdan,
Yoqut rang olar
Bo'lgan emish ma'danimizdan.

Bir kun ko'chasindan
O'tajak bo'lsak u oyning,
Billoh, u chamanlik
Yonadir domanimizdan!

Bir tun bizi yetkursal falak
Ul toqi ishqqa,
Vuslat yorishur
Shu'layi pirohanimizdan.

Arbobi tomoshoga
Sahargohi bahorda
Bu lavhayi qonlig'
Ko'rinur ayvonimizdan.

“Biz bulbuli shaydo,
Yoqadir ayriliq o'ti,
Otash so'nadir,
O'tsa sabo gulshanimizdan.”

ISTANBULNI FATH ETGAN YANGI CHERIK

Yo Ali, deb panja ur shamshir uchun,
Qo‘llaguvchi, ko‘kdagi u pir uchun.

Ur qilichni ahli kuffor ustiga,
Qir g‘animni bir jahongir sher uchun!

E, futuhot lashkari! Ur, bos bugun,
Fathi mubini zamin, tafsir uchun!

Rum, farangning toxi uchsini, et hujum
Turkni bunga yo‘llagan taqdir uchun!

Savlati-la ur, ochilsin qal’alar,
Subhi sodiq yangragan takbir uchun!..

BAYT

Bir o'lim har boshda bor, keksayib bormoq — hazin,
Chora yo'qmi bunga hech bunda, Rabbil olamin?

TO'RTLIK

Bilmam, kimlar, nelar ortidan ketdik?
Gohi may tutdig-u gohi nay tutdik.
Riyo mazhab bo'ldi zako ahliga,
Biz, dili devona, hur yashab o'tdik.

TOVUSH

Yo Rab, na musovotni, yo na hurriyatni ber,
Yoki na u yo'llardan kelajak shuhratni ber,
Doim nash'a berguvchi bir tarannum tilarmen,
Yo Rab, menga bir tovush yaratgan qudratni ber!

UMR

Boq, bu tepadan kun bila daryo ko'rinur,
Pok u tepadan har iki dunyo ko'rinur.
Eng so'ng tepa, boq, fasli xazon, hech tugamas,
O'tmish, kelajak — barchasi ro'yo ko'rinur.

XAZON BOG'LARI

Eslab seni u shomda,
Huzun lahzalarinda
Kездim yana u
Eski xazon bog'chalarinda.
Ichdan to'kilib, jon
So'kilib choki chokindan
Kездim yana u
Eski xazon bog'chalarinda.

Sendan bo'shagan
Bag'rima ko'zyoshlari to'lmish,
Mendanmi kechib
Yoz yo'lining gullari so'lmish,
So'lg'in bu fasl ichra
Yonib qalb-da kul o'lmish,
Kездim yana u
Eski xazon bag'chalarinda.

JONIM ISTANBUL

Ruhimni eritib-da qolipda do'ndirmishlar,
Uni Istanbul deya tuproqqa qo'ndirmishlar,
Ichimni egallagan havo, rang, ishva, iqlim,
U mening zamon, makon ochib ketmish sevgilim.
Chechagi oltin yulduz, suyi to'rt yon yo'llidir,
Oy-u quyosh azaldan ikki Istanbulidir.
Dengiz-la tuproq loyiq bunda go'zal misolga,
Qovushmishlar ro'yolar,erishganlar visolga.

Istanbul, manim jonim,
Vatan ichra makonim...

Istanbul,
Istanbul.

Tarixning ko'zlari bor devorda teshik-tilik,
Sarvi andomli sarvi oxirati pardalik,
Bulutta shoha qalqqan Fotihdan qolgan qir ot,
Bo'yin cho'zgan qubbalar, balki millyard g'irotda...
Shahodat barmog'idir ko'kka to'g'ri minora;
Har naqshda ul ma'no: "O'lajakmiz, ne chora?
Hayotdan jonli o'lim, gunohdan ustun rahmat;
Boyo'g'li tepinarkan yig'lar Qorachaahmat...
Ul ma'naviy bo'l-da bo'l!
Illo Istanbulda bo'l!

Istanbul,
Istanbul...

Bo'g'oz kumush bir mangal, qaynatar sarinligi;
Jomchadadir, yerdadir ko'klarning teranligi.
O'ynoq suvlar yolining old qatiga musofir;

Yangi dunyodan mahzun, rasmda eski sofr.
Har oqshom jomlarida yong'in chiqqan O'skudar,
Parili o'xshab qo'noq, ko'cha bir shahar qadar...
Bir sas, bilmam tanbur kabimi, ud kabimi?
Jumbali uylar aro inlatir "Kotibim"i...
Xotini keskin pichoq,
Toza qon kabi sijak.

Istanbul,
Istanbul...

Yetti tepa ustida zamon bir naqsh ishlar!
Yetti rang, yetti sasdan sanoqsiz bildirishlar...
Ayub o'ksiz, Kadiko'y go'zal, Moda ko'rimli,
Adada garmsel uchgan etaklardan so'rimli.
Har shafaq Hisorlarda o'qlar yoyindan,
To hanuz hasrat kelir To'pqopi Saroyindan.
Ona kabi yor o'lmas, Istanbul kabi diyor;
Kulgani shunday bo'lsin, yig'lagani baxtiyor...
Kechasi sumbul ekan,
Turkchasi bulbul ekan,

Istanbul,
Istanbul...

1963

YO'LLAR VA KO'KLAR

Ustma ust old-ortalar,
Menda ko'klar va yo'llar.

Ko'klar qat-qat moviylik,
Yo'llar ko'l-ko'l sarvilik.

Yo'llar qaylarga ketar,
Va ne o'ylaydi ko'klar?

Ko'klar suvda titraydi,
Yo'llar suvda bitadi.

Ko'klarning yuzi yerda,
Yo'llarniki ko'klarda.

Bu yo'llarda izlimiz,
Bu ko'klarda gizlimiz.

Yo'llar mening bor-yo'g'im,
Ko'kni tutadir yig'im

1937

YANGI

Nima u, Kimdir u eskimaydigan?
Ruhi ham, o'zi ham doimo toza,
Suv ila non kabi hamisha aziz...
Jumla so'ng bo'lmasdan yana bor bo'lgan;
Zamona ortida qolgan janaza,
Haqiqat ko'kdagi chaqmoqdan bir iz.

Go'zallik har yoni, yangilik go'zal,
Do'stini bilgan ishq doim umrli,
Sevgilik bayotlar, ammo ishq yoni.

Ko'nglingda birlashgan abad-la azal,
Otash chopqinlarda qalbing muhrli,
Bizning ko'ydan izla mangu oshyonni.

1982

BINO

Sir bermoqqa olishgan
Panjaralar oydinlik.
Devorga shubha chiqqan
Ko'lkalarda shoshqinlik.

Ustma ust inson to'ri,
Bu ne hayot qo'tir-u!
Qamti-qamti o'tiruv,
Qochib ketmish yaqinlik...

1973

SHAHARLARNING TASHIDAN

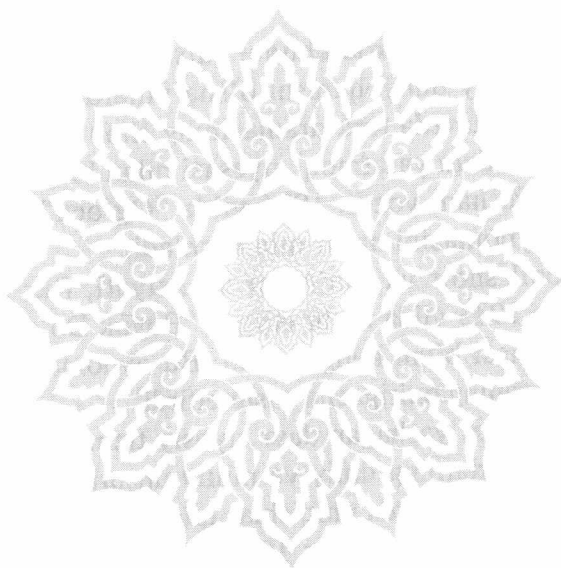
Qalq, orqadosh, ketaylik!
Daralar yo'ldoshimiz,
Tog'lar ko'krakdoshimiz,
Dunyoni sayr etaylik,
Shaharlarning tashidan,
Bug'doyrang, sarg'ishindan
Qochaman, qutulaman!
Xayr yo'lin bilaman;
Qat-qat chiqmish evlarni,
Ko'zi kosa devlarning
Yashirindir alami!
Bir tuynukday yel olsin,
Bir tol kabi sel olsin,
Bizda bordir alami!
Otganimiz na'ralar,
Yo'l och zimistonga,
Chekinsin mag'oralar,
Bir torgina o'rmonga;
O'tirib shart bir islik,
Ilonlar chaqiraylik.
Peshindan chiqa-chiqlik,
Shoqolga baqiraylik..
O'tirib boyqushlar-la
Qizil oqshom ustlari,
Hijrat etgan qushlar-la
Samo, dengiz ham yeri,
Panjara iqlim-iqlim,
Qorishgancha kezaman!
Yo'llar bizdan bir izdir,
Ne tuysak sasimizdir.

Ne ko'rsak mengzar bizga.
Hech shoshmagan bir soat
Kabi ishlar tabiat,
Joylashib qalbimizga.

1926

.

NAJIB FOZIL QISAKURAK

NAJIB FOZIL QISAKURAK

1904-yilda Istanbulda tugʻilgan. Bolalik yillari shu shaharda oʻtdi. 1924–1925-yillarda Fransiya falsafadan tahsil olish uchun bordi. Tahsilni tugatmasdan qaytgandan soʻng har xil ishlar bilan shugʻullandi. Universitetda dars berdi (1939–1943).

1945-yildan soʻng faqat nashriyot ishlari bilan shugʻullandi. Yoshligidanoq sheʼr yoza boshladi va 1922-yildan eʼtiboran nashr etilgan sheʼrlari shakl hamda mazmunan va chuqurligi bilan mashhur boʻldi.

“Oʻrgimchak toʻri” nomli ilk sheʼriy kitobi 1925-yilda nashr qilindi.

Najib Fozil 30-yillarda chuqur falsafiy izlanishlar yoʻliga kirdi. Uning fikriy dunyoqarashi oʻsha yillarda keng shakllana boshladi. Oʻsha davrda turk dramasi shoh asarlari orasidan joy olgan “Bir odam yaratmoq” pyesasi bilan birgalikda boshqa sahna asarlarini ham yozdi. 1936-yilda “Ogʻoch” nomli sanʼat va adabiyot oynomasini nashr qila boshladi.

Najib Fozil shoir va sanʼatkor shaxsiyati, fikr va faoliyat odami sifatida 1943-yilda nashr etilgan “Buyuk Doʻgʻu” (“Buyuk Sharq”) oynomasi bilan keng tanildi. Bu oynomani turli tanaffuslar bilan umrining oxirigacha nashr ettirdi.

Najib Fozil oʻzi yashagan davr siyosiy tizimini jiddiy tanqid qildi. Baʼzi rahbarlarning diniy va milliy unsurlarni rad etguvchi fikrlariga qarshi matbuotda chiqishlar qildi. Shu sababli uni vaqti-vaqti bilan ayblab, jazoladilar. 1983-yilda vafot etmaganida qamalishi mumkin edi.

Najib Fozil XX asrda turk sheʼriyatining ulkan shoirlaridan biridir. Turkiyada Najib Fozilchalik taʼsiri boʻlmagan, biroq gʻoyaviy sabablar tufayli koʻproq tanilgan Nozim Hikmat bilan qiyoslaganda Najib Fozil oʻz sheʼrlarining chuqurligi va maʼnodorligi bilan ajralib turadi. Najib Fozil faqat buyuk shoirgina boʻlib

qolmay, balki “Bir odam yaratmoq”, “Rais bey” kabi asarlari bilan ham turk dramasi-ning peshqadam dramaturglaridan biriga aylandi. Najib Fozilning hikoyalari ham uning she’r hamda dramalari kabi ma’nodor va ta’sirlidir.

Ayni paytda Najib Fozil keyingi yillar turk fikriy hayotiga kuchli ta’sir etgan shaxs sifatida ham nom qozongan. Ayniqsa u Turkiyada ziyolilar orasida yangicha diniy qarashlarning rahbarlaridan biri sanaladi. Unga hayotining so‘nggi yillarida Sulton-ush-shuaro (Shoirlar sultoni) unvoni berilgan.

Najim Fozilning yuzga yaqin she’riy kitoblari nashr etilgan. She’lari asosan “G‘ussa” kitobida jamlangan bo‘lib, bu kitob keyingi davr turk she’riyatining eng muhim asarlaridan biridir. Dramalari, hikoyalari bilan bir qatorda ko‘pgina ijtimoiy-siyosiy fikrlari, esse va xotiralari ham kitob holida nashr etilgan.

Usmon Qo‘chqor,
*O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a‘zosi,
shoir va tarjimon*

G'USSA

1

G'oyibdan bir sado keldi: bu — odam,
Bo'shliqni gardanda tutib tursin shan.
Daf'atan tepamdan qulab tushdi tom,
Ko'k quladi... kishan ustiga kishan.

Ayvon tomon qochdim; qizil qiyomat!
Bashorating to'g'ri chiqdi momom,dod!
So'ngsizlik...qo'linda moviy bir xilat,
Falakdan boshimga o'q uzdi sayyod.

Zahrini chekdim-ku bul otash — o'qning,
Bir onda kul etdi jon-jo'yagimni.
Go'yo burnim tegdi burniga "Yo'q"ning,
Qusdim o'z og'zimdan bosh suyagimni.

Bir boqdim suv kabi chayqaldi dunyo,
So'ndi istiqomat, yiqildi bo'shliq.
Ol — senga haqiqat, ol — senga ro'yo,
Hushyorlik mana shu. Shudir sarxushlik.

Ensam o'rtigida bir temir cho'kich,
Berkindim yotoqqa so'ng chora deya.
Bir qonli shafaqda chil xo'roz bu kech
Yap-yangi bir dunyo etdi hadiya.

Bu qandoq dunyokim, tarifi doston,
Makoni-sath-u zamoni-vahm.
Butun bir koinot — elim dasturxon,
Butun bir insonlik yolg'onga taslim.

Nedursan, haqiqat bo'lsang-da chekil,
 Ko'r bo'lay, ko'zoynak emasdir lozim.
 Jim tursin mendagi har qanday shakl —
 Vatanim, sevgilim, do'stim, ustozim!

* * *

Oylarcha kezindim yiqiq va shoshqin,
 Menligim — bir qozon, aqlim — bir kapkir.
 Telbalar ko'yinda manzili — ishqning,
 Har fikr ichimda bir juft kishandir.

Nechun kichrayadir ashyo uzoqda,
 Ko'zsiz men ko'rurman ro'yoda qandoq?
 Zamonning raqsi ne — dumalamoq-da!
 Oxiratm bordir, bilurman andoq.

Bir fikrim — yaraga bosilgan kazzob¹,
 Fikrim miyamga yopishgan zuluk.
 Salom, salom, senga, hashamat azob,
 Salom, yongan sari erigan ilik.

Yolvordim: ko'rsatgin men so'qirga yo'l,
 Ey sen, arshi a'lo, asroringni och.
 Onamning duosi, tushib hijob bo'l,
 Bir aso ber menga, nuroniy og'och.

Uyqu — qotillarning suyangani tog'i,
 Ko'rpa — xudosizga yolg'iz boshpanoh.
 Tasalli chashmasi, sabr bulog'i;
 Sizga sharbat, menga qum to'la chanoq.

¹ kazzob — tuz.

Shumi ro'yolarda ichganim jannat,
 Sirrin axtararkan, otilgan kulla.
 Yashil havoza zilizila, shahvat,
 Chumoli saroyi qup-quruq kalla...

Aqrab qayta -qayta ruhimni chaqmish,
 Mavsumdan mavsumga kirdim men shitob.
 Ko'rdimki, otashda jumbushda yo'qmish
 Fikrat g'ussasidan buyukroq azob.

* * *

Hayhot, har shey pinhon ruhimda manim,
 Har o'lim terlarin to'kdim, ne ajab.
 Tubi yo'q ko'klardan yetar qo'rqqanim,
 Yetar olislardan chekkanim azob.

Ufq bir tulki erur — qoqin va ayyor,
 Yo'llar — koptok ipdir, uzun chuvalgan.
 Har kecha ro'yomni yozgan sehrigar
 Oldimga moviy bir shu'lalar solgan.

Jodugar, jodugar, menda ne o'ching,
 Gugurt tuman tushdi ne bu damda?
 Shishadan tez, qildan inja qiliching
 Zarhul-zirapchadek og'ir miyamda.

Lug'at, bir ism ber menga holimdan,
 Har kimsa tushungan tilda bir ism.
 Qadim liboslarim, tuting qo'limdan,
 Ko'zgular, aytingchi, kimman men o'zim?

Aytingiz, aytingiz, menmasmi shoyon
 Arzni shohlarida ko'targan ho'kiz?
 Baloning me'mori tanlagan maydon,
 Hayotdan muhojir, ashyodan o'ksiz?

To'zqanot kapalak kabi shomilman,
 Yelkamga ortilgan vazmin Qof tog'i.
 Shundoq zarramanki Arshga homilman,
 To'lg'oqlar, dardlarning shudir qaynog'i.

Bordir na yolg'onda, na haqiqatda —
 Ko'zimni yumganda ko'rganim yonish.
 Behuda kezmisham, yo'q tabiatda
 Ichimdagi kabi yuksalish, enish.

* * *

Tunda bir xandaqning zinalaridan
 Nogoh quchog'iga tushdim men haqning.
 Go'yo tentir edim berkko'chasida
 Ham kechmish zamonning, ham kelajakning.

Sim-sim, och eshiging!.. Ochildi eshik,
 Atlas to'shaklarda yotgan ey dada,
 Yondi shisha saroy, Ilohiy beshik,
 Ming bir jilo bergan yumruq moddada.

Atomlarda jumbush, evrilish, shanlik,
 Va halqa-halqa nur, halqa-halqa nur.
 Ichi — naqshin erur, ichida — manlik,
 Bildim seni, yo rab, pinhoni mashhur.

Nizom ko‘pirmoqda, Mis davri — dengiz,
 Nizom ko‘pirmoqda, bo‘g‘zimgacha suv.
 Suvda bir pinhon yo‘l, yaltiragan iz,
 Suvda azal fikri, abad tuyg‘usi.

Opqoch meni, ohang, ol meni, vahdat,
 Ortiq turolmayman ko‘lka borliqda.
 Barcha mayiblarga bo‘lsin she’riyat,
 Niyatim — buyuk bir san’atkorlikda.

Qolgani, qolgani g‘oyamning mulki,
 Masofa — ekinim, zamon — ma’danim.
 Ko‘kda Somon yo‘li bo‘lgay meniki,
 Tubi yo‘q ko‘llarda injular — manim.

Tiz cho‘k, ey olg‘ir nafs, qarshimda tiz cho‘k,
 Xumlarim hayotga to‘lug‘ bir qaymoq.
 Sen, butun shajarni birlashtirgan ko‘k,
 Yagona maqsadim — so‘ngsizga qaytmoq...

1939

DAYDI

Yer yuzinda yolg'iz men daydiman, oh,
Yer yuzinda yolg'iz men darbadarman.
Har kimning boshida bo'lsa bir panoh,
Men butun dunyoni meniki derdim.

Yillab olib yurdim sarkash boshimni,
Bir umr izladi o'z yo'ldoshimni,
O'lsam, qo'yajak yo'q mozor toshimni,
O'zimga men o'zim la'nat etarman.

Ko'nglim na dardlidir, na-da baxtiyor,
Na-da o'ziga yor, na o'zgaga yor,
Bir ro'yo dardinda men diyor-diyor
Ko'lkamni boshlabon olg'a ketarman.

1924

MANGULIK KARVONI

Mangulik karvoni, peshingizdaman,
Uch oyoqda oqsab yurgan bir itman¹.
Bosgan yeringizdan bir-bir o'paman,
Bir ishora yetar karamingizdan,
Mangulik karvoni, peshingizdaman...

Uzanib yotadir nurda haykallar,
Ufqlar o'rtiginda bayroq shu'lasi.
Cho'zilgan bul Oltin Ko'l silsilasi.
O'lchamdan, ohangdan ortiq go'zallar.
Uzanib yotadir nurdan haykallar...

Mangulik karvoni, kerak emas erk!
Qulingiz istagan haqning yo'li berk.
Yagona niyat ham topolmasa chek,
Har bir qadamimiz bo'lsa hasad, kek,
Mangulik karvoni, kerak emas erk!..

1953

¹ Shayx Sayfiddin xazratlariga oid ma'no.

U BIR DUNYODAN

Shamol chunon esdi, chunon esdiki,
Bari uchib ketdi, qoldi Yaratgan.
Oyna tushdi, hayol osmonidagi
Tasavvur shu'ladek o'chdi daf'atan.

Meni uyqularda turtadi bir qo'l,
Yuho to'shaklardan sakra, uchib kel!
Nafis qobig'ingni yirtib ot butkul!
Tingla, sado kelur u bir dunyodan!

1958

MENDADIR

Ushbu yolg'izlikda buncha g'am, azob,
Oshib bo'lmaydigan devor mendadir.
Kemalar kenglikka chiqarkan shitob,
O'ylayman — borg'usi diyor mendadir.

Yaram bor — topilmas qo'ygali malham,
Yukim bor — olgani yetmagay dirham,
Chiqilmas yo'llarga tushmagay ko'lkam,
Yo'lkim, Olloh sari borar, mendadir.

1936

NAFS

Kechalar zaminga men bilan inmish,
To'fonlar men bois qo'pmish dengizda.
Vaboli qo'llarim go'yo kezinmish
Chirigan og'ochda, za'faron yuzda.

Telba shubha, qo'rquv bilan sobitman,
Issiq bag'ringizda quribon yurt man,
Ich-ichdan kemirib borguvchi qurtman,
Har kun kezgum sizning libosingizda.

1928

KO'CHA

Bu shunday ko'chadir kim,
Har go'shada bir ayol;
Undan kim kechadir kim —
Mehmon deb qilar hayol.

Va qalbing sendan so'rar:
To'xtab o'tsang ne bo'lar?
Sen ham har inson qadar
Ularga do'st, ehtimol...

1928

SADO

Har tomon jimir-jimir,
To‘z yomg‘iri — osmondan.
Ro‘yo ostinda qoldim,
Sado kelur o‘rmondan...

Ezilgandan ezilmish
So‘nggi so‘z tegirmondan.
Oltindan bir kalitdir,
Sado kelur o‘rmondan.

Bitta topishmog‘im bor —
Qolgan qadim zamondan.
Sim-sim, och eshigingni!
Sado kelur o‘rmondan.

Orqalarda shaharlar
Uchqunlardan, tumondan.
Hasratdan ham iliqroq
Sado kelur o‘rmondan.

Qoching, qoching ovloqqa
Oh-nola-yu fig‘ondan.
Qof tog‘iga ketar yo‘l,
Sado kelur o‘rmondan.

Bir toq-tanho yulduzdan,
Bir sohilsiz ummondan
G‘ariblarga bir xabar,
Sado kelur o‘rmondan.

1944

DOLG'ALAR

Quchmish suv parilari kabi dolg'alar bizni,
Uzun sochlari — kumush. Shaffof badanlari — nur.
Yumshoq boshlari bilan tebratib kemamizni,
Yo'lovchi, borar joying qayer, deya baqirur.

Na sohildan asar bor, na bir shu'ladan asar,
Suvdan teran bu yo'lning zulumot soylari.
Dolg'alar, qani yuring, axtaraylik barobar
Boshimizni urajak o'shal tik qoyalarni!..

1926

TOG'LARGA SHARQI¹ SO'YLA

Qo'lingga ol bir tayoq,
Tirmash, tog'larni bo'yla.
Shaharning hech farqi yo'q
Qog'oz uylardan, o'yla!

Yuksal ko'kdan olib ruh,
Yurma shaharda majruh,
Topayin desang shukuh,
Tog'larga sharqi so'yla.

1931

¹Sharqi — qo'shiq.

YULDUZLI BIR KECHADA

Samo bizga, qolma, der.
G'am degan iskanjada.
Ruhimiz abadiydir
Olam otlig' ganjada.

Umrki, tap-taqir cho'l,
Manzili — besh kunlik yo'l.
Shabnam kabi tug'il, o'l
Yulduzli bir kechada!..

1928

FASL ALMASHARKAN

Ufqlardan qoraydi yoz degan jamol,
Kun shitob kehdikim, so'z chekib bo'lmas.
Yo'llarni to'zonga to'ldirdi shamol,
Uzuq yo'l uchlarin boz tikib bo'lmas.

Oqo'om. Go'yo bo'shliq ichimga to'lar,
Tog'larning ziyosi tobora so'lar,
Shamolda bir xotin sochini yular,
Endi bu yo'llarga ko'z tikib bo'lmas...

1922

XIYOBONDAGI QARIYA

Yo'llar bir ko'z yoshi bo'lib sizilmish
Nuroniylar bu choling yonoqlarida.
Sochlari yaproqdek bir-bir uzilmish,
Kech kuzk yig'laydi oyoqlarida.

Qadalmish ul alvon ufqqa nazari,
Ko'zida zulmatning teran xabari,
Manglayda oqshomning nozik qadari,
Sukunat sirlari dudoqlarida.

Yongan qog'ozdagi qisqa bir satr
Kabi oqshomlarga cho'kib boradir;
Endida ul o'chgan bir xotiradir —
Bu bo'm-bo'sh xiyobon puchmoqlarida...

1930

O'RGIMCHAK TO'RI

Devordan bir titroq o'rgimchak kabi
Inja dardlarimdan to'r soldim go'yo.
Ruhim tong otguncha so'najak kabi
Hozirdan aytmoqda hayotga vido.

Qalbim uzilmoqda har nafasinda,
Qulog'im ruhimning qanot sasinda.
Titrayman devorning kunj go'shasinda,
Chiqmagay ko'ksimdan biron bir sado...

1922

AZOB

Azob sochlarimga oq,
Yuzga ajin naqsh etdi.
Uryon ruhim so'yiboq
Tortdi, chormixga tortdi.

Bag'rim laxta-laxta qon;
Menga termuldi hayron,
Bir ayol bo'lib bu on
O'zin menga baxsh etdi...

1928

BU YOMG'IR

Bu yomg'ir, bu yomg'ir, bu qildan inja,
Nafasdan ham yumshoq yoqqan bu yomg'ir —
Bu yomg'ir, bu yomg'ir bir kun tinguncha
Oynadagi aksim evrilur oxir.

Bu yomg'ir jonimga bir sirtmoq demak,
Tanimda sanchilmay yotgan bir pichoq.
Bu yomg'ir yerda tosh, jismimda suyak
Erib bitmaguncha yog'adi uzoq.

Bu yomg'ir telbalik vahmidan ortiq,
Hayolda bitmas bir yara tunlardan.
Jinlar shuurimga yopgan bir o'rtik —
Suvlardan, saslardan, qora tunlardan...

1934

KUTILGUVCHI

Na xasta kutgay sabohni,
Na yangi jasadni mozor,
Na-da shayton bir gunohni —
Seni men kutganim qadar.

Yo‘qotibon topdim, hayhot,
Bo‘ldi, endi sen menga yot,
Vahimamdan ko‘lkangni tort,
Kelma, endi ne foyda bor?..

1937

KUTGUVCHI

Sakragan ohusan sen toshdan-toshga,
Men seni iz olgan bo‘ri — g‘addorman.
Imdod deb dunyoni ko‘targil boshga,
Sen borki dunyoda, demak, men borman!

Seni cho‘chitgaydir o‘tganing yo‘llar,
Ortingdan kelmoqda bul oyoq sasim.
Axtarar jismingni bilgisiz qo‘llar,
Ensangni kuydirar otash nafasim.

Kimsasiz ohangda qish kechalari
Yuraging o‘rtansa, meni yodga ol!
Aytkim: uldir chertgan panjaralarni,
Aytkim: dod solgan ul, emasdir shamol!

Ko‘ksimdan havoga sochilmish zahar
So‘ldirgay bir gulga mengzar umringni.
Qochsang-da sarsari shaharma-shahar,
Sen menga qolursan eng so‘nggi kuni.

O‘lursan... Orqaga qaytmoq yo‘li berk;
Men qabringga sirdosh bo‘lib kutgayman.
Ushalmas armonning ishorasidek
Tuprog‘ingda bir tosh bo‘lib kutgayman...

1930

KEL

Sababsiz qoʻrquvdan ranging quv oʻchib,
Boshingga yopganing — qoralar-la kel.
Ortingdan ergashsin qizil ufq koʻchib,
Tepangda sim-siyoh qargʻalar-la kel!

Qoʻlingdan novdadek tusharkan umid,
Na bir hasrat tingla, na bir oh eshit.
Bir yaproq boʻlibon shamollarda yit,
Siniq bir qayiq boʻl, dogʻalar-la kel!..

1930

OYDINLIK

Uyg'on, yorim, uyg'on, so'ndi yulduzlar,
Kun qarshi tomondan tug'moq uzradir.
Har saboq quyoshga termulgan qizlar
Xumor ko'zlaringni silmoq uzradir.

Uyg'on, yorim, saslar keldi darindan¹,
Zulumot uyg'ondi, turdi yerindan,
Ilk shu'la deraza, eshiklaringdan
Endi bir ko'lkangni quvmoq uzradir.

Sevgilim, eshiging chaldi² oydinlik,
Horg'in ko'zlaringni oldi oydinlik,
Ichimda tuganib qoldi oydinlik,
Bu oydinlik meni bo'g'moq uzradir.

1923

¹ **Darin** — teran, chuqur.

² **cholmoq** — bu o'rinda: qoqmoq, taqillatmoq.

KECHAGA SHE'R

1

Qalbim bir chechakdir — kunduzlar so'lg'un,
Keling, keling, uni oching, kechalar.
Meni yodga olgan kabi uzzukun,
Kuylang qulog'imda ting-ting, kechalar.

Kechalar, chekmangiz men uchun huzun,
Keling siz, ruhimdan tanimni uzing.
Qo'ying, bul jasadim bo'lsin kunduzning,
Ko'lkamni olibon qoching, kechalar!

2

Insonlar ichinda eng yolg'iz inson,
Angla, tosh devorga ko'milgansan tik!
Marmardan yasalgan shinakli qo'rg'on
Yanglig' sukunatga yashringin to'liq.

Ko'zingni tovondan uzmayin tur san,
To'narsan, ko'lkangni yerda ko'rarsan.
Qarshingda tiklanur — shamni so'ndirsang —
O'liklar ichinda eng yolg'iz o'lik.

3

Ovozimni yutib yuborsa ro'zgor¹,
Bersam ko'zlarimni bir so'ngsiz rangga!
Ichimda bir mahshar po'rtanasi bor,
Ruhimdir chorlagan tanimni jangga.

¹ Ro'zgor — shamol.

Ko'zlarim bir quduq, tilim — ko'rtugun,
Bir ko'rinmas olam bo'lsa ko'rdigim,
Marmar dahma bo'lsa mening kirdigim,
Bekinsam ichimdan kelgan ohangga...

1930

YO'LCHILIK

Yo'Ichilik, har zamon his etdim uni,
Ichimda bu jumbush da'vat ne demak?
U yerda, qaydadir quyoshning so'ngi,
Qochgali imdod yo'q, qaytgali — ko'mak.

Qay bir yo'l yostiqni boshimdan sirdi,
Hamma to'shagida, men oyoqdaman.
Bir kecha tushimda ko'rganim yerni,
Ko'zlarim yumilgan, axtarmoqdaman.

Meni chorlayotir begona do'stlar,
Bir go'zal do'stlarkim, tilsiz va otsiz.
Endi avvalgimas, o'zga bir oy bor —
Hovlisi — zulumot, suvlari totsiz.

Har oqshom ayni joy, ayni soatda
Quyoshdan ashyomga nur tushar yal-yal.
Yong'in ro'y bergandek tepa qavatda,
Ortimdan yur, deydi, jimgina, jadal!

Bosh ko'tarib yurmoq endi ko'p mushkul,
Boshim kundan kunga farqsiz noayon.
Ketmoqda uzilgan yaproq kabi ul
Achchiq bir shamollar uchirgan tomon...

1936

KECHGAN DAQIQALARIM

Kim bilur, qaydadirsiz,
Kechgan daqiqalarim?
Kim bilur, qaydadirsiz?

Qo‘rqaman, yulduzlarning
Tushgani joydadirsiz,
Kechgan daqiqalarim?

Ajab tamaki yoqsam,
Ko‘ringaymi yuzingiz?
Ajab, tamaki yoqsam?

Siz manim yuzimdirsiz;
Egilib suvga boqsam,
Ko‘ringaymi yuzingiz?

Ketdi barcha go‘zallar,
Sarg‘arib biri qoldi.
Ketdi barcha go‘zallar.

Kun keldi, jom zang chaldi,
Orangizdan bering yer;
Sarg‘arib biri qoldi!..

1930

NUR

Sen bo‘l dersan va bo‘lur!

Shu‘lalar to‘la billur,
Chinnilar fig‘on qilur.
Moziydan kelur bir rang,
Va qadimiy bir ohang;
Nur yog‘dir, Ollohim, nur!

Buyuk so‘roq va huzur...
Kutar qabristonni Sur.
So‘ngsizlik, jovidonlik;
Tuganmas bepoyonlik;
Nur yog‘dir, Ollohim, nur!

Quyosh — misoli ko‘mir,
Olmos — mahjur¹, mum — mag‘rur.
Yoqing qandilni, yoqing,
Bu ne evrilish, yong‘in;
Nur yog‘dir, Ollohim, nur!

Sen bo‘l dersan va bo‘lur!

1947

¹ **mahjur** — ayrilgan, hijronda qolgan.

SEN

Sen hayol qadar go'zal,
Va toqsan, birdan ham toq.
Atirini sochgan Azal,
Sen — bol, chaman hamma yoq.

Sensan ajalga sarhad,
Qolgani yolg'on faqat...
Bag'ringga ol yo'l ko'rsat,
Boshla bizni, sen — mayoq!

1958

MEN

Men — kimsasiz sayyohi majhullar ko‘chasining,
Aks sadosidan qochgan bolaman o‘z sasining.

Men — men yelkada tashigan qilmagan gunohini,
Ollohning ko‘r bandasi, jinlarning podishohi.

Men tolmas qo‘riqchisi yo‘lchi ko‘nmas xonlarning,
Men tafti yo‘q gulxani tuganmas o‘rmonlarning.

Men — qutb qayig‘iman muz tog‘lari ichinda,
O‘ksizning oltin baxti — yulduzlar sevinchinda.

Men — boshim og‘ir kelgan, bo‘shliqda hayototman,
Menligim juvozini tortgan ko‘r, ojiz otman.

Men — Olloh deganlarning bo‘yinlarinda vaboli,
Men — bugunga moziyman, erta uchun — istiqbol.

Men, men, men... xaritada dengiz ko‘rib bo‘g‘ilgan,
To‘qqiz ko‘kning egasi, to‘qqiz ko‘kdan quvilgan.

Ul men — oyna va hayol, ul men — parvona va sham,
Jasad va Mulkar-Nakir, sargardon bosh, o‘pqon ham...

1939

TOSHKO'CHALAR

1

Yo'ldaman, kimsasiz bir yo'lning o'rtasinda,
Yurmoqdaman, ortimga qaramay yurmoqdaman.
Yo'limning qorong'ulik chulg'agan nuqtasinda
Go'yo meni ko'zlagan bir hayol ko'rmoqdaman.

Qora ko'kni qoplamish kulrang bulutlar tutosh,
Chaqmoq chaqar — tomlardan ul beshafqat o'ch olar.
Ins-jins uyquda, faqat bedordir ikki yo'ldosh —
Biri men, biri esa sarsari toshko'chalar.

Ichimga tomchi tomon bir vahima to'kilur,
Devlar to'silgan nazumda ko'cha-kuylar.
Qop-qora derazadan menga yomon tikilur
Ko'ziga mil tortilgan ko'r uimsa kabi uylar.

Toshko'chalar — g'ussali yolg'izlarning onasi,
Toshko'chalar — ichimda yashayotgan insondir.
Sukunatda jaranglar toshko'chalarning sasi,
Toshko'chalar ichimda yotgan lisondir.

Yumshoq quchoqda o'lmoq bo'lmagay menga nasib,
Go'dakman toshko'chani emib turgan, kechada.
Bu qorong'u ko'chani tonglar kelmasin bosib,
Tugamasin safarim bu qorong'u ko'chada.

Men ketayin, yo'l ketmasin,
men ketayin, yo'l ketmasin,
Ikki yondan chiroqlar oqaversin sel kabi.
Taq-tuq oyoq sasimni och laychalar eshitsin,
Ko'lkadan tosh kemalar — mayoq erur matlabi.

Na tonglarni ko‘raman. Na tongda ko‘rinaman,
Kunduzlar sizga bo‘lsin, menga qolsin bu tunlar.
Juldur bir ko‘rpa kabi boshqacha o‘ranaman,
Yoping, ustimga yoping, chirmab olsun bu tunlar.

Uzanib tushsa gavdam toshlar uzra to‘shalib,
Manglayimdan otashni muz toshlar olib, omon,
Ko‘chalar qadar sirli, og‘ir uyquga tolib,
Toshko‘chaning savdoyi do‘sti bersa edi jon...

1927

TOSHKO‘CHALAR

2

Boshini bir g‘oyaga tikkan qahramon kabi —
Et-u suyaging bilan ko‘chalarning mulkisan.
Lopillab ketayotgan bir taxtiravon kabi
O‘tmog‘ing kerak so‘ngsiz masofalar ustidan.

Fohisha yotoqlardan qochgan kuningdan beri
Erimish ruhlaringiz bir dardning o‘chog‘inda.
Sening ko‘lkangni ichmish uning qorachiqdari,
Uning toshi erimish sening bosh chanog‘ingda,

Ikkingizning na bir esh, na bir yo‘ldoshingiz bor,
Sukunat kabi tanho, shu‘la singari hursiz.
Bu dunyoda ko‘tarib yurgan bir boshingiz bor,
U ham qaysi diyorga oqsa — olib ketursiz.

Bos otingga qamchini, asov otli shahsuvor,
Qabristondir bu yo‘lning eng so‘nggi go‘shalari.
Na toshko‘chalar kabi seni anglar bir kas bor,
Na sendek anglagan bor ushbu toshko‘chalarni...

1927

TOSHKO‘CHALAR

3

Qoramag‘iz ayoldir toshko‘chalarda kecha,
Hayajondan boshi tik, hayol ichra jim qotur.
Qop-qora ko‘zlariga ko‘zim tushdi deguncha,
Yo‘lim poylagan yigit, qani tush oldimga, der.

Meni chirmab oladi undan esgan shamollar,
Ko‘ksimda tutgim kelar sukutga aylab sujud.
Unga yeta olmayman yursam-da tongga qadar,
Hayhot, u bir inja nur, men esa bir xor vujud.

Ortimdan bir qahqaha eshitsam o‘rtanurman,
U boshqaga rom bo‘ldi degan o‘yda yonurman, —
Ko‘rsam derazasidan yechingan bir sharpani.

Mayli, bugun iztirob chekmasin ko‘z yoshimdan;
Menga rohat — ustimga tortsam tuproq — ko‘rpani,
Bilaman, u ketmagay bir yor kabi boshimdan...

1927

ASOV DENGIZ

Qaysi hisning barmog‘i to‘qinmishdir qa‘ringga,
Qanday pinhon bir otash tushdi sening bag‘ringga?

Qanday borsinki bir tush bosdi uyqularingda,
Nogoh qo‘pdi qiyomat osuda suvlaringda?

Boshdan-oyoq vujuding botmish oppoq bir terga,
Qorishding pag‘a-pag‘a ko‘pirgan ko‘piklarga.

Qaysi dard qoldi, aytgil, bag‘ringda uvishmagan,
Qanday o‘lim qo‘shig‘i bu tilingdan tushmagan?

Qaysi g‘azabdan yuzing bu qadar qoraytdilar,
Yoki ko‘z olytdilar, yomon so‘zmi aytdilar?

Tinglama hech narsani, quloq solma, yetar bas!
Sen gunohkor ruhlarni jahannamga itar, bas!

Sohil, qoya, insonga solavergil qasirg‘a,
Tashlan ko‘r-u karlarga, tashlan yetim-esirga!

Sol har tarafdan — tog‘dan, ko‘kdan, derazadan sol!
Ostin-ustin et barin, dunyoda toq o‘zing qol!

1927

O'LIKNING XONASI

Bir xona, yerda bir sham, pardalar tushirilgan;
Yerda yalong'och ko'ylak — vahimadan tirilgan.

Bo'zargan devorlarda kallamixlar ko'lkasi,
Endi na bir shivir bor va na bir oyoq sasi...

Yotog'ida uzanib shundoq bir o'lik yotar;
Choyshab yopib qo'yilgan uning bo'g'ziga qadar.

Bo'zning ustida oyoq barmoqlarining izi;
Sham nuridan sarg'armish jonsiz va so'lg'in yuzi.

So'ng nafasdan ko'ksi bosh, qo'llar uzangan yonga,
Rangli shishadek ko'zi qadalganday dovonga.

Ingichka bir chizgida qimtingan so'lg'in labi,
Nozikkina bir chizgi — titragan lahza kabi.

So'lg'in dudoqlarida qotib qolmish titroq on,
Ayonki, uzangan-u va jimgina bergan jon.

Bu mening o'z o'ligim, sarsari yelar o'lim,
Menga kelgani zamon shundayin kelar o'lim...

1925

TOBUT

Taxtadan qilingan bir quti — uzun,
Bosh tarafi kengish, oyoq uchi — tor.
Uni yasaganlar bilarlar — bir kun
O'zlarin ham kirib yotishlari bor.

Har yondan kichraygan bir yotoq kabi
Devorlar toraygan, shift esa engan.
Qutida yotgan tosh qo'g'irchoq kabi
Hayolim tobutga uzangan, tingan.

Bu ojiz vujudim sig'sa-da, magar
Men unga sig'mayman der ko'ngil faqat.
Harchang quvonsa-da ortda qolganlar,
Unga kiradilar navbatma-navbat.

O'lganlar yangidan tirilarmish, ha!
Tobut emasdir bu, bir taxta qo'ndoq.
Endi kimga ketar bu og'ir tuhfa —
Yopilar-yopilmas ustiga qopqoq?

1930

SUKUTDAGI DENGIZ

Yuraverdim olmay tin,
Dengiz bo'yiga bordim.
Holing menga ham o'tsin! —
Deya unga yolvordim.

Bir telba talvasada
Ichim it tirnasa-da,
Kosh dengizdok g'ussada
Jim tursaydim, Xudoyim...

1930

BITAR

Qo'g'irchoqlar qolur burchaklarda tik;
Shov-shuvlar bitar.
O'lim... u kelgach, bas, ne bor qo'rqulik?
Qo'rquvlar bitar.

Fikr miyamizga solmas burg'uni;
Burg'ular bitar.
Unutarmiz hayot otli uyquni,
Uyqular bitar.

Bitar, bari bitar: rang, shakl, qo'shiq,
Yog'dular bitar.
Qabr savoli-la bekilar eshik,
So'rg'lar bitar.

1963

VINO

Qo'limda sukutning nabzini tingla,
Tingla-yu ko'ngrimni bandga sol endi.
Sochlarimni o'yna, menga boq, angla,
Yoshli ko'zlarimga bota qol endi!

Ketaver, mayli, men qolay firoqda,
Kichrayib qo'zlardan yitgin yiroqda.
Yo'ling burilarkan, ortga bir boq-da,
Ko'chada bir lahza qota qol endi!

Umidim yillarning seliga tushdi,
Sochingning eng titroq teliga tushdi,
Qovjiroq yaproqdek qo'lingga tushdi,
Istasang shamolga ota qol endi!..

1923

OYOQ SASLARI

Oh, bu oyoq saslari, oh, bu oyoq saslari,
Tinmaydi tashqarida quyosh botgandan beri.

Bu saslar sanchiladi eng ogʻriqli yerimga,
Sizlogʻichday toʻqinar mening jon tomirimga.

Hozirgina shum xabar kabi men tomon shoshgan,
Soʻngra saodat boʻlib yonimdan uzoqlashgan

Saslar, oyoq saslari, ehtimol hordi ular,
Menga kelgan mujdani burib yubordi ular!

Shunday odim otalar ayrilganlar eshidan,
Shunday yurar yurganlar bir tobutning peshidan.

Kimsasiz kechalarim shu tovush bilan toʻldi,
Duk-duk urgan yuragim oyoq saslari boʻldi.

Bir kun jonsiz koʻksimga osilib tushsa boshim,
Mendan judo boʻlgandek jon doʻstim, jon yoʻldoshim,

Uzoqlashib borayotgan bu sasni tinglab tugal,
Asta-sekin tolaman men abadiy uyquga.

1925

YARIM TUN

Parilar jam bo'lur har tun xonamda,
Olislardan kelur uzun nafaslar.
Ro'yolar o'ynaydi shu'lada, shamda,
Bir og'ir xastaning nabzidir saslar.

Goh enib, gohida yuksalar tovon,
Devorda kichrayar ulkan barmoqlar.
Libosim ilgakda jonlanar shu on,
Ichida boshqa bir vujudni saqlar.

Pashshalar g'o'ng'illab, zuvlab uchadi —
Go'yo salqigan tor, tob tashlagan sim.
Laychalar uxlamay izg'ir ko'chada,
Yulduzlarga boqib uvlar betinim.

Qo'qqisdan nimadir g'ichirlab qolar,
Zinadan keladi bir oyoq sasi.
Bir-bir egiladi zinapoyalar,
Qulflangan eshikning tushar pardasi.

Ko'zlar yonib turar zulmat kechada,
Qoqsuyak panjada tanim ushuklar.
Yonma-yon o'ltirib kutar ko'chada
Sarg'imtil mushuklar, qora mushuklar...

1925

DENGIZ KENGLIKLARIDA

Barobar nara tortar burg'ular bo'g'i-q-bo'g'i-q —
Bo'shliqdan bosh urgali nuqta axtargan faryod.
Suv ustida sirg'algan ilon singari cho'ziq
Kemamizga izlabon bitta kechik, bir imdod.

Yelkama-elka kelar dolg'alar beshik-beshik,
Xuddi bo'ridar hurkib qochgan suruv singari.
Ko'zlarida o't yonar, og'izlarida ko'pik,
Bir-birining ustidan oshib kelar sarsari.

Cheksiz bo'shliqlar sari ketmoqdamiz ilgari,
Ortda sohil qolmoqda somon yo'li singari.
Har lahza bir parchamiz uzoqlashur bizdan boz.
Dengiz juda terandir — go'yo o'lim anduhi;
Ulkan qushdek biz tomon uchib kelmoqda peshvoz —
Bu qorong'u suvlarda jon berganlarning ruhi...

1926

VAHIMA

Har kun qo'lim to'qmoqda,
Titrab-tikilaman-ku
Onam balki yotoqda,
Onam balki tuproqda,

Kun tugaydi shafaqda;
Bilaman, bilaman-ku:
Tobut g'ichirlamoqda,
Havaslar hiqildoqda...

1932

ONAMGA XAT

Mening bu g'urbatda bo'lganim-bo'lgan,
Kunma-kun cho'kmoqda, suzilmoqdaman.
Har kecha ichiga marmar to'shalgan
Bir sovuq yooqda buzilmoqdaman.

Shu asno bir lahza qolganim zamon,
Kechani qo'ynimga olganim zamon,
Ko'z yumib hayolga tolganim zamon
Yangidan yo'llarga tizilmoqdaman.

So'ng kunim yaqinlab kelar men tomon,
Oldinda bir qadam yo'l yo'qdir, ayon;
Yuzingni ko'rmasdan o'lsam-a, debon
Uzilmoqdaman men, uzilmoqdaman...

1924

G'URBAT

Tog'da tentirarkan, yoqma qandilni,
So'nik ko'zlaringni dog'lama, g'urbat!
Nelar demas oqar suvlarning tili,
Sukutga faryodga chog'lanma g'urbat!

Titroq qo'llaringda tutibon nashtar,
Manglayimga izlar solmagin, yetar,
Shamning shu'lasiga belanib battar,
Devorga bo'z ranglar bog'lama, g'urbat.

Gul o'stirgan bog'bon kabi havasda
Ko'zinga turfa dard jam etgil asta!
Faqat onam kabi iliq bir sasda
Ichimda yig'lama g'urbat!..

1923

ZAMON

Nadir zamon, nadir?
Bir suvmi, bir qushmi?
Nadir zamon, nadir?
Parvozmi, qo'nishmi?

Bir sasga o'xshaydi:
Ortingiz zulumat!
Bir sasga o'xshaydi:
Oldinda bor mamot!

Balki bir o'g'ridir,
Shov-shov,
gap-so'zi bor.
Balki bir o'g'ridir,
O'zi yo'q, izi bor.

Azobning onasi,
Mangulik qo'shig'i.
Azobning onasi,
Jannatdir bor-yo'g'i.

Ichimda bir nuqta,
Yonmoqda shu'lavor.
Ichimda bir nuqta;
Miyamda bir qurt bor.

Chayon va lahza mili
Borliqning nabzida.
Chayon va lahza mili
Yo'qlikning og'zida.

Zamonning charxlari
Sizni yugurtirar.
Zamonning charxlari
Menga taskin berar.

Zamon har yerdadir,
Har narsa ichinda.
Zamon har yerdadir,
Ajamda va Chinda.

Kimga qochsam undan,
Xoh yaqin, xoh yiroq?
Kimga qochsam undan,
Ey falak, ey tuproq...

1936

NAQAROT

Kichraydi dardim, kichraydi,
Ko‘pi ketdi, ozi qoldi.
Ulg‘aydim, qarib-qartaydim,
Ko‘pi ketdi, ozi qoldi.

Ur teshangni toqqa, Farhod,
Ko‘pi ketdi, ozi qoldi.
Kishnayvergil, ey burul ot,
Ko‘pi ketdi, ozi qoldi.

Tug‘ar bir kun mening kunim,
Ko‘pi ketdi, ozi qoldi.
To‘yda ketdi qirq kun-tunim,
Ko‘pi ketdi, ozi qoldi.

Ekdik, ekdik, unar-ketar,
Ko‘pi ketdi, ozi qoldi.
Barcha yo‘llar tugar-bitar,
Ko‘pi ketdi, ozi qoldi.

She‘r ham bir kun anglashinar,
Ko‘pi ketdi, ozi qoldi.
Non singari aziz bo‘lar,
Ko‘pi ketdi, ozi qoldi...

1940

SHUHRAT

Qo'l-qanotim sindirding,
Kesding qiylu qolimni.
Menga zahar yedirding,
Boshqalarga bolimni.

Istamayman dunyo-mol,
Menga neki berding — ol!
Sozingni ichingda chal,
Ber menga qavolimni!..¹

1931

CHAQALOQ

Malaklar charx urur bu ovloq yerda,
Uxla, shirin bolam, ko'ngil shov-shuvni.
Bir kun xastalardan iching titrar-da,
Eslarsan bu chuqur, shirin uyquni.

Uxlagin, kunduzlar suv kabi tinsin,
Binafsha ko'zingga kipriklar insin,
Erta tong mahali ruhingga singsin
Quyosh-la uyg'ongan qushlar qiy-chuvi.

Uxla, bag'rim, oqshom sekin kezmoqda,
Mana, ko'zlaringga uyqu sizmoqda,
Uyquning qo'lida boshing yuzmoqda,
Dolg'alantirmayin bu turg'un suvni...¹

1924

¹ Qavol — nay.

OYNALAR YO'LIMNI TO'SDI

Oynalar, yuzimga boqmangiz tushdek,
Mana, qo'lga tushdik, kishanga tushdik!

Chiqdingiz qo'qqisdan mening qarshimga,
Boshimning cho'qmori tushdi boshimga.

Suratimda har ayb ayrim bir sazo,
Men o'zim o'zimga eng og'ir jazo.

Ey cheksiz shaffoflik, oliy mahkama!
Evohkim, band solding sho'rlik ko'lkama.

Shu'lavor kunlarni ayamay qirdim,
Qudsiy omonatni yedim, bitirdim.

Chiqmas quyoshlarga bog'landi va'da,
It nafsning og'zida bu kun iroda.

Gunoh-u hasadlar uchun shuhrat-shon,
Ishqning gunohidan omonlik, omon!

Kofiyimi dunyodan yuz bursam agar,
Ko'z yoshi to'ksam Nuh to'foni qadar?

Chiqolmam, oynalar, oynalar zindon,
Boqolmam, oynada, oynada vijdon;

Meni kutmang endi, bir to'siq o'sdi,
Borolmam, oynalar yo'limni to'sdi!..

1958

BAYROQ VA SULTON

Boqdim, rang yog‘arkan oqshomda, ayo,
Har narsa — o‘likning yuzda bo‘yog‘i.
Bor-u yo‘g‘i bilan bu xarob dunyo
Bir buyuk hayolimning sodda siyog‘i.

Boshlanmasdan turib tugaydi visol,
Har narsa bilgisiz xulyodir faqat.
Faqat nafas olgay abadiy hasrat;
Vatan — bir xotira, bir ayol misol.

Ey dunyo, sig‘diging chiziqdan uton!¹
Boshinggu oxiring bir nuqta, biroq
Mol-u mulking Undan tug‘ro va bayroq;
Bayroq senda qolsin, menga-chi — Sulton...

1958

¹ **Utonmoq** — uyalmoq.

NAFSI LAVVOMA

Itidan qo‘rqqan kabi qo‘rqdim o‘limdan,
O‘limdan o‘limni farqlay olmadim.
Ne quyoshlar chiqib botdi ustidan,
Bir kunni biriga bog‘lay olmadim.

Hirsimni qondirdi na shuhrat, na shon,
Mendagi har nuqta dunyodan nishon...
Nafsimning ortidan chopdim parishon,
Undan hatto bir tuk saqlay olmadim.

1964

VALDIRVASA

Oyog'imning uchida mushugim uxlab yotur,
Sukunatning ipini g'altakka o'rayotir:

G'itir-g'itir,

G'itir-g'itir...

Bir ko'z kabi tikilar derazalardan kecha,
O'ynaydi atrofimda bir to'da mitti jo'ja:

Pitir-pitir,

Pitir-pitir...

O'chiring chiroqlarni, uzoqlarga ketayin,
Nur shahriga o'xshagan ruhimni sayr etayin:

Shitir-shitir,

Shitir-shitir...

Olisda motamimga yig'laganlar tinsin, bas,
Yoshman, o'lmasman, qonda oqmoqda orzu-havas:

Mitir-mitir,

Mitir-mitir...

Netardi bitta ayol, qo'llari hovuchimda,
Yashamoq lazzatidan bahs etsa bosh uchimda:

Bidir-bidir,

Bidir-bidir...

1927

40 DARAJADA

Tizilishar oyoqda
Ota-onang va og'ang.
Hayol uzoq-uzoqda
Fillar bilan qilar jang.

Yostiqlardan tushar boshing,
Nurga to'lar ich-toshing,
Sirlar bo'lur yo'ldoshing,
Qirqa chiqsa darajang...

1930

SOAT 12

Ting, ting, o'n ikki hiyo
Chaldi bir eski soat.
O'n ikkida har kecha
Menga ayturki soat:

Kecha, bugun, erta biz
Bir yoyning ichidamiz.
Uni yuz yil atang siz —
Umr — o'n ikki soat...

1931

YIG'LAGAN GO'DAKLAR

Uylarda go'daklar yig'laydi yomon,
Hovlilarga oqshom tushgani hanuz.
U zamon qarshimda bo'lur namoyon
Burishib-burishib yig'layotgan yuz.

Zulmatga chulg'angan mahal yer yuzi,
Boshlanar go'dakning buyuk qayg'usi,
Ko'zi to'la qo'rquv, o'char rang-tusi,
Nahotki, endi hech bo'lmagay kunduz?

Tobora pasayib borar vidolar,
Kecha. Bir qora qo'l ko'zimni bog'lar,
Ichimda bir panoh axtarib yig'lar
Go'yo murg'ak go'dak, bir kichik o'ksiz...

1924

BAYTLAR

SAN'AT

Angladim shuni: san'at Oллоhni izlash erur,
Mohiyat shu, qolgani shunchaki g'imir-simir.

(1939)

VASIYAT

So'ng kun bo'lmasin do'stim,
gulchambar-u zo'r hasham,
Eltsin so'ngi manzilga eng ishonchli to'rt odam.

(1939)

O‘TTIZ UCH YIL

O'ttiz uch soatim yurdi, men to'xtab turdim,
Samolardan xabarsiz qog'oz qushlar uchirdim.

(1940)

SHOIR

Men shoirman — g‘oyibni kavlagan usta, axir,
Tirik murdalar boshi ustida Munkir-Nakir.

(1939)

OLLOHNING DO'STI

Oллоh do'stini ko'rdim bundan olti yil avval,
Bir oqshom edi, zamon evrilajakday go'zal...

(1940)

NAZAR

Menga oh-u ko'zlar-la siz bir bora boqdingiz,
Ruhimga ulkan tamal ponasini qoqdingiz!

(1940)

PAYG'AMBAR

O'ylaymanki, undan ham avval zamon bormidi?
Haqiqatlar bo'shliqqa boqqan oynalarmidi?

(1938)

NARVON

Menga derlar, yozmagil sher'lar koyitib jonni,
Sen izla ko'kka olib chiqadigan narvonni.

(1938)

U BOR!

Har daf'a xabari yangi bir mujda:

U bor!

Har doim kechgil sen g'aflatdan vajdga:

U bor!

Na sen borsan, na men, na yor, na kimsa,

U bor!

Butun sevganlaring qo'lingdan ketsa,

U bor!

Qolajak kim borki do'st-u yoringdan?

U bor!

Senga yana yaqin shohtomiringdan,

U bor!

Qidirma, dori yo'q dorixonada!

U bor!

G'oyada, sababda va baxonada,

U bor!

Sevganingni abad bo'yi tutgan tinch,

U bor!

O'limsizlik shavqi, ilohiy sevinch,

U bor!

Toymaydigan suyanch va sinmas dastak,

U bor!

Toqdan ham toq,bitta, toq boshiga toq,

U bor!

BO‘LMASMI?

Har yonim o‘ralgan qay yonga boqsam;
O‘ralgan bo‘lganda, o‘ragan bo‘lmasmi?
Kim bu yuzni chizgan san’atkor rassom,
Oynaga o‘tib ham, so‘ragan bo‘lmasmi?

Bir parchaginaman, butunga hasrat;
Zamon do‘na tursin, u kunga hasrat;
Ruhim o‘tayotgan zamonga hasrat
Mangulik bilan teng bir on ... bo‘lmasmi?

HAYOT, MAYOT

Hayot, mayot deydilar;
Mening ko‘zim mayotda.
Hayotda nuqson bo‘lar;
Hayot bir kam hayot-da!

Taqsam-u qanot-manot,
Qush-mushday uchib ketsam.
Men vatanda yotman, yot,
Qani matanga yetsam...

DUO

Pichoq tiqsang ko'lkamga
Ko'lkamdan qon tomchilar.
Kirib qara o'lkamga:
Ko'p boshsiz odamchalar.

Yig'lay, suvi mo'l bo'lsin,
Balki, qutqarar kema.
Ona, joynamoz keltir,
Duo qil bizni, amma!

YOR ULDIRKI...

Kimsan, tog'ning ortida?
Sas ber, sas ber! Eshitmas!
Kimsan, tuproq ostida?
Ko'zyoshlar ham tiriltmas!

Nega bording ortindan?
Qancha yur — ufq bitmas.
Bir sir ko'rsat xotindan,
Tilsimini eskitmas.

Chin yor turar yodingda,
Kichraymas va kichraytmas.
Murodi murodingda,
Seni yolg'izlab ketmas.

NAQAROT

Yoshligimda derdi buvam:
Ko'pi ketdi, ozi qoldi.
E, qaridim endi menam,
Ko'pi ketdi, ozi qoldi.

Ur gurzini toqqa, Farhot!
Ko'pi ketdi, ozi qoldi.
Kishna, G'ivot, kishna, G'ivot!
Ko'pi ketdi, ozi qoldi.

Tug'ar bir kun mening kunim,
Ko'pi ketdi, ozi qoldi.
Qirq kecha, qirq kunduz to'yim,
Ko'pi ketdi, ozi qoldi.

Ekdik, ekdik yetishajak,
Ko'pi ketdi, ozi qoldi,
Butun yo'llar bitishajak,
Ko'pi ketdi, ozi qoldi.

Bir kun she'rim tog'lar oshar,
Ko'pi ketdi, ozi qoldi.
Non singari azizlashar,
Ko'pi ketdi, ozi qoldi.

KELAR

Parvona deganing chiroqqa kelar;
Suvlar buram-buram irmoqqa kelar.

Bulbul quvildimi qalb gulshanidan,
Gʻoq-gʻoq qargʻa, voq-voq qurbaqa kelar.

Bir joy bor: Azal-u Abad orasi,
Na soʻl yoqqa, na-da oʻng yoqqa kelar.

Gʻam chekma, oʻzgarmay qolmas bu davron,
Nihoyat oxirgi turoqqa kelar.

Sogʻinib kutganing kelar mutlaqo,
Shoh fikr muhtasham chodroqqa kelar.

Yiltirar quyoshning qop-qora zari,
Dunyomiz yap-yangi bir choqqa kelar.

Raketlar avtobus boʻlar va navbat
Nurdan ham tezuchar Buroqqa kelar.

Koʻk yuzi, Yer yuzi halollashgaydir,
Nur qochgan yeridan tuproqqa kelar.

Birlashar qurigan shox-la yashil barg
Yam-yashil shuʻlalar, yaproqqa kelar.

Qalʼa burchagida chaqnar ishorat;
Millat, toʻlqin-toʻlqin bayroqqa kelar.

KECHILMAS

Bu eshikdan qo‘l-u qanot qayrilmasdan kechilmas;
Yor-u do‘stdan, sevgilingdan ayrilmasdan kechilmas.

Ichkarida xos bir xona, yerga samur to‘shog‘liq;
Bu xonadan da‘vat amri aytilmasdan kechilmas.

Eti zahar, yog‘i zahar, boli zahar dunyoda
Butun foniylazzatlarga ko‘nilmasdan kechilmas.

Borliq nechun, yo‘qlik qanday, hayot nima, umumun?
Aql ozib, shamollarga sovrilmasdan kechilmas.

Har yog‘i tosh ko‘rfazlarda yo‘l axtarsa bir kema,
Mohir darg‘a, yo‘lboshchiga borilmasdan kechilmas.

Nima o‘qib, nima uqqan bo‘lsang, yana bari bir;
Yer cho‘kishin, ko‘k portlashin ko‘rilmasdan kechilmas.

Ko‘priklarning, kalitlarning unda shartli belgisi;
Xuddi shuday, etagiga osilmasdan kechilmas.

BOG'DAGI BIR QARIYA

(Haykal)

Yillar ko'zyosh bo'lib ko'zidan oqqan
Nurli bu haykalning yonoqlarida;
Yaproq sochlarini yerlarga qoqqan —
So'nggi kuzi yig'lar oyoqlarida.

Ufqning qontalash bo'lgan yuzlari,
Ichi qorong'ilik to'la ko'zlari;
Manglayida shomning ma'yus izlari,
Sukutlarning sirri dudoqlarida.

U, kuygan qog'ozda misli bir satr,
Uni ham nam oqshom suykatayotir;
Ortiq u o'chirilgan bir xotiradir
Huvillagan bog'ning ovloqlarida.

ALLA

Malaklar aylanar bu dim yerlarda,
Ey, quyoshday bolam, uxla-chi, qani!
Quyoshni sog'inib iching titrar-da,
Izlarsan, bu teran, shirin uyquni.

Uxlaki, kunduzlar suv kabi tinsin,
Gunafsha ko'zingga kipriklar qo'nsin,
Erta tongotarda ichingga singsin
Quyosh-la uyg'ongan qushlarning fe'li.

Uxla, shomdan bag'ring uzilayotir,
Ko'zlaringda mudroq suzilayotir,
Uyquning ko'lida boshing suzayotir,
To'lqinantirmasdan u turg'un suvni.

YIG'LAYOTGAN BOLALAR

Temir-beton uyda yig'lar bolalar,
Xonalarda oqshom hukmron hanuz.
Shunday chog' ko'zimning o'ngida porlar
Burishiq-burishiq yig'layotgan yuz.

Ne vaqt yer yuzini qoplasa zulmat,
Ortar bolalarda alamli hasrat;
Ko'zlariga to'lar vahmli dahshat:
Endi bo'lmasa-ya quyoshli kunduz?!

Tinar deb o'ylayman bu sas-sadolar,
Tun, qora qo'li-la ko'zimni bog'lar;
Sezaman, bag'rimga sig'inib, yig'lar,
Ushoqqina bola, bir kichik o'ksuz...

UYALSIN

Urug‘ soch, unmasa — tuproq uyalsin!
Urolmasa nayza — mizroq uyalsin!
Chop, tulpor, choparkan, agar yiqilsang -
Seni tuqqan baytal-qisroq suyalsin.

Eski chinor endi archaga do‘ndi -
Shoxlardagi soxta yaproq uyalsin.
Ustodga qolarsa bu yetim bino -
Bitirmagan shogird-chiroq uyalsin!

O‘limdan oldinda marra deganing,
Qoloqlarni qoldir — qoloq uyalsin!
Ey, ming bir rang aro so‘lmagan toq rang,
Bayroqlasholmasang — bayroq uyalsin!

KECHGAN DAQIQALARIM

Kim bilar, qayerdasiz,
Kechgan daqiqalarim?
Kim bilar, qayerdasiz?

Yulduzlarning, qo‘rqarim,
Qulagani yerdasiz,
Kechgan daqiqalarim?

Ajabo, mash’al yoqsam,
Ko‘rinarmi yuzingiz?
Ajabo, mash’al yoqsam?

Sizlar mening yuzimsiz,
Egilib suvga boqsam,
Ko‘rinarmi yuzingiz?

Ketdi barcha go‘zallar,
Sarg‘aygan biri qoldi,
Ketdi barcha go‘zallar.

Kun keldi, soat chaldi,
Orangizdan bering yer,
Sarg‘aygan biri qoldi.

ZAMON

Nedir zamon, nedir?
Bir suvmi, bir qushmi?
Nedir zamon, nedir?
Tushishmi, chiqishmi?

Bir ovozga o'xshar,
Ortda faqat qurum!
Bir ovozga o'xshar,
Oldda qabr, o'lim.

Balki u bir o'g'ri,
Izi, qorasi bor.
Balki u bir o'g'ri,
U yo'q, soyasi bor.

Onasi azobning,
Cheksizlik navosi.
Onasi azobning,
Jinlarning balosi.

Ichimda bir nuqta,
Olovning uyasi.
Ichimda bir nuqta,
Miyamning kuyasi.

Parrak, soat mili,
Borliqning nabzida.
Parrak, soat mili
Yo'qlikning og'zida.

Zamon g'ildiragi
Sizni oldga haydar.
Zamon g'ildiragi
Meni aylar mayda.

Zamon har yerda va
Har narsa ichinda
Zamon har yerda va
Ajamda va Chinda.

Qayga qochsam undan —
Na yaqin, na yiroq.
Qayga qochsam undan —
Yo samo, yō tuproq.

SEN

Ha, sendan, faqat sendan
Bu akslar oynalarda.
Ko'kka uchsam mahzandan
Hasratim turnalarda.

Seni topsam va kutsam,
Ko'kdan da'vat eshitsam
Aybim yuvib aritsam
Suv bitar qurnalarda.

G'aribga sensan vatan,
Nur yurtini izlatgan!
Sensan, sensan yaratgan
Rahmatni onalarda.

ESKI RAFDA

O'yinchoq sinadi, qara, e inson,
Qanday parchalanar, qanday bo'linar?
Derlarki, mozorga bir quloq solsang,
Tag'in bir o'lmaslik uchun o'linar.

Ketmaydi aqlning tinsiz og'rig'i,
Aql bir chirik tish, ot, qutila qol!
O'lmaslikning kerak bo'lsa dorisi,
Eski rafdan qidir, topsang ehtimol..

BAYTLAR

AQL

Aql aql bo'lsaydi, ismi ko'ngil bo'lardi,
Ko'ngil ko'ngil bo'lsaydi, bo'z qirlar gul bo'lardi.

SEVINCH

Bir sevinch borki qalbda, Arshni to'ldirar sasi.
U ne so'ngsiz sevinchdir, abadiyat nash'asi...

NUQUL U

Nafsim chiqar qarshimga, o'lib-o'lib tirilsam,
Insondan qochmoq oson, o'zimdan qocha bilsam.

NIZOM

Bir nizom bor: eskimas, titilmas va toptalmas,
Makon uni yemaydi, zamon uni talamas.

BOSH QONUN

Parda tushsa, har narsa joyida bo'lsa har kun;
Ko'rinsa-da yulduzday, osmondadir Bosh qonun.

SUV

Koinotda bor narsa oldin suvda bo'lgandi,
Ustimizdan suv o'tar tug'ilganda, o'lganda.

ME'MORIY

O'yla, qanday qurilgan, ich-ichra bu iqlimlar?
Qanday qorishtirilgan saslar, ranglar, hajmlar?

OLLOH VA INSON

Seni anglashim uchun meni uzoqqa otding!
Olamni menim, meni o'zing uchun yaratding!

DUSHMANIMGA

Ey dushmanim, sen mening ifodam, tezligimsan.
Kunduz kechaga muhtoj, menga ham sen lozimsan.

BUYUK VISOL

Buyuk visol... bilsaydim, qayerda va qay vaqtda?
Tobutimning taxtasi, bilsaydim, qay daraxtda?

ZAFAR ARAVASI

Sulton bo'lmoqchi bo'lsang, sultonlik tojin unut.
Sening zafar aravang g'ijirlovchi bir tobut.

BAYRAM

O'lim o'lganga bayram, bayramga sevinmak bor,
Oh, na go'zal, bayramda taxta otga minmak bor.

HOLIM

Mening bu egasizlar yurtida holim nima?
In-jin yo‘q bir ummonda duduk chalgan bir kema.

U KITOB

Xasta bo‘lsam darmonim, sho‘rvam, sutim u kitob.
Suvda ballonim, ko‘kda parashutim u kitob.

KETDI

Ketdi suv yo‘llarini to‘lqin-to‘lqin bilganlar,
Bir o‘t kullari qoldi; ildizdan kesilganlar...

ZAMONA

Jo‘jalarga daf chalar chimildiqda mavsumlar,
Devning yolg‘izligini ta‘minlamoqda suvlar.

AYRILIQ

Ayriliqmi? Istakka erishsa — istak o‘lar,
Bir onda o‘lsalar ham, insonlar toq-toq o‘lar.

XOTIRA

Rang-rang xotiralarim dam-dam artilib ketdi ,
Ona turkcham bor edi, u ham artilib ketdi.

SAQARYO DARYOSI¹

Inson suvga o'xshaydir, yo turg'undir, oqar yo.
Bir yoqda oqqan menman, u bir yoqda Saqaryo.

Tepalardan tushar suv zina-zina oqaroq,
Mening manglay yozig'im — tepalarda suvsamoq.

Har ne oqar — suv, tarix, yulduz, inson va fikr;
Qo'sh quvur bu: biridan nur oqar, biridan kir.

Oqishda tutashmishdir buyuk, zarra, koinot,
Ko'kdagi u bulutga yerdagi suv emas yot.

Saqaryo-chi, bo'lakcha, o'qday olg'a shoshadir,
Ko'piklari ko'pirib, to'lqinlanib toshadir.

O'kirib tashlanadir qirg'oqni yiqmoq uchun...
Hey Saqaryo, yetarmi daryoga zanjir kuchi?..

Egam istasa, suvlar buklam-buklam buklanar,
Saqaryoning ustiga turk tarixi yuklanar.

Ey voh, ey voh, Saqaryom, tushdimi menga bu yuk?
Bu g'oya — yetim, xor-zor. Bu g'oya — o'ta buyuk!..

Nadir bu falokat, ayt, Saqaryo! Ayt, ey falak!
Ming bir boshli burgutga bas kelarmi bir chittak?

¹ **Saqaryo** — Turkiyadagi daryo. Ozodlik urushi yillarida hurriyat timsoliga aylangan; ... Cho'lpon ham "Ey Saqaryo, ey Ino'nu, ey istiqlol erlari" deya Ovrupo bosqinchilariga qarshi kurashayotgan turk askarlarini ulug'lagan — *T.Q.*

— *Çile, s.398, baskı1994.

O‘ylardimki, har inson muqaddas yukka hammol.
Hammollikki, oxiri na mansab bor, na-da mol;

Yana achchiq bir luqma — og‘uda pishgan oshdan;
So‘ng ayrilmoq onadan, vatandan, do‘st, yo‘ldoshdan.

Sochingni yul, Saqaryo, uvvos solmoq vaqtidir,
Esla ko‘kka qochgan ul quyoshlarni va qidir.

Qani ul Yunus Emra, qirg‘og‘ingda kezardi?
Qani ul qo‘shin — “Oллоh!” deb, sohiling buzardi?

Qayda ul qardoshlaring, jo‘mard Nil, yashil Tuna?
Safarga ketgan qo‘shin qaytarmi yurtga yana?

Marmarlar tomirida urarmi hamon takbir?
Epkinlarda kezarmi azon tovshi, “Oллоh bir!”

Ne davronlar, dostonlar, fojelar senga cho‘kdi,
Saqaryo, qandillarga kechalar qatron to‘kdi.

Bo‘lib vijdon azobi, qayna, qayna, Saqaryo!
O‘z yurtingda g‘aribsan! O‘zingniki yoqar, yo!..

Inson — uch-besh tomchi qon,
uch-besh tomchi suv, biroq
Bir hayotga yetdikki, hayotga qo‘yar tuzoq!

Ketib o‘lmas haqiqat, keldi o‘limli yolg‘on.
Sizni, tirik murdalar, tiriltirar kim, qachon?

Qof tog‘ini ossalar, balki ko‘tarar bir qil,
Bu qonxo‘r savol yukin ko‘tarolmas hech aql.

Saqaryo, sen bolasi ma’sum Anato‘lining,
Ikkita devonasi qoldik Oллоh yo‘lining.

Sen bilan men ko'zyoshdan pishirilgan nondanmiz,
Tusimizga boqsinar — tuproqdanmiz, qondanmiz.

Chayonning panjasida yo'g'irmish bizni taqdir,
Og'rinma, dunyo shunday, shundaylikcha ketadir.

Menga yotoq kafandir, senga hovuz — tobut, qoch!
Sen oqaver, men ketay, yo'lboshchim so'ng yalovoch.

Yo'l va borliq uniki, qolgani bir paqir yo,
Yuz tuban oqding shuncha, endi qalq, ey Saqaryo!..

1949

ONAJONIM

Oq sochli boshingni olib qo'lingga,
Qop-qora o'ylarga tol, onajonim!
U titroq qalbingni qismat seliga
Qushning bir patiday sol, onajonim!

O'ylama o'tar deb bu qoronglig'lar,
Zulmatning ortida yana zulmat bor.
Bolalar yig'laydir, onalar yig'lar,
Yoshli ko'zlaring-la qol, onajonim!

Yuz-ko'zing qoplamish bu qayg'u nechun?
Qanoting yoyilmish silkinmoq uchun.
"Shu qishda ketarman..." deydirmi iching?
Qoldirma, meni ham ol, onajonim!

HIKMATLAR

CHIQ

Chiqdim, hech tushib bo‘lmas tog‘lar qo‘limdan tutdi.
Tushdim, hech chiqib bo‘lmas chuqurlar meni yutdi.

BOR-YO‘Q

Borning ostida yo‘qlik, yo‘qning ostida borliq.
Boshingni ko‘tar, qara: bor bo‘shliq ham mo‘zorliq.

HAQIQAT

Olohgga haqiqatdan yo‘lga chiqmoq mashaqqat;
Olohdan yo‘lga chiqib borganga bor haqiqat.

HAYRAT

O‘z dumin quvib, shoshgan mushukning bor hayrati;
Olimda yo‘qsa hayrat, bekordir bor g‘ayrati.

KALIMA

Imon, ixlos, vajd-u ishq — so‘zdir, quruq kalima;
Kalimani bo‘g‘ardim bersalardi qo‘lima.

YORIQ

Devorda yoriq ochdik — nur, kuch kirar, qutlug‘ nur,
Ey, xoin shamol, endi qanday essang esaver!

KETDI-QOLDI

Ketdi dunyo ishini tushungan va bilganlar,
Qoldi bir dala ekin — tomiri kesilganlar.

SOXTA QAHRAMON

Bizga qarz boʻlib qoldi asirlik zamonlardan
Tarixni tozalamoq soxta qahramonlardan.

AQCHA

Xasis, endi oʻzingga boshqa bir hamyon tikdir,
Mozorda oʻtadigan aqchani top, biriktir.

OMONAT BOʻLSIN

Ey yosh avlod, bu dastur senga omonat boʻlsin,
U dunyodan xabarsiz nizomga laʼnat boʻlsin!

JONIM ISTANBUL

Ruhimni eritib-da qolipda do'ndirmishlar,
Uni Istanbul deya tuproqqa qo'ndirmishlar,
Ichimni egallagan havo, rang, ishva, iqlim,
U mening zamon, makon ochib ketmish sevgilim.
Chechagi oltin yulduz, suyi to'rt yon yo'llidir,
Oyu quyosh azaldan ikki Istanbulidir.
Dengiz-la tuproq loyiq bunda go'zal misolga,
Qovushmishlar ro'yolar,erishganlar visolga.

Istanbul, manim jonim,
Vatan ichra makonim...

Istanbul,
Istanbul.

Tarixning ko'zlari bor devorda teshik-tilik,
Sarvi andomli sarvi oxirati pardalik,
Bulutta shoha qalqqan Fotihdan qolgan qir ot,
Bo'yin cho'zgan qubbalar, balki millyard g'irotda...
Shahodat barmog'idir ko'kka to'g'ri minora;
Har naqshda ul ma'no: "O'lajakmiz, ne chora?
Hayotdan jonli o'lim, gunohdan ustun rahmat;
Boyo'g'li tepinarkan yig'lar Qorachaahmat...

Ul ma'naviy bo'l-da bo'l!
Illo Istanbulda bo'l!

Istanbul,
Istanbul...

Bo'g'oz kumush bir mangal, qaynatar sarinligi;
Jomchadadir, yerdadir ko'klarning teranligi.

O'ynoq suvlar yolining old qatiga musofir;
Yangi dunyodan mahzun, rasmda eski sofir.
Har oqshom jomlarida yong'in chiqqan O'skudar,
Parili o'xshab qo'noq, ko'cha bir shahar qadar...
Bir sas, bilmam tanbur kabimi, ud kabimi?
Jumbali uylar aro inlatir "Kotibim"i...

Xotini keskin pichoq,
Toza qon kabi sijak.
Istanbul,
Istanbul...

Yetti tepa ustida zamon bir naqsh ishlar!
Yetti rang, yetti sasdan sanoqsiz bildirishlar...
Ayub o'ksiz, Kadiko'y go'zal, Moda ko'rimli,
Adada garmisel uchgan etaklardan so'rimli.
Har shafaq Hisorlarda o'qlar yoyindan,
To hanuz hasrat kelir To'pqopi Saroyindan.
Ona kabi yor o'lmas, Istanbul kabi diyor;
Kulgani shunday bo'lsin, yig'lagani baxtiyor...

Kechasi sumbul ekan,
Turkchasi bulbul ekan,
Istanbul,
Istanbul...

1963

YO'LLAR VA KO'KLAR

Ustma ust old-ortalar,
Menda ko'klar va yo'llar.

Ko'klar qat-qat moviylik,
Yo'llar ko'l-ko'l sarvilik.

Yo'llar qaylarga ketar,
Va ne o'ylaydi ko'klar?

Ko'klar suvda titraydi,
Yo'llar suvda bitadi.

Ko'klarning yuzi yerda,
Yo'llarniki ko'klarda.

Bu yo'llarda izlimiz,
Bu ko'klarda gizlimiz.

Yo'llar mening bor-yo'g'im
Ko'kni tutadir tug'im.

1937

YANGI

Nima u, Kimdir u eskimaydigan?
Ruhi ham, o‘zi ham doimo toza,
Suv ila non kabi hamisha aziz...

Jumla so‘ng bo‘lmasdan yana bor bo‘lgan;
Zamona ortida qolgan janaza,
Haqiqat ko‘kdagi chaqmoqdan bir iz.

Go‘zallik har yoni, yangilik go‘zal,
Do‘stini bilgan ishq doim umrli,
Sevgilik bayotlar, ammo ishq yoni.

Ko‘nglingda birlashgan abad-la azal,
Otash chopqinlarda qalbing muhrli,
Bizning ko‘ydan izla mangu oshyonni.

1982

BINO

Sir bermoqqa olishgan
Panjaralar oydinlik.
Devorga shubha chiqqan
Ko'lkalarda shoshqinlik.

Ustma ust inson to'ri,
Bu ne hayot qo'tir-u!
Qamti-qamti o'tiruv,
Qochib ketmish yaqinlik...

1973

SHAHARLARNING TASHIDAN

Qalq, orqadosh, ketaylik!
Daralar yo‘ldoshimiz,
Tog‘lar ko‘krakdoshimiz,
Dunyoni sayr etaylik,
Shaharlarning tashidan,
Bug‘doyrang, sarg‘ishindan
Qochaman, qutulaman!
Xayr yo‘lin bilaman;
Qat-qat chiqmish evlarni,
Ko‘zi kosa devlarning
Yashirindir alami!
Bir tuynukday yel olsin,
Bir tol kabi sel olsin,
Bizda bordir alami!
Otganimiz na’ralar,
Yo‘l och zimistonga,
Chekinsin mag‘oralar,
Bir torgina o‘rmonga;
O‘tirib shart bir islik,
Ilonlar chaqiraylik.
Peshindan chiqa-chiqlik,
Shoqolga baqiraylik..
O‘tirib boyqushlar-la
Qizil oqshom ustlari,
Hijrat etgan qushlar-la
Samo, dengiz ham yeri,
Panjara iqlim-iqlim,
Qorishgancha kezaman!
Yo‘llar bizdan bir izdir,
Ne tuysak sasimizdir.

Ne ko'rsak mengzar bizga.
Hech shoshmagan bir soat
Kabi ishlar tabiat,
Joylashib qalbimizga.

1926

ENG YAQIN

Butun insonlikni tuysang havonda,
Zarra-zarra har kas yanada yolg'iz.
Bo'shliqda yo'l olgan uchsiz karvonda,
Har ne tek boshina, tog', tosh va yulduz.

Har kim bir vujudsiz xayol peshinda,
Eshini yo'qotmish har kas eshinda,
Ichingizda yuv-yuv teranlashsin-u
Chiqsin qarshingizga eng yaqiningiz.

1972

MENDADIR

Ne azob, ne sitam bu yolg'izlikdan,
Kima ne ochilmas devor mendadir.
Sustlanmish kemalar kechsa ochiqdan,
Sanarman ketdigi diyor mendadir.

Yaram bor, havonlar tuymagay marham;
Yukim bor, bo'lmagay bozorlar dirham.
Ne chiqar bu yo'lga tushmamish ko'lkam,
Yo'llarki, Ollohga chiqar, mendadir.

1936

SARSARI

1

Yer yuzinda yolg'iz menman sarsari,
Yer yuzinda yakka men darbadarman.
Har kasning dunyoda bo'lsa bir yeri,
Men-da butun dunyo meniki derman.

Yillarcha kezdirdim hayrat boshimni,
Qidirdim bir umr orqadoshimni,
O'lsam qo'yajak yo'q mozor toshimni,
Holimga men hamon hayrat etarman.

Ko'nglim ne dardlidir, na-da baxtiyor,
Na o'z-o'ziga yor, na kimsaga yor,
Bir riyo tufayli men diyor-diyor,
Ko'lkamning peshindan yurib ketarman.

2

Kechalar tuproqqa benim-la inmish,
Qasirg'a men ila qo'pmish dengizda.
Sanayman vaboli qo'lim kezinmish,
Qurigan og'ochda, xasta bul yuzda.

Jannat, shubha, qo'rquv benim asarim,
Qaynoq qalbingizda gizli yer-qa'rim,
Bir ko'rdimki sizni, mixdir nazarim,
Kezgaydirman har kun tek libosingizda.

1928

MENING NAFSIM

Ruhimga bir kafan bo‘zi yetar-da,
Yetmas och nafsimga kumush-u ipak.
Chora yo‘q endi hech, bo‘ynim ham dorda,
Yesamda “tuproq-la qorishiq kepak...”

Quyosh-la tutsam-da bormas jazoga,
Sig‘mayman, tor deydi boqib fazoga,
Men o‘zim otlandim endi sazoga,
Mening nafsım, mening nafsım naq ko‘ppak.

1972

SABR

Sabr etgan salomat,
U xayrga alomat.
Balo senga yuzlansa,
Sen baloga salom ayt.

Falahmi, unda falah,
Silohmi, unda siloh,
Sen-da kim bo' lmoqchisan?
Asl sabr etgan Olloh.

Sabrda inja surat,
Murod ichinda murod.
Sabr Haqqa tavakkul,
Sabr Haqqa e'timod.

Sabrla pishar ko'rik,
Yer-la bir bo'lgan turuk,
Sabr, sabr va sabr,
Esla "Qur'on" da buyruq.

Bir sir bordir oshkora,
Ovchi borgay shikora,
Yolg'iz, yolg'iz sabrda
Chorasizlikka chora...

1982

JUJUQ

Onasi gul hidlatsa, og‘zi gul bo‘lgan jujuq,
Og‘och ichinda og‘och kelishtiran tomirchuk.

Jujuqda uchish niyat, ko‘kka chiqmoqqa g‘ayrat,
Yuksaklikka ko‘z otsa, “nechun, qanday?” ham hayrat.

Fotihlik ne‘matidan betda bir nurli muhr,
Biz aql tutqunimiz, jujuqdir ki asl nur.

Oллоh demishki: “Bosdi g‘azabimni rahmatim!”
Bir marhamat haykali mahzun qarashli etim...

Bugun yig‘la jujuk‘im, ertaga yig‘lamaysan!
Hozir anglaganingni so‘ngra hech anglamaysan.

Insonlik zanjirining abadiyat halqasi;
Jujumlarning qalbida yashar zamon raqqosi...

1983

JONSIZ OT

Bilmam, qaysi qach kecha,
Bilmam, qaysi qay qal'a,
Yo o'lganda yo qaytsa,
O'tmoq uchun xo'ppala.

Oldinda g'ajir-g'ujur,
Kishnaydi ot, sasi ba'd...
Hozirdir tor, keng chuqur,
O'lim bilmas haqiqat.

1944

KO'ZLAR

Bir nima qolmas yolg'iz,
Qolgay mozedan ko'zlar.
O'lgaydir har yonimiz,
Sog' qolgay nedan ko'zlar?

Biror yulduz o'lur-da,
Qirpichoqlik havoda,
Qup-quruq bir kapada
Op-ochiq ketgan ko'zlar.

1928

SHUKUR

Qiyomata qadar yiqilmas u tom;
Qabr”
To‘qson bir qavatli uyga bo‘lma rom;
Xabir!
Qorong‘ulik, tasdiqcha tum qop-qora...
Tushun!
O‘lganda ham bor bo‘lgan, bir on...
Tush o‘n!
Tupur bu hayotning yiring yuziga!
Tukur!
G‘am yema, chiqmoq bor yo‘l tuzugiga;
Shukur!

1972

ORALIQ ESHIGI

Bu dunyo bir qishloq, tuproqko‘milak;
Qoraymoqdaman!
Kalima, ma‘naviy bo‘lgan bir ko‘ylak;
Toraymoqdaman!
Olloh ismi bor-ku, lug‘at ne demak;
Qaramoqdaman!
Xush kelgil Malak deb men ortiq halak;
Yaramoqdaman!

1982

YULDUZLI BIR KECHADA

Samo bizga saslanir,
Kel, qolma iskanjada.
Ruhimiz abadiydir
Buni tuy har hijoda.

Umrki, bir quroq cho'l,
Uni bir tek kunga bo'l,
Shabnam kabi tug'il, o'l,
Yulduzli bir kechada.

1928

JINLAR

Ne desalar desinlar,
Yaqin do'stlarim jinlar...
Havoning va olovning
Kemiksiz jujuqlari;
Yuz bir xonali uyning
Hashmatli qo'nuqlari,
Ro'zg'ordan topuklari,
Yaqin do'stlarim jinlar...

Qum kabi ular liq-liq,
Ming shakl-u va ming qiliq;
Suvda bir kumush baliq,
Pochtachi qush uchsinar,
Ajina misol jinslar,
Yaqin do'stlarim jinlar...

1939

YUNUS EMRA

Qancha mavsum kutay qutlug' qapungda,
Oyog'imda zanjir, bo'yimda kamand.
Pishay balolarning bu qozoninda,
Shu qadar qaynatki, naq bug'ga monand.

Kutdirma, Yunusim, buzildi bog'lar,
Yaproqlar to'kilib, kechmoqda chog'lar;
Berilar ayriliq to'la samoʻvot,
Ichimga to'plangan achchiq bir lazzat.

Shamolga bir ko'mir berki hirqangdan,
Kelayin izing-la to'g'ri orqangdan;
Qo'ymayman, tutgayman ortiq yoqangdan,
Madad ey darvishim, Yunusdan madad!..

1926

BIZNING YUNUS

Bir zamon dunyoga bir odam kelmish;
U kuni ko'r nafsini qilich-la chelmish...

Bizning Yunus,
Bizning Yunus...

Bir zamon dunyoga bir odam kelmish;
O'lim deganlari pardasini tilmish...

Bizning Yunus,
Bizning Yunus...

Bir zamon dunyoga bir odam kelmish;
Qo'li qatl uchun qalqmagani qo'lmish...

Bizning Yunus,
Bizning Yunus...

Bir zamon dunyoga bir odam kelmish;
Zamon uning kamand otgani selmish...

Bizning Yunus,
Bizning Yunus...

Bir zamon dunyoga bir odam kelmish;
Tuproqda tuyulmish, ko'kka ko'milmish...

Bizning Yunus,
Bizning Yunus...

Bir zamon dunyoga bir odam kelmish;
Sanoqlarni shilmish, BIRga yo'nalmish...

Bizning Yunus,
Bizning Yunus...

QORABOSTI

Zamonning tik-tiklari,
Gudir yaratlari,
Qon sizgan panjasida
Bo'ynimning yirtlari.
Xayol tolg'in axtarar
Dengizda botlari.
Bu ne dunyo; ne dunyo;
Suprindi naq tiklari!..
Boq shul maymun gapiga,
O'rta otlari!
Aziz nonning fikrda
Tandirdan tortlari.
Ham uylarda bosh qo'shib,
Mag'ribning pirlari.
Ko'rinmagay, ko'rmoqqa
Yaramas mantlari.
Va shul suvda mo'minlar,
Shiltaning qitlari?
Yetmasmi buncha zamon
Yon kelib yotlari?
Bir nasl izlayurim,
To'g'ri bo'lsin iqlari.
Kulchalari tosh o'lsin,
Zahar-da qatlari.
Yurganlari dev bo'lsin,
Tishlasin yostlari!
Bir tomchi ko'zyoshiga
So'ngsizlik sotlari.
Haqqa do'ningiz, Haqqa,
Haqning yaratlari?

1978

YAQINLIK

Inson, yaqinlashgancha yaqinlashganidan ayri;
Balli-ki, yaqinimiz yo‘qdir Allohdan g‘ayri...

ILMIHOL

Yondi kitob tog‘larim, ne bir g‘arib hol o‘ldi!
So‘ng paytda menga qolgan yolg‘iz ilmihol o‘ldi!

LUG‘AT

Tutqazganlar lug‘at kitobini qo‘lima,
Bilsin: Ollohdan boshqa bilmayman kalima.

O‘PMAK

Qo‘llarima cho‘zilgan dudoqlarni topayin,
Kel, Olloh degan, kel-kel, oyog‘ingdan o‘payin.

TOQ KALIMA

Ne borki, bozorliga kirishajak ajal-la,
Sarmoyam toq kalima, Olloh azza va jalla...

GO‘ZAL

Go‘zal Ollohim, sendan ne kelar bo‘lsa kelsin;
Senki, rahmatingla-da qahringla-da go‘zalsin.

ISTA

Degaylar “Men ojizman, qudrat sening” degancha,
Berganing shoni buyuk, sen ista istagancha!

YAQIN

Yaqin Udir, boshqasi bir-biriga eng uzoq,
Har ne Raqib ismi-la Uning qurgani tuzoq.

YUK

Bu yuk sendan Oллоhim, oh chekarman, nochorman,
Sendan senga sig‘inib, sendan senga qocharman.

AFV ET

Ko‘z yopganim rangdan, quloq berganim sasdan,
Avf et sendan xabarsiz olganim har nafasdan.

RAHMAT

Yaratgan rahmatini qahrdan ustun saydi,
Ne o‘lurdi holimiz, ko‘zyoshi o‘lmasaydi.

FIKRLAR

Arabistonda Suvaysh va Oqoba ko'rfazi orasidagi Sino tog'ida Muso payg'ambarning Alloh bilan "Diydor"ga muyassar bo'lganligiga ishora qilingandir

Azkor — zikrlar.

Ohjor — toshlar.

Mavkib-i anzor — otliq yoki piyoda qo'shin. Anzor — nazarlar.

Puskul — ust qismi to'p shaklida yoki bo'g'imli, ost qismi yoyilib turadigan bir bezak.

Fas — jundan qilingan bosh kiyim. Mahmud II davrida joriy bo'lib, 1924-yilda taqiqlangan.

Ab'od — uzoqlar.

Itmiyon — tinchish, to'liq ishonch, rohat, orom.

Lo yus'al — mas'uliyatsiz, "Qur'on"da keluvchi so'zlardan biri.

Iskandil — suvning chuqurligini o'lchovchi asbob.

Fotih — Istanbulda Fotih muzeyi joylashgan shohko'chalardan biri.

Aboniy — sariq shoxli naqsh bilan bezab tikilgan qalin qalpoq.

Alim — alamli.

"Bo'shsan" — Bu yerda "Taloq qilinding", "Ajrashdik" ma'nolarida qo'llangan.

"Allaziy halaq-al-mavta val-hayota" — (Ey insonlar, U) sizlarning qaysilaringiz chiroyliroq(yaxshiroq) amal qilguvchi ekanligingizni imtihon qilish uchun o'lim va hayotni yaratgan zotdir. U qudratli va mag'firatlidir. (Qur'oni Karim. 67-sura, 2-oyat)

"Taboraka" — "Barokatli" ma'nosida bo'lib, suvning hovuzda yuksalib qolish holidan olingan. Bu yerda gap "Taboraka" kalimasi bilan boshlangani va shu tufayli "Taborak" deb atalgan "Mulk" surasi ustida borayotir

Soyapo'sh — sersoya, quyuq soyali.

Ab'od — masofalar, uzoq-uzoqlar.

Kibriyo — Allohning har jihatdan buyukligini bildiruvchi bir oyat.

“Mo, arafnok!” — “Seni keragicha bilmaganmiz!” — “Qur’on” kalomi.

Suvaydo — yurak o‘rtasida bo‘ladigan qora nuqta.

Tashdid — shiddatlantirish.

Shabgir — tun bo‘yi uxlamaydigan, kechasi yuradigan.

Quyud — qaydlar, yozuvlar. “Mosuvo...dan boshqa”, “Xudodan boshqasi” ma’nosida.

Rajo — tilak, iltimos, umid qilish.

Madfan — dafn yeri, qabr.

Mazj etgan — qorishtirgan, aralashtirgan.

Yazidning ruhi — zolimligi, qonxo‘rligi bilan nom qozongan arab xalifasi.

Shahomat — Bu yerda “aqli”, “zakovatli”; “jur’at” ma’nolarida ishlatilgan.

Yas — motam, aza, qayg‘u, g‘am-hasrat.

“Din g‘ariblikda ish boshlaydi va boshlaganiday bo‘ladi”, deyilgan hadisga ishora.

Ibohiyya — har ishni muboh deb bilib, ya’ni taqiqlangan ishlarni ham qilaversa bo‘ladi deb, shunga amal qilish maslagi.

Togo Xeyxatiro (1847-1934) — yapon dengiz floti admirali, Port-Arturda, Sariq dengizda va Susimada rus-yapon urushida qo‘mondonlik qilgan.

Chata — o‘rdudan, ya’ni qo‘shin birliklaridan bo‘lmagan qurolli kichik birlik, bir to‘da partizan.

Ovruponing doman-i irfoni — Ovruponing bilimlari etagi.

Qishlalar — harbiy bo‘linmalar.

Yig‘layotgan jamoat bu lavhaning ta’sirida ho‘ngrab yubordi. Bu hol sal bosilguncha nuroniy chol kutib turdi va nihoyat so‘zini davom ettirdi.

Barbar — fransuzlar, qadimgi yunonlar, rumolilar, sal keyinroq nasroniylarni “barbar” derdilar, ya’ni madaniylashmagan, yovvoyi, nodon, qo‘pol millatlardan deb aytardilar.

Libri pansor — fransuzchadan tarjimai “hur fikrli”dir.

“Omanno” — Bu yerda “Ishondik” ma’nosida ishlatilgan.

“Xusron” — “ziyon”, “zarar” demakdir.

Mustajol nakol — tez kelgan azob.

Multajo — boshpana, sig‘inadigan joy.

MUNDARIJA

Mehmed Emin Yurdaqul

Mehmed Emin Yurdaqulning milliy sozi (<i>Tohir Qahhor</i>)	3
--	---

EY, TURK, UYG'ON

Tohir Qahhor tarjimalari

Jangga ketarkan.....	12
Shahid yoxud Usmonning yuragi.....	13
Ko'zyoshim.....	14
Yashash g'avg'osi	15
Yo'lchi.....	16
Kuralik askar	17
Vatan tahlikada.....	19
Bilingizki, ey g'addorlar	23
Nifoq	24
Yo bir mozor, yo zindon.....	25
Yurtimizning ingrog'i.....	26
Falokat qarshisida	28
Ey, turk, uyg'on.....	29
Erkinga qo'y, hayqirayin.....	44
Ismoilbek G'aspraliga.....	45
Qur'oni Karim.....	47
Shoir	48
Mening ro'yom	49
O'rduga salom.....	50
Chorga.....	53
Kulsin endi	54
Milliy ruh	55
Mafkura.....	56
Tangriga	57
Haqiqat.....	58
Turk tili	59
Mustafo Kamol	60
Xalq.....	62
Och bag'ringni, biz keldik	68
Alla.....	79
Intiqom parisi	82
Kavsar suvin uzatganga	83

Qofqoz qizi.....	84
Xon sozi	85
Shoir.....	86
Isyon.....	87
Duo.....	105

Mehmed Akif Erso‘y

Miraziz A‘zam tarjimalari

So‘zboshi (<i>M. A‘zam</i>).....	126
------------------------------------	-----

SAFAHOT

Birinchi kitob. Muqaddima	127
II. Fotih jomesi.....	128
IV. Tavhid yoxud faryod	131
V. Savat	136
IX. Mayxona	139
Qabriston	143
XII. Hasbi hol.....	147
XVII. Inson	150
XIX. Ajam shohi	152
XX. Istibdod.....	156
Ikkinchi kitob. Sulaymoniya	162
Istanbul.....	163
Russiyada	165
Matbaa.....	166
Ovropoda tahsil	168
Turkistonga harakat.....	169
Chinda va Manjuriyada.....	171
Yaponlar	173
Hindiston.....	175
Konstitutsiya	177
Istanbul xayoli.....	178
Bir musulmon dushmani	179
Istanbulga qaytish	181
Taraqqiy	189
Din.....	190
Taraqqiyotning sirlari.....	192
Duo.....	194
Uchinchi kitob. Haqning saslari	195

Oltinchi kitob. Bu bo‘g‘oz urushi nadir?.....	200
Chanoqqal’a shahidlariga.....	202
Yettinchi kitob. Ko‘lankalar. Sharq	204
Umidsizlik yo‘q!	206
Jazmdan keyin tavakkul.....	208
Shahidlar obidasiga.....	210
Qissadan hissa.....	210
Rasmim uchun	210
Rasmimga	210
Tabrik	211
Tabrik	211
“Safahot” ga.....	211
Rasmimga	211
Sa’diydan tarjima.....	211
Mavlud-un Nabiy	212
Bolalarga	212
Husom afandi xo‘ja.....	212
Rasm uchun.....	213
Nozik bir nafs.....	213
Yosh oltmish!	214
Navro‘zga.....	214
Qaydasan?	214
Bir haqiqat.....	215
Umr yo‘ldoshimga	215
Izohlar	216

Ziyo Ko‘kalp

Tohir Qahhor tarjimalari

Ziyo Ko‘kalpning hayoti va ijodi (<i>Tohir Qahhor</i>)	220
Turon.....	226
Hurriyat marshi	227
Maktabda Jumhuriyat e’loni	228
Ulug‘ vijdon	229
Falaj yashash.....	230
Zakot	231
Bayram.....	232
Azon.....	233
Namoz	234
Ro‘za.....	235
Turklik.....	236

Oltin yurt	237
O'zlik	239
O'tukan o'lkasi.....	240
Hayot yo'lida	242
Askar duosi	244
Tavhid	245
Turkning takbiri	246
Ilohiylar.....	247
Anvar posho.....	249
Vijdon.....	250
Din	251
Din va ilm	252
Bola duosi	253
San'at	254
Qavm.....	256
Vatan	257
Millat.....	258
Xotin	259
Chanoqqal'a	260
Eranlar ishqı	263
Eranlar nasihati	265
Parchalar	266
Meni turkmas deganga	267
Qora doston.....	268
Qorachatog'	270
Iltijo.....	273
Mozortoshdagi yozuv.....	275
Uy bekasi	276
Dostonlar, afsonalar. Oltin doston	277
Bolqonlar dostoni.....	282
Qizil olma.....	285
Polvon valiy	304
Olakiyik	307
Ergeneko'n	311
Ayrim izohlar	317

Yahyo Kamol

Tohir Qahhor tarjimalari

Tirikligida kitob chiqarmagan klassik shoir (<i>Tohir Qahhor</i>)	324
---	-----

UFQLARDA ISTANBUL

Bir tepadan	326
Uskudor tongi.....	327
U shamol	328
Mavsumlar	329
Badriynoma.....	330
Ufqlarda Istanbul	331
Sulaymoniyada bayram tongi	332
“Har qo‘shin o‘z millatim ...”	333
“Na ulug‘ ma’bad erursan, ...”	334
“Ko‘rdim askarni, tavozu ...”	335
“Qarshi tog‘larda bosar ...”	336
“Ko‘kda to‘p na‘ralari... ”	337
“Birikib ma’bad aro men ...”	338
Istinya.....	339
1918.....	340
Jimjit kema	341
Bosqinchilar	342
Visol	343
Rindlar oqshomi.....	346
Shaharlar shohi.....	347
Sentabrning so‘nggi kunlari	348
Bir do‘stimga	348
O‘ylar	349
U taraf	350
Tilak	352
O‘y va tuyg‘u	353
Vayronbog‘	354
Chin kosasi.....	355
Jinlar.....	356
Sehrli she‘r	357
So‘zsiz tarona.....	358
Sog‘inish	359
Tun taronasi.....	360
Mahliqo sulton	361
G‘urbat	363
Rindlarning o‘limi.....	364
Ufqlar	365
Uchish	367
G‘azallar. Chubukli g‘azali.....	368

Gedik Ahmad poshoga.....	369
So‘zlagay.....	370
Alp Arslon ruhiga.....	371
G‘azal	372
Tazmin.....	373
Istanbulni fath etgan yangi cherik.....	374
Bayt.....	375
To‘rtlik	375
Tovush.....	375
Umr	375
Xazon bog‘lari	376
Jonim Istanbul.....	377
Yo‘llar va ko‘klar	379
Yangi	380
Bino.....	380
Shaharlarning tashidan.....	381

Najib Fozil Qisakurak

Usmon Qo‘chqor tarjimalari

Najib Fozil Qisakurak (<i>Usmon Qo‘chqor</i>)	384
G‘ussa	386
Daydi.....	391
Mangulik karvoni.....	392
U bir dunyodan	393
Mendadir	393
Nafs	394
Ko‘cha.....	394
Sado.....	395
Dolg‘alar	396
Tog‘larga sharqi so‘yla.....	396
Yulduzli bir kechada	397
Fasl almasharkan.....	397
Xiyobondagi qariya.....	398
O‘rgimchak to‘ri	399
Azob.....	400
Bu yomg‘ir	401
Kutilguvchi	402
Kutguvchi.....	403
Kel.....	404
Oydinlik	405

Kechaga she'r.....	406
Yo'Ichilik	408
Kechgan daqiqalarim	409
Nur	410
Sen.....	411
Men	412
Toshko'chalar 1.....	413
Toshko'chalar 2.....	415
Toshko'chalar 3.....	416
Asov dengiz	417
O'likning xonasi.....	418
Tobut	419
Sukutdagi dengiz.....	420
Bitar.....	421
Vino.....	422
Oyoq saslari	423
Yarim tun.....	424
Dengiz kengliklarida.....	425
Vahima	426
Onamga xat	427
G'urbat	428
Zamon	429
Naqarot	431
Shuhrat	432
Chaqaloq	433
Oynalar yo'limni to'sdi.....	434
Bayroq va sulton	435
Nafsi lavvoma	436
Valdirvasa.....	437
40 darajada	438
Soat 12	438
Yig'lagan go'daklar	439
Baytlar	440
San'at	440
Vasiyat.....	440
O'ttiz uch yil	440
Shoir.....	440
Oллоhning do'sti	441
Nazar	441
Payg'ambar	441
Narvon.....	441

Miraziz A'zam tarjimalari

U bor!	442
Bo'lmismi?	443
Hayot, mayot	443
Duo.....	444
Yor uldirki.....	444
Naqarot.....	445
Kelar.....	446
Kechilmas	447
Bog'dagi bir qariya	448
Alla.....	449
Yig'layotgan bolalar.....	450
Uyalsin	451
Kechgan daqiqalarim	452
Zamon	453
Sen.....	455
Eski rafda	455
Baytlar.....	456
Aql.....	456
Sevinch.....	456
Nuqul u.....	456
Nizom	456
Bosh qonun	456
Suv	456
Me'moriy	457
Oллоh va inson	457
Dushmanimga	457
Buyuk visol	457
Zafar aravasi.....	457
Bayram.....	457
Holim	458
U kitob	458
Ketdi.....	458
Zamona	458
Ayriliq	458
Xotira	458

Tohir Qahhor tarjimalari

Saqaryo daryosi.....	459
Onajonim.....	462
Hikmatlar	463
Chiq.....	463

Bor-yo‘q.....	463
Haqiqat.....	463
Hayrat.....	463
Kalima.....	463
Yoriq.....	463
Ketdi-qoldi	464
Soxta qahramon	464
Aqcha	464
Omonat bo‘lsin.....	464

To‘ra Mirzo tarjimalari

Jonim Istanbul	465
Yo‘llar va ko‘klar	467
Yangi	468
Bino.....	469
Shaharlarning tashidan.....	470
Eng yaqin	472
Mendadir	472
Sarsari	473
Mening nafsim	474
Sabr	475
Jujuq.....	476
Jonsiz ot	477
Ko‘zlar	477
Shukur	478
Oraliq eshigi.....	478
Yulduzli bir kechada	479
Jinlar.....	479
Yunus Emra.....	480
Bizning Yunus	481
Qorabosti.....	482
Yaqinlik	483
Ilmihol.....	483
Lug‘at.....	483
O‘pmak	483
Toq kalima	483
Go‘zal.....	483
Ista.....	484
Yaqin	484
Yuk	484
Afv et	484
Rahmat	484
Fikrlar.....	485

Ya 61 Yangi zamon jarchilari [Matn]: nasr / to'plovchi va nashrga tayyorlovchi Tohir Qahhor. – Toshkent: "O'zbekiston nashriyoti", 2022. – 496 b. ISBN 978-9943-8724-6-2

UO'K 821.512.161-31
KBK 84(5Turk)-44

YANGI ZAMON JARCHILARI 49-jild

Adabiy-badiiy nashr

Muharrir *Oydinniso Yo'ldosheva*
Badiiy muharrir *Shuhrat Mirfayozov*
Dizayner *Bobur Tuxtarov*
Texnik muharrir *Yelena Tolochko*
Kichik muharrir *Zilola Mahkamova*
Musahhih *Sadoqat Beshimova*
Sahifalovchilar: *Shahlo Buriyeva,*
Islom Azamatov

Tasdiqnoma raqami № 4642. 22.07.2020-y.

Bosishga 18-oktabr 2022-yilda ruxsat etildi. Bichimi 60x90 $\frac{1}{16}$.
Ofset qog'ozi. "PT Astra Serif" garniturasida ofset usulida bosildi.

Shartli bosma tabog'i 31,0. Nashriyot-hisob tabog'i 23,25.

Adadi 1 185 nusxa. Shartnoma № 116-1/22. Buyurtma raqami № 22-332

Original maket O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligining

"O'zbekiston" nashriyotida tayyorlandi.

100011, Toshkent, Navoiy ko'chasi, 30.

Telefon: (71) 244-34-38, (71) 244-24-91.

"O'zbekiston" NMIU MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili: 100011, Toshkent, Navoiy ko'chasi, 30.

TURKIY ADABIYOT
DURDONALARI

YANGI ZAMON
JARCHILARI

